

OSMANLI RESİM SANATINDA KIYAMET ALAMETLERİ: TERCÜME-İ CİFRU'L-CÂMÎ VE TASVİRLİ NÜSHALARI

Müslüman toplumlarda kıyametin zamanı sürekli tartışılan bir konu olmuştur. Hatta İslâm dininin doğuş yıllarında Hz. Muhammed'e bu konu. Kuran-ı Kerim'de de belirtildiği gibi sıklıkla sorulmuştur. Bunun üzerine Allah, kıyametin zamanını sadece kendisinin bildiğini açıklamıştır. Ancak İslâm klasik kaynaklarında, kesin zamanı bilinmeyen kıyametin habercisi olan olay ve olgulardan bahsedilmektedir. Tercüme-i Cifru ICâmi kıyamet alametleri ile ilgili detaylı bilgilerin bulunduğu bir eserdir.

Tercüme-i Cifru 'l-Câmi, Abdurrahman b. Muhammed b. Ali b. Ahmed cifi istâmi'nin (ö. 1454) yazmış olduğu ed-Dürrü'l-Munazzam fî Sırrı'l-İsmi'l-A'zam adlı eserin tercümesidir. Bu eserin günümüze resimli üç nüshası ulaşmıştır. Bunlardan III. Mehmed'in saltanatı yıllarında (1595-1603) hazırlanan nüsha Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesinde (Bağdat 373), I. AhmedMn padişahlığı zamanında (1603-1617) hazırlanan yazma İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde (TY 6624) ve 1747 tarihli resimli yazma ise bugün Chester Bearty kütüphanesinde (No: 444) bulunmaktadır. Ayrıca bunların dışında çeşitli kütüphanelerde resim yerleri boş bırakılan yazmalar da bulunmaktadır.

Bu yazmalar kıyamet alametlerinin tümünün bir arada resimlenmesi bakımından özgündür. Özellikle İslâm toplumlarında çok tartışılan Mehdi ile ilgili tasvirlerin başka yazmalarda örneği olmaması, bu yazmaları daha da önemli kılmaktadır. Bu çalışmada esas olarak sözü edilen eserlerin resimlerinin ikonografik çözümlemeleri yapılmış, resimlerin metinle bağlantısı irdelenmiş ve İslâm-Osmanlı ikonografisi içindeki yeri saptanmıştır. Kopyalarda resimlenmiş sahnelerin metinle karşılaştırması, nakkaşların metne ne derece sadık kaldığı, hangi durumlarda metinde olmayan ayrıntıları ilave ettiği gibi sorulara cevap önerileri sağlamıştır. İslam ve Osmanlı resim sanatında kıyamet alametleri ile yerleşik kalıpların belirlenmesi bakımından kimi önermeler yapmayı olanaklı kılmıştır. Tercüme- Cifru 'l-Câmi 'nin resimli kopyalarındaki ikonografik yaklaşımların saptanması ve İslâm kültürü ile dönemin Osmanlı toplumunun ve sarayının kültürel ve ideolojik yaklaşımları arasında var olan bağlantıların saptanması araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır.

ÖNSÖZ

Bana geniş bir ufuk kazandıran "Osmanlı Resim Sanatında Kıyamet Alametleri: Tercüme-i Cifru'l-Câmi ve Tasvirli Nüshaları" konulu doktora çalışmamın ortaya çıkmasında hiç kuşkusuz birçok kişi ve kurumun katkısı oldu.

Her şeyden önce konuyu bana öneren, çalışmamda elinden gelen katkıyı esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Serpil BAĞCI'ya ne kadar teşekkür etsem azdır. Kendisi bir danışmanın ötesinde, sahip olduğu her türlü imkânı benim kullanımına sunmuş, ayrıca evindeki kütüphanesini bana açarak ve gittiği her yerden tezim için malzeme getirerek çalışmamda bana büyük kolaylık sağlamıştır.

Henüz ders dönemindeyken bana Osmanlı sanatına yeni bir bakış açısı kazandıran, çalışmalarımın zenginleşmesi için sürekli katkıda bulunan, yaptığı iyilikleri hiçbir zaman unutmayacağım Prof. Dr. Günsel RENDA'ya. ayrıca gerek ders dönemi gerek tez döneminde desteklerini esirgemeyen hocam Prof. Dr. Beyhan KARAM AGARALFya. fikirlerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Filiz YENİŞEHİRLİOĞLU ve Prof. Dr. Zeren TANINDI'ya. kendimi bir aile ortamında hissetmemi sağlayan diğer Sanat Tarihi bölümü akademik kadrosuna şükranlarımı sunarım.

Doktora döneminde beni sürekli motive eden, cifrle ilgili problemi çözmemde büyük katkıda bulunan âmirim. Süleyman Demirel Üniv. İlahiyat Fak. Dekanı Prof. Dr. İsmail YAKIT'a teşekkürü borç bilirim.

İstedğim mikrofilmi ve diaları iki hafta gibi kısa sürede bana ulaştıran, başta Dr. Hartmut-Ortwin Feistel olmak üzere Berlin- Staatsbibliothek kütüphanesi yetkililerine, çalışmamda gerekli olan nüshanın mikrofilmini bana gönderen. Elain WRIGHT ve Sinead WARD başta olmak üzere Dublin-Chester Beatty kütüphanesi yetkililerinin katkısını burada anmadan geçemeyeceğim. Yazma eserleri inceleme ve fotoğrafını temin etmede bana kolaylık sağlayan Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Filiz ÇAĞMAN, Kütüphane görevlisi Zeynep ÇELİK, Türk-İslâm Eserleri Müzesinde görevli Sevgi KUTLU AY'a katkıları için teşekkür ederim

İstanbul'a gittiğimde bıkmadan beni evinde misafir eden Arş. Gör. Aziz DOĞANAVA, Ankara'ya geldiğim sürelerde dairelerinde bana da yer ayıran Alper BİÇER. Ömer ÇALIŞKAN, Arş. Gör. Bülent

İŞLER'e, Ankara seyahatlerimde evini kendi evim gibi kullandığım ve Sosyal Bilimlerle ilgili resmi işlemlerimi yürüten Arş. Gör. Ferruh TORUK'a, tezimle ilgili malzeme temininde bana yardımcı olan Arş. Gör. Tülin DEĞİRMENCİ, Arş. Gör. Semiha GÜLÜMSER'e, Ankara seyahatlerimde çoğu zaman bana arkadaşlık eden Arş. Gör. A. Şevki DUYMAZ'a gerçekten minnettarım. Çalışmamda gerekli olan dia ve fotoğrafların bir kısmının temininde beni büyük bir sıkıntıdan kurtaran Sümbül KEÇELİOĞLU. Zuhul AKAR ve Ahmet AKMAN'a ayrıca teşekkür ederim.

Ayrıca çalışmamda kaynak ve malzeme temininde yardımcı olan Prof. Dr. Ekrem SARIKÇIOĞLU, Prof. Dr. Talat SAKALLI, Yrd. Doç. Fatma S. KUTLAR, Yrd. Doç. Dr. Ahmet YILDIRIM, Yrd. Doç. Dr. Yrd. Doç. Dr. Muammer GÖÇMEN, Yrd. Doç. Dr. Osman YILDIZ, Dr. Erdal ESER, Öğretim Görevlisi Erdoğan ATEŞ'e, yurtdışı kütüphane yazışmalarımda İngilizce metni kontrol eden Doç. Dr. İ. Hakkı GÖKSOY ve Yrd. Doç. Dr. İhsan AKDAŞ'a teşekkür ederim. Tez çalışmam boyunca mümkün olan her konuda yardımlarını esirgemeyen, yıllardır her türlü ağır espi ve şakalarımın katlanmak zorunda kalan Arş. Gör. Sadık AKDEMİR ve Arş. Gör. Nuri TUĞLU'nun katkılarını unutmam mümkün değildir.

Şehirlerarası seyahatimde ailemle ilgilenen onları yalnız bırakmayan Fadime-Abdülgahtar ASLAN. Şükran-Nejdet GÜRKAN, Figen-Ömer TÜRKAN aileri ve Kıymet SÖNMEZ'in iyiliklerine müteşekkirim.

Son olarak tez çalışmam süresince beni destekleyen, çok defa yalnız ve ilgisiz kalan eşim Zübeyde, çocuklarım Furkan ve Enis'e teşekkür borçluyum.

I. GİRİŞ

Dünyanın sonu ile ilgili, gerek geçmişte, gerek günümüzde olsun bir çok toplumda değişik fikirler ileri sürülmüş ve farklı tarihler iddia edilmiştir. İleri sürülen tarihlerin doğruluğunu savunmak için de dünyanın sonu gelmezden önce bazı işaretlerin ortaya çıkacağını ve görülen belirtilerin dünyanın sonunun geldiğinin habercisi olduğunu, bu olayların kendi tarihlerini desteklediğini ifade etmişlerdir.

Müslüman toplumların, dünyanın sonu ve sonrası hayat anlamına gelen kıyametle yoğun olarak ilgilendiği görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'de insanların sık sık Hz. Muhammed'e gelerek kıyametle ilgili sorular sorulduğundan bahsedilmekte, fakat kıyametle ilgili tarihin sadece Allah tarafından bilindiği vurgulanmaktadır (Araf: 7/187; Nâziât: 79/42-44). Gerek Hz. Muhammed'in söz ve davranışlarını içeren hadis kitaplarında, gerek İslâm'ın inanç konularını ele alan kelam kitaplarında, kıyametle ilgili konuların ayrı bir bölüm halinde ele alındığı bir gerçektir. Kur'an-ı Kerim'in yorumu olan tefsir kitaplarındaki kıyametle ilgili ayetlerde, uzun açıklamalara yer verilmekte ve bu konuyla ilgili doğruluğu tartışılabilir rivayetler sıralanmaktadır.

Konu bakımından metne bağlı olması temel özelliklerinden biri olan İslâm tasvir sanatının genellikle dünyevi konuları ele aldığı, dinî desteğinin olmadığı iddia edilmesine karşın, İslâm resim sanatında, bazı dinî konuların resimlenmesinin gelenek haline geldiği görülmektedir¹. Dinde geniş bir yere sahip ölüm sonrası hayat, metinle bağlantılı olarak resimlenen konuların önemlilerindendir.

Ölüm sonrası hayatı konu edinen tasvirlerin bulunduğu en erken tarihli eserler Miracnâmelerdir. Bu eserlerde, Hz. Muhammed'in gökyüzünün katları arasında dolaşması esnasında kendisine gösterilen Cennet, Cehennem ve buralardaki yaşamı konu alan tasvirler bulunmaktadır. Moğollar döneminde hazırlanan bir Mirctnâme'den günümüze, metni hakkında bilgimiz olmayan bazı resimli yapraklar ulaşmıştır. Ahmed Musa'ya atfedilen ve bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan bir albümde toplanan (H. 2154) bu yapraklar arasında cennetle ilgili iki tasvir bulunmaktadır. Tasvirin birinde Cennet kapısı önündeki Rıdvan meleği (61a), diğerinde Cennet'teki Kevser ırmağı (121a) konu edilmiştir (Tanındı 1984: 10-11). Metniyle birlikte günümüze gelen, Timurlu Sultanlarından Şahruh zamanında (sal. 1405-1447), sanat hâmisi Şehzade Baysungur'un kurduğu Herat nakkaşhanesinde 1436 yılında kaleme alınan ve resimlenen, oldukça zengin cennet ve cehennem ikonografyası içeren, Uygur Türkçesi'yle yazılmış olan Miracnâme. Paris Bibliotheque Nationale de France'da (Turc 190) bulunmaktadır. Doğu Türkçesi'ne şair Mir Haydar tarafından çevirisi yapılarak, Uygur yazısıyla kaleme alınmış olan Miracnâme'mn hattatı Mâlik Bahşî'dir (Kühnel 1952: 28; Ettinghausen 1957: 360; Grube 1966: 94; Seguy 1977: 7-8; Tanındı 1984:11). Mirac olayının bütün safhalarının anlatıldığı tasvirlerde Hz. Muhammed'in yüz hatlarının ayrıntıları belirtilmiş olup kutsiyetin ifadesi için zaman zaman abartılı hâleler yapılmıştır. 60 tasvirin yer aldığı yazmada son 20 tasvir ölüm sonrası hayatı betimlemektedir. 20 tasvirin tamamı cennet ve cehennemi, dinde yapılması yasaklanmış olan çeşitli davranışları yapanların cehennemde karşılaşacakları cezaları konu

edinmektedir¹.

Özellikle ölüm sonrası hayatı tasvirli olarak anlatan yazma eserler ise Osmanlı dünyasında görülmektedir. Bu eserlerin başında Ahvâl-i Kıyamet (Kıyametin Durumları) gelir. Eserin Philadelphia/Free Library'deki resimli sayfalarında (Rare Book Department, Lewis Ms. O. T4-T7) cennet ve cehennemle ilgili dört tasvir (Resim 1) vardır (Milstein 1990: 95). Berlin/Staatsbibliothek'de bulunan (BSB Ms. Or. Oct. 1596) nüshasında 22 tasvir bulunurken, Süleymaniye kütüphanesindeki örnekte (Hafid Efendi 139) 17 tasvir yer alır.

Araştırmamızda, kıyamet alametlerini bir bütün olarak irdeleyen. Türkçe'ye çevirisinin adı Tercüme-i Cifru 'l-Câmi olan ve Arapça'sının kütüphanelerde Cifru 7-Câmi" olarak da anıldığı görülen, yazar Abdurrahman b. Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Bistâmi (ö. 858/1454)'nin ed-Dürri'l-Munazzam fî Sırrı'l-İsmi'l-A 'zam şeklinde isimlendirdiği eserin resimli üç nüshası esas alınmıştır. Bu nüshalardan, III. Mehmed'in saltanatı yıllarında (1595-1603) hazırlanan yazma bugün Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesinde (Bağdat 373) (Karatay 1961: 638), I. Ahmed'in padişahlığı zamanında (1603-1617) hazırlanan yazma İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde (Nadir Eserler Bölümü, TY 6624) (Stchoukine 1933: 14-16) ve I. Mahmud'un padişahlığı yıllarına (1730-1754) rastgelen 1160/1747 tarihli yazma ise bugün Dublin, Chester Beatty kütüphanesinde (No: 444) (Minorsky 1958: 81) bulunmaktadır. Eserin bilinen resimli nüshalarının yanında, metinde bu eserlere esin kaynağı olan resimli Arapça nüshasının varlığından da (İÜK y. 197a-197b) bahsedilmektedir. Tercümede esas alınan Arapça nüshada, onbir padişah portresinin varlığından bahsedilmesinden de (İÜK y. 163a) anlaşılabileceği gibi bu nüshanın II. Selim'in saltanatı yıllarında (1566-1574) hazırlandığının göstergesidir.

Cifru 'l-Câmi metninde temel olarak iki konu ele alınmaktadır. Konulardan biri harflerin sayısal değerleriyle yapılan hesaplama ve rumuzlar, yani cifr ve ebceddir. Ancak bir çok rumuz ve atıflarla kastedilen olay ve olgular çözümlenememektedir. Cifru 'l-Câmi 'de incelenen bir diğer konu ise tasvirlerle de vurgulanan kıyamet alametleridir. İki konunun incelenmesinde belli bir düzenin takip edilmediği görülmektedir. Metinde, yazarı Bistâmi'den ölümünden sonra gerçekleşen olaylara yer verilmesi yazardan sonra metne ilavelerin yapıldığını göstermektedir. Bunun yanında, yapılan araştırmalar sonucu, eserin başka nüshalarının da tasvirlenmek üzere hazırlandığı, ancak tamamlanamadığı saptanmıştır. Ancak bu yazmaların Topkapı Sarayı Müzesi kitaplığına kayıtlı olanlar dışındakilerin cilt. hat. tezyinat ve kağıt bakımından daha sıradan olduğu görülmektedir.

Tasvirleri için boş alan bırakılmış bu nüshalar, bulunduğu kütüphaneler ve tasvirler için ayrılan yer sayıları şu şekildedir: İRAKILAN YER SAYISI ed-Durru 7 Munazzam fî Sırrı 'l-İsmi 'l-A 'zam Süleymaniye Ktp. Hafid/179 Türkçe-Arapça 1022/161349 ed-Durru 7 Munazzam fî Sırrı 1-İsmi 'l-A 'zam Köprülü Ktp. Hacı Ahmet Paşa/166 Arapça 1085/167411 Tercüme-i Miftah Cifr el-Câmi Millet Ktp. Ali Emiri, Şeriyeye/1284 Türkçe-Arapça 17 Şaban 1068/21 Mayıs 165844 ed-Durru 7 Munazzam fî Sırrı '1-İsmi 'l-A 'zam Süleymaniye Ktp. Pertevniyal/760 Türkçe-Arapça-49 el-Cifru 'l-Câmi ve 'n-Nûru l-Lâmi Nur-u Osmaniye Ktp./2813 Arapça-17 Tercüme-i Miftah Cifr el-Cami Revan 1739 Türkçe-51 el-Cifru 'l-Câmi ve 'n-Nûru l-Lâmi Nut-u Osmaniye Krp./2834 Arapça 1100/168919

İÜK ve TSM'deki yazmaların kütüphane kataloglarında eserin ismi. Tercüme-i Cifim 'l-Câmi şeklinde geçerken; CBL katalogunda ed-Dürri 'l-Munazzam fî Sim 'l-İsmi 'l-A 'zam olarak kayıtlıdır. İÜK nüshası başlangıcındaki Hz. Muhammed'e atfedilen rivayet fazlalığı ile diğer nüshalardan ayrılmaktadır. Tasvirlerini incelediğimiz yazmaların tümünde metin Arapça ve Türkçe olarak yer alır. Metnin Arapça'sı bölüm ya da cümle halinde verildikten sonra Türkçe karşılığı yazılmıştır. Ancak çeviriyi yapan kişinin kimi zaman kendi açıklamalarını metne dahil ettiği gözlenmektedir. Orijinali Arapça olan eseri Türkçe'ye çeviren Şerif b. Seyyid Muhammed eserin çevirisi sırasında harap olmuş üç nüshadan faydalandığını belirtmektedir. Bu üç nüshadan "Hazine-i Amire'den çıkan" tasvirli nüshayı esas aldığını kaydetmektedir (Tercüme-i Cifru l-Câmi: İÜK, T. 6624. 197a-199b). Araştırmalarımızda Şerifin sözünü ettiği bu tasvirli Arapça nüshaya rastlayamadık.

Kıyamet sonrası yaşamı konu alan tasvirli yazmalar bilinmesine ve bu konuya çalışmalarda yer verilmesine karşın, kıyametin habercisi olan olayların görsel kültürdeki yeri hakkında başlı başına bir çalışma yapılmamıştır. Araştırmamızın amaçlarından biri İslâm kültüründe kıyamet sonrası hayat kadar önemli bir yeri olan kıyamet alametlerinin resme yansımaları ortaya çıkarmak, bir anlamda toplumun kıyamet alametleriyle ilgili düşüncelerinin görsel kültüre yansımalarını ortaya koymaktır.

Özellikle 16. yüzyılın sonu 17. yüzyılın başında, kıyamet sonrası hayat için Ahvâl-i Kıyamet adlı eserin, kıyamet alametleriyle ilgili olarak ise Cifru'l-Câmi isimli eserin resimlendiği görülmektedir. Kıyamet alametlerinin bütün olarak resimlenmesi bakımından İslâm ve Osmanlı dünyasında tek örnek olması, Tercüme-i Cifru'l-CâmVmn önemini daha da artırmaktadır. Bilindiği gibi genel anlamda İslâm resim sanatında yaygınlıkla aynı metinlerin resimlenir. Oysa kıyamet alametleri ile ilgili resimlerin önemli bir kısmı, daha önce yapılmış bir örneğe dayanmamaktadır. Bu açıdan özgün örnekler olduğu söylenebilir. Bir anlamda Cifru'l-Câmi resimleri yeni anlatımlara yeni yorumlar getirmektedir.

Tercüme-i Cifru 'l-Câmi resimlerin kaynağının metin olması bakımından da ilgi çekicidir. Kıyamet alametleri, Deccal, Dabbetü'l-Arz, Ye'cüc-Me'cüc gibi bir çok olağan dışı varlıklar ve Mehdi, güneşin batıdan doğması, rüzgarın gönderilmesi gibi kişi ve olaylardan oluşur. Bu varlık ve olayların bir kısmının tasvirleri İslâm görsel kültüründe yerleşik imgeleriyle tanınan ve bilinen örnekler değildir. Kıyamet habercisi olay ve varlıkların resimlenmesinde nakkaşlara kaynak olarak sadece metin kalmaktadır. Öte yandan Tercüme-i Cifru 'l-Câmi nüshalarında metnin kendisi nakkaşı yönlendirmekte, yapacağı resmi tarif etmektedir. Nitekim her tasvirden önce tasvirin içeriği hakkında açıklayıcı bilgi verilmektedir. Bazen bu bilgiler, sözgelimi "Bu medine-i İstanbul 'un suretidir ve fethidir ve mal-ı ganimetin taksim olunmasıdır ve bu esnada feryâdcı gelüb Deccal çıkmış deyü haber virmesidir ki nakş ve tasvir olunmuştur" (İÜK y. 106a-107a) örneğinde de görüldüğü gibi nakkaşın özen göstermesi gereken ayrıntılara dikkat çekmektedir.

Tercüme-i Cifru 'l-Câmi metninin ve tasvirlerinin kıyamet alametleriyle ilgili, dolayısıyla dini içerikli olması, Osmanlı resminde dinî ikonografya hakkında bilgilerimizi zenginleştirecektir. Ayrıca metinde, resmî ve halk İslâm'ının bir arada ele alınması, saray çevresinde hangi İslâm'ın baskın olduğu hakkında ipuçları verecektir. Tercüme-i Cifru'l-Câmi tasvirlerinin irdelenmesi, kıyametin habercisi olan olay ve varlıkların' nasıl tasvirlendiği, metinde anlatılanların nasıl görselleştirildiğinin saptanmasına yardımcı olacaktır. Bu çalışmanın bir diğer amacı da Kıyamet inancının ve kıyametin habercisi olan alametlerin Osmanlı kültürü içindeki yerini ve önemini saptamaktır. Ayrıca bu çalışmada Osmanlı kültüründe hangi kıyamet alametinin özellikle vurgulandığının ortaya çıkması ve bu alametin Osmanlı kültüründeki öneminin belirlenmesi de irdelenen sorulardan biridir. Araştırmanın aynı zamanda, kıyamet alametleri ile ilgili resimli yazmaların hazırlandığı tarihlerle kıyamet arasındaki bağlantının kurulmasının anlaşılmasına katkıda bulunması umulmaktadır.

Osmanlı Resim Sanatında Kıyamet Alametleri: Tercüme-i Cifru l-Câmi şeklinde adlandırdığımız tez dört giriş ve sonuç dahil altı bölümden oluşmaktadır.

Cifru l-Câmi nin önemli bir kısmını oluşturan cifr ve ebcedle ilgili hesaplama teknikleri ikinci bölümde irdelenmiştir. İslâm dininin resmi otoritelerince geçerliliği kabul edilmeyen, ancak İslâm kültüründe yaygın olarak kullanılan bu teknikler örneklerle açıklanmıştır. Cifr ve ebcedle ilgili hesaplamalar Cifru l-Câmi nin metninde sık olarak gündeme gelmesine karşın, sadece bir resimde sayısal değerler yer almaktadır. Bu nedenle kaynaklarda hakkında zengin bilgi sunulan konuların ayrıntılarından çok teknik bilgilerle yetinilmiştir.

Üçüncü bölümde. İslâm kültüründe kıyamet ve kıyamet alametleri incelenmiştir. Kıyamet kavramı ve kıyametle ilgili aşamaları takiben İslâm dünyasında kıyametin tarihlendirilmesi üzerinde durulmuştur. Bölümün ikinci ana konusu olan kıyamet alâmetleri, Cifru'l-Câmi kaynaklarının belirlenmesi bakımından önemlidir. Alametlerle ilgili olarak varsa öncelikle Kur'an-ı Kerim'deki. daha sonra hadis kitaplarındaki açıklamalara yer verilmiştir. Ardından, diğer kaynaklardan elde edilen bilgiler sunulmuştur. Cifru l-Câmi 'de aktarılan kıyamet alametleri ile ilgili ayrıntılı anlatımlar ikonografi bölümünde ele alınacağından ayrıca bu bölümde kullanılmamıştır. Bu bölümde İslâm dininin konuya bakış açısından ziyade İslâm toplumları arasında oluşan kültürü yansıtmaya çalıştık. Her ne kadar rivayetler Hz. Muhammed'e atfedilse de, bu rivayetlerin uydurma olma olasılığını gözardı etmemek gerekir. Bilindiği gibi, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra kendisine birçok uydurma ifadeler atfedilmiştir. İslâm bilginleri bu uydurma sözleri ayıklamada sıkıntı çekmişler, Hz. Muhammed'e atfedilen sözleri aktaran kişileri saptayıp onların hayatlarını araştırmışlar, yalan söylemeye meyilli olup olmadıklarını belirlemeye çalışmışlardır. Buna rağmen İslâm bilginlerinin genel görüşü, hadislerin biraraya getirildiği temel kaynaklar olarak kabul edilen Kütüb-ü Süte (Altı Kitap; Sahih-i Buhâri, Sahih-i Müslim, Sünen-i Ebu Davud, Sünen-i Tirmîzi, Sünen-i İbn Mâce, Sünen-i Ahmed

b. Hcınbel) olarak isimlendirilen, Hz. Muhammed'in vefatından en erken 150 yıl sonra hazırlanan kitaplarda bile şüpheli rivayetlerin olduğu şeklindedir. Cifru'l-Câmi metninde Hz. Muhammed'e atfedilen rivayetlerin bir kısmı güvenilir hadis kitapları olarak kabul edilen bu altı hadis kitabında yer alırken bir kısmı da daha sonraki dönemlerde yazılan hadis kitaplarında yer almaktadır. Çalışmada kıyamet alametlerinde, konu başlıkları kıyamet alametlerinin zaman olarak ortaya çıkış sırasına göre düzenlenmiştir. Bu düzenlemede alametlerin ortaya çıkış sırası metinden elde edilen ipuçlarından ve İslâm kültüründe kıyametle ilgili kitaplarda yer alan bilgilerden yararlanarak düzenlenmiştir. Fakat zaman zaman bu alametlerin sıralanmasında farklı rivayetlerden dolayı sıkıntılar yaşanmıştır. Sözelimi Deccal ve Mehdi'nin ortaya çıkış sırasının kaynaklarda farklı belirtilmesi (Ahmed Bîcan 1301: 370; Yazıcızâde 1306: 246) bu çelişkilerden birini oluşturmuştur.

Tezimizde, dördüncü bölüm Tercüme-i Cifru'l-Câmi nin yazarı Abdurrahman b. Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Bistâmi'nin (858/1454) hayat hikayesi ile başlar. Eserlerin sıralanmasından sonra, el-Bistâmi 'nin Cifru 'l-Câmi 'yi telif öyküsü Cifru'l-Câmi metninden aktarılmıştır. Tercüme-i Cifru'l-Câmi'deki açıklamalar ışığında eserin Türkçe'ye çevirisi ele alındıktan sonra eserin içeriği hakkında genel bilgi verilmektedir. Eserde iki temel tema dikkati çekmektedir. Bu konulardan biri kıyamet alametleri diğeri de cifr-ebced hesaplamalarıdır. Her ne kadar ikinci konu tasvirlerle fazla yansımasa da, bazı tasvir konularında gündeme gelmektedir. Bu nedenle tezimizde cifr ve ebcedle ilgili bir bölümün bulunması gerekli görülmüştür. Metinde özellikle cifr konusunda, anlamı çevireni tarafından da çözülememiş ve çözülemeyen bir çok rumuzlar yer alır.

Beşinci bölümde Tercüme-i Cifru'l-Câmi tasvirleri üslup ve ikonografi bakımından irdelenmektedir. Bu bölümde nüshalardaki resimlerin üslup değerlendirmelerinde şu ölçütler temel alınmıştır: Ressamın fırça tekniği, figür ve portreler, giysiler, kompozisyon, doğa, mekân ve renk düzeni. Bu ölçütler doğrultusunda resimlerin üslup değerlendirmeleri yapılmış, daha sonra kendi içlerinde karşılaştırılarak ortak yanları ve farklılıkları saptanmıştır. Ayrıca bu üç yazmanın tasvirleriyle çağdaş Osmanlı resimleriyle karşılaştırılmış, benzer ve farklı yanları saptanmıştır. Bu karşılaştırmayla yazmaların nakkaşları saptanmaya çalışılmıştır.

Cifru'l-Câmi 'nin resimli nüshalarının ikonografik programını incelemede kaynak metin olarak, en çok tasvirin bulunduğu İÜK nüshası esas alınmıştır. Resimlerin ikonografik çözümleme ve değerlendirilmesinde ise öncelikle tasvirlerin sınıflandırılması ve sıralanması yapılmıştır. Metinde ve dolayısıyla resimlerin sıralanmasında herhangi bir düzenin takip edilmemesi, birbirini tamamlayan metin ve resimlerin farklı yerlere dağılmış olması, konuların birbirini bütünleyecek şekilde anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca metin ve resimlerde kıyamet alametlerinin ortaya çıkış önceliğine dikkat edilmemiş olması alametlerin kronolojik takibini güçleştirmektedir. Bu nedenle gruplandırma ve yeniden sıralama gerekliliği ortaya çıkmıştır. Tasvirler, alametlerin ortaya çıkışındaki kronolojik sıraya göre düzenlenmiş, yazmaların özgün sırası esas alınmamıştır. EK. 3'de ise el yazmalarında yer alan tasvirler yaprak numarasına göre, yani özgün sırasıyla verilmiştir. Çalışmamızda resimlerin konuların adlandırmada yazarın kullandığı tanımlamayı uygun gördük. Bu nedenle konu başlıkları yazarın veya çevirenin metinde açıkladığı şekliyle yazılmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi yazar tasvirten önce tasvir konusuyla ilgili rivayet ve açıklamalara yer vermektedir. Bu açıklamaların sonunda ayrıca tasvirin hangi imgeleri ele aldığına dair kısa bir açıklama yapmaktadır. Bizim konu başlıklarını belirlemedeki ölçütümüz, müellifin tasvirle ilgili en son yaptığı betimlemedir. Resimlerin ikonografik incelenmesinde öncelikle metindeki öyküsü verilmiş, sonra nüshalardaki betimlemeleri açıklanmıştır. Metindeki kopukluklar metnin bir bütün olarak anlaşılmasını zorlaştırdığı gibi aynı zamanda metin resim bağlantısını kurmayı zorlaştırmaktadır. Bu sebeple resim çözümlenmesinde zaman zaman farklı sayfalarındaki açıklamalara başvurulmuştur. Ayrıca, tasvirlerin ikonografik açıdan irdelenmesine katkıda bulunacak farklı kaynaklardan elde edilen bilgi ve resimlere yer verilmiştir. Bu şekildeki ikonografik karşılaştırma ile Tercüme-i Cifru'l-Câmi resimlerinin İslâm ve Osmanlı kültüründeki ikonografik yerinin saptanmasına çalışılmıştır.

Araştırmamızda şüphesiz öncelikli kaynak Tercüme-i Cifru 'l-Câmi metnidir. Resimlerin açıklanmasında ana kaynak olarak yazmaların metni kullanıldı. Ancak İslâm kültüründeki kıyamet alametleri ile ilgili anlayışı irdelemede ilk olarak başvurulacak kaynaklar Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in söz ve davranışlarının yer aldığı hadis kitaplarıdır. Bu hadis kitapların başında İslâm

dünyasında Kur'an'dan sonra ikincil kaynak olarak kabul edilen Küfûb-i Süte olarak kabul edilen ve 8-9. yüzyıllarda hazırlanan altı hadis kitabı gelmektedir. Bu kaynaklara başvururken rivayetlerin doğruluğu tartışılmamış, aktarılmakla yetinilmiştir. Tezimizde kullandığımız bir diğer kaynak grubu, yazarın yaşadığı ve resimli yazmaların hazırlandığı dönemin Osmanlı halkının kıyamet alametleri ile ilgili düşüncesini yansıtmaları bakımından önemlidir. Bu kaynakların başında, yazar Bistâmi ile aynı dönemde yaşamış olan, Yazıcızâde İbnüT-Kâtîp olarak da bilinen Ahmed Bîcan'ın (ö. 870/1466'dan sonra) Osmanlı kültüründe şöhret bulan eseri, zengin bir kıyamet ikonografisi içeren Envâru'l-Aşîkîn ve yine yazarın bir diğer çağdaşı ve Ahmet Bîcân'ın büyük kardeşi olan (Çelebioğlu 1989: II. 49) Yazıcızâde Mehmed'in <ö. 855/1451) de aynı şekilde zengin kıyamet ikonografisi barındıran yaklaşık 9000 beyitten oluşan manzum eseri Muhammediye gelmektedir. Bunlardan Eıvâru 'l-Âşîkîn 1301/1883 yılında Matbaa-i Osmaniye'de basılmıştır. Muhammediye de yine aynı matbaada 1306/1888 yılında gravürlü olarak yayınlanmıştır. Muhammediye ve Envâru'l-Aşîkîn Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye'den önce yazmış olduğu Megâribü 'z-Zaman adlı mensur eserin yazarların kendilerin tarafından yapılan manzum ve mensur tercümeleridir (Çelebioğlu 1999: 362). Ancak. Cifru'l-Câmi'de kıyamet öncesi olaylar ele alınırken, bu iki eserde Hz. Muhammed'in hayatı yanında ağırlıklı olarak kıyamet sonrası olaylar da incelenmektedir. Bu nedenle Envâru 'l-Âşîkîn ve Muhammediye bir anlamda Cifr el-Cami'nin tamamlayıcısı esefler olarak düşünülebilir. Bunun yanında ilk olarak 13. yüzyıl şairlerinden Şeyyad Hamza tarafından manzum olarak yazılan (Dilcin ty: 49; Akar 1986: 1) daha sonraki yıllarda mensur hale getirilmiş Ahvâl-i Kıyamet de kıyamet alametleri ikonografisinin belirlenmesinde temel kaynaklardan biridir.

Ahvâl-i Kıyamet'in irdelenen eserler gibi resimlenmiş olması da kaynak olarak önemini artırmaktadır. Bunun yanında Muhammed b. Resul el-Bezenci el-Hüseyî'nin kıyamet alametleri ile ilgili zengin içerikli (ö. 1103) el- İşâatii'l-Eşraü 's-Sâa (Kıyamet Alametleri) adlı eseri yakın dönem kaynağı olması bakımından tezimizde sık sık başvurduğumuz kaynaklardandır. Ayrıca zaman zaman çağdaş kaynaklara da başvurulmuştur.

Çalışmamızın sonunda yer alan ekler Tercüme-i Cifru'l-Câmi metninin ve resimlerinin ayrıntılarının anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. EK. 1'de üç resimli yazmanın ve resimlerinin ayrıntılı tanımı yer almaktadır. EK. 2'de resimlenen konuların öyküleri anlatılmaktadır. Bu öyküler ikonografi kısmındaki kısa anlatımların aksine ayrıntılı ve özgün düzen içinde sunulmaktadır. EK. 3'te ise yazmalardaki resimlerin dağılımını bir arada gösteren bir tablo bulunmaktadır. Bu tablo, özgün düzeni göstermesi yanında yazmalardaki eksik ya da fazla resimlerin takibini de kolaylaştırmaktadır.

Tercüme-i Cifru 'l-Câmi 'nin tasvirlerini irdelemeye karşılaşılan problemlerin başında metin çözümlemesindeki zorluklar gelmektedir. Eserin önemli bir kısmını oluşturan cifr ve ebcedle ilgili hesaplama ve rumuzların karşılığı saptamak müterciminde bir çeşitli yerlerde belirttiği gibi mümkün görülmemektedir. Ayrıca metindeki imalı anlatımların çokluğu da bazı konu ve tasvirlerin anlaşılmasını güçleştirmektedir. Yazardan sonra metine ilavelerin yapılması metindeki orijinal bölümlerin saptanmasını imkansız kılmaktadır. Ayrıca Mısır'la ilgili olaylarda olduğu gibi birçok kişi ve olayın kıyamet alametleri ile ilgili bağlantısını kurmakta sıkıntılar yaşanmaktadır. Bütün bu olumsuzluklara karşın Tercüme-i Cifru 7-Câm/'nin kıyamet alametlerini bir bütün olarak inceleyen yegâne eser olması bakımından. Osmanlı resim sanatı araştırmalarına katkıda bulunacağı ümit edilmektedir.

II. İSLÂM KÜLTÜRÜNDE CİFR, EBCED VE EBCED HESABI 1. CİFR

1.1. KELİME VE TERİM OLARAK CİFR

Cifr kelimesi ile aynı anlamda kullanılan cefr, Arapça bir kelime olup sözlükte kuzu, oğlak, kuzu ve oğlak derisi, sütten kesilmiş kuzu veya oğlak derisi, geniş kuyu anlamlarına gelmektedir (Fîruzâbâdî 1987:467-468). Terim olarak cifr veya cefr, değişik metotlarla gelecekte, kıyamete kadar olacak işlerden haber verdiği iddia edilen ilim veya bu ilmi kapsayan eserler şeklinde tanımlanmıştır (Onay 1992: 94; Pakalın 1992:1, 287; Yurdagür 1993: VII. 215).

1.2. CİFRİN DOĞUŞU

Gelecekte olacak olayları merak etme, geleceği araştırma, çeşitli yöntemlerle gelecekte haber alma tarih boyunca bütün medeniyetlerde görülmektedir. Dünyada oldukça yaygın olan bu geleneğin, Kuran-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e kıyametle ilgili sorular sorulmasından bahsedilmesi (Araf. 7/187;

Nâziât. 79/42) örneğinde olduğu gibi kutsal kitaplarda da yer aldığı görülmektedir.

Silsilename'de Cifr ve ebcedin doğuşu Hz.Adem'e kadar dayandırılmaktadır. 17. Yüzyıla ait bir silsilename olan Subhatü'l-Ahbar'da. (Avusturya Milli Kütüphanesi AF 50. y. 4b) Hz. Âdem'in portresinin kenarında "... Allah sübhanehü teala Hazreti Adem 'e altmış suhuf gönderdi. Cibril-i Emin Hazreti Adem 'e İnıf-ı

muacem ve ebcedi ta 'Um itti..... " şeklindeki açıklamayla cifr ve ebcedin ilk öğretildiği kişinin Hz. Adem olduğu belirtilmektedir (Subhatül-Ahbar 1968: 4b).

İslâm öncesi Arap toplumunda geleceği ve sırları bilme iddiasında olan kâhinlik, saygın bir meslek olarak görülüyordu. Her mahallede bir kâhinin olduğuna dair rivayetlere rastlanması (Çelik 1995: 212) bu mesleğin ne derece yaygın olduğunun göstergesidir.

Şiîler. Hz. Ali ve soyunun, dünyanın sonuna kadar olacak her türlü olaydan haberdar olma bilgisine sahip olduğuna inanmaktadırlar (Anadol 1997: 80; Macdonald 1988: III, 43). Hatta Şiî kaynaklarda Hz. Ali'nin, Kur'an'ın gizli manalarını Hz. Peygamberden öğrendiği ve insanlara gerekli olan bütün bilgileri cefr adı verilen kuzu veya oğlak derisi üzerine yazarak el-Cifr ve 'l-Câmia adlı iki eser oluşturduğu yer almaktadır (Yurdağür 1993: VII, 216). Hz. Ali'nin yirmi sekiz harfi "bast-ı a'zam" metodu ile yerleştirerek yazdığı bu eserden "özel yollarla ve yardımcı şartlarla" bu lafızlardan geleceğe yönelik bilgilerin elde edilebileceği iddia edilmiştir (Taşköprüzâde 1313: II, 246).

Bu konuda bir diğer rivayet de şu şekildedir: Altıncı imam Cafer b. Muhammed es-Sadık, Hz. Muhammed'in sülalesini eğitim için, cefr, yani sütten kesilmiş bir oğlak veya kuzu derisi üzerine, Hz. Muhammed'in sülalesince bilinmesi gereken bütün olayları yazarak bir kitap oluşturmuştur (Macdonald 1988: 44). Şiîler, nerede olduğu bilinmeyen bu eserin hiç hata yapmadığını iddia etmektedirler (Macdonald 1988: III, 44; Anadol 1997: 80).

1.3.CİFRLE SİRLARI BELİRLEME METODLARI

1.3.1. Ayetin Değişik Okunuşlarından Yola Çıkarak Belirleme

Değişik metotlarla, Kuran ayetlerinin görünen manasından ayrı olarak çeşitli anlamlar elde etme metodu hicrî ikinci asra kadar uzanmaktadır. Hurufilik olarak da bu metotla isimlendirilen harflerden bazı anlamlar çıkarılıyordu, Hz. Peygamberin "Her harfin bir zahiri (görünen tarafı) bir bâtını (gizli tarafı) vardır" (Heysemi 1994: VII. 312: Yıldırım 2000:308). anlamındaki hadisinin bu tür çalışmalarda etkili olduğu düşünülmektedir.

İbn Barracan (öl. 536/1141) u[^]jVI ^ ^ (A "Elif Lâm Mîm. Rumlar en yakın yerde mağlup oldu." ayetinin değişik okunuşlarından yola çıkarak Müslümanların Haçlıları hicri 583 (1187) tarihinde yeneceğini tespit etmiştir. İbn Barracan'ın saptadığı tarih ve olay onun ölümünden çok sonra gerçek olmuş. Selahaddin Eyyübi 1187 tarihinde Haçlıları yenip Kudüs'ü geri almıştır (Ateş 1974: 320-321).

1.3.2. Bilmece Türü Şiirleri Esas Alarak Belirleme

İbn Haldun harflerin birbirine uygunluğu ve oranından yola çıkarak sorulan soruya cevap verme metodunun, simya bilgisinin bir kolunu teşkil ettiğini, bu metotta bilmece türünden sözlerin esas alındığını ifade ettikten sonra buna örnek olarak Septeli'nin 'Alemin Zayırçesi' şiirini gösterir ve bu şiir üzerinde metodun uygulanışını uzun uzun anlatır (İbn Haldun 1989: III, 28-64).

1.3.3. Ebced Hesabı ile Belirleme

Geleceği veya sırları tespit etmek için ebced kullanmada belli bir şablonun olmadığı görülmektedir. Astrolojide Arapça burç isimlerini oluşturan harflerin sayısal değerinden istifade edilirken; ayet yorumunda ise bu ayetteki bazı kelime veya kelimeleri oluşturan harflerin sayısal değerleri kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de geçen [^]j[^]3 .."Beldenin tayyibetün = hoş, güzel belde" (Kur'an-ı Kerim: Sebe. 34/15) ifadesinin sayısal değerinin 857, yani İstanbul'un fetih tarihi olarak hesaplanması, dolayısıyla İstanbul'un fetih tarihine işaret ettiğine yorumlanması bu sayısal değerlerin yorumlanmasına bir örnek olarak verilebilir (Yakit 1992: 56-60).

Akıl ve duyular yoluyla bilgi edinilemeyen varlık alanı olan "gayb", zaman açısından geçmiş, hal ve gelecek olarak üç kategoride değerlendirilebilir, Kur'an-ı Kerim'de geçmişe ah birçok olay ve kıssalara yer verildiği gibi, Bizanslılar'ın İran karşısında galip geleceği (Rum, 30/4-5), Mekke'nin fethedileceği (Fetih Suresi. 48/11,15-16.27) gibi geleceğe ait gaybî haberlere de yer verilmiştir. Allah gaybı sadece kendisinin ve kendisinin bilgilendirdiği peygamberlerin bilebileceğine (Âl-i İmran. 3/179: Cin, 72/26-27) işaret ederken. İslâm'da fal, kehanet, cifr gibi metotlarla geleceği tespit etmeye yönelik metotlar

yasaklanmıştır. Geleceğe ait bilgilerin kaynağının vahiy olması sebebiyle, insanlar bu tür bilgileri Allah'ın bilgilendirdiği peygamberlerin açıkladığı kadarıyla bilebilir. Bunun haricinde gerçekleşen tahminler tesadüften başka bir şey değildir.

2. EBCED VE EBCED HESABI

2.1. EBCED

Ebcad. Arap alfabesindeki harflerin kolaylıkla ezberlenmesi için. harflerin birleştirilmesiyle meydana getirilmiş sekiz kelimenin ilki olup, tüm harfleri ifade eden bir kelimedir (Weil 1988: 2; Şemseddin Sami 1992: 64; Yakıt 1992: 23). Hiçbir anlamı olmayan bu sekiz kelimenin sıralanışı şu şekildedir:

Ebcad Hevvez Huttî' Kelemen Sa'fas Karaşet Sehaş Zazağ

Bu sekiz kelimenin ortaya çıkışıyla ilgili değişik yorumlar yapılmıştır. Ebcadin ilk altı kelimesinin Hz. Şuayb'ın kavminden altı kişinin olması, yine ilk altı kelimenin altı şeytanın adı olduğu, haftanın günlerinin isimlerinin olduğu, her kelimenin Hz. Adem'in yaratılış ve cennetten ayrılış hikayesinin evreleri olduğu, ya da tanrının ilahi kitaplarda yer alan emir ve yasakları açıklayan kelimeler olduğu gibi yorumlar bunlardan bazılarıdır (Yakıt 1992: 24-29).

2.2. EBCED HESABI

Ebcadi oluşturan sözcüklerdeki her bir harfe rakamsal değerler verilerek yapılan işlemdir. Bir diğer ifadeyle bir olayı tarihlendirmek için kullanılan ve rakamları harften ibaret olan hesap şeklidir. Bu metotla yazılan ibare bir anlam ifade ederken aynı zamanda olayla ilgili bir tarihi belirtir. Ebcad için "Hisâb-ı Cümel" (Cümlelerin Hesabı) ibaresi de kullanılmıştır (Akalin 1976: 78; Pakalin 1983: 1. 493: Arseven 1983: I. 503; Yakıt 1992: 36).

Harflere sayısal değerler verme geleneği birçok medeniyette görülmektedir. Rakamı ifade için harflerin en yaygın kullanıldığı alfabe, ülkemizde de halen kullanılmakta olan Latin alfabesidir. İbrani-Süryani ve Grek harf-sayı sistemi de en yaygın olanlardandır (Uzun 1994: X , 68).

III. İSLÂM KÜLTÜRÜNDE KIYAMET VE KIYAMET ALAMETLERİ

1. KIYAMET

Arapça ʿ9 'kâme' (kalktı, ayağa kalktı) fiilinden masdar olan Kıyamet kavramı Kur'an-ı Kerim'de yalın olarak bulunmamakta, kelimenin başına yevm (gün) izafe edilerek 'yevm el-kıyâme' (kıyamet günü) olarak geçmektedir. Kur'an'da, kıyamet kavramı ile daha çok bütün hayatın sona ermesi kastedilmektedir (Yavuz 1997: 86). Kıyamet olaylarının meydana geldiği vakti ifade için Kur'an'da el-Azife (Necm: 53/57). el-Hâkka (Hakka: 69/1-4), el-Vâkıa (Vakıa: 56/1). es-Sâhha (Abese: 80/33-36). el-Kâria (Kâria: 101/1-4), et-Tâmme (Nâziat: 79/34) terimlerinin kullanıldığı da görülmektedir.

Kıyameti yakından ilgilendiren ahiret, ahiret günü, kıyamet günü. kıyamet saati gibi kavramlar vardır. Ahiret günü kıyametin kopması sonrası hayatın tamamına verilen isimdir. Kıyamet saati dünya hayatının sona ermesini, kıyamet günü. kıyamet saati ve ondan sonra insanların cennet veya cehennem hayatına başlamalarına kadar geçecek süreyi, ahiret ise cennet ve cehennem hayatını kapsamaktadır. Bu kavramlar bir tablo halinde gösterilebilir (Yavuz 1997: 90):

Kıyametin ne zaman kopacağı sürekli merak edilen konular arasındadır. Hz. Muhammed bu konuda sık sık sorulara muhatap olduğu gibi Kur'an-ı Kerim de bu ilgiyi vurgulamaktadır. Allah, Hz. Peygambere bu tür sorular sorulduğunu vurguladıktan sonra kıyametin kopacağı zamanı ancak kendisinin bildiğini (Araf: 7/187; Nâziât: 79/42-44), kıyamet saatinin yakın (Ahzab: 33/63; Şûra: 42/17; İsrâ: 17/51) ve kesin (Kehf: 18/21; Tâhâ: 20/15; Hac: 22/7; Gâfir: 40/59; Câşiye: 45/32) olduğunu, ansızın geleceğini (Araf: 7/187; Enam: 6/31; Yusuf: 12/107; Hac: 22/55; Zuhuruf: 43/66; Enbiya: 21/40) bildirmektedir.

Kıyametin kopma biçimini Kur'an-ı Kerim şöyle açıklıyor: "Sur'a üflendi, göklerde ve yerde olanlar (korkudan) düşüp bayıldılar) . Ancak Allah'ın dilediği kaldı. Sonra ona bir daha üflendi, birden onlar kalktılar, bakıyorlar (ne olacağını bekliyorlar)" (Zümer Suresi: 39/68). Kur'an-ı Kerim, farklı sûrelerde kıyamet anında varlıkların hangi durumda olacağına dair açıklamalara da yer vermektedir. Kıyamet anında korkunç bir depremin olacağı (Hac: 22/1; Vakıa: 56/4), yerin dümdüz olacağı, paramparça döküleceği ve içinde bulunanları dışarı çıkaracağı (İnşikak: 84/3-4; Fecr: 89/21; Zilzal: 99/1-3), dağların sarsılıp (Müzemmil: 73/10) atılmış renkli yünler gibi (Kâria: 101/5) uflanıp savrulacağı (Mürselat: 77/10). şiddetle birbirine çarpılacağı (Hakka: 69/14) ve sonunda- toz duman haline geleceği (Vakıa:

56/6). denizlerin akıtılacağı (İnfitar: 82/3), göğün yarılabacağı (Mürselat: 77/9; İnşıkak: 84/1) ve yazı toparı gibi dörüleceğı (Enbiya: 21/104), yıldızların ışığının silinerek (Mürselat: 77/8) kararıp döküleceğı (Tekvir: 81/2) ve etrafa saçılacağı (İnfitar: 82/2), güneşin katlanıp dörülerek (İnfitar: 82/1) ay ile bir araya getireceğı (Kıyamet: 75/9) o gün çocuğunu emziren her kadının çocuğunu bırakacağı, her gebe kadının çocuğunu düşüreceğı (Hac: 22/2), vahşî hayvanların bir araya getirileceğı (Tekvir: 81/5) tasvirleri yer almaktadır.

Her ne kadar kıyamet zamanının sadece Allah tarafından bilindiğı Kur'an-ı Kerim'de vurgulanmış ise de, dünyanın ömrü ile ilgili çeşitli tarihler de ileri sürölmüştür. Dünyanın yaşı .hakkında Hz. Muhammed'e atfedilen bir rivayete göre dünyanın yaratılışı ile yok oluşu arası yedi bin yıldır ve Hz. Muhammed son bininci yılında, yani dünyanın yaratılışının altı bininci yılında gönderilmiştir (Suyûtî 1994: II. 105-107). Hz. Muhammed'e atfedilen bu sözden dolayı, İslâm dünyasında hicri

1000. yılda kıyametin kopacağı şeklinde bir inanç yaygındır. Bir başka rivayette cihanın ömrünün yetmiş bin yıl olduğı, altmış ikibin dokuzyüz altmış yıl geçtikten sonra Hz. Adem'in ve Ademoğlu'nun yeryüzüne indiğı ve yeryüzünde yedibin yıl kaldıktan sonra yok olacağı ve ayrıca dünyanın kırk yıl ıssız kaldıktan sonra yok olacağı ileri sürölmektedir (Yazıcızâde 1306: 258).

Bu inanç nedeniyle İslâm dünyasının korku içinde olduğı görölmektedir. Halep halkı h. 999 yılında şehrin harap olacağına ve dünyada hiçbir Arabin kalmayacağı düşüncesini taşıyordu. Hicri 1000 yılı (1591/1592) yılı yaklaşırken III. Murad'ın kıyamet kaygısıyla bazı önlemler aldirttiğı görölmektedir. Devrin önemli astronomları İstanbul'a çağrılarak Rasadhâne-i Hümâyün kuruldu. Fakat yeniçerilerin tepkisini nedeniyle 1580 yılında yıktırıldı. Bunun yanında padişah kıyamete hazırlık olarak hazineyi de doldurtmuştur. Hicri 1000. yılın eşiğinde İstanbul'da meydana gelen iki büyük yangın, veba salgını ve 1589 yeniçeri ayaklanması bu beklentiyi iyice güçlendirmiştir. Halk arasındaki büyük endişe devam ederken Sultan Murad 1000 yılından önce tüm eyaletlerde geçen olayların kayda alınmasını emreder. 1000 yılı geldiğinde kıyametin kopmadığı anlaşıncı herkes rahat bir nefes alır (Fleischer 1996: 137-138; İnalçık 2000: 63-64).

Bin rakamının Hristiyanlıkta da kutsal bir rakam olduğı görölmektedir. İncifde Şeytanın milletleri saptırmaması için bin yıl bağlanacağı, bin yılın sonunda Şeytanın zindanından çözüleceğı ve yerin dört köşesinde olan milletleri saptırmak için Ye'cüc-Me'cüc'ü çıkaracağı (Kitab-ı Mukaddes 1998: Vahiy, 1-8) yer almaktadır.

410 yılında Roma Gotlar tarafından yağmalandığında kıyametin geldiğini düşünen Hristiyan dünyasında kıyamet için bir çok tarih ileri sürölmüştür. Hatta 1900 ve 2000 yılları bu tarihlerden sadece ikisidir (Weber 1999: 17, 34).

Ortaçağda Hz. İsa'nın hayatı ve 666 sayısı ile simgeleşen (Kitab-ı Mukaddes 1988: Vahi\'. 13/13) düşmanı Deccal arasında simetrik bağ kurularak 666 rakamına 1000 ilave edilmiş ve 1666'da dünyanın sonunun geleceğı düşünölmüştür (Santoprak 1992: 45).

2. KIYAMET ALAMETLERİ

Meydana geleceğı dinen kesin bir husus olmakla beraber kıyametin kopmasının ne zaman gerçekleşeceğı kesin olarak bilinmemektedir. Daha önce de belirtildiğı gibi Allah bu zamanı sadece kendisinin bildiğini açıklamaktadır. Kıyamet zamanı tarih olarak bilinmese de kıyametten önce gerçekleşecek, bir anlamda kıyametin habercisi olan olaylar hakkında Kur'an'da ve hadislerde çeşitli açıklamalar yer almaktadır. Bu alametlerden bazıları hem Kur'an'da hem de hadislerde geçerken bazı alametlere ilişkin açıklamalar sadece hadislerde yer almaktadır.

Her bir maddesi ayrı bir araştırma konusu olan kıyamet alametlerini ele alırken, bu çalışmanın konusu ve amaçları gereğı, Cifru'l-Câmi resimlerinin konularının çözümlenmesinde yararlı olacak Kur'an ayetlerine ve hadislere ağırlık verilecektir. Bazı ayetler ve Hz. Muhammed'e atfedilen sözler irdelendiğinde. Bistâmi'nin kaynaklarının temelde bu iki kaynağı dayandığı görölmektedir. Fakat yazar, özellikle Hz. Muhammed'e atfedilen sözlerin hakikati hakkında hiçbir açıklamaya yer vermemiştir.

2.1. AHLAKÎ DEĞERLERİN BOZULMASI

Bu sınıfa giren alametler daha çok ahlaksızlık ve kötölüğün yaygın hale gelmesiyle ilgili olup, bazıları şu başlıklar altında toplanabilir: Dünyanın en mutlularının, ailesi ve kendisi bayağı olan kişilerden oluşması, hanıma itaat edilip anneye isyan edilmesi, dosta iyilik edilip babaya eziyet

edilmesi (Tirmizi 1992: Fiten 37. IV. s. 2210). emanetin korunmaması, görevin layık olmayana verilmesi (Buhari 1992: Rikak 35. VII. 188), fitnelerin çoğalması (Ebu Davud 1992: Fiten 2. IV. 457: Tirmizi 1992: Fiten 59, IV, 511) ve zamanın çok hızlı geçmesi (Tirmizi 1992: Zühd 24, IV, 567). Bir başka hadiste, gelecekte ortaya çıkacak olan bir topluluktan şu şekilde bahsedilmektedir: "Ümmetimden bir kavim gelecek, zina yapmayı, ipek giymeyi, şarap içmeyi ve çalgıyı helal sayacak. Bir takım zümreler bir dağın eteğinde konaklayacaklar, hizmetçi kadınları onlara hizmet edip rahatlatacaklardır" (Buhari 1992: Eşribe 6. VI. 243).

2.2. SAVAŞLAR

Hız. Peygamber Rumların A'mak ya da Dâbık'a inmedikçe kıyametin kopmayacağını belirtmiştir. Aynı hadise göre Medine'den bir ordu çıkarak Rumları yenip İstanbul'u fetheder. Müslümanlar kılıçlarını zeytin ağaçlarına asarak ganimet taksimi yaparken şeytan gelir ve Deccâl'in çıktığını nida eder. Şam'a geldiklerinde gerçekten Deccâl'in çıktığını görürler (Müslim 1992: Fiten 34, III, 2221).

Rumlarla ilgili Hız. Peygambere atfedilen bir diğer rivayet de şu şekildedir: Müslümanlar Rumlarla barış anlaşması yaparlar. Sonra düşmana karşı onlarla aynı safta savaşarak ganimet elde ederler. Sonra yağma tepeleri bulunan bir yerde konakladıklarında Rumlardan bir kimse haçı kaldırarak 'Bugün düşmana karşı haç galip geldi' demesi üzerine Rumlarla Müslümanlar savaşmak için toplanırlar (Ebu Davud 1992: Melahim 2, IV) Rumlar her sancağın altında on iki bin kişi olmak üzere toplam seksen sancak altında bir araya geleceklerdir (Şa'rani ty: 437).

"Bir tarafı kara. bir tarafı deniz olan bir şehir duydunuz mu?" diye soran Hız. Peygambere etrafındakiler "Evet" diye cevap verirler. Bunun üzerine Hız. Peygamber şu açıklamayı yapar: İsrailoğullarından yetmiş bin kişi orayı almak için savaşa çıkmadıkça kıyamet kopmaz. Oraya vardıklarında bir yere konaklarlar. Hiç silah kullanmadan 'Lâ ilahe illallâhü ekber' derler ve şehrin bir tarafı yıkılır. İkinci defa aynı şekilde söylediklerinde şehrin bir diğer tarafı yıkılır. Üçüncü defa söylediklerinde ise şehrin kapıları açılır. Şehre girip ganimet taksimine başladıklarında "Deccal çıktı!" diye bir ses gelir ve aldıkları herşeyi bırakıp geri dönerler (Müslim 1992: Fiten 78, III, 2238).

Bir başka hadiste Müslümanların basık burunlu, ufak gözlü, yüzleri deri kaplı kalkan gibi olan, kıl pabuçlu Huza ve Karman halkı ile savaşmadıkça kıyametin kopmayacağı belirtilirken aynı konudaki başka rivayette Müslümanların yüzleri deri kaplı kalkan gibi olan, kıldan elbise ve pabuç giyen Türklerle savaşmadıkça kıyametin kopmayacağı ifade edilmektedir (Buhari 1992: Cihad 95-6, III, 233; Müslim 1992: Fiten 62-6, III, 2233-4; Ebu Davud 1992: Melahim 9, IV, 486-7; Tirmizi 1992: Fiten 40, IV, 498). Bunun yanında Müslümanların Yahudilerle savaş yapmaları da kıyamet alametleri arasında sayılmaktadır (Buhari 1992: Cihad 94. III. 232; Müslim 1992: Fiten 82, III, 2239).

Hadislerde büyük bir savaştan (melhame) bahsedilmektedir. Büyük savaş (melhame). İstanbul'un fethi ve Deccâl'in çıkışı yedi ay içerisinde olacaktır (Ebu Davud 1992: Melahim 34, IV, 483; Tirmizi 1992: Fiten 2238, IV, 509-510: İbn Mace 1992: Fiten 4092, II, 1370). Bu konuda, büyük savaş ile Medine'nin fethi arasının altı yıl olduğu, yedinci senede Deccâl'in çıkacağı, (Ebu Davud 1992: Melahim 4. IV. 483) Medine'nin harap edilmesinin büyük savaşın çıkmasının işareti olduğu, büyük savaş İstanbul'un fethinin takip edeceği (Ebu Davud 1992: Melahim 3. IV. 482) rivayetleri de yer almaktadır.

Ahmed Bîcan, eseri Envâru'l-Âşıkîrfâe Hız. Muhammed'e atfedilen şu rivayeti ve hadiscilerin yaptıkları yorumu aktarır: Hız Muhammed şöyle söylemiştir. Kıyamet altı nesneden sonra kopar: Veba yaygınlaşır, Beytü'l-Mukaddes açılır, tüm âlemde ölüm olur. 100 altının bile kişilerin ihtiyacını karşılamayacak şekilde zenginlik olur, Araplar arasında fitne yaygınlaşır. Müminler âlemi ele geçirir ve Beni Asfar ile anlaşma yaparlar. Daha sonra kâfirler anlaşmayı bozarlar ve galip gelirler. Bundan sonra benim ümmetime fitne ve savaş girer ve kıyamet kopana kadar fitne ve savaş sürer. Muhaddisler der ki, Benî Asfar ile Frenkler birleşip her bir sancağın altında 12000 askerin bulunduğu 80 sancak ve toplamda 960000 asker ile Batıdan hücum ederler. Fakat Müslümanlar, Kostantiniyye, Roma ve "Amûriyye" dışında Batıdan ve doğudan bütün dünyayı kâfirlerin elinden alır. Fakat bundan sonra hakimiyet kâfirlerin eline geçer (Ahmed Bîcan 1301: 368).

2.3. KABE'NİN TAHRİP EDİLMESİ

Müslim'de geçen bir hadise göre Kabe, incecik baldırlı bir Habeşli tarafından harap edilecektir (Müslim, Fiten 37). Mekke, Mehdi çıkmadan çok az önce Habeşe'den Zu's-Sevikaten tarafından yıkılacaktır. Beytullah'ı yıkarak, taş üstünde taş koymayacaktır (el-Hüseyni ty: 135). Bir başka inanışa

göre Güneş batıdan doğup, kâfirler Müslümanlara hükmettiklerinde, Habeşliler Beytullah'a gelip taşlarını bir bir sökerek denize atacaklar (Şa'rani ty: 527-528).

2.4. FIRAT NEHRİNDEN ALTIN BİR DAĞ ÇIKMASI

H. Peygamber bir hadisinde Fırat nehrinden altın bir dağ ortaya çıkmadığı sürece kıyametin kopmayacağını ifade ederken, insanların bu altın yüzünden birbirini öldüreceğini ve çok sayıda insanın öleceğini bildirmiştir (Buhari 1992: Fiten 24. VIII.101; Müslim 1992: Fiten 29-31, III, 2219-20; Ebu Davud 1992: Melahim 13, IV. 493; Tirmizi 1992: Sıfat el-Cennet 26, IV,698-9).

2.5. KUYRUKLU YILDIZIN DOĞMASI

Mehdi'nin çıkışından evvel onun devletinin belirmesi amacıyla her tarafı aydınlatan kuyruklu bir yıldız¹ doğacağı şeklinde rivayete rastlanmaktadır. Hatta "Göğün, açık bir dumana getireceği günü gözetle." (Duhan: 44/10) ayetinde geçen dumanın kuyruklu yıldızla işaret ettiğinin de iddia edildiği görülmektedir. Hicri 175."/m. 791 yılında kuyruklu yıldızın görüldüğü ve iki ay durduktan sonra tekrar kaybolduğu görülmüştür (el-Hüseyni ts: 123, 200; Eyyüb 2000: 238).

2.6. FELAKETLERİN YAYGINLAŞMASI

Yeryüzünün etrafında çeşitli felaketler meydana gelecektir. Basra'nın harap olması Irak'ın harap olmasından. Irak'ın felaketi kıtlıktan kaynaklanacaktır. Mısır'ın harap olmasına Nil'in kurumması, Mekke'nin felaketine Habeşlilerin hücumu neden olacaktır. Medine'nin harabiyeti açlıktan, Yemen'inki ise çekirge istilasından meydana gelecektir. Eyle'nin harabı Perdüşlerden, Perdüşlerin felaketi Deylem'den. Deylem'inki ise Ermenilerden kaynaklanacaktır. Ermenilerin felaketine el-Hazer, el-Hazer'in harabına Türkler, Türklerin felaketine yıldırımlar, Sind'in harabına Hind. Hind'in harabına Çin. Habeşistan'ın felaketine ise zelzele neden olacaktır (Şa'rani ty: 530) Bir başka rivayette H. Peygambere Medine'nin harap olacağına. Medinelilerin

' Kuyruklu yıldızla ilgili Büyük Larousse'de şu açıklamaları aktarabiliriz: "Kuyruklu yıldızlar, görünümü ve hareketleri çok özel olan ve Güneş sistem i'nde dolaşan gök cisimleridir. Bir düzlem içinde tutuluma göre herhangi bir eğime sahip olabilen yörüngeleri elplsler, paraboller ya da hiperboller biçimindedir ve bunlar Güneş'in hemen yakınında birbirlerinden ayırt edilemeyen uzun dolanım sürelerine karşılık gelir. Kısa dolanım süreli adı verilen kuyruklu yıldızlar. 200 yıldan daha az bir zaman aralığında düzenli olarak günberi noktasına geri dönerler (Büyük Larousse 1986: XIV, 7236)

Bilgiyi aldığımız kaynağın 123. sayfasında kuyruklu yıldızın en son görüldüğü tarih h. 175/791 olarak geçerken 200. sayfada bu tarih 75/694 şeklinde yer almaktadır.

Medine'den çıkıp daha sonra döneceğine dair söz atfedilmekte ve bu olayın Süfyani'nin zamanında olacağı şeklinde yorumlanmaktadır (el-Hüseyni ty: 73-74) .

2.7. BÜYÜK BİR ATEŞİN ÇIKMASI⁶

H. Peygamber Hicaz topraklarında, Basra'daki develerin boynunu aydınlatan bir ateş çıkmadıkça kıyametin kopmayacağını ifade eder (Buhari 1992: Fiten 24, VIII, 100; Müslim 1992: Fiten 42, III, 2227-8). Başka rivayetlerde ateşin Hadremevt'ten (Tirmizi 1992: Fiten 42, IV, 498) , Verak DağVndan, Habs-ü Seyl (el-Hüseyni ty: 84-85) gibi yerlerden çıkacağı bildirilirken yer hususunda açıklık olmayan, insanları doğudan batıya sürececek olan ateşten bahsedilen bir rivayete de rastlanmaktadır (Buhari 1992: Fiten 24, Vm, 100).

2.8. MEHDİ'NİN ÇIKMASI

Cifru V~Câmi metnindeki ve tasvirlerindeki ana temaların başında Mehdi ve Mehdi ile ilgili olaylar gelmektedir. Aynı şekilde yazarın yaşadığı dönemlerde yazdan, kıyametle ilgili kitaplarda da Mehdi hakkında çok geniş açıklamalara rastlanmaktadır. Bu konuda çok fazla resim de bulunması, Mehdi ile ilgili bölümün geniş ve ayrıntılı tutulmasını gerekli kılmıştır.

2.8.1. Mehdi 'nin Sözlük Anlamı

Arapça kökenli, •>* (doğru yolu bulmak, yol göstermek) kelimesinden ismi mefiil olup doğru yola iletilmiş, hidayete ulaştırılmış (Öz 1995: 33), kendisine Allah tarafından yol gösterilen (Macdonald 1998: 474) anlamlarına gelen Mehdi genel anlamda kıyametten önce ortaya çıkarak dünyada adaleti, düzeni sağlayacağına inanılan şahıs olarak tanımlanabilir.

2.8.2. Mehdi İnancının Doğuşu

Mehdi inancının doğuşu hakkında farklı görüşler vardır. Bu görüşlerden birine göre Mehdi inancı ilk defa Sümerliler'de ortaya çıkmış, Babil ve Mısır'da gelişmeye devam ederek bu iki medeniyetten

dünyaya yayılmıştır. Diğer görüşe göre ise Mehdi inancı her dinin kendi içinde tarihi, psikolojik ve sosyolojik şartlarına

Medine'den çıkıp daha sonra döneceğine dair söz atfedilmekte ve bu olayın Süfyanrın zamanında olacağı şeklinde yorumlanmaktadır (el-Hüseyni ty: 73-74).

2.7. BÜYÜK BİR ATEŞİN ÇIKMASI¹

Hız. Peygamber Hicaz topraklarında, Basra'daki develerin boynunu aydınlatan bir ateş çıkmadıkça kıyametin kopmayacağı ifade eder (Buhari 1992: Fiten 24. VIII, 100; Müslim 1992: Fiten 42, III, 2227-8). Başka rivayetlerde ateşin Hadremevt'ten (Tirmizi 1992: Fiten 42, IV, 498) , Verak Dağı'ndan, Habs-ü Seyl (el-Hüseyni ty: 84-85) gibi yerlerden çıkacağı bildirilirken yer hususunda açıklık olmayan, insanları doğudan batıya sürecektir olan ateşten bahsedilen bir rivayete de rastlanmaktadır (Buhari 1992: Fiten 24, VIII, 100).

2.8. MEHDI'NİN ÇIKMASI

Cifnt 'l-Câmi metnindeki ve tasvirlerindeki ana temaların başında Mehdi ve Mehdi ile ilgili olaylar gelmektedir. Aynı şekilde yazarın yaşadığı dönemlerde yazılan, kıyametle ilgili kitaplarda da Mehdi hakkında çok geniş açıklamalara rastlanmaktadır. Bu konuda çok fazla resim de bulunması. Mehdi ile ilgili bölümün geniş ve ayrıntılı tutulmasını gerekli kılmıştır.

2.8.1. Mehdi'nin Sözlük Anlamı

Arapça kökenli, YDh (doğru yolu bulmak, yol göstermek) kelimesinden ismi meful olup doğru yola iletilmiş, hidayete ulaştırılmış (Öz 1995: 33), kendisine Allah tarafından yol gösterilen (Macdonald 1998: 474) anlamlarına gelen Mehdi genel anlamda kıyametten önce ortaya çıkarak dünyada adaleti, düzeni sağlayacağına inanılan şahıs olarak tanımlanabilir.

2.8.2. Mehdi İnancının Doğuşu

Mehdi inancının doğuşu hakkında farklı görüşler vardır. Bu görüşlerden birine göre Mehdi inancı ilk defa Sümerliler'de ortaya çıkmış, Babil ve Mısır'da gelişmeye devam ederek bu iki medeniyetten dünyaya yayılmıştır. Diğer görüşe göre ise Mehdi inancı her dinin kendi içinde tarihi, psikolojik ve sosyolojik şartlarına göre doğmuş ve gelişmiştir (Sarıkcıoğlu 1997: 16-18). Nitekim Hindliler, Brahma'nın tenasühünde Vişnu'nun vücuda gelişini ve Hindûluğun Budizme hakim olacağı dönemi beklerler. Moğollar'ın da, Cengiz Han'ın ölümünden önce kendilerini Çin esaretinden kurtarmak üzere sekiz ya da dokuz yüz yıl sonra tekrar döneceğini söylediğine hâlen inandıkları belirtilmektedir (Fırlalı 1990: 267). Yahudi inancında İlyas peygamberin semaya kaldırıldığı ve onun adaleti sağlamak için ahir zamanda yeryüzüne tekrar döneceği anlayışına karşın (İlhan 1993: 45): Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın kıyametten önce kurtarıcı olarak tekrar döneceği inancı mevcuttur. Her ne kadar Yahudilik ve Hristiyanlıktaki Mesih inancı ile İslâm kültüründeki Mehdi inancı tam olarak örtüşmese de Mesih veya Mehdi'nin geliş amaçları bakımından ortak oldukları görülmektedir.

2.8.3. İslâm Kültüründe Mehdi İnancı

İslâm dünyasında, özellikle Şîî inancında, kurtarıcı anlayışı önemli bir yer tutar. Şîîlikte başta Ali b. Ebi Talib olmak üzere birçok kişi Mehdi olarak kabul edilmiş, hatta Ali b. Ebi Talib ve Cafer es-Sadık gibi bazıların ölmediği, tekrar ortaya çıkıp dünyayı ıslah edeceklerine inanılmaktadır (Öz 1995: 35-37).

İbn Haldun Mehdi ile ilgili hadisleri ve onlar hakkındaki tenkitleri tek tek sıralayarak. İslâm dininin gerçeğinde Mehdi inancının olmadığını, bunun dine sonradan sokulduğunu savunmaktadır (İbn Haldun 1991: II, 137-184).

Mevlâna'ya göre. kıyamete kadar her devirde, peygamber yerine bir eren olacaktır. "İster Ömer soyundan olsun, ister Ali soyundan" olsun, şu an diri olan imam hem Mehdi, hem hâdi (doğru yolu gösteren), hem gizli, hem de görünürdür. O ışık gibidir, akıl onun rehberidir. Ondandır aşağı bulunan erenler de onun kandilidir (Mevlâna 1973: II, 140).

1300 yılı itibarıyla Şîî inancının yaygın olduğu kültürlerde dünyayı yenileyecek, karanlıktan kurtaracak en az dört şahsiyet vardır: 1-Dokuzuncu yüzyılda ortadan kaybolan, gizli olarak yaşamına devam eden onikinci imam. 2-Hilafeti döneminde dini yenileyen biri olarak ortaya çıkacak olan onikinci halife. 3-Kıyametten önce altın bir çağın gelmesine öncülük edecek olan Mehdi. 4-Yine dünyanın sonuna doğru askeri basanlar elde edecek olan Hz. İsa. İslâm dünyasında

Mehdici hareketler olarak bilinen askeri faaliyetler, Şîî inancında onikinci İmam'ın ortaya çıkacağı

iddia edilen yüzyılda, yani hicri 13. yüzyılda görülmektedir. Söz konusu Mehdi hareketler olarak isimlendirilen isyanların meydana geldiği ülkeler şu şekilde sıralanabilir: Kuzey Nijerya (1804), Hindistan (1820, 1828 ve 1880), Java (1825). İran (1844). Cezayir (1849, 1860 ve 1879), Senegal (1854) ve Sudan (1881). (Schvartz 1996: s. 97-98).

Mehdi inancı Osmanlı toplumunda da zaman zaman sosyal çalkantılara neden olmuştur. Sözelimi Osmanlı Anadolu'sunda Mehdi hareketler olarak kabul edilen Rafizî isyanları önemli yer tutmaktadır. Bu hareketlerin Türkiye tarihindeki ilk örnekleri 1240 yılındaki Babaî ayaklanması, son örneği ise 1665 tarihindeki Seyyid Abdullah isyanıdır. II. Bayezid zamanında Safavilerin tahrikiyle Teke yöresinde çıkan 151 l'deki Şahkulu isyanı, 1520'de aynı yöredeki Bozoklu Celal (Şah Veli) ve 1527 tarihli Şah Kalender isyanları ihtilalci Mehdi hareketlerin önemlileri olup 1525-1528 tarihleri arasında Adana ve Orta Anadolu'da ortaya çıkan küçük çaplı hareketler de vardır. Bu hareketlerin yöneticilerinin tamamına yakını, döneminde yöre halkı tarafından şeyh olarak görülmüştür. Bu kişiler kendilerini Mehdi ilan etmeden evvel, bir mağaraya çekilerek uzun bir süre inziva hayatı yaşar. İnzivadan çıktıktan sonra Allah ile temas kurduklarını ve O'nun kendisini görevlendirdiğini açıklayarak Mehdi olduklarını ilan edip ayaklanmayı başlatırlar (İhsanoğlu 1999: I. 144-146). Bunun yanında Osmanlı padişahlarından Kanuni Sultan Süleyman'ın Mehdi-i ahir ez-zaman (son zamanın Mehdisi) olarak sıfatlandırıldığı gibi (Fleischer 1992: 169). Aynı şekilde ünlü tarihçi Peçevi İbrahim Efendi de (ö. 1059/1649?) IV. Murad'ı (1622-1640) Mehdi-i ahir zaman olarak vasıflanmaktadır (Peçevi 1992: 123).

Gerek İslâm dünyasında, gerek Osmanlı toplumunda kıyametle bağlantılı karakterlerin en önde geleni olan Mehdi Kur'an'da zikredilmezken, güvenilir hadis kitapları olarak kabul edilen altı hadis kitabında ise Mehdi ile ilgili sınırlı sayıda hadis vardır. Bu hadisler göre dünyanın tek günlük ömrü kalsa bile Allah'ın o günü uzatarak, adı Hz. Peygamberin adına, babasının adı Hz. Peygamberin adına uygun olarak (Ebu Davud 1992: Mehdi 1, IV, 474; Tirmizi 1992: Fiten 52, IV, 505) Hz. Peygamberin zürriyetinden gönderilecek olan (Ebu Davud 1992: Mehdi 1, IV, 474-5;

İbn Mace 1992: Fiten 4085. II, 1367) Mehdi, daha önce zulüm ve haksızlıklarla dolu olan yeryüzünü adalet ve insafla dolduracaktır. Mehdi fiziki olarak geniş alınlı olup ince uzun burnunun ortası biraz yüksektir ve yedi sene hükmeder (Ebu Davud 1992: Mehdi 1, IV, 474-5).

Yine Hz. Muhammed'e Mehdi ile ilgili şu söz atfedilmektedir: "Horasan tarafından bayraklar çıktığını gördüğünüzde, kar üzerinde sürünerek de olsa. o bayraklara katılınız, zira içerisinde Allah'ın halifesi Mehdi vardır" (Gümüşel 2002: 60).

2.8.4. Mehdi'nin Çıkışının Alametleri

Mehdi öncesi devirde dünyada erkeklerin azalacağı, kadınların çoğalacağı, emanete hıyanetin artacağı, içki ve bidatlerin çoğalacağı, idare işlerinin ehil olmayanlara verileceği, erkeklerin karısına itaat edip annesine isyan, dostuna iyilik babasına eziyet edeceği, kişiye kötülüğünden korkulduğu için saygı gösterileceği, ayak takımlarının başa geçeceği, zelzele ve harp felaketlerinin görüleceğine dair fikirler ileri sürülmüştür (Sankıoğlu 1997: 30). Bunun yanında Mehdi'nin gelmekte olduğunu gösteren işaretler hakkında da çeşitli bilgilere rastlanmaktadır. Bu alametlerden bazıları Fırat nehrinden altın bir dağ çıkması. Ramazan ayının ilk gecesinde ay, on beşinci gününde güneş tutulması, sık sık depremlerin meydana gelmesi, doğudan büyük bir ateşin çıkması, her tarafı aydınlatan kuyruklu yıldızın doğması. Hz. Ali'nin neslinden büyük cüsseli, gözünde siyah bir nokta bulunan Şam tarafında Yabis denilen bir yerden Süryani'nin çıkmasıdır (el-Hüseyni ty: 165-176. 200). Mehdi çıkmadan önce milletler arasında ticari yollar kapanacak, insanlar arasındaki fitne artacaktır. Değişik ülkelerden birçok alim beraberindeki 310 kadar insanla, birbirinden habersiz şekilde Mehdi'yi aramak üzere yola çıkacak ve sonunda herkes Mekke'de buluşacaktır. Birbirlerine niçin geldiklerini sorduklarında. "Fitneleri önleyecek ve Kostantiniyye'yi fethedecek olan Mehdi'yi arıyoruz" derler (Gümüşel 2002: 61). Ayrıca Mehdi gelmeden önce doğudan ışık veren bir yıldız görüneceği. Ramazan da iki defa ay tutulacağı, semadan bir sesin onu sesiyle çağıracağı ve bu sesi uykuda bile olsalar herkesin duyacağı da iddia edilmektedir (Gümüşel 2002: 62).

Mehdi çıktığında, onun gerçek Mehdi olduğuna dair işaret sayılabilecek olayların da ileri sürüldüğü görülmektedir. Mehdi çıkarken başında bir sarık olacak ve bir münâdi (tella) 'Bu Allah'ın halifesi olan Mehdi'dir. Ona uyunuz' şeklinde nida edecektir (Gümüşel 2002: 60).

2.8.5. Mehdi'nin Çıkış Yeri

Mehdi'nin exRk denilen bir köyden çıkacağını (Suyuti 1994: 79) ileri sürenler olduğu gibi. Buhara'dan (Ahmed Bîcan 1301: 380; Yazıcızâde 1306: 246). Medine veya Mağrip ülkelerinden (el-Hüseyni ty: 162) ya da Doğudan (Fıglalı 1990: 273) çıkacaktır diyenler de mevcuttur.

2.8.6. Mehdi'nin Çıkış Zamanı

İbn Arabî. Fatıma evladından olacak olan Mehdi'nin hicretten HCF yıl sonra, yani ebced hesabıyla $(Hı=600)+(Cim=3)+(Fe=80)=683$ yılında zuhur edeceğini iddia etmiştir. Bu tarih geldiğinde Mehdi görünmeyince bazıları bu tarihin Mehdi'nin doğum tarihi olduğunu, onun hicri 710 yılından sonra ortaya çıkacağını, dolayısıyla 683 yılında doğan Mehdi'nin 26 yaşında olacağını söylemişlerdir (İbn Haldun 1991: II, 171-172) Bistâmî eserinde Mehdi'nin çıkış tarihi ile ilgili şu hesaplamayı yapar: Besmeledeki harflerin ebced hesaplamalarına (küçük ebced) göre sayısal değeri 784'tür. Mehdi'nin çıkış tarihi hicri 784 olarak düşünülse de bu doğru değildir. Çünkü bu hesaplamada sadece harflerin değeri toplamıştır. Hesaplama harflerin okunuşundaki sayısal değerlerin (büyük ebced) gözönüne alınması gerektiğini ileri süren yazar, bu hesaplama ile 1392 ve 1403 olmak üzere iki sonuca ulaştığını belirtmekte ve Mehdi'nin çıkış tarihinin hicri takvime göre bu tarihlerin olabileceğini savunmaktadır (İÜK, 72b-73a) Ayrıca sonraki sayfalarda Hz. Ali'ye atfedilen bir sözü aktarmaktadır: 'Besmeledeki harflerin sayısı hicri yıla göre tamamlansa İmam Mehdi'nin doğum zamanı olur. Onun çıkışı Ramazan ayının akabinde olur' (İÜK. 128a). Bistâmî'nin önceki hesaplamayı Hz. Ali'ye atfedilen bu rivayete dayanarak yapmış olması muhtemeldir.

2.8.7. Mehdi'nin Fiziki Yapısı

Mehdi'nin rengi Arabî, bedeni İsrailî olacattır. Başında sarığı olacak olan Mehdi'nun sakalı bol ve sık, dişleri parlak olacaktır (Gümüşel 2002: 59). Hz.

Muhammed'e atfedilen sözlere göre Mehdi, geniş alınlı, burnu ince uzun ve ortası biraz yüksek (Ebu Davud 1992: Mehdi 1, IV, 474-5) olarak geçerken, 17. yy Osmanlı yazarı el-Hüseynî (ö. 1103/1691), Mehdi'nin hilyesini, Arapça olarak yazdığı el-İşâatu'l-eşrâtVs-sâati (Kıyamet Alametleri) adlı kitabında şu şekilde açıklamaktadır: Açık alınlı, küçük burunlu, iri gözlü, sık sakallı, uzun uyluklu. Arap renkli, dişleri parlak ve seyrek ve sağ yanağında inciye andıran yıldız gibi yüzünü aydınlatan bir işaret vardır. Yavaş ve ağır konuştuğu zaman sağ elini sol dizine vuran Mehdi'nin üzerinde iki pamuk abası vardır. Beraberinde Hz. Peygamberin kılıcı, gömleği ve üzerinde "el-biatü lillah=Allah için biat" yazılı olan sancağı bulunur (el-Hüseyni ty: 163-4).

2.8.8. Mehdi'nin Askerî Faaliyetleri

Mehdi, her sancağın altında on iki bin askeri bulunan seksen (veya on iki bin) sancaklı Rum askerlerin Antakya'ya saldırmışından sonra Şam. Hicaz. Yemen. Küfe. Basra ve Irak'a gönderilecek, Müslümanlar onun etrafında toplanarak Şam'da kırk gün savaşacaklar ve Rumları yeneceklerdir (Şa'rani ty:439-440). Kindî, Mehdi'nin Kostantiniyye'yi. Roma'yı. Endülüs yarımadasını fethedeceğini, yeryüzüne sahip olacağını, onun sayesinde Müslümanların kuvvetleneceğini ve İslâmiyetin yükselerek diğer dinlere galip geleceğini ifade eder (İbn Haldun 1991: II. 173).

Dünya hakimi bir hükümdar olacak olan Mehdi. Mekke ile Medine arasında. Bey da denilen bir yerde kendisine saldıran bir orduyu yenecek, (el-Hüseyni ty: 165) Arabistan yarımadasında hükümdarlık iddiasında bulunacak olan Süfyani'nin ordusuyla defalarca karşılaşarak onları sonunda yok edecektir (Sarıkcıoğlu 1997: 81).

2.8.9. Mehdi'nin Hz. İsa ile Buluşması

Mehdi'nin Hz. İsa ile buluşacağına dair anlatımlar Osmanlı kültüründe erken dönemlerden itibaren bilinmektedir. 9. yüzyıl Osmanlı yazarlarından Ahmed Bîcan'a (ö. 870/1466'dan sonra) göre Mehdi, Hz. İsa ile buluşacaktır. Namaz vakti gelince Hz. İsa Mehdi'ye 'Gel ya Mehdi! Sen imam ol, namaz kıldır!' dediğinde Mehdi 'Sen imam ol! Sen peygambersin, imam olmak sana layıktır.' diyecektir. Bunun üzerine

"Sen imam ol, zira sen Hz. Peygamber oğlusun, imam olmaya sen layıksın" şeklindeki Hz. İsa'nın cevabından sonra Mehdi imam olacak ve namaz kılacaklardır (Ahmed Bîcan 1301: 371-372) Benzer bir anlatım Bîcan'ın kardeşi Yazıcızâde Mehmet Efendi'nin (ö. 855/1451) Muhammediyye adlı eserinde de yer almaktadır (Yazıcızâde 1306: 250).

2.8.10. Mehdi'nin Ölümü

Ahmed Bîcan'ın (ö. 870/1466'dan sonra) Envâru'l-Aşîkîn adlı eserinde Dâbbetü'l-Arz'ın çıkışından

sonra Mehdi'nin Çin'e gideceği belirtilmektedir. Çin'e varınca evlenecek olan Mehdi'nin bir oğlu olacaktır. Bu oğlan son çocuk olup ondan sonra kısırlık yayılacak, halk ölmeye başlayacak ve iman ehli tükenecektir (Ahmed Bîcan 1301: 372) Hadislerde idaresi yedi ya da dokuz yıl (Ebu Davud 1983: 95) olacak olan Mehdi'nin süresi¹ kırk yıldır. Şa'ranî ise Mehdi'nin ölümüne dair daha uzun bilgiler verir. Şa'rani Mehdi'nin süresi kırk yıl olup, on yılı batıda, on iki yılı Küfe'de, bir yılı Mekke'de geçecektir. Ölümü ansızın olacaktır. İnsanlar bu durumdayken Deccâl'in çıktığı haber verilecek (Şa'rani ty: 440).

2.9. DECCÂL'IN ÇIKIŞI

Masdarı "decl"; deveyi katranla çokça yağlamak olan Deccal

Arapça sözlüklerde yalancı mesih, büyüsü ve yalanları ile hakkı batıl ile karıştıran, yalan söyleyen, göz boyayan, hak ile batılı karıştıran anlamlarına gelmektedir. İbranice sözlüklerde de yer alan "Deccal", "Kızgınlıkla karşıladı, aldattı, terketti" anlamlarına gelen "dagala" kelimesinden türetilmiştir. "Daggâlâ" yalancı, sözünde durmayan manasındadır (Sarıtoprak1992: 20-21). Klasik kaynaklarda Deccal "ahir zamanda ortaya çıkıp göstereceği harikulade olaylar sayesinde bazı insanları dalalete sürükleyeceğine inanılan kişi" şeklinde tarif edilmektedir (Demirci 1994: 67). Deccâlın bir lakap olduğu, çok yalancı, gizleyici, sahtekâr olması, hakkı bâtil ile örtme hususunda olağanüstü bir gücü bulunması nedeniyle bu lakabın yakıştırdığı da söylenmektedir (el-Bûtî 1986: 324).

Deccâl'la ilgili inanışların ilk defa ne zaman ve nerede ortaya çıktığını söylemek mümkün değildir. Tarih boyunca doğu toplumlarının anlayışına göre yaratıcı ile kötüler arasında sürekli bir mücadele olmuş, onların inançları bu yapıda şekillenmiştir (Santoprak1992: 25). Bu anlayışın kutsal kitaplarda da yer aldığı görülmektedir. Kitab-ı Mukaddes'te Rabbin canavarla mücadele edip sonunda onu denizde öldürmesi (Kitab-ı Mukaddes 1988: İşaya, XXVII. 1) anlatılmaktadır. Daniel kitabında ise rüyada görülen dört başlı, dört kuş kanatlı, demir dişli, on boynuzlu canavardan söz edilmektedir. Bu canavarın elbisesi kar gibi ak, saçları temiz yapağı gibi, tahtı ateş alevleri, tekerlekleri yanar ateşti. Binlerce binin hizmet ettiği canavarın önünden ateşten bir ırmak çıkmakta ve akmaktaydı (Kitab-ı Mukaddes 1988: Daniel, VII, 7-10). Yeni Ahit'te Pavlus'un Selaniklilere ikinci mektubunda Mesih'in ikinci gelişinden önce ortaya çıkacak ve Rab İsa'nın soluğu ile öldürülecek olan bir varlıktan bahsedilmektedir (Kitab-ı Mukaddes 1988: Selaniklilere, II, 8).

Hristiyan kültüründe, İsa Mesih düşmanlarını ifade etmede Antikrist (Mesih Düşmanı) terimi kullanılmaktadır. Antikrist aynı zamanda ahir zamanda Hristiyanlığı yıkmaya çalışacak olan şeytanî şahsiyet (Deccal) olarak düşünülmüştür (Gündüz 1998: 34-35). Matta İncili'nde Deccâl'ın karşılığı olarak "mesiha daggala". "nabiyya daggala" gibi ifadeler kullanılmıştır (Santoprak1992: 33). Şakirtleri Hz. İsa'ya dünyanın sonunun yaklaşmasının alametinin ne olduğunu sorduklarında o da meşinin kendisi olduğunu söyleyen yalancı meşinlerin çıkacağını, bu kişilerin büyük alametler ve harikalar yapacaklarını, bazılarını saptıracaklarını söyler (Kitab-ı Mukaddes 1988: Matta, XXIV, 3-5, 24; Markos, XIII, 5-6, 21-22).

Tarihte gerek Hristiyan dünyasında gerek İslâm dünyasında çeşitli şahsiyetlerin Deccal olarak düşünüldüğü görülmektedir. Hristiyanlığın ilk yıllarında Neron (ö. 9 Haziran 68) Deccal olarak düşünülürken. Haçlı seferleri sırasında Yahudiler Türkleri Deccal olarak görmüş, Türklerin İsrail'in intikamını alarak Hristiyan kiliselerini ahıra çevireceğini düşünmüştür. Vahiy kitabında Deccâlın simgesi 666'dır: "Hikmet buradadır. Anlayışı olan, canavarın sayısını hesap etsin: çünkü insan sayısındır, ve onun sayısı altı yüz altmış altıdır" (Kitab-ı Mukaddes 1988: Vahiy. XIII. 13). Eskiden sayıları ifade için harf kullanılması ve Neron'un ismindeki harflerin 666'ya eşit olması Neron'un Deccal olarak düşünülmesine neden olmuştur. Sonraki dönemlerde gerek Martin Luter (1483-1546) gerekse John Jewel (1622-1571) tarafından Papa ve papalığın Deccal olarak tarif edildiği görülmektedir.

1760Tı yıllarda Hz. Muhammed'in Deccal olduğu iddia edilmiş, hatta bu iddialarını desteklemek amacıyla Muhammed ismini 666 simgesiyle özdeşleştirmek için Moametis şeklinde değiştirmişlerdir. Son dönem Hristiyanlık dünyasında Deccal olarak düşünülen isimler şunlardır: Henry VIII (1207-1272), Great Peter (1239-1285). Queen Mary (1515-1560), Oliver Cromwel (1599-1658), Napoleon Bonaparte (1769-1821), Napoleon III (1808-1873), Vilademir Lenin (1870-1924), Kayser Wilhelm (1878-1945), Adolf Hitler (1889-1945), Joseph Stalin (1879-1953), Friedrich Nietzsche (1844-1900). (Santoprak 1992: 42-47)

Târih-i Cihan Gûşâ yazan Alaaddin Ata Melik Cüveynî (ö. 4 Zilhicce 681/1283) eserinde Harizm

devletinin idarecilerinden Şerefeddin Harezmi'yi, Deccâl'e benzetmekte, Horasan'a gelişini Deccâl'in gelişine benzetmektedir (Cüveyni 1998: 425). Tarihçi Mustafa Âli (1541-1600) III. Murad dönemi sadrazamlarından Sinan Paşa'yı Deccal olarak gösterirken (Fleischer 1996: 139) özellikle yirminci yüzyılda Afrikalı Müslümanlar Avrupalı sömürgecilerin Deccal olduğuna inanmış, hatta bu inanç Müslümanların fanatizme yönelmesine ve harekete geçmesine neden olmuştur (Santoprak 1992: 47).

DeccâFla ilgili olarak Hz. Peygamber. Hristiyanken Müslüman olan Temim ed-Dâri'nin kendisine anlattığı başından geçen şu olayı nakleder:

Temim, yanında Lahm ve Cüzam kabilelerinden 30 kişiyle birlikte denize açıldığında fırtınaya yakalanır. Bir ay kadar sürüklendikten sonra bir adaya¹ çıktıklarında karşılarına çok tüylü bir hayvan çıkar, ona kim olduğunu sorarlar. O da Cessase olduğunu ve onları Manastırda birinin beklediğini söyler. Manastıra girdiklerinde oldukça büyük cüsseli, elleri ve ayakları bağlı devasa bir insanla karşılaşır ve ona denizde ,ve adaya çıktıklarında karşılaştıkları olayları anlatırlar. Bu dev adam onlara Beysan hurmalığı, Taberiyye gölü, Zuar kuyusunu ve peygamberle ilgili sorular sorup cevaplarını aldıktan sonra kendisini Deccal olarak tanıtır ve kendisinin yakında serbest bırakılacağını, kırk gün içerisinde Mekke ve Medine hariç tüm yeryüzünü dolaşacağını söyler. Mekke ve Medine'nin kendisine haram olduğunu, buralara girmek istediğinde bir meleğin yalın kılıçla onu karşılayacağını ve girmesine mani olacağını anlatır (Müslim 1992: Fiten 119, III, 2261-4 ; Ebu Davud 1992: Melahim 15, IV, 499-502; Tirmizi 1992: Fiten 66, IV, 521-522).

Deccâl'in babası uzun.boylu, tıknaz, gaga burunlu, annesi ise uzun memeli tombul birisidir. Anne ve babasının 30 yıl çocukları olmayacaktır (Tirmizi 1992: Fiten 63. IV, 518). Doğudan, Horasan'dan (Tirmizi 1992: Fiten 57. IV. 509). İsfahan'dan (İbn Hanbel 1992: VI, 75), Irak ile Şam arasında yer alan Halle denilen yerden (Eyyüb 2000: 247), İsbihan tarafından Yahidiyye denilen kasabadan katıra benzeyen, iki kulak arası kırk arşın olan bir merkep üstünde çıkıp gelecek olan. kıvrıcık saçlı uzun boylu olan (Şa'rani ty: 494) Deccal, çocuğu olmayan Yahudi asıllı biri olup insanları önce iyiliğe ve doğruluğa çağırarak sonra da tanrılık iddiasında bulunacaktır (el-Bûtî 1986: 324, 328). Kendisine yüzleri deri kalkan gibi olan bir kavim (Tirmizi 1992: Fiten 57, IV, 509), İsfahan Yahudilerinden taylasan* giymiş yetmiş bin kişi (Müslim 1992: Fiten 124, III, 2266) üstlerinde yeşil elbiseler giymiş olarak (Şa'rani ty: 493) tâbi olacaktır. Gözü salkımdan dışa fırlamış üzüm tanesi görünümündedir. Bir gözü kördür ve iki gözünün arasında kâfir yazılı olan Deccâl'in (Buhari 1992: Fiten 26, VIII, 102-3; Müslim 1992: Fiten 100-103, III, 2247-8) beraberinde su (ya da Cennet) ve ateş (ya da Cehennemin) bulunduğu, aslında suyun (Cennetinin) ateş (Cehennem), ateşinin (Cehenneminin) ise soğuk bir su (Cennet) olduğu bildirilmektedir (Buhari 1992: Fiten 26, VIII, 103; Müslim 1992: Fiten 105-108, III, 2249-50; Ebu Davud 1992: Melahim 14, IV, 494; İbn Mâce 1992: Fiten 33, II, 1360).

Ortaya çıkış zamanıyla ilgili hadislerde çeşitli ipuçları yer almaktadır. Deccal çıkmadan önce yeryüzünde üç yıl şiddetli açlık ve kıtlığın olacağı (İbn Mace 1992: Fiten 33, II, 1360-1) bildirilirken onun çıkışının Kostantiniyye'nin fethinden sonra olacağı (Ebu Davud 1992: Melahim 3, IV, 482; Müslim 1992: Fiten 37, III, 2223), veya fethi takip eden yedi ay (Ebu Davud 1992: Melahim 4, IV, 483; Tirmizi 1992: Fiten 58. IV. 509; İbn Mace 1992: Fiten 4092, II, 1370), bir diğer rivayette ise bir yıl (Ebu Davud 1992: Melhame 4, IV, 483) içerisinde olacağı bildirilmektedir. Batıdan gelen, yün elbiseler giyinmiş bir kavimle savaşıp ve sonuçta onlara mağlup olacak

(Müslim 1992: Fiten 38, III, 2225) olan Deccal, yeryüzüne çıktıktan sonra kırk gün kalacak, ancak onun bir günü bir sene gibi, bir günü bir ay gibi, bir günü bir hafta gibi. diğer günleri ise normal günler gibi olacaktır (Müslim 1992: Fiten 110. III. 2251-2; Ebu Davud 1992: Melahim 14, IV, 496-7; Tirmizi 1992: Fiten 59, IV, 510-511; İbn Mace 1992: Fiten 4075-6, II. 1356).

İbn Haldun'un kitabında görüşlerine yer verdiği, orta çağda bir müneccim olarak meşhur olan ve IX. Yüzyılda yaşayan Kindî (Boer 1988:VI, 813). Kur'an'daki bazı surelerin başında yer alan, anlamı çözülemeyen harflerden yola çıkarak Deccâl'in ortaya çıkış tarihiyle ilgili şöyle bir saptama yapar: Bu harflerden noktasız olanların ebced hesabıyla toplamı 743'tür. Bu Deccâl'in ortaya çıkış tarihine işaretler. Bu harflerden noktalı olanların (Nun, Yâ, Fe) toplamı ise 160 olup bu da Hz. İsa'nın yaşayacağı yıla işaretler. Fakat bu 160 yılın ancak 40 yılında adalet sağlanır (İbn Haldun 1991: II, 173).

Kaynaklarda farklı tanımlarla ele alınan Deccal hakkındaki bir rivayet şu şekildedir: Deccal Hz. Muhammed zamanında doğar. Hz. Ömer ile bir köye uğradıklarında Hz. Muhammed: "Yâ Ömer bu

köyde Kattan diye biri ve bu kişinin Kattane diye bir karısı var. Bu ikisinden Deccal doğacaktır" der. Aradan zaman geçtiğinde Hz. Ömer bu köye tekrar uğradığında bir kalabalık görür ve nedenini sorar. Ona oğlanın doğduğunu. doğar doğmaz konuşup yürüdüğünü söylerler. Hz. Ömer bu olayı Hz. Muhammed'e aktardığında Duhan suresini okuyup birlikte bu köye gelirler. Deccal bunları görünce "Ya Muhammed niye geldiniz ve gönlünüzde Duhan suresini tuttunuz?" dediğinde Hz. Ömer kılıcıyla saldırır. Ancak kılıç sıçrayıp kendi yüzünü yaralar. Daha sonra buradan dönüp giderler. Deccal bir taşla işaret eder ve taş hisar olup bunları kaplar. Arkadaşları korkunca Hz. Muhammed dua eder ve bir melek Deccal'i alıp bir adaya hapseder. Vakti gelince Horasan'dan çıkar.....

(Ahmed Bican 1999: 125-126)

İlk olarak 13. yüzyıl şairlerinden Şeyyad Hamza tarafından manzum olarak yazılan (Dilcin ty: 49; Akar 1986: 1) daha sonraki yıllarda mensur hale getirilmiş, resimli nüshaları 16. yüzyıl sonlarına tarihlendirilen (Tanındı 1984: 13; Milstein 1990: 96; Yıldız 2002: 9-10), kıyamet alametleri, meleklerin ve insanların ölümü, insanların ölümden sonraki durumları gibi konuları içeren Ahvâl-i Kıyâmet'te bütün bu metinlerden farklı bir Deccal portresinin yer aldığı görülmektedir: Deccal Hz. Muhammed zamanında doğdu. Hz. Muhammed, Ebu Bekr, Amir b. Kahhar Medine'den dönerken Mecmau's-Sevr diğer bir adıyla Şuayb Harise köyü denilen bir köye geldiklerinde Hz. Muhammed "Deccal bu köyden çıkacaktır. Bu köyde iki yahudi var, birisinin adı Sâyik, diğerinin adı Dâver ve karısının adı Kattane'dir. Deccal Kattane'den doğacaktır."dedi. Çok geçmeden Deccal Rebiü'l-Evvel ayında doğdu ve doğar doğmaz dile gelip anasıyla konuştu. Abdullah b. Mesud ve Muhammed b. Seleme daha sonra bu köye vardıklarında bu köyde bir hareketliliğin olduğunu görürler ve sebebini sorduklarında köyde bir çocuğun doğduğunu, anasıyla ve halkıyla konuşmaya başladığını öğrenirler. Deccâl'in karşısına çıktıklarında alnında "Kâfirdir" şeklinde yazı olduğunu görürler. Durumu Hz. Peygambere anlatırlar. Ertesi gün olunca, Hz. Peygamber arkadaşlarıyla birlikte onun yanına gider. Hz. Peygamber ona kelime-i şahadetini söylemesini ilettiğinde Deccal kabul etmeyip kendisinin tanrı olduğunu söyler. Hz. Ömer ona karşı kılıç sallar. Fakat kılıç geri teperek kendisini yaralar. Daha sonra Medine'ye doğru yönelirler. Arkalarından Deccal da Medine'ye saldırır. Geri çekilmek zorunda kalan Deccal. köyüne kaçar. Eli ile bir işaret yaparak köyün etrafını, köy halkı da içeride kalacak şekilde sihir sayesinde yüksek bir duvarla çevirir. İçeri giremeyince Hz. Peygamber ellerini açarak "Allahım! Bu kâfirin şerrinden ümmetimi koru." diye dua eder. Bunun üzerine Allah kuş şeklinde bir melek göndererek Deccal'i köyünden alıp Tabersan denizinin içinde bulunan bir mağaraya koyar. Deccal şimdi belli bir zamana kadar oradadır. Çıkacağı zaman doğuda bir dağın tepesine çıkıp nida eder. Onun sesini duyan doğu ve batıdaki tüm münafıklar ve yahudiler yedi gün içersinde bu dağın etrafına toplanırlar. Bu topluluk, her bir saati on kadar gün olan kırk gün bu dağda dururlar. Uzunluğu üç günlük, genişliği iki günlük yol olan Deccal, denizden balık tutup güneşte pişirerek yer. Kendisini taşımaya davar ister, fakat bulamazlar. Allah bir eşek yaratarak o eşeği Deccâl'a götürürler.

Deccâl'in eşeğinin büyüklüğü dört günlük, genişliği ise üç günlük yol mesafesindedir. Teni kıpkızıl kan gibi, ayağı kapkara zift gibi, dizlerine kadar karnı beyaz, burnu sarı. kulakları büyük, adı Lu'ban olup alnında "Deccal eşeğiyim" yazılıdır. Allah eşek için Kaf Dağı'nın ardında Cezire-i Azim (Büyük Ada) denilen bir ada ve bu adada bir oda yaratmıştır. O odanın içinde her birinin uzunluğu bir günlük yol mesafesinde olan kırk yazı ve kırk oda vardır. Odalar sabaha kadar otla dolar. Eşek bir günde bütün otları bitirir. O ada içindeki kırk ırmak suyu bir anda içer ama yine de doymaz. Ertesi gün Allah bütün odaları otla, ırmakları su ile doldurarak günleri bu şekilde geçer.

Deccal zamanında ismi Ahmed b. Abdullah olan âlim ve âdil bir padişah vardı ve Deccal bu padişahı korkardı. Deccal insanı öldürüp sonra tekrar diriltebilecek ve kâfirler buna inanıp onu tanrı kabul edecekler. Ahmed b. Abdullah askerlerini Küfe şehrinde toplar. Deccal bu şehre saldırsa da ele geçiremez ve her iki taraf da birbirine üstünlük sağlayamaz. Ahmed b. Abdullah'ın on bin askeri varken Deccâl'in askeri içinde sadece kadınlarının ve oğlanlarının sayısı yedi bindir. Deccal daha sonra Medine'ye yönelir. Allah meleklerine emreder ve onlar da bir saat içinde Medine'ye varırlar. Bu arada Ahmed b. Abdullah'ın ordusu da Medine'ye gelir. İki ordu bir gün bir gece savaşırlar fakat yenilemezler. Deccal ordusu bu defa Mekke'ye yönelir. Ahmed'in ordusu da Mekke'ye gelir ve iki ordu yine savaşırlar ama birbirlerine üstünlük sağlayamazlar. Deccal ordusunun bu seferki hedefi Tur-i Sina'dır. Ahmedi'nin ordusuyla Tur-i Sina kavmi Deccâl'a karşı savaşırlar fakat herhangi bir taraf galip

gelemez. İki ordu daha sonra Beytül-Makdis'de savaşır ama yine üstünlük sağlayamazlar. Daha sonra bu dört mekân haricinde Deccal bütün cihanı ele geçirir. Kıtık olur. Tanrı müslümanları meleklerle benzetir; tekbir getirdiklerinde karınları doyar, "teşbih" okuyunca susuzlukları gider. Deccal tüm dünyayı sihirli hale getirir. Geri döndüğünde Mekke, Medine, Tur-i Sinâ ve Beyt-i Makdis'e yöneldiğinde, Müslümanlar Allah'a dua ederler ve Allah dualarını kabul ederek Hz. İsa'yı yeryüzüne indirir (Ahvâl-i Kıyamet: SK Hafid 139, 8b-16a; Ahvâl-i Kıyamet: BSB, Or. Oct. 1596, 7b-15a).

Deccâl'la ilgili farklı bir rivayet de Yazıcızâde Mehmet Efendi'nin (ö. 855/1451), içinde zengin bir kıyamet ikonografisinin yer aldığı Muhammediyye adlı eserinde yer alır. Eserdeki rivayete göre Deccal Hz. Peygamber döneminde Medine'de idi. Fesat çıkaran şerli birisi olduğu için Hz. Ömer 'Bu gitse de şer ve fesad ortadan kalksa ne güzel olurdu' diye dua etti. Bunun üzerine Hz. Muhammed Allah'a Deccâl'in gitmesi için yalvardı. Duası kabul edildi ve Cebrail derhal elinde bir bulut ile geldi. Cebrail, Deccal'i bu bulutun içine alıp daha sonra Doğuda deniz içersinde bir adaya koymuştur. Bu rivayetin akabinde, Hristiyanken Müslüman olan Temim ed-Dâri'nin Hz. Muhammed'e anlattığı olayı aktarana Yazıcızâde Deccâl'la karşılaşmaların, onun kötülüğünden emin olmak için Kehf Suresini okumalarını tavsiye etmektedir (Yazıcızade-1306: 248).

Deccâl'in olağanüstü maharetlerine ilişkin rivayetlere de rastlanmaktadır. Arpaguş, Abdurranman b. Yusuf Aksarayî tarafından h. 950 yılında (Arpaguş 2001: 37) hazırlanan İmâdû'l-İslâm adlı eserden şu olayı aktarmaktadır: "Deccal*ın dünyada kaldığı kırkinci günün sonuna doğru bir delikanlı çıkarak kendisine kakkı söylemek ister. Fakat ordusundan bir grup Deccâl'in rableri olduğunu söyleyerek delikanlıyı vazgeçirmeye çalışırlar. Genç, Allah'ın şeriki bulunmadığını, Deccâl'in de yalancı olduğunu ısrarla vurgular. Daha sonra delikanlı Deccâl'in yanına çıkar ve halka dönerek Hz. Muhammed'in haber verdiği kıyamet alametlerinden birinin Deccal olduğunu söyler. Bu duruma oldukça sinirlenen Deccal, taraftarlarına onu dövmelerini emreder. Delikanlının başı yan lir, arkası yassı olur, fakat yine de davasından vazgeçmez ve Deccâl'in yalancı olduğunu söylemeye devam eder. Bunun üzerine Deccal, gencin başından başlayarak vücudunun boydan boya ikiye ayrılmasını emreder ve genç iki parçaya ayrılır. Sonra Deccal parçalar halindeki vücudun ortasından geçer ve halka kendisinin tanrılığından şüpheleri olup olmadığını sorar. Halk hep bir ağızdan şüpheleri olmadığını söyledikten sonra Deccal, gence yönelir ve ayağa kalkmasını ister. Genç eski haline dönüp dirilir ve gülerek ayağa kalkar. Deccal ona tekrar kendisine iman etmesini teklif eder. Fakat delikanlı onun tanrı değil, yalancı biri olduğunu ve Hz. Muhammed'in ondan ölümleri diriltten kimse olarak bahsettiğini söyler. Deccal dayanamayıp genci tekrar boğazlar ve cehennemine atar, ama orası cennettir. Bir rivayete göre Hz. İsa'nın gelip yiğidi Deccâl'in elinden kurtardığı, başka bir rivayette de yiğidin Hızır olduğu ve Deccal'i kılıcıyla ikiye böldüğü bildirilmiştir" (Arpaguş 2001: 228-229).

Seyahatname'de yer alan bir benzetme, dönemin Deccâl'la ilgili düşüncesine ışık tutmaktadır. Evliya Çelebi'nin (1611-1682'den sonra), mehter grubunun, çalgıları çaldığında Deccal çıkmış gibi ses çıktığını bildirmesi (Evliya Çelebi 1996:1).

298) o dönemde Deccal*ın büyük bir gürültü ile çıkacağı düşüncesinin varlığına işaret etmektedir.

Bir insanı ikiye biçerek öldürüp tekrar diriltebilen Deccal (Müslim 1992: Fiten 113, III, 2257) Lüd kapısında Hz. İsa tarafından öldürülecektir (Müslim 1992: Fiten 110, III, 2253; Tirmizi 1992: Fiten 59, IV, 512; İbn Mace 1992: Fiten 4075. II. 1357) Hz. İsa. Deccal'i Kudus'deki Lüd kapısında bulup mızrağını sapladığında Deccâl'dan akan kan "yerin tükendiği yere değin" akacaktır (Ahmed Bîcan 1301: 371).

2.10. HZ. İSA'NIN YERYÜZÜNE İNİŞİ

H. İsa'nın yeryüzüne inişi ile ilgili bir diğer terim ise Mesih sözcüğüdür. Mesih kelimesi, Arapça'ya Âramca Meşîha veya İbrânice Hâ-Meşîha'dan geçmiş olup •ölçmek, meshetmek, günahlardan temizlenmiş, siddik (tereddütsüz inanan), yürüyen, seyahat eden' anlamlarına gelmektedir (Fıglalı 1990: 246) Oldukça eski dönemlere uzanmakta olan kurtarıcı mesih inancı Mecusilik, Hinduizm. Budizm. Brahmanizm gibi birçok inanç sisteminde görülmektedir (Santoprak 1997: 6-8). Eski Ahit'te İsrailoğulları'ndan bir peygamber geleceği bildirilmekte (Tesniye: 18/15). Yahudiler bu kişinin Davud oğlu Mesih olacağına, fakat ondan önce Yusuf oğlu Mesih geleceğine inanmaktadırlar (Fıglalı 1990: 249). Yeni Ahit'te Hz. İsa'nın bulutlar üzerinde ikinci defa gelişinden açıkça bahsedilmektedir (Matta: 26/64; Yuhanna: 4/25-26). Hristiyanlar Hz. İsa'nın ahir zamanda yeryüzüne inerek bin senelik ilahi

imparatorluğunu Filistin'de kuracağına inanmaktadırlar (Sankcioğlu 1997: 51).

Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. İsa. İsrailoğullarına Allah tarafından gönderilen (Sâf: 61/6). babasız olarak dünyaya gelmiş (Âl-i İmran: 3/37, 45, 59). Ruhulkudüs tarafından desteklenmiş (Bakara: 2/87, 253), kendine mucizeler verilmiş (Bakara: 2/87. 253: Zuhurf: 43/63) Allah'ın elçisidir (Nîsâ: 4/171; Sâf: 61/6). Yine Kur'an'da Hz. İsa'nın Allah katına "yükseltildiği" bildirilirken (Âl-i İmrân: 3/55; Nisa: 4/158), göğe yükseltilmesinin sadece ruhen mi yoksa hem ruhen ve bedenlen mi olduğu da tartışmalıdır (Çelebi 1996: 98-100; Santoprak 1997: 61-69). Hz. İsa'nın kıyamet alameti olarak yeryüzüne ineceği hakkında açık bir ifade olmazken "O kıyamete bir alamettir" (Zuhurf: 43/61) ayetindeki "o" zamirinin Hz. İsa ve onun yer yüzüne inışı. "Ehl-i Kitap'tan kimse yoktur ki, ölümünden önce ona inanacak olmasın" (Nisa: 4/159) ayetinin de Hz. İsa'nın inışine işaret olarak yorumlanmıştır (Taberi 1995: XXV, 115-116; Santoprak 1997: 70, 72).

Hadis kitaplarında Hz. İsa'nın yeryüzüne inışı kıyamet alametlerinden biri olarak sıralanırken (Müslim 1992: Fiten 39-40, III, 2226; Ebu Davud 1992: Melahim 12. IV. 491; Tirmizi 1992: Fiten 21, IV, 478) onun İstanbul'un fethinden sonra (Müslim 1992: Fiten 34, III, 2221) Şam'ın doğusunda beyaz bir minareye, elini iki meleğin kanatlarına koymuş bir vaziyette ineceği (Müslim 1992: Fiten 110. III. 2253; Tirmizi 1992: Fiten 59. IV. 512; İbn Mace 1992: Fiten 4075, II. 1357). savaşa hazırlanan İslâm ordusuna imamlık yapacağı (Müslim 1992: Fiten 34, III, 2221) yeryüzüne adaletle hükmedeceği, haçı kırarak cizyeyi kaldıracığı ve domuzları öldüreceği anlatılmaktadır (Buhari 1992: Buyu' 102. III, 40; Müslim 1992: İman 242,1. 135; Ebu Davud 1992: Melahim 14, IV, 499; Tirmizi 1992: Fiten 54, IV, 506-507). Bir diğer inanışa göre Hz. İsa. yeşil sarıgiyle ve elinde tuttuğu, demirinin uzunluğu bir arşın olan yedi arşın boyunda inciden bir asa ile, bir bulutun taşıdığı nurdan bir kubbe ile inecektir. Bu asa ile DeccâFa dokunarak eşeğinden düşürecek ve arkasından vurup göğsünden çıkaracak, yarasından ırmak gibi kan akacaktır. Daha sonra Ahmed b. Abdullah gelerek Deccâl'in ordusunu yok edecektir (Ahvâl-i Kıyamet: SK Hafid 139, 16a-16b; Ahvâl-i Kıyamet: BSB Or. Oct. 1596). Envânı'l-Âşıkîn'de Hz. İsa'nın Emeviye Camii'nin doğu tarafındaki beyaz minareye', ellerini iki meleğin omuzlarına koyarak ineceği belirtilmektedir. Hz İsa'nın inci gibi yüzü ve hoş bir kokusunun olacağı hatta bu güzel kokunun üç günlük mesaye kadar varacağı bildirilmektedir (Ahmed Bîcan 1301: 371).

■Kur'an'ın dirilttiğini diriltip öldürdüğünü öldürecek" olan (el-Bağdâdî 1991: 270) Hz. İsa'nın yönetimi sonucu kızgınlıklar, kinler ve nefretler ortadan kalkacak, düşmanlık namına bir şey kalmayacaktır. O kadar ki küçük bir çocuk elini yılanın ağzına soksa bile yılan sokmayacak, küçük bir kız çocuğu aslanı sıkça bile aslan ona dokunmayacak, kurt koyunun yanında bekçi köpeği gibi olacak, (Şa'rani ty: 506).

Yeryüzünde kalış müddeti hakkında farklı rivayetlerin bulunduğu (Müslim 1992: Fiten 116. III, 2258) Hz. İsa, Lü^d1 kapısında Deccâl'e yetişerek onu öldürecektir (Müslim 1992: Fiten 110, III, 2253; Tirmizi 1992: Fiten 59 ve 62, IV, 515; İbn Mâce 1992: Fiten 33. II, 1357; İbn Hanbel 1992 : IV, 182). Deccal'i öldürdükten sonra yeryüzünde 40 yıl kalacak olan Hz. İsa öldükten sonra Müslümanlar onun namazını kılacaktır (Ebu Davud 1992: Melahim 14, IV, 499).

İbn-i Haldun'a göre IX. yüzyıl alimlerinden Yakub b. İshak el-Kindi cifre dair yazdığı eserinde ebced hesabı ile Hz. İsa'nın yeryüzüne inış tarihini hicri 698/1299 olarak hesaplamıştır. Kindi, Hz. İsa'nın safran ile boyalı sarı renk ve aşı boyasıyla boyanmış cübbe giymiş ve iki avucunu iki meleğin ensesine koymuş bir vaziyette Şam'daki beyaz bir minarenin yanına ineceğini, saçının kulak yumuşağı tarafından aşağıya doğru sarkmış olacağını belirtir. Onun orta boylu ve çehresinin beyaza ve kırmızıya çalan bir renkte olacağını, 40 yıl hüküm sürdükten sonra Medine'de öleceğini ve Halife Ömer'in yanına defnedileceğini ifade etmektedir (İbn Haldun 1991: II, 176; Ahmed Bîcan 1999: 127) Hatta Medine'ye vardığında Araplardan bir kadın ile evlenip ondan kızları olacağı, öldükten sonra Hz. Muhammed'in yanına defnedileceği şeklinde rivayetlere de rastlanmaktadır (Ahmed Bîcan 1301: 373).

2.11. YECÜC VE MECÜC'ÜN ÇIKIŞI

MecücTevrat'ta Hz Nuh'un Yafes'ten olan torunu olarak geçerken (Tekvin: 10/2) Yecüc ve Mecüc. İncil'de binyıl tamam olduğunda yeryüzündeki milletleri saptırmak amacıyla, Şeytan tarafından ortaya çıkarılacak olan; sayısı oldukça fazla bir kavim şeklinde yer almaktadır (Yuhanna'nın Vahyi: 20/7-8). Kur'an'da Yecüc ve Mecüc iki surede geçmektedir. Bu ayetlere göre iki türlü Ye'cüc-Me'cüc tasviri

"(Ey Muhammed), sana Zu'l-Karneyn'den soruyorlar. De ki: Size ondan bir hatıra okuyacağım. Biz onu yeryüzünde güçlü kıldık ve ona her şeyden bir sebep (istediği her şeye ulaşmanın yolunu, aracını) verdik. O da bir yol tuttu. Nihayet güneşin battığı yere ulaşınca onu. kara balçıklı bir gözede batar buldu. Onun yanında da bir kavim buldu. Dedik ki: Ey Zu'l-Karneyn, (onlara) ya azap edersin veya kendilerine güzel davranırsın. Dedi ki: Kim haksızlık ederse, ona azap edeceğiz, sonra o, Rabbine döndürülecektir. O da ona görülmemiş bir azap edecektir. Fakat inanıp iyi işler yapan kimseye de en güzel mükafat vardır. Ona buyruğumuzdan kolay olanı söyleriz. Sonra yine bir yol tuttu. Nihayet güneşin doğduğu yere ulaşınca onu öyle bir kavim üzerine doğar buldu ki, onlara güneşin önünden (korunacak) bir siper yapmamıştık. İş böyle oldu. Biz onun elinde olan herşeyi ilmimizle kavramıştık. Sonra o başka bir yol tuttu. İki dağ arasına vardı. Onların yanında hemen hiç söz anlamayan bir kavim buldu. Dediler ki: Ey Zu'l-Karneyn! Ye'cüc ile Me'cüc bu yerde bozgunculuk yapıyorlar. Bizimle onların arasına bir sed yapman için sana bir vergi versek olmaz mı? Zu'l-Karneyn dedi ki: Rabbimin bana verdiği, sizin vereceğinizden daha hayırlıdır. Siz bana insan gücüyle yardım edin de sizinle onlar arasına sağlam bir engel yapayım. Bana demir parçalan getirin. İki dağın arasını aynı seviyeye getirince: Üfleyin dedi. Demir ateş kesilince, bana erimiş katran getirin de üzerine dökseyim, dedi. Artık (Ye'cüc Me'cüc) onu ne aşabildiler, ne de delebildiler" (Kehf: 18/83-97).

Burada geçen Zu'l-Karneyn'in kim olduğu hakkında değişik rivayetler vardır: İbn İshak. Zu'l-Karneyn'in Mısırlı Merziban b. Merdebe el-Yûnânî b. Yûnân b. Yâfes b. Nuh olduğunu iddia ederken İbn Hişam onun İskender olduğunu ileri sürmüştür. İskenderiyye'yi kurduğu için İskender olarak isimlendirilmiştir (Kurtubi 1362: XI, 45-46).

Diğer surede gelecekle ilgili tasvirde kıyamet yaklaştığında Yecüc ve Mecüc'ün önlerindeki şeddin açılacağı ve her tepeden akın edecekleri ifade edilmektedir (Enbiya: 21/96-97).

Hz. Peygamberin kıyamet alametleri arasında saydığı (Müslim 1992: Fiten 39-40, III, 2226; Ebu Davud 1992: Melahim 12, IV, 491; Tirmizi 1992: Fiten 21, IV, 477) Şârânî'ye göre. Yecüc ve Mecüc her gün şeddin dibini kazmakla meşgul olurlar. Akşam olunca, başlarındaki görevli 'Haydi dönün gerisini yarın kazarsınız" deyip ayrıldıklarında sabahleyin kazdıkları yer kapanır, eski haline dönüşür. Bu olay sürekli devam ederken Allah onların çıkmalarına müsaade etmek istediğinde başlarındaki adamın 'Haydi dönün inşallah yarın kazar bitirirsiniz' demesini dolayısıyla inşallah kelimesini söylemeyi vesile kılar. Ertesi gün geldiklerinde kazdıkları yerin bıraktıkları gibi durduğunu görürler. Kalan yeri de kazarak dışarı çıkarlar (Şa'rani ty: 515).

Hadislere göre, Hz. İsa'nın yeryüzüne inişinden ve onun Deccal'i öldürmesinden sonra onaya çıkacak, her tepeden akın edeceklerdir. Onlardan ilk bölümü Taberiyye gölüne¹ gelip oradaki suyun tamamını içecekler, sonra gelen bölümü orada su bulamayacak ve "Hani bir zamanlar burada su vardı, acaba şimdi ne oldu?" diyecekler. Daha sonra Hz. İsa'nın yalvarması üzerine hepsi helak olacaktır (Müslim 1992: Fiten 110, III, 2253-4; Tirmizi 1992: Fiten 59. IV. 512; İbn Mace 1992: Fiten 4075, II. 1358). Şeddin yıkılması sonucu kalabalıklar halinde dağılan ve yeryüzünde bozgunculuk yapan (Suyûtî 1994: II, 107) Yecüc ve Mecüc kavminin çıkacağı zaman Allah'ın yeryüzünden Seyhun. Ceyhun. Dicle, Fırat, Nil nehirlerinin. Kur'an ve ilmin yeryüzünden kaldırılacağı (Şa'rani ty: 323) bu topluluğunun ölümünün Allah'ın boyunlarına kemirici kurtlar musallat etmesiyle tek bir kişinin ölmesi gibi olacağı, bu sebeple her yerin onların cesetleriyle dolacağından büyük sıkıntı olacağı, bunu üzerin Hz. İsa'nın Allah'a dua edeceği, sonunda Allah'ın deve boyunları kadar büyük kuşlar göndereceği, bu kuşların cesetleri uzak yerlere götürüp atacakları, daha sonra Allah'ın yağmur yağdırarak her yeri temizleyeceği, sonuçta insanlar mutlu bir hayat yaşarken Allah'ın aniden güzel bir rüzgar göndererek bütün Müslümanların ölüp kötülerin kalacağı, kıyametin bu kötü insanların üzerine kopacağı şeklinde rivayetlere de rastlanmaktadır (Şa'rani ty: 502-503).

Ye'cüc-Me'cüc kavmi Taberiyye gölünü kuruttuktan sonra Beytül-Mukades'e gelirler ve derler ki, 'yerdekileri öldürdük şimdi de göktekileri öldürelim'¹, derler. Daha sonra oklarını göğe doğru atarlar. Allah okları kana bulayıp geri gönderir. Ye'cüc-Me'cüc topluluğu bu olaydan sonra Hz. İsa'nın üzerine yürür. Hz. İsa'nın dua etmesi üzerine Allah onların boyunlarına bir bela musallat edip hepsini helak eder. Yine Hz. İsa'nın duası üzerine Allah bu defa kuşlar gönderip onların cesetlerini toplar. Daha sonra yağmur yağıp yerleri temizler (Yazıcızâde 1306: 251).

Yecüc ve Mecüc'ün üç sınıf insandan oluştuğu rivayet edilmektedir. Bir grubu oldukça uzun

boyludur, diğer grubun boyu ile eninin aynı ölçüdedir, kalan grubun ise kulakları aşın derecede büyüktür (Taberi 1995: XVI. 29). O kadar ki kulaklarından birini yere sererek üzerine yatarken diğerini de yorgan yapıp örtünürler (Mecma: VIII, 6). Bunun yanında bir iki kanş boy ve ende olanlar ve cisimleri pirinç ağacı gibi olanlar, uzunluğu-genişliği dört arşın olanlar, kulaklarının birini serip diğerini kendilerine yorgan yapanlar şeklinde sınıflandırma da vardır (Şa'rani ty: 518-519).

Yecüc Mecüc'ün Türk kavmi, onlara karşı yapılan duvarın Çin şeddi olduğu iddiaları da vardır (Cerrahoğlu 1975: 111-116; Wensinck 1986: 369-370).

Ahvâl-i Kiyâmet'te Ye'cüc ve Me'cüc şöyle anlatılır:

"Nitekim kelâm-ı kadîmde buyurdu: Hattâ innâ fütihat Ye'cücü ve Me'cücü ve nüm min külli hadebiri yensilûneb. Ya'nî Ye'cüc ve Me'cüc didikleri iki padişahdur. Birisini adı Tûlan'dur, birisinin adı Enca'dur. Bu ikisinin çerîsine sayı yoktur. Ve dahî bunlar yüz elli çokdur. Değme bir çok bin kez Muhammed ümmetindedir. Amma çıkduğu vaktin dört çok olup çıkırdur. Evvel Tûlân bölüğü çıkar. Yeryüzünde ne kadar tatlı sular var ise içerler. Anın ardınca bir bölüğü dahi çıkar. Ol bölüğe Encâ' dirler. Yer yüzünde ne kadar murdar su var ise içerler. Ve bir bölüğü çıkar. Ana Bisât Bölüğü dirler. Anlar dahi ne kadar balçıklar var ise içerler ve yerini yiyeler. Şunun gibi tâîfedürler kim yer dibine değin kurudurlar. Bunların boyu uzunluğu iki karış ola. Ve yoğunluğu bir karış ola ve gözleri dahî küçük ola ve sakallan olmaya ve bıyıklan ağızların uzanmış ola ve kulakları uzun ola. Yürürken ayaklarına sarmaşa. Yatdıkları vaktin bir kulağın döşene, bir kulağın örtüne. Ve bunların en sağırleri yüz batman taş getüre. Ve bunların hiç birisi ölmeye. Tâ kim bin kez ikiz doğurmayınca. Erkekli dişili tamam bin ikiz doğuncak anası bir yana düşe öle. Ye'cüc ve Me'cüc Yâfis oğullarıdır. Bunların zamanında yiyecek nesne bulunmaya. Bunlar meşriktan çıkalar. Üç yıldan cihanı tutalar. Tamam-ı dünyayı tutuncak yeryüzü bizim oldu diyeler. Meşriktan Mağribe değin bir kezden ok atalar. Şol kadar kuvvetli olalar kim okları bir yıllık yol gide. Ve dahî eydeler kim yeryüzü bizim oldu ve gökyüzü bizim olsun diyeler. Ve göğe ok atalar. Tengrî Teâlâ ferîştelere buyura oklarını kana bulayalar, gerü bırakalar. Bunlar ol kanlı oku görücek sevineşeler. Ve eydeler kim gök Tengrisin dahî öldürdük diyeler. Uşda gök dahi bizim oldu diyeler. Bunlar cümle cihanı tutalar. Ve illâ Mekke ve Medine ve Beytül-Makdes ve Tûr-i Sîna dağı. Bu dört buka* Hak Subhanehü Teâlâ bunların gözüne göstermeye. Andan sonra Hak Teâlâ bir türlü kurtçığaz vire. Ol kurtarın adı Nefhâlatmân'dur. Tamam deve sureti gibi ola ve bunların burnundan ve ağızlarından ve kulaklarından gire ve ferçlerinden çıka. Ve bir saat içinde helak olalar. Hak Subhanehü Teâlâ fermanıyla bunların cümlesin denize bırakalar. Müminler şâd ve handan olalar. Hak Teâlâ'ya şükür kılarlar ve bunlardan sonra yedi gün yedi gece geçecek Hak Subhanehü Teâlâ fermanıyla Dâbbetü'l-Arz çıka* (Ahvâl-i Kiyâmet: Hafid 139, vr 17b-19b; Ahvâl-i Kiyâmette: BSB, Or. Oct. 1596, vr, 16b-18a).

2.12. DÂBBETÜ'L-ARZ'IN ÇIKIŞI

Kutsal metinlerde garip yaratıklardan söz edilmekte ve bunların faaliyetleri anlatılmaktadır. Kitab-ı Mukaddesle levyan ve rahab gibi farklı isimlerle geçen, başlangıçta Rab Yahve'ye boyun eğmek zorunda kalan fakat dünyanın sonuna doğru tekrar yeryüzüne dönecek olan canavardan bahsedilmektedir (Eyüb: 3/8; Mezmurlar: 74/13-14.89/10; İşaya: 27/1, 30/7, 51/9). Vahiy kitabında ise farklı bir canavar tiplmesi vardır: "Ve denizden çıkan bir canavar gördüm, on boynuzu ve yedi başı. ve boynuzları üzerinde on tacı, ve başları üzerinde küfür isimleri vardı. Ve gördüğüm canavar kaplana benziyordu, ve ayakları ayının ayakları gibi idi, ve ağzı aslanın ağzı gibi idi; ve ejder ona kendi kudretini ve tahtını ve büyük salâhiyet verdi.

Ve yerden çıkan başka bir canavar gördüm; ve kuzu gibi iki boynuzu vardı, ve

ejder gibi söylüyordu. Ve birinci canavarın bütün salâhiyetini onun önünde kullanıyor. Ve yeryüzünü ve onda oturanları ölüm yarası iyi edilmiş olan birinci canavara secde ettiriyor. Ve insanların önünde, hatta gökten yeryüzüne ateş indirecek kadar büyük alametler yapıyor. Ve kendisinde kılıç yarası olup yaşamış olan canavara bir suret yapmalarını yeryüzünde oturanlara söyleyerek, canavarın önünde yapmak için kendisine verilmiş olan alametler sebebiyle, yeryüzünde oturanları saptırıyor. Ve ona canavarın sureti söylesin, ve canavarın suretine tapmayanların hepsi öldürülsün diye, canavarın suretine nefes vermeğe kudret verildi. Ve küçüklerin ve büyüklerin ve zenginlerin ve fakirlerin, ve hürlerin ve kulların hepsine, sağ elleri yahut alınları üzerine, onlara damga vurduruyor. Ve canavarın adı. yahut damgası kendisinde olmazsa, kimseye alış veriş

ettirmiyor. Hikmet buradadır. Anlayışı olan, canavarın sayısını hesap etsin; çünkü insan sayısındır, ve onun sayısı altı yüz altmış altıdır" (Vahiy: 13/1-18).

Kelime olarak yer hayvanı anlamına gelen Dâbbetü'l-Arz, Kur'an'da "O söz başlarına geldiği zaman, onlara yerden bir dâbbe çıkarırız: o onlara insanların ayetlerimize içtenlikle inanmadıklarını söyler" (Nemi: 27/82). şeklinde geçerken hadis kitaplarında kıyamet alametlerinden biri olarak zikredilen (Müslim] 992: Fiten 39-40, III, 2226; Ebu Davud 1992: Melahim 12, IV, 490-491; Tirmizi 1992: Fiten 21, IV, 477) Dâbbetü'l-Arz'ın Hz. Süleyman'ın mührü ile Musa'nın asasını taşıyacağı, asa ile müminin yüzünü parlatırken mühür ile kâfirlerin burnunu damgalayacağı belirtilmektedir (İbn Mace: Fiten 31).

İslâm kültüründe güvenilir hadis kitapları olarak kabul edilen Kütüb-i Sitte'nin haricindeki kaynaklarda Dâbbetü'l-Arz'ın ayrıntıları hakkında doğruluğu tartışılabilir olan bir çok rivayete rastlanmaktadır. Bu rivayetlere göre onun Safa tepesinden, (Müslim 1992: III, 2226) Mekke'ye yakın Badiye denilen yerden, Kabe'nin çatlağından. Mekke'de bir ağaçtan (Şa'rani ty: 521-522), Mekke'nin arkasında bulunan Tuham vadisinden, Ecyad'dan, Merve'den, Lût kavminin şehriden çıkacağı ileri sürülmektedir (el-Hüseyini ts: 278-279). Başka bir rivayette, onun boyu 60 arşın olup vücudu tamamen kıllı, sakallı, boynuzlu, iki kanatlı, öküz başlı, domuz gözlü, fil kulaklı, aslan yeleli, deve kuşu boyunlu, deve ayaklı, kaplan renkli ve koç kuyruklu olup mafsallarının arası on iki arşındır (Şa'rani ty: 521-522; el-Hüseyini ty: 277; Santoprak 1993: VIII, 394). Ye'cüc-Me'cüc'ün helakinden yedi gün yedi gece sonra (Ahvâl-i Kıyamet ts: 19b) bir kuşluk vakti elinde Hz. Süleyman mührü ve Musa asası ile ortaya çıkacak olan bu yaratık, inananlarla inanmayanların birbirinden kolayca ayırt edilebilmesi için asayla Müslümanların yüzünü parlatacak, mühürle kâfirlerin burnunu damgalayacaktır (Şa'rani ty: 521-522; el-Hüseyini ty: 277; Santoprak 1993: VIII, 394). Bu konudaki farklı rivayetlere göre oldukça uzun boylu olan Dâbbetü'l-Arz'ı doğudaki insan da batıdaki insan da rahatlıkla görebilecektir. Yüzü insan yüzü gibi, üzerinde her çeşit hayvanın rengini taşıyan bir kuşunki gibi olan gagası kıllıdır. Dört ayaklıdır ve ona kimse yetişemez ve ondan kimse kurtulamaz. Her türlü rengin mevcut olduğu hayvanın iki boynuz arası süvari için bir fersah mesafesi kadardır. Bir adımda üç günlük mesafeyi birden geçebilecek yapıda olan hayvan atacağı ilk adımını Antakya'ya basacaktır (el-Hüseyini ts: 276-280). Ahvâl-i Kıyâmet'de Dâbbetü'l-Arz'la ilgili şu bilgilere yer verilmektedir:

"Ol Dâbbetü'l-Arz kim vardur, yüzü âdem yüzü gibidür. Ve illâ boynu deve boynu gibidür ve yüzünde nûr balkıya ve gövdesi kuş gövdesi gibidür ve ayağı arslan ayağı gibidür ve yüzü tamam gün gibidür ve sağ elinde Süleyman Peygamber aleyhi 's-selâm yüzüğü ola ve sol elinde Musa aleyhi's-selâm asası ola ve uzunluğu beş yüz yıllık yol ola. Başı göğsü değsü. Mağribden Meşrika değin ne kadar kim âdem var ise anı göre ve ol sağ elindeki Süleyman Peygamberin yüzüğün bir kez çevire, cümle müminlerin yüzüne dokuna. Her kim mümindir yüzünde bir hat yazulu ola. Yazısı budur kim mümin billah. Ve ol sol elindeki Musa peygamberin asasının bir kez çevire cümle kâfirlerin yüzüne dokuna. Her kim ki kâfirdir alnında bir hat ola. Yazısı budur kim kâfir billah deyü yazıla. Ol zamanda uçmaklu ve tamulu bellü ola. Andan cihan dolu nimetler ola ve ucuzluklar ola. Hiç kimse dünya nimetlerine bakmaya, gözleri dahî tok ola." (Ahvâl-i Kıyamet: SK Hafid 139, 19b-20b).

Cifru'l-Câmi yazan ile çağdaş olan Yazıcızâde Ahmed Bîcan'ın (ö. 870/1466'dan sonra) eseri Envârü'l-Âşîkîn'deki Dâbbetü'l-Arz anlayışı ise şu şekildedir: Dâbbetü'l-Arz Safa tepesinden, yer yarılıp çıkacaktır. Sağ elinde Hz.

İsa'nın asası , sol elinde Hz. Süleyman'ın yüzüğü olacaktır. Asa ile müminlerin yüzüne vurarak onları nurlandıracak ve 'mümindir' şeklinde yazı yazılacaktır. Yüzükle kâfirlerin alnına basmasıyla onlar kararcak ve kâfirdir diye yazı yazılacaktır. Ondan sonra mümilere 'Ya falan! Sen uçmaklısın!', kâfirlere de 'Ya falan! Sen tamulıksın!' diyecektir. Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur: Dâbbetü'l-Arz'ın deve ayağı gibi dört ayağı, kuş kanadı gibi kanatları vardır. Başı öküz başı. boynu deve boynu², gözü domuz gözü, göğsü aslan göğsü, kuyruğu koç kuyruğu, rengi kaplan rengi, kulağı fil kulağı gibidir. Gergedan boynuzuna benzer boynuzu vardır. Gövdesinde tüm renklerden bulunur. Yerden üç günde ancak çıkacak olan yaratığın başı bulutlara erişir. Bu olaydan sora halk iki gruba ayrılır: Bir grup kaçır, bir grup eğlenir ve eğlenirken Arapça olarak 'Allah'ın laneti zalimlerin üzerine olsun!' derler (Ahmed Bîcan 1301: 372).

2.13. DUMANIN ÇIKMASI

Kur'an'da. Duhan sûresinde "Şimdi sen göğün, insanları bürüyecek açık bir duman çıkacağı günü

gözetle. Zira bu, elemli bir azaptır (İşte o zaman insanlar) Rabbbimiz. bizden azabı kaldır. Doğrusu biz artık inanıyoruz (derler)'" (44/10-12) ayetlerinde belirtildiği gibi, duman bir diğer kıyamet alameti olarak karşımıza çıkar. Bu ayetlerde geçen Duhan. dünyanın sonuna doğru gök yüzünü kaplayacak duman veya kıtlık ve kuraklık olarak da yorumlanmıştır (Yavuz 1997: 200-203).

Hadislerde açıkça kıyamet alametlerinden biri olarak geçen dumanın (Müslim 1992: Fiten 39-40, III, 2226; Ebu Davud 1992: Melahim 12, IV, 491; Tirmizi 1992: Fiten 21. IV. 477) önce Doğudan çıkıp daha sonra batıya doğru yayılacağı dumanın (Ahmed Bîcan 1301: 370) Dâbbetü'l-Arz'ın çıkışından sonra görüleceği, yer ile gök arasını dolduracağı, ipek gibi yumuşak misk gibi hoş kokulu olacağı, Müslümanlar o dumandan sadece nezle şeklinde etkilenirken kâfirlerin ağzından girip kulaklarını deleceği (Şa'rani ty: 528) rivayet edilmektedir. Bir başka rivayette. Doğu ile Batı arasını dolduracak ve kırk gün kalacak olan dumanla birlikte Müslümanlar nezle olduktan sonra öleceklerdir. Hz. Peygambere atfedilen "Doğu ile Batı arasını dolduracak olan duman 40 gün 40 gece duracak; müminler nezleye tutulmuş gibi olurken kâfirler sarhoş gibi olacak, kâfirin burun kulak ve arkasından çıkacaktır" (el-Hüseyni ts: 280-281; Taberi 1995: XXV, 149) şeklindeki rivayetlerin uydurma olduğu belirtilmektedir (Aydemir ty: 309). Dürr-i Meknun'da dumanla ilgili şu bilgiler bulunmaktadır: "Bir tütündür. Niceler gökden iner derler. Bazıları yerden çıkar derler. Yeryüzünü bürüye. Âdem âdemi görmeye. Kırk gün kırk gece âlemi zulumât kaplaya. Mümine dokunsa hasta ve zükkâm ola. Kâfire dokunsa sarhoş olup ne etdiklerini bilmeyeler. İns ile cin, vuhuş ve tuyur, âdemin nicesi helake vara. Kırk günden sonra açılmağa başlaya. Andan sûr çalma." (Ahmed Bîcan 1999: 129)

2.14. GÜNEŞİN BATIDAN DOĞMASI

Kur'an'da güneşin battığı yerden doğacağını açık olarak ifade eden ayet bulunmamakla birlikte "Rabbinin bazı alametleri geldiği gün...." (Enam, 6/158) ayetinde geçen 'alamet' ifadesi çoğu tefsirciler tarafından güneşin batıdan doğması olarak yorumlanmıştır (Çelebi 1996: 100; Yavuz 1997: 197). Hadislerde kıyamet alametlerinden birisi olarak güneşin battığı yerden doğması, "Güneş battığı yerden doğmadıkça kıyamet kopmaz. Batıdan doğunca insanlar görür ve hepsi iman eder. Ancak daha önce inanmamış veya imanın şevkiyle hayır kazanamamış olan hiç kimseye bu iman fayda sağlamaz" (Müslim 1992: îman 248. 1, 137; Ebu Davud 1992: Melahim 12, IV, 492) hadisinde olduğu gibi bir hadisin temel konusu olarak işlenirken bazı hadislerde diğer alametlerle birlikte sayılmaktadır (Müslim 1992: Fiten 39-40, III, 2225-6; Ebu Davud 1992: Melahim 4311, IV, 491; Tirmizi 1992: Fiten 2183. IV. 477; İbn Ahmed 1992:V,268; Buhari 1992: Fiten 25. VIII. 101).

Güneşin batıdan doğuşu ile ilgili İslâm kültüründe belli bir tarihin de ileri sürüldüğü de olmuştur. Şia'nın bir kolu olan İsmaili mezhebindekiler. hicrî 3. asrın sonuna doğru kendi liderlerinin taraftar toplamak amacıyla, Hz. Muhammed'in 'Üç yüzlerin başında güneş batıdan doğacaktır' şeklinde sözü olduğunu gündeme getirdikleri görülmektedir (Cüveynî 1998: 521).

Güneş batıdan doğduktan sonra insanları yüz yirmi yıl daha dünyada kalacaklar ve bu dönemde kâfirler Müslümanlara hükmedecek, insanların kalplerinden Kur'an kalkacak, Habeşler Beytullah'a gelip taşlarını bir bir sökerek denize atacaklar (Şa'rani ty: 527-528) Dâbbetü'l-Arz'ın çıkışı ile güneşin batıdan doğması birbirine yakın sürede olacaktır. Eğer önce güneş batıdan doğarsa, aynı gün kuşluk vakti Dâbbetü'l-Arz ortaya çıkacak, şayet Dâbbetü'l-Arz önce çıkarsa ertesi gün mutlaka güneş batıdan doğacaktır (el-Hüseyni ty: 264). Bir rivayete göre güneşin batıdan doğması öncesi gecenin uzunluğu iki veya üç gece kadar olacak. O gece insanlar normal şekilde yatıp kalktıklarında gecenin aynı yerde durduğunu zamanın ilerlemediğini görecekler ve tekrar yatacaklar. Bu durum uzun gece bitene kadar devam edecek. Sabah olup güneşin batıdan doğduğunu gören insanlar büyük bir paniğe kapılacaklar. Güneş göğün tam ortasına gelince gerisin geriye dönecek ve her zaman doğduğu yerden doğacak (el-Hüseyni ts: 266). Güneşin batıdan doğması ile kıyametin kopması arasının 120 yıl, 120 gün ya da 6 ay olduğu gibi farklı rivayetler vardır (el-Hüseyni ts: 270).

Ahmet Bicân, Envâru'l-Aşîkîn adlı eserinde güneşin Hz. İsa yeryüzündeyken batıdan doğacağını belirtmektedir. Güneş batıdan doğunca tüm halk görecek ve tevbeyle gelip iman edeceklerdir. Fakat bu tevbeberi kabul edimeyecektir. Ona göre Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur: Güneş Arşın ayağına varıp doğudan doğmak için Hak Teala'dan izin ister. Allah doğudan doğmasına izin vermez. Bunun üzerine batıdan doğar. Batıdan doğmasının alameti şudur: Üç gün boyunca güneş hiç doğmaz. Abidler gece ibadete kalkar ve gece boyunca ibadet ederler. Fakat sabah olmadığını görünce artık vaktin

geldiğini anlarlar. Üç günden sonra güneş batıdan doğar ve tam tepeye gelir. Daha sonra ay doğar o da aynı şekilde tam tepeye gelip ikisi bir yerde toplanır. Daha sonra Allah bunların ışığını giderip kapkara olurlar. Bir müddet gökde durup daha sonra yine batıdan doğar. Ondan sonra da tevbe kapısı' kapanır (Ahmed Bîcan 1301: 373; Ahmed Bîcan 1999: 128). Benzer bir rivayet Yazıcızâde Mehmet Efendi'in Muhammediyye adlı eserinde yer alır (Yazıcızâde 1306: 253-254).

2.15. RÜZGARIN GÖNDERİLMESİ

Hz. İsa yeryüzüne geldikten Deccal'i ödürüp ve Ye'cüc-Me'cüc kavmini ortadan kaldırarak dünyayı mamur hale getirmesiyle, insanlar mutlu bir hayat yaşarken Allah aniden Yemen tarafında, ipekten de yumuşak bir 'yel' ortaya çıkaracaktır. Bu rüzgar sayesinde bütün Müslümanların ölüp kötülerin kalacağı, kıyametin bu kötü insanların üzerin kopacağı şeklinde rivayetler de bulunmaktadır (Şa'rani ty: 502-503; Yazıcızâde 1306: 251).

IV. CİFRU'L-CÂMİ VE TERCÜMESİ

1. YAZARI: ABDURRAHMAN B. MUHAMMED B. ALİ B. AHMED EL-BİSTÂMÎ¹ (?-858/1454)

1.1. HA YATI

Eserin yazarının tam adı Abdurrahman b. Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Bistâmî'dir.² Kendisinin el-Bistâmî ve el-Hurûfî lakapları vardır. Birinci lakabı, İran'ın Horasan eyaletindeki Bistam kasabasında doğan Ebu Yezid Tayfur b. İsa b. Sürûsan (ö. 238/848?) tarafından kurulan, felsefesinde tasavvuf ehlinin kendinden geçip benliğini yok ederek Hakka ermesi gerektiği düşüncesini savunan (Uludağ 1992: VI, 238-239; Nicholson 1986: II, 389-399; Eraydm 1990: 88) Bistâmî tarikatına mensup olmasından dolayı kullanılırken (Mecdî 1989: 67); ikinci lakabı ise harflere değişik noktalar koyarak kelime ve kelime gruplarına farklı anlamlar vermesinden kaynaklanmaktadır³ (Babinger 1982: 18). Günümüze ulaşmış çok sayıda eseri olmasına rağmen kaynaklarda müellifin hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgiler yer almamaktadır. Kaynaklara göre Antakya'da doğan Abdurrahman b. Muhammed İslâm diniyle ilgili bilgilerde kendisini yetiştirmek amacıyla Kahire'ye gitmiş ve orada çeşitli ilimleri tahsil etmiştir (Kehhale ty: 184; Babinger 1982: 18; Zirikli 1984: 91; Mecdî 1989: 67; Çağrı 1992: 218).

803/1401 "de Halep'in, Timur tarafından yağmalanmasını görmüş olabileceğine dair iddialar vardır (Çağrı 1992: VI, 218). Kahire. Şam ve değişik Arap ülkelerinde bulunan Bistâmî, buralarda önemli din adamlarıyla tanışmış, onların hizmetlerinde bulunarak birikimlerinden istifade etmiştir. Daha sonra Bursa'ya yerleşmiş; burada Mevlana Şemseddin Fenari ile tanışmış ve onun bilgisinden yararlanmıştır. Mecdi kendisinin fıkıh, cifr, tarih ve "'havâss-ı esmâu'l-lah"' konularında arif olduğu belirtilmektedir (Mecdî 1989: 68) II. Murad'ın ilgisi ve beğenisini kazanan ve padişaha çeşitli eserler ithaf eden müellif 858/1454'de Bursa'da ölmüştür. Aynı zamanda bir tarihçi, talik sülûs ve nesih hattında birinci sınıf hattat olan Bistâmî, âlim ve mutasavvıf olan meşhur Bedreddin Simavî'nin (ö. 1420) hocasıdır. Bursa'da, Yerkapı'da, Üftâde Türbesi'ne giderken Sa'di Tekkesi'nin karşısındaki Kasapbaşı Mezarlığı'na defnedilmiştir. Kabri demir parmaklıklarla çevrilmiştir. Sa'di şeyhi Cemil Efendi bu âlim zatın kabrini mükemmelen yaptırmıştır. Mısırî şeyhi Şemseddin Ulusoy, Bedreddin Simavî'nin oğlu Ahmed Paşa'mn mezartaşım bunun yanında bulmuş ve Bursa Müzesi'ne naklettirmiştir. (Kepecioğlu: I, 36)'

1.2. ESERLERİ

1. el-Fevâ'ihu'l-miskiyye fı'l-fevâtihi'l-Mekkiyye: II. Murad'a ithaf ettiği Ansiklopedik bir eserdir. 16. yüzyıl Tezkire yazarı Mecdi, bu eserin yüz kırk beş ilme yer verildiğini belirtmektedir. Yazarın kendisinin güzel yazıyla 805/1402 yılında yazmaya başladığı eser, ölümü nedeniyle tamamlanamamıştır (Mecdî 1989: 68; Kepecioğlu: I, 36; Brockelmann 1949: 300).

2. Şemsü'l-âfak fı ilmi'l-Hurûfî ve'l-âfâk : Mecdi'nin 'yolunu şaşırmışları hidayete kavuşturmada, şanssız olanların bahtını açmada, felakete uğramışları şan ve şerefe ulaştırmada benzersiz bir eser' şeklinde tanımladığı kitap (Mecdî 1989: 68) harflerin sihrine yönelik bir çalışmadır (Çağrı 1992: VI, 218).

3. Harâidü'l-mülûk fı ferâdi 's-sülûk: İki bölümden oluşan eserin birinci bölümünde yöneticilikte faziletli olmanın önemi, ikinci bölümünde ise Hızır ve İlyas hakkındaki rivayetler ele alınmaktadır (Kostantinî 1992:1, 701).

4. ed-Dürer fı'l-havâdis ve's-siyer. Hz. Peygamber'in vefatından 700/1301 yılına kadar

olan önemli olayların kronolojik olarak ele alındığı tarih kitabıdır (Kostantinî 1992:1, 750).

5. Nazmü's-sülûk fi 'i'evârîhi'l-hulefâ: 1/622-806/1404 yılları arası tarihi olaylar hakkında kısa bilgiler verir (Kostantinî 1992: II, 1963).

6. Miftâhu esrârî's-sa'âde fi âlemi 1-gayb ve'-ş-şehâde: Allah'ın isimlerinin gizli anlamlarını ele alan eser Hicri 828'de yazılmıştır (Kostantinî 1992: II, 1759).

7. el-Fevâidü 's-seniyye: Nevevî'nin Tehzîbü 'l-esmâ adlı eserinin özetidir (Kostantinî 1992:1, 514).

8. Reşhu ezvâki'l-hikmeti'r-rabbâniyye fî şerhi evkâtî'l-lüm'atî'n-nurâniyye: Bûni'nin cifre yönelik eseri olan Lüm'atî'n-nurâniyye adlı eserinin şerhidir (Çağrıçı 1992: VI, 219).

9. Kimyâü's-saadeti'r-rabbâniyye ve simyâü's-siyâdeti'r-ruhânîye: Bûni'nin ilahi isimlerin anlamlarına dair yazdığı eserin şerhi olup 820/1417'de telif etmiştir (Çağrıçı 1992: VI, 219).

10. Menâhicü 't-tevessülfi mebâhici 't-teressül.

1. Reşhu ityî'ini 'l-hayât fî şerhi funûni 'l-memât.

12. el-Ed 'iyetü 'l-müntehabe ve 'l-edviyetü 1-mücerrebe.

13. Reşhü 'l-ezvâki 'l-hikmeti 'r-rabbâniyye fî şerhi evkâtî 'l-lüm 'atî 'n-nûrâniyye.

14. es-Sırru 'l-mahfûz..

15. Şemsü 'l-esrâr ve ünsü 'l-ebrâr.

16. Cifru'l-Câmi ve's-sırru'l-lâmi'''.

17. Menâhicü 't-tevassul.

18. Dürretü 'l-Ulûm ve Cevheretü 'l-Fühûm.

19. Raşh-i uyun al-hayâtî şerh-i funûn-i şevk.

20. Keş/ü esrârî'l-hurûf ve vafî meânî'i'z-zurûf (Brockelmann 1938: 324; Brockelmann 1949: II, 300-301).

2. ESERİN YAZILMASI

İncelediğimiz eserin yazarı olan Abdurrahman b. Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Bistâmî'nin (7-858/1454) yaşadığı dönemde cifr ilminin revaçta olduğu görülmektedir. İlim hayatında büyük bir ilerlemenin görüldüğü, tarikatların yaygınlaştığı II. Murad (1404-1451) devrinde dini zümreler dânişmendler, dervişler, sûfiler ve hurûfiler² şeklinde dört gruba ayrılmaktaydı. Huruffiliğin bu derecede yaygın olduğu dönemde Edirne'de 1444 yılında hurûfiler katliama uğramıştı (İnalçık 1979: s. 613-614). 14. yüzyılın son yansında Esterabad'da ortaya çıkan ve ve daha sonra Anadolu'ya yayılan Huruffilik tarikatının yazar döneminde popüler olduğu anlaşılmakta, ve yazanın da eseri bu popüler akımın etkisi altında yazdığı görülmektedir.

Ayrıca yine aynı dönemde Cifru'l-Câmi dışında Osmanlı kültüründe şöhret bulan, içeriğinde kıyamet konusunun ağırlıklı olarak ele alındığı iki eserin daha yazıldığı görülmektedir. Bunlardan biri Yazıcızâde Mehmed'in Muhammediye, ve Ahmed Bîcan'ın Envârü'l-Âşıkîn adlı eserlerinin yazılmasının da aynı döneme denk gelmesi dönemin insanlannın gayb (gelecekte olacak olaylar) konusuna yoğun ilgisini göstermektedir.

İnsanların gayb konusuna ve bâtını (gizli) ilimlere yoğun ilgi gösterdiği dönemde yazar, eserin başında kitabı yazmasına yol açan olayı anlatır. İÜK nüshasında eserin isminin, müellifin adının ve eseri hazırlamaya neden olan olayın bulunduğu kısım ise atlanmıştır. TSM ve CBL yazmalarında tam olan bu bölümde eseri Arapça'dan Türkçe'ye ..çeviren Şerif b. Seyyid Mehmed Şeyh Burhan. Bistâmî'nin eseri hazırlama nedenini, müellifin kendi ağzından şöyle anlatır: Bistâmî "ihvân-ı safâ" dan salih, mütediyyin (dindar), Allah'tan korkan biri ile dostluk kurar. O kişi ve onun din kardeşleri ile dostluğu o kadar ilerler ki, aralarındaki muhabbeti ifade için kardeşlik benzetmesi çok hafif kalır. Görüşmelerinin çoğunda, dostunun Allah'dan, "ism-i a'zam"ın anlamını çözen ilme nail olmayı dilediğini görür. Bistâmî'nin dostu gerek yalnızken, gerek toplumla iç içe iken gerekse dua ederken semaya yönelerek bu dileği ile meşgul olur.

Bu kişi yalnız bir zamanında "dua, zikir ve tevhid" ile meşgul iken bir levha görür. Bu levhada bir daire, çeşitli isim ve harfler yer almaktadır. Yazarın dostu gördüğü levhaya aldırıp, ibadet, zikir ve tevhide devam eder. Bu arada gaybdan bir el onun göğsünden tutarak, "Talep ettiğin şey budur." diye nida eder; levhadaki daireyi çizerek isim ve harfleri yazar. Sabah namazından sonra hafif bir uykuya daldığında rüyasında, Hz. Ali'yi görür. Hz. Ali "Sana verilen daire ne oldu?" diye sorduğunda daireyi

gösterir ve dairenin sırrını kendisine öğretmesini rica eder. Bunun üzerine Hz. Ali, isim, künye ve lakabı ile Bistâmi'nin adını verir ve dairenin sırrını Bistâmi'nin öğreteceğini söyler.

Böylece o kişi kalkıp, levha ile birlikte Bistâmi'ye gelir ve başına gelenleri anlatarak levhayı verir. Bistâmi levhayı iyice inceledikten sonra ilahi yardım olmadıkça bunun halledilemeyeceğini anlar. Buradaki rumuz ve sırların çözümü için Allah'a dua ve niyazda bulunur. Sonunda duası kabul olur. Kalbine bir ışık doğarak bu levhanın anlamını çözer. Bunun üzerine ed-Dürrü'l-Munazzam fî Sırrı'l-Jsmi'l-A 'zam adını verdiği eseri yazar (Tercüme-i Cifru 'l-Câmi: SK, Hafid 179, 3b-4b; ed-Durru 'l-munazzamfî 's-sirri ismi 1-a 'zam: CBL, T 444, 5a-9a).

Rüya ile Hz. Ali arasında bağlantı kurulmasının nedeni, bazı harf ve rumuzlarla gelecekte, kıyamete kadar olacak işlerden haber verdiği iddia edilen ilim veya bu ilmi kapsayan eserler şeklinde tanımlanan cifrın kaynağının daha önce de belirtildiği gibi Hz. Ali olarak gösterilmesi olasıdır. Yazar her ne kadar levhanın anlamını çözdüğünü belirtse de metinde bu levhanın karşılaştırmalı olarak açıklamasına yer vermemiştir. Eseri bu levha nedeniyle yazdığını belirtmesi eserin tamamının belirttiği levhanın ayrıntılı açıklamasının olduğuna işarettir.

3. ESERİN TÜRKÇEYE TERCÜME EDİLMESİ

Eserin tercüme edilmesi ile ilgili bilgiler her üç nüshada da tam olarak bulunmaktadır. Kitabın başlangıcında, mütercimi ve aynı zamanda Ferruh ile Huma arasındaki aşkı ele alan Destân-ı Ferruh u Humâ adlı edebi eserin yazarı da olan (Stchoukine 1933: 77; Stchoukine 1966: 95) Şerif b. Seyyid Muhammed b. Şeyh Seyyid Burhan, kendi ismi ve eseri Türkçe'ye çevirme nedeni hakkında bilgi vermektedir. Buna göre Şerif b. Seyyid Muhammed 1006/1597-98 yılında, sözü uzatmayan, öykülerden hoşlanan (Fleischer 1996: 118) III. Mehmed (sal. 1595-1603) zamanında. Zübdetü't-Tevârih 'de de belirtildiği gibi Kapağası olan (Çuhadar 1995: 341) Gazanfer Ağa¹ vasıtasıyla devletin ileri gelenleri ve sarayla yakın ilişkisi olduğunu. Arapça ve Farsça'dan Türkçe'ye çeviri yapılacağı zaman, görevin kendisine verildiğini ifade etmektedir. Padişahın bir meclisinde, Bistâmi'nin eserinin tercümesi söz konusu olduğunda, görevin yine kendisine verildiğini ve bunun üzerine bu eseri tercüme ettiğini bildirmektedir (Tercüme-i Cifru'l-Câmi: İÜK. 3b-4a; ed-Dürrü'l-Munazzam fî Sırrı'l-İsmi'l-A'zam: CBL, 1b-5a). Şerif lakabıyla tanındığını ifade eden Şerif b. Seyyid Muhammed. tercümesinin sonuna doğru kendisinin aslında Anadolu doğumlu olduğunu, fakat daha sonra Araplarla birlikte yaşadığını, bu sebeple onların dilini, edebiyatını öğrendiğini ve Arap belagatı ve şiirinden oldukça zevk aldığını söylemektedir (Tercüme-i Cifru 'l-Câmi: İÜK. 196b-197a).

Cifr sanatından anlamadığını ifade eden Şerif b. Seyyid Muhammed eseri tercüme ederken, oldukça harap üç nüshadan faydalandığını belirtmektedir. Bazı yerlerin bu üç nüshada da çözülemeyecek durumda olduğunu ifade ederken bu tip yerleri, ifadelerin öncesine ve sonrasına bakarak çözümlediğini söylemektedir. Bu üç nüshadan "Hazine-i Amire 'den çıkan" tasvirli nüshayı esas aldığım, bu nüshanın sayfa kenarlarındaki ilaveleri dikkate almayıp, tercüme etmediğini kaydetmektedir {Tercüme-i Cifru 'l-Câmi: İÜK, T. 6624, 197a-199b}.

Şerif, elindeki metni çevirmekle yetinmemiş, kimi zaman metnin verdiği bilgileri yetersiz gördüğünde başka kaynaklardan yararlanarak konuyu genişleterek anlatmış ve açıklamıştır. Sözelimi, Dâbbetü'l-Arz ile ilgili metinde, 'Bir elinde Hz. Süleyman mührü diğer elinde Hz. Musa asası olan, mühürle kâfirlerin yüzünü mühürleyip. âsâ ile Müslümanların yüzüne vurup nurlandıracak bir varlık' şeklinde geçer. Mütercim, tercüme ettiği metinde sadece bu kadar bilginin olduğunu, tercümede esas aldığı eserde yer alan Dâbbetü'l-Arz tasvirinin gerçeğe uymadığını ve bu bilgileri yetersiz bulduğunu betirlererek, kendisi ilave bilgiler vermiştir (İÜK. 119a-121a). Şerif, sözkonusu bölüme Cârullah adıyla tanınan Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed b. el-Harizmî'nin (ö. 538/1143) el-Keşşaf anı 'l-esrârî 't tenzil adlı tesfir kitabında yapılan uzun açıklamaları ilave etmiştir.

4. ESERİN İÇERİĞİ

TSM ve CBL nüsharında bulunmadığı halde, İÜK nüshasının baş tarafında takdim tasvirinden sonra ayrı bir sayfa vardır. Müzehhep olan bu sayfada kitabın konusuyla doğrudan ilgili olmayan şu rivayet vardır: Bir gün Hz. Muhammed arkadaşları ile mescitte oturmuşlardı. Cebrail'in üç gün önce getirdiği vahiyden dolayı. Hz. Muhammed'in yüzü oldukça üzüntülü görünüyordu. Ansızın Hz. Muhammed'in gözyaşları yanaklarına doğru akmaya başladı ve dedi ki: 'Dilerim ki güzel bir hikaye anlatsanız da onunla meşgul olsam, inşallah' (Tercüme-i Cifru 7-Câmi: İÜK. T. 6624, 2b) Bu bilgiler tasvirli diğer

yazmalarda yer almamaktadır.

Mütercimim ve müellifin eserle ilgili açıklamalarından hemen sonra çeşitli harflerin işaret ettiği anlamlar ve sayısal değerleri ile başlayan eserde belirgin bir düzen içinde olmamakla birlikte iki temel konu ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi cifr-ebcedle ilgili rumuz, hesaplama ve açıklamalardan ikincisi ise kıyamet alametlerinden oluşur. Bu iki ana konu bazen bir arada, bazen de dönüşümlü olarak irdelenir. Dolayısıyla iki konunun tek sayfada bulunması sıkça karşılaşılan bir durumdur.

Eser, mütercim Şerif b. Seyyid Muhammed'in eserin çevirisine nasıl giriştiğini ve yazar Abdurrahman b. Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Bistâmi'nin eseri hazırlamasıyla ilgili açıklamalarla başlar. Bu girişten sonra yazar harflerin sayısal değerleri ve gizli sırlarını konu alan uzun bir bölüm yer alır. Bu bölümde çoğu zaman kıyamet ve kıyamet alametlerine atıflarda bulunur ve harflerin sayısal değerlerinden yola çıkarak alametlerle ilgili tarih saptamaları yapar. Sözelimi Besmeledeki harflerden yola çıkarak Mehdi'nin çıkış tarihini saptaması (İÜK, 72b-73a) örneklerden biridir. Bu bölümde Hz. Ali'nin kendisini tanıtıcı , şiir şeklindeki uzun bir hutbesi (İÜK, 34a-52a) dikkati çekmektedir. Şiir 'Ene sırru'l-Esrar' (Ben sırların sırrıyım) mısrası ile başlar 'Ene Ali b. Ebi Talib' (Ben Ali b. Ebi Talib'im) mısrası ile sona erer. Bütün mısraların başında 'ene' (ben) sözcüğü yer alır ve konuşmasında Hz. Ali. kendisinin daha çok olağanüstü özelliklerinden bahseder. Zaman zaman kıyamet alametlerinden de bahsedildiği bu bölüm Mehdi ile ilgili konuya (İÜK, 82b) kadar devam eder. Mehdi konusundan sonra, her ne kadar cifr ve ebcedle ilgili atıflar olsa da ağırlıklı olarak ele alınan konu kıyamet alametleridir. Bu bölümdeki konu başlıklarının¹ sıralanışında herhangi bir metodun takip edilmediği görülmektedir. Bazen aynı konuların tekrar edildiği, birbirini tamamlayan konuların farklı konulardan sonra geldiği görülmektedir. Bistâmi, kıyamet alametleriyle ilgili bilgileri hadis ve tefsir kitaplarındaki açıklamalardan, ünlü kişilerin sözlerinden aktarmakta, bir anlamda rivayete ağırlık verilmektedir. Fakat bu rivayetlerin doğruluğu hakkında herhangi bir eleştirel yaklaşım ortaya koymamaktadır.

Eserin sonlarına doğru, içersinde çeşitli harf ve rumuzlarınların bulunduğu Müslümanlar ve kafirlerin gelecekteki durumlarına yönelik beyitler verilmektedir.

Sözelimi. "Kaf Şam'a gelir.. ' (İÜK, 189b), 'Yâ San'a'da her kapıyı çalar, mim her çukur ve alçak yerleri gezer' (İÜK, 194a), 'Allah, onların fitnesinden dolayı Lâ ve E'yi keşfeder' (İÜK, 194b) mısraları bu konudaki örneklerin birkaçıdır. Mütercim rumuzlar hakkında açıklama yapmaktan ziyade daha çok şiirlerin birebir anlamını veya söylenmek istenen manayı ifade etemeye çalışmaktadır.

Nazım şeklindeki edebi metinlere sıkça yer verilen eserin tercümesinde, önce Arapça metin verilmekte, daha sonra çevirisi yer almaktadır. Dâbbetü'l-Arz bahsinde olduğu gibi (İÜK, 119b), mütercim asıl metinde olmadığı halde, kendisinin metindeki detayların yetersiz olduğunu söyleyerek, farklı kaynaktan ilave bilgiler aktarmaktadır.

Bistâmî eserini cifr sanatını kullanarak yaptığı çeşitli hesaplama ve yorumlarla bitirirken. Şerif b. Seyyid Muhammed de, eserin sonuna, eseri tercüme ederken izlediği yöntemle ilgili açıklamaları ve Sultan Mehmed Han b. Sultan Murad Han b. Sultan Süleyman Han için yazdığı methiyeyi ilave etmiştir.

V. TERCÜME-İ CİFRU'L-CÂMÎ¹ TASVİRLERİNDE ÜSLUP VE İKONOĞRAFI

Tercüme-i Miftâh-i Cifr el-Câmi'nin TSM ve İÜK nüshalarında, eserin istinsah ya da tasvirlemelerine yönelik herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. Ancak. TSM nüshasında, on üç padişah portresinin olması, tasvirlerin III. Mehmed (1595-1603) döneminde, İÜK nüshasında başlangıçtaki takdim tasvirinde 1. Ahmed'in, padişahların portreleriyle ilgili bölümde on dört portrenin bulunması bu tasvirlerin I. Ahmed (1603-1617) saltanatı yıllarında yapıldığının göstergesidir. Bunun yanında resimler üslup bakımından da bu düşüncüyü doğrulamaktadır.

TSM ve İÜK yazmalarının tasvirlendiği dönem olan 16. yüzyılın son çeyreği ve 17. yüzyılın başı incelendiğinde, büyük ve yeni projelerin Osmanlı resim sanatına damgasını vurduğu görülür. III. Murad'ın saltanat yıllarında Osmanlı hanedanının resimli tarihini oluşturan Şehnâme-i Âl-i Osman serisinin üretimine devam edilmiştir. Seyyyid Lokman'ın. İranTı ünlü yazar Firdevsi'nin yazmış olduğu Şehnâme'yi örnek alarak yazmış olduğu eseri Nakkaş Osman ve çırakları resimlemiştir. Kanuni Sultan

Süleyman'a kadar olan padişahları anlatan iki ciltlik eser için Hünernâme (TSM H. 1523-24). II. Selim'in hayatını konu alan çalışma için Şehnâme-i Selim Han (TSM A. 3595). III. Murad'ın dönemini içeren kitap için Şehnâme-i Murad III (İÜK F. 1404. TSM B. 200) adını alan bu eserler sadece resimleriyle değil, cildi, tezhibi, hattı ve kitabın bütününün tasarımıyla Osmanlı gücünün ve saray şatafatının belgelendiği çalışmalardır (Çağman 1974: 33-35; Tanındı 1996: 39; Renda 2001: 20). Ayrıca Hz. Adem'den başlayarak bu yıllara kadar olan olayları ele alan bir İslâm tarihi kitabı olan Zübdetü't-Tevârih dönemin önemli ürünüdür. Metnini Seyyid Lokman'ın yazdığı. 1583-1586 yıllarına ait üç kopyasının (TİEM 1973, TSM H. 1371, CBL T. 414) en erken tarihli, III Murad'a takdim edilen, istinsahının Ramazan 991/Eylül 1583 tarihinde bitirildiği TİEM nüshasıdır. Eserin TSM kopyası Veziriazam Siyavuş Paşa. CBL kopyası ise Sultan Süleyman'ın Darüssaade ağası Mehmed Ağa için hazırlanmıştır. Resimlenmesinde aralarında Nakkaş Osman'ın da bulunduğu 13 nakkaş ve çıraqları görev almıştır (Renda 1976: 183; Çağman 1982: 941; Renda

1988: 22; Renda 1991: 485-487; Tanındı 1996: 39-40). III. Murad'ın oğlu Mehmed'in 1582 yılında yapılan sünnet düğününün bütün ayrıntılarıyla ele alındığı Surnâme (TSM H. 1344) dönemin bir diğer önemli eseridir. 52 gün gece süren, İstanbul Atmeydanı'nda gerçekleştirilen düğünü doğu ve batı ülkelerinden birçok temsilci izlemiştir. Osmanlı resim sanatında bir düğünün tüm ayrıntılarıyla resimlendiği ilk eser olan Surnâme'nin hazırlanmasında Nakkaş Osman ve ekibi görev almıştır. İntizâmî tarafından yazılan ve 1588 yılında tamamlanan eser için 500 tasvir hazırlanmış, ancak günümüze 427 resim ulaşmıştır (Atasoy 1997: 14-16; Atasoy 1999: 218-220). Osmanlı kitap sanatının en üst düzeye ulaştığı dönemin son şaheserlerinden olan Siyer-i NebVn'm hazırlanması da bu dönemde gerçekleşmiştir. Hz. Muhammed'in biyografisini ele alan eser 1388'de Erzurumlu Darir tarafından yazılmıştır. Resimlenmesine III. Murad döneminde başlanan, Nakkaş Osman ve Nakkaş Hasan gibi ünlü nakkaşların görev aldığı eser III. Mehmed zamanında tamamlanmıştır. Altı cilt olarak hazırlanan ve 814 tasviri içeren eserin, günümüze beş cildi (Birinci ikinci ve altıncı cilt TSM H. 1221. 1222, 1223; üçüncü cilt NYPL Spencer Col. 157: dördüncü cilt CBL T. 419) ulaşmıştır (Tanındı 1984: 26-43).

Tercüme-i Cifru 7-Câ/Mf ninTSM ve İÜK nüshalarının resim üslubu. III. Mehmed devrinin en önemli nakkaşı, Şehnâme-i Sultan Mehmed III adlı eserin son son sayfalarında adının da kaydedildiği Nakkaş Hasan'ın üslubuna benzemektedir. Saraya ait masraf defterinde .997-1005/1588-1596 yıllarında adı Nakkaş Hasan, 1012/1603 yılı kaydında Yeniçeriler Ağası Nakkaş Hasan Ağa olarak geçmektedir (Meriç 1953: 57-59). Enderunda yetişen ve görevinin kapıcı olduğu anlaşılan nakkaş, daha sonra bölükbaşığa getirilmiştir. 1603'de kapıcıbaşı ve yeniçeri ağası olan Nakkaş Hasan'ın beylerbeyliği ve vezirlik yaptığı şeklindeki kayıtlara da rastlanmaktadır. 1004-1026/1595-1617 yıllarına ait Ehl-i Hıref defterlerinde Nakkaşân bölümünde yüksek yevmiye ile çalışan Nakkaş Hasan 1622'de ölmüştür (Meriç 1953: 7-16; Tanındı 1977: 120). III. Mehmed (1595-1603) ve I. Ahmed (1603-1617) saltanatı dönemlerinde Nakkaş Hasan'ın bir çok eserin hazırlanmasında görev aldığı anlaşılmaktadır (Akalay 1972: 311-314; Tanındı 1977: 114-125).

Eserin sonundaki ketebe kaydına göre İbrahim Rodosî talebelerinden Hacı Osman Bosnavi tarafından 1160/1747 tarihinde istinsah edilen (CBL y. 423a sayfa

843) CBL nüshasında toplam yirmi dört padişah portresinin yer alması yazmanın resimlenmesinin de I. Mahmud (1730-1754) döneminde yapıldığının işaretidir.

1747 tarihli CBL nüshasının tamamlandığı dönemin ortamı oldukça farklıdır. 18. ve 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'da batılılaşma ve yenileşmenin yoğun olduğu, köklü kültür değişiminin yaşandığı, yeni bir sanat ortamının olduğu bir dönemdir. 18. yüzyıl ehl-i hıref nakkaşları ile 16 ve 17. yüzyıl ehl-i hıref nakkaşları karşılaştırıldığında diğer sanatkarlarda da olduğu gibi nakkaşlarda önemli oranda azalma görülmektedir¹. CBL yazmasının hazırlandığı 18. yüzyılın ilk yarısında resim sanatı, III. Ahmed ve sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın koruyuculuğunda gelişmiştir. Dönemin en önemli sanatkarı, batılı resim anlayışını gelenekselliğe uygulayan Levni Abdülcilil Çelebi'dir. Aynı zamanda halk şairi olan Levni. Edirne'den gelip İstanbul'da nakkaşhaneye girmiştir. Erken dönem çalışması III. Ahmed "e kadar Osmanlı padişah portrelerinden oluşan Kebîr Musavver Silsilenamedir. Metnini Şair Münih'in yazdığı silsilenamede (TSM A. 3109) yirmi üç padişahın boy portresi bulunmaktadır (İrepoğlu 1999: 78; İrepoğlu 2000: 380). Nakkaşın III. Ahmed'in şehzadeleri Mehmed,

Mustafa. Süleyman ve Bayezid'in 1720 yılında yapılan 15 gün ve gece Okmeydanı ve Haliçte süren sünnet düğününü anlatan Surnâme-i Vehbî (TSM A. 3593) dönemin bir diğer önemli eseridir. Halkın ve davetlilerin önünden mesleklerini icra ederek geçen esnafın gösterilerinin 173 resimle betimlendiği Surnâme Osmanlı sarayında üretilen en son örneklerdendir. Ayrıca Levni'nin bir tür kıyafet resmi sayılacak tek kadın ve erkek portreleri de vardır. I. Mahmud döneminin (1730-54) bir diğer nakkaşı da. Levni ile çağdaş olan. çalışmaları 1735-45 yıllarına tarihlendirilen Abdullah Buhari'dir. Buhari 18. yüzyılın kumaşlarından dönemin giysi modasına göre giyinen kadın portreleri (TSM H. 2164, H. 2143) yapmıştır (Atasoy-Çağman 1974: 73-77; Tanındı 1996: 59-61; İrepoğlu 1999: 12-37; İrepoğlu 1999a: 235-241; Renda 2001: 34-39) CBL nüshasındaki tasvirler Levnî ve Buharî'nin eserleriyle örneklediğimiz dönemin saray sanatı ürünleri ile karşılaştırıldığında sanatçının sert ve tutuk fırçası, bu denli özenli ve yetkin bir sanatçıların ürünü olmadığı açıktır. Bu tasvirlerin saray dışında yapılmış olması olasıdır. Cifru 1-CâmVrim CBL nüshası saray için yapılan eserlerden farklı durmaktadır. Öte yandan özellikle insan ve hayvan figürlerinin sahneden silinmesi, tasvir edildiğinde ise başlarının çiçek olarak betimlenmesi doğrudan tasvir karşıtı bir tutumu yansıtmaktadır. Bu niteliği ile de dönemin saray sanatından bütünüyle ayrılmaktadır. CBL yazmasındaki resimler imparatorluk sanatı genel özelliği olan (Yenişehirlioğlu 1993: 590) Osmanlı sanatında, saray resim çalışmalarının saray dışında da örnek teşkil ettiğini göstermektedir.

CBL nüshasındaki resimlerin TSM nüshasından kopya olmasının yanında bir diğer en belirgin özelliği de insan figürlerinin betimlenmesinde, baş yerine gül imgesinin yapılmasıdır. Genellikle figürlerin tümüyle atıldığı, sadece çok önemli bulunan figürlerin betimlendiği, o durumda da gül başlı olarak resmedildiği görülmektedir. Gül, İslâm kültüründe önemli bir yere sahiptir. Gülün Cennet çiçeği olduğu. Hz. İbrahim ateşe atıldığında, ateşin ona gül bahçesi olduğu şeklinde düşünceler vardır (Kurnaz 1996: XIV, 221-222). Hatta gülle ilgili Hz. Muhammed'e bazı sözler atfedilmiştir. Bu rivayetlere göre Hz. Muhammed şu şekilde söylemiştir: "Gül. peygamberin ya da Burak'ın terinden yaratılmıştır" (Ali el-Kârî: 1987: 151; Aclûnî 1988: I, s. 258 hadis no: 798). Yine benzer bir şekilde Hz. Muhammed'e şu sözler atfedilmektedir: "Beyaz gül miraç gecesi benim terimden, kırmızı gül Cebrailin terinden, san gül ise Burak'ın terinden yaratılmıştır" (Ali el-Kârî: 1987: 152). Hz. Muhammed'e atfedilen bu rivayetin Yunus Emre'nin bir şiirinde yansması şu şekilde görülmektedir: "Çiçek eydür ey derviş gül Muhammed teridir" (Kurnaz 1996: XIV, 220) Tasavvufi sembolizmde ilahi güzelliği ve Hz. Muhammedi temsil eden gül (Ayvazoğlu 1992: 93; Kurnaz 1996: XIV. 220) özellikle İslâm edebiyatının vazgeçilmez simgesidir¹.

1. TERCÜME-İ CİFRU'L-CÂMÎ TASVİRLERİNDE ÜSLUP

1.1. TSM NÜSHASI

Tercüme-i Cifru'l-Câmî rim TSM nüshasının tasvirlerinin gerek figür betimlemelerinde, gerek doğa betimlemelerinde çevre çizgileri belirgindir ve sınırlar kesin hatlarla birbirinden ayrılmaktadır. Renklerin birbirine karışmamasına özen gösteren ustanın, saç sakal gibi ayrıntılarda her bir saç teli için adeta bir fırça darbesi kullandığı izlenimi vermektedir.

Nakkaş, figür tasvirlerinde aynı betimleme kalıplarını yineleyecek şekilde kullanmamıştır. Özellikle kalabalık ve تنها sahnelerde, figür betimlemelerinde ölçekle ilişkili farklı denemeler yaptığı gözlenir. Ancak genel olarak iri göz ve kalın kaşlar, sanatçının figürlerinin temel fiziksel özelliklerini oluşturur.

Genellikle V* profili benimsemiş olan sanatçının, kimi zaman figürlerin cepheden (Resim 146), arkadan (Resim 122) ve profilden (Resim 134. 142, 144) betimlemelerine de rastlanmaktadır. Sadece Deccal figürünün profilden betimlenmesi ilgi çekicidir. Metinde Deccâl'in özellikleri sıralanırken bir gözünün olmamasının belirtilmesi (İÜK y. 96b) onun profilden betimlenmesinde etkili olduğu olasıdır.

Sanatçının belirli figürleri betimlemesinde, belirli tip portreleri özenle yineleme eğilimi ilgi çekicidir. Özellikle Mehdi, Deccal gibi baş karakterlerin tasvirlerinde belirli tipleri yinelemiş, aynı fizyonomiye, aynı giysilere sahip tutarlı bir kalıp uygulamıştır. Fakat bu genel kurala melek betimlemesinde uymadığı görülür. Melek figürleri Deccâl'la ilgili bir sahnede (Resim 142) başları açık ve saçları tepeden bağlı olarak betimlenirken, diğer kimi sahnelerde (Resim 146. 134) taçlı olarak betimlenmiştir.

Öte yandan özellikle Osmanlı padişahlarını betimlerken sultanların görünümelerini yine belirli kalıplar doğrultusunda yapmıştır. Sultanlar Topkapı Sarayı'nı simgeleyen iki katlı kemer silsilesindeki

sütun aralarına yerleştirilmiştir. Sağdan sola doğru sıralanan portrelerin üzerindeki kartuşlara isimleri yazılmıştır.

Portrelerde, genel anlamda Nakkaş Osman'ın Şemâilnâme 'de kullandığı gelenekselleşmiş model ve kıyafetlerin kullanıldığı görülmektedir.

Habeşlilerin siyah tenli olarak betimlenmesinde (Resim 62) olduğu gibi sanatçının etnik farklılıkları vurgulamakta geleneksel titizliği sürdürdüğü görülmektedir. Aynı şekilde garip yaratıkları (Resim 134, 142, 149) vurgulamak için de figürleri koyu tenli olarak betimlemiştir.

İslâm resim sanatında geleneğe dönüşen, peygamberlerin kutsallığını vurgulamak amacıyla kullanılan hâlenin nakkaşımız tarafından da kullanıldığı görülmektedir. Hz. İsa figürlerinde (Resim 146, 144, 150) kullanılan hâle, figürün sadece baş kısmını çevrelemektedir.

Figürlerin betimlenmesinde duygular ifadedi bir yaklaşımla yansıtılmaz. Daha çok durağan bir görünümüleri vardır. Bu heyecansız anlatım, kimi zaman figürlerin el-kol hareketleri ve jestleriyle kırılmıştır (Resim 67. 72. 101. 111). Ayrıca, sözelimi kesik baş betimlemelerinde cansızlığın vurgulanması amacıyla gözler kapalı olarak resmedilmiştir (Resim 127, 130, 132). Bu yaklaşım, sanatçının ayrımtıcı üslubuyla bağlantılı olmalıdır.

Kompozisyondaki yoğunluğa göre, başka bir deyişle, figür sayısının ya da mekân elemanlarının kalabalıklığına bağlı olarak özellikle figürlerin resimdeki oranı değişmektedir. Tenha, bir ya da birkaç figürün bulunduğu çalışmalarda figürler iri betimlenirken, kalabalık kompozisyonlarda figürlerin oranları küçülmektedir.

Giysiler, özellikle başlıklar figürlerin etnik, sosyal, siyasal kimliklerini yansıtacak ve olaydaki rollerini belirleyecek şekilde betimlenmektedir. Tatarlar kürklü başlıklarıyla (Resim 118), Deccal ve taraftarları kırmızı fes üzerine sarı renkli sarıklarıyla (Resim 134. 142, 144), frenkler, ortadan boğumlu siyah ya da kırmızı siperlikli başlıklarla betimlenirken Müslüman tiplerinde beyaz sarık kullanılmıştır.

Öykü ya da olayın, resimde yaratılan mekân olgusunun betimlenmesini belirlediği görülmektedir. Olayda bir ya da birkaç kahraman varsa doğa tasvirlerinde genellikle büyük bir tepe betimlemesi kullanılmaktadır. Fakat geniş bakış açısı gerektiren olaylarda küçük ama çok sayıda tepe betimi panoramik bir görünüm içinde tasvir edilmiştir (Resim 78). Genellikle benzer kalıpların kullanıldığı tepeler kesin hatlarla birbirlerinden ayrılmıştır. Nakkaş birbirinin devamı olmayan tepeleri, daha da belirgin hale getirmek ve doğaya hareket vermek için farklı renklere boyamıştır. Tepe yamaçlarına da çoğu zaman çizgiye dönüşmüş bitki öbekleri yerleştirmiştir.

Doğa tasvirlerinin bir kısmında yalın tepe ve tepeler kullanılırken, bir kısmında durağanlığı gideren ağaç ya da ağaçlar betimlenmiştir. Bu ağaçların hurma (Resim 53. 84. 132) dışında türlerini belirlemek mümkün değildir. Ağaçlar kimi zaman ince uzun. bazen de bodur gövdelidir. Birbirlerinden farklılıklarını, biçimleri yanında renkleriyle de vurgulanan ağaçların yaprak ve dalları yeşilin tonlarıyla zenginleştirilmiştir.

Nakkaş kompozisyonu genellikle çerçeve içinde tamamlamıştır. Ancak bazı tasvirlerde çerçeve dışına taşan imgelerin olduğu görülmektedir. Mehdi'nin geleceği şehir tasvirindeki (Resim 84) kubbeler ile İskender'in şeddi konulu tasvirdeki (Resim 154) tepeler çerçeve dışında betimlenmiştir. Aynı şekilde bazı tasvirlerde imgelerin küçük bir bölümünün çerçevenin dışına taştığı görülmektedir.

Nakkaşın kompozisyonlarında kalabalık da olsa, tek kişi de olsa netlik söz konusudur. Kalabalık sahnelerde de diğer tasvirlerde olduğu gibi arada kaybolan figür ve nesne görülmez, her bir imge titizlikle resmedilmiştir. Figür ve nesnelerin sahnelerde dengeli olarak dağılımının yapıldığı resimlerde herhangi bir bölgede yığılma söz konusu değildir.

Her bir nesne ve figür betimlemesinde farklı renklerin veya renk tonlarının kullanılmasına özen gösterildiği izlenen tasvirlerde sıcak renk ve tonlarının yoğun kullanımı dikkat çekmektedir. Özellikle Tatar sipahileri ile Mehdi askerlerinin buluşmasını betimleyen tasvirde de (Resim 118) görüldüğü gibi soğuk renklerin hakim olduğu tabiat üzerine sıcak renkli figürlerin dengeli olarak yerleştirilmesi, nakkaşın renk kullanımındaki maharetini göstermektedir.

1.2. İÜK NÜSHASI

TSM nüshasında olduğu gibi nakkaş figür tasvirlerinde farklı betimleme kalıpları kullanmıştır. İri göz ve ince kaşlar, nakkaşın figürlerinin ortak özelliği olduğu anlaşılmaktadır. Kompozisyonlardaki

yoğunluğa ve resim için ayrılan alana göre nakkaşın farklı oranlarda figür denemeleri vardır. Sözelimi takdim tasvirinde (lb-2a) kalabalık bir sahne gerektiğinden; meleklerin Deccâl'a saldırısı sahnesinde resim için ayrılan alanın darlığı nedeniyle figürler küçük boyutta betimlenirken. Mehdi'nin taht sahnesinde (Resim 112) figürler daha iri olarak betimlenmiştir.

Figürleri % profilden betimleyen nakkaşın, nadir de olsa cepheden (Resim 133), arkadan (2a), profilden (Resim 9, 11, 131, 145, 160, 171) figür denemeleri de vardır. % profilden çalışılan figür tiplerinde Deccal hariç, diğer figürler olayın ana kahramanı değildir ve sahnede diğer figürlerin arasında kaybolmaktadır. Deccâl'ın. iki betiminde (Resim 135, 143) resimdeki yıpranma nedeniyle belli olmamakla birlikte sağlam olan örnekte profilden resmedilmesi metinde tek gözlü olarak nitelenmesinden (Resim 135) kaynaklanmış olması muhtemeldir.

Nakkaşın belirli figürlerin betimlemesinde her zaman aynı kalıbı kullandığı görülmektedir. Fakat, figür betimlemesindeki bu titizliğe karşılık, kimi zaman aynı figüre farklı kıyafetler giydirmektedir. Söz gelimi Hz. İsa'nın yeryüzüne inişinde (Resim 147) ve Deccal'i öldürmesi sahnesinde (Resim 145) üzerinde siyah kaftan bulunurken, Ashab-ı Kehf ile görüşmesinde (Resim 151) yeşil kaftan giymektedir. Aynı uygulamayı Mehdi figürlerinde de görmekteyiz.

Osmanlı padişahlarının betimlenmesinde geleneksel kalıpların uygulandığı görülmektedir. Portreler TSM nüshasında olduğu gibi. Nakkaş Osman'ın Şemâilnâme'de başlattığı kalıplara uygun olarak yapılmıştır (Mahir 2002: 303). İki sayfada ikiye sıra çerçeve dizisi yer alır. Çerçevelerin içinde Bursa kemeri şeklindeki yapıya yerleştirilen sultanlar her biri farklı bir tarzda ve hareket içerisinde betimlenmiştir.

Deccal ve yaratıkları (Resim 135, 143, 145) dışında tüm figürler beyaz tenli olarak betimlenmiştir. Nakkaş farklı etnik gruptan olan figürleri belirginleştiren bir tutumu benimsemez. Figürlerin farklı etnik gruptan oldukları sadece kıyafetlerinden anlaşılmaktadır.

Hz. İsa ve Hz. Yusuf figürlerinde kullanılan hâle birbirinden farklıdır. Hz. İsa figürlerindeki (Resim 145, 147, 151) hâle armudî olarak betimlenirken, Hz. Yusuf

(Resim 51) figüründeki hâle alev şeklinde betimlenmiştir. Hâleler figürlerin sadece baş kısmında yer alır.

Nakkaşın figürlerinde durağan bir görünüm hakimdir. Kaş hareketleri dışında duyguların figüre yansımadağı görülmektedir. Bu durağanlık el-kol hareketleri ile kırılmaktadır (Resim 60, 88, 102). Kesik baş betimlemelerinde figürün cansızlığı gözlerinin kapalı olarak betimlenmesiyle (Resim 131, 133) vurgulanmıştır.

Figürlerin etnik sosyal ve siyasal kimliklerinin belirlenmesinde hiç şüphesiz en önemli unsur giysiler, özellikle başlıklardır. Frenk figürlerinde ortadan boğumlu siyah ya da siperlikli başlıklar (Resim 21, 24, 85, 87), Tatar figürlerinde kürklü başlık (Resim 119), Deccal ve taraftarlarında yüksek fes (Resim 135, 143, 145), Habeş betimlemelerinde ucuna doğru daralan başlık (Resim 63) kullanılırken. Müslüman figürlerinde TSM nüshasında olduğu gibi beyaz sarık kullanılmıştır.

Metnin, resimdeki mekân olgusunun belirlenmesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Dünya haritası (Resim 82), dünya şehir ve kaleleri (Resim 79) sahnelerinde olduğu gibi geniş bakış açısı gerektiren kompozisyonlarda tepeler küçük ve çok sayıda betimlenirken, birkaç figürün yer aldığı sahnelerde tepeler bir ya da birkaç sayıda, ama büyük olarak resmedilmiştir.

Tepe betimlemelerinde turkuaz en çok kullanılan renktir. Benzer kalıpların kullanıldığı tepeler sertlikten uzak, yumuşak bir görünümündedir. TSM nüshasındaki kayalık görünümlü tepeler yerini sakin bir doğaya bırakmıştır. Birbirinin devamı olmayan tepeler farklı renklere boyanmış ve çevre çizgileriyle birbirinden ayrılmışlardır. Tepe yamaçlarına monotonluğu gidermek amacıyla taş izlenimi veren nesneler çizilmiştir.

Doğa tasvirlerinde tepeler vazgeçilmez unsur olarak görülmektedir. Kimi zaman yalın olarak çizilen tepelerin yamaçlarına bazen ağaç ya da ağaçların yerleştirilmesi de üslup özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Hurma (Resim 57, 71, 102, 104, 106) ve selvi (Resim 135, 143, 145) dışında türlerinin belirlenemediği ağaçların farklılıkları, biçimleri yanında değişik tondaki renkleriyle de vurgulanmıştır. Nakkaşın ağaçlarının hemen tümünün yüksek gövdeli olmaları dikkat çekicidir.

Sanatçı kompozisyonunu çerçeve içinde tamamlamaya özen göstermiştir. Ancak nadir de olsa bazı imgelerin çerçeve dışına taştığı görülmektedir. Takdim tasvirinde (lb. 2a) Topkapı Sarayı'nın kubbeleri

çerçeve dışında betimlenmiştir. Bunun yanında mızrak (Resim 120) kılıç (Resim 19, 125, 128), sancak (Resim 16) gibi imgelerin bir bölümü çerçevenin dışında kalmıştır. Bu şekildeki betimleme sayfa düzenine hareket vermektedir.

Nakkaşın kompozisyonlarında kalabalık da olsa, tek kişi de olsa netlik söz konusudur. Figür ve nesnelerin sahnelerde dengeli olarak kullanıldığı resimlerde herhangi bir bölgede yığılma söz konusu değildir. Kalabalık sahnelerde de arada kaybolan figür ve nesne görülmez, her bir imge titizlikler belirtilmiştir.

TSM ye göre soğuk renklerin hakim olduğu İÜK nüshasında firuze en çok kullanılan renklerdenidir. Nakkaşın resimlerinde sıcak renklerin, özellikle kırmızının az kullanılması dikkat çekmektedir..

1.2. CBL NÜSHASI

CBL nüshasının tasvirlerinin tamamı TSM nüshasındaki resimlerden doğrudan kopya edilmiştir. Nakkaşın TSM nüshasını karşısına alarak bu resimleri yaptığı anlaşılmaktadır. Fakat, tasvir yasağı endişesiyle, nakkaşın figür betimlemelerinden şiddetle kaçındığı bir gerçektir. Kopyada esas aldığı TSM nüshasında tabiat ve mekân elemanlarını betimlerken, figürlerin önemli bir kısmını göstermemiştir. Resmettiği az sayıdaki figürlerin ise başları bir güle dönüştürülmüştür. Başı gül motifiyle kapatılmayan tek figür Sultan Selim'in Acem ve Mısır padişahıyla savaşı (Resim 17) sahnesinde görülmektedir. Burada Sultan Selim'in önünde giden askerin başı, giymiş olduğu miğfer ve serpuşla kapatılmıştır. Yeryüzüne inerken betimlediği Hz. İsa ise, sadece bir alevle temsil edilmiştir (Resim 148).

Nakkaşın resmettiği yegâne hayvan figürü ise Sultan Selim'in Acem ve Mısır padişahıyla savaşını (Resim 17) konu alan resimde karşımıza çıkmaktadır. Fakat atın başı önde giden askerin arkasında kaldığı için görünmemektedir. Bir anlamda atın kafası ön taraftaki asker tarafından gizlenmiştir.

İÜK ve TSM yazmalarının resimlerinde görülen ince fırça tekniği ve ayrıntıları betimlemedeki titizlik CBL nüshasının tasvirlerinde görülmemektedir. Kalın konturların kullanıldığı resimlerde sınırlar kesindir.

Resimlerin kopya olması nedeniyle nakkaşın kendine özgü kompozisyon anlayışından veya kendi geliştirdiği renk şemasından bahsetmek mümkün değildir. Çünkü kompozisyonda olduğu gibi, elimizdeki renkli iki resimden, renk tasarımı da (Resim 36. 107) TSM nüshasının esas alındığı görülmektedir.

Nüşaların tasvirleri karşılaştırıldığında TSM nüshasının diğer iki nüsha için model olduğu anlaşılmaktadır. CBL yazmasındaki resimlerinin tamamı kopya olmasına karşılık. İÜK nüshasındaki resimler için TSM yazmasındaki tasvirlerin esin kaynağı olduğu görülmektedir. Tasvirlerin çoğunun kompozisyonu TSM nüshasındakilerle örtüşmektedir. Sözelimi Mekke'de güneşin batıdan doğması betimlenmesinde, her iki nüshada da (Resim 170, 171) bir dağın yamacında Kâbe. Kabe'nin etrafında ve tepenin arkasında yakarıştta bulunan insanlar yer almaktadır. Ancak çoğu zaman ayrıntılarda farklılıklar kendini hissettirmektedir, İstanbul'un anıtları için TSM nüshasında Ayasofya ve Bakır At betimine (Resim 62) karşılık. İÜK yazmasında bu anıtlara Dikilitaş ve Yılanlı Sütun (Resim 91) ilave edilmiştir. Bunun yanında İÜK nüshasında özgün tasvirlerle de rastlanmaktadır. Hz. İsa'nın yeryüzüne inişinin betiminde TSM nüshasında Hz. İsa gökyüzünde (Resim 146). İÜK yazmasında bir caminin şerefesindedir (Resim 147).

Genel anlamda üslup bakımından TSM ile İÜK nüshalarındaki resimler arasında bazı farklılıklar görülmektedir. Sözelimi, dağ betimlemelerindeki boş alanlar Yusuf tasvirinde de görüldüğü gibi TSM nüshasında çalılıklarla (Resim 50). İÜK nüshasında taş imgeleriyle (Resim 51) doldurulmuştur. TSM yazmasındaki resimlerde ağaçlar genellikle kısa olarak betimlenirken, İÜK nüshasındaki ağaçlar biraz daha uzun boyludur. Duvar bezemelerinde TSM nüshasında duvarın alt kısmında geometrik şekiller, üst kısımda bitkisel motifler kullanılmaktadır (Resim 12. 64. 74. 98). Buna karşılık İÜK nüshasında, duvar bezemelerinde bitkisel motiflerin kullanılmadığı görülmektedir. İki nüsha arasında dikkati çeken bir diğer özellik de göz betimlemeleridir. TSM yazmasında iri göz betimine karşılık İÜK nüshasında küçük göz betimi yer alır.

TSM ve İÜK yazmalarındaki resimler her ne kadar aynı üslubu paylaşan geleneğin ürünü olsa da nakkaşlarının farklı olduğu gözlenmektedir. İÜK ve TSM nakkaşlarının her ikisinin de Siyer-i Nebi'de çalıştıkları büyük olasılıktır. TSM yazması nakkaşının Siyer-i Nebi'nin iki, dört ve altıncı ciltlerin

resimlenmesinde görev aldıkları anlaşılmaktadır. Bu ciltlerdeki bazı örneklerle (H. 1222, II. Cilt. y. 40b, 155a, 158b, 383a, 406a; CBL T. 419 IV. Cilt. y. 343b; H. 1223, VI. Cilt. y. 135b. 136b) (Tanındı 1984: Resim 18, 25, 26, 31, 33) Tercüme-i Cifru'l-Câmi örnekleri karşılaştırıldığında aynı kalıpların kullanıldığı görülmektedir. Örneklerin tümünde de ve Tercüme-i Cifru 'l-Câmfın TSM yazmasında görüldüğü gibi figürlerde iri göz ve kalın kaş ortak özelliktir. Doğa betimlemelerinde de aynı üslup paylaşılmaktadır. Tepe betimlemelerinde, özellikle boş alaları dolduramada kullanılan çalılıkarda TSM yazması (Resim 15, 18, 20, 23) ile bahsedilen örneklerde aynı kalıplar kullanılmıştır. Kısa ve bodur olmaları ortak özelliği olan ağaçların benzerleri Siyer-i Nebi örneklerinde de görülmektedir. Sözelimi TSM yazmasında Rum şehrini betimlemesindeki ağaçlar (Resim 84) ile Hz. Muhammed'in amcasının müslüman olmasının sahnelendiği resimdeki ağaçlar (Siyer-i NebU H. 1222, II. Cilt. y. 383a) âdeta birbirinin kopyasıdır. Hz. İsa'nın başına yapılan hâleler (Resim 144, 146, 150) ile Siyer-i Nebfın ilgili örneklerdeki Hz. Muhammed'in başına yapılan hâleler de nakkaşların aynı olduğunu fikrini desteklemektedir.

İÜK nüshasının nakkaşının ise bir ve altıncı ciltlerde çalıştıkları anlaşılmaktadır. Siyer-i NebTnm TSM H. 1221,1. Cilt. y. 309b, 319b, 345b; H. 1223, VI. Cilt. y. 299b. 378a (Tanındı 1984: Resim 9, 11, 12, 57) yapraklardaki resimlerle Cifru 'l-Câmi 'nin tasvirleri karşılaştığında bir çok bakımdan aynı üslubu paylaştıkları görülmektedir. Tepe betimlemelerinde boş alanlar taş ve taş öbekleriyle doldurulmuştur (Resim 19, 32, 35). Her iki yazmada da ağaçların genellikle yüksek gövdeli olduğu görülmektedir. Hz. İsa'nın başına yapılan haleler (Resim 145, 147. 151) ile Siyer-i NebCn'm bahsedilen örneklerdeki Hz. Muhammed'in başına yapılan halelerin aynı kalıbı paylaşmaktadırlar. Tercüme-i Cifru'l-Câmi'nin İÜK

yazmasındaki iki tasvirde, kapı üzerindeki kartuşta görülen kapısının üstünde

Aj v1jlx.x ±i "Mübarek bâd saadet bâd" yazısının (Resim 47, 112) Siyer-i Nebfın

benzer üslubu paylaşılan resimlerin bazısında da bulunması (TSM H. 1221.1. Cilt,

223b, 255a, 290a) (Resim 2) nakkaşlarının aynı kişi olabileceğini düşündürmektedir. Ancak Siyer-i Nebfın ilgili ciltleri ve İÜK yazmasındaki figür betimlemeleri ile fırça tekniklerinde farklılıklar görülmektedir. İÜK yazmasında fırça Siyer-i Nebi" de kullanılan fırçaya göre daha incedir. İÜK nüshasındaki figürlerin gözleri Siyer-i Nebi göz betimlemelerine göre daha küçük, kaşlar ise daha incedir. Bu farklılıkları aradan geçen zaman farkı nedeniyle nakkaşın üslubunu geliştirmesine bağlamak uygun olacaktır.

TSM yazmasındaki resimlerin üslubunun benzeri bir diğer örnekleri ise Acûbü'l-Mahlûkât (TSM A. 3632) nüshasındaki tasvirlerde görülmektedir. Hz. İsa'nın yeryüzüne inişinin betimlendiği sahnede melek figürleri (Resim 146) ile Acâibii'l-Mahlûkât (TSM A. 3632) yazmasında yer alan melek figürleri (Resim 3) üsluptaki benzerliği ortaya koymaktadır. Her iki resimdeki başlıklar, kıyafetler, kuşaklar ve kanatlarında benzer kalıplar kullanılmıştır. Aynı şekilde ince kaş ve küçük göz betiminin de her iki resmin ortak özellik olduğu görülmektedir. Kuşa tutunan adamın betimlendiği sahnede (Resim 4) figür, tepe ve ağaç betimlerinin üslubu da TSM yazmasının resim üslubu Örtüşmektedir.

Sonuçta TSM ile İÜK yazmalarının resim üslubu aynı geleneği yansıtmakla birlikte bazı ayrıntılarda farklılıklar görülmektedir.

2. TERCÜME-İ CİFRU'L-CÂMİ TASVİRLERİNDE İKONOĞRAFI

Tercüme-i Cifru l-Câmi nin metnin akışıyla paralel olarak resimlerin konu açısından sıralamasında herhangi bir düzenin takip edilmediği görülmektedir. Bu nedenle bir konunun birden çok yerde tekrar edilmesi sık sık karşılaşılan bir durumdur. Benzer şekilde, aynı konu ile ilgili resimler zaman zaman farklı sayfalarda betimlenmiştir. Bu durum, aynı konulu resimlerin bir arada ele alınması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Tasvir konularının daha iyi anlaşılması ve benzer olay ve olguları içeren resimlerin takibini kolaylaştırmak amacıyla resimler arasında kıyamet alemetlerinin, kronolojik olarak ortaya çıkış zamanı sırasına göre sınıflandırma yapılmıştır.

2.1. CİFRU'L-CÂMİ İLGİLİ TASVİR: SİRLERİN ŞAHİNİ

Kitabın iki ana konusundan biri olan cifr ile doğrudan ilişkili tek resim bir şahin tasviridir. Resimden önce Hz. Ali'nin "Sandal ağacının kırmızılığından ve ebucehil karpuzundan¹ kopacak fitneden dolayı vah dünya halkına! Kafeslerden nice kurtuluşlar olur. Vahşi yavrusu üzerinde uçan cömertlik şahini olmasaydı. Babil'de ikamet güzel olmazdı." sözü aktarılır ve daha sonra tasvirin konusu anlatılır: "Bu

makamda bir şahin suretin yazub ve ba'zı nüshada bir vefk-i müselles yazılmış görölüp hâzihî suretü şahini 1-esrari yâ talibe 1-âsâril-hikmeti ümmi 1-fezâili ve ma 'rifetil-lâhi evveli 1-evâili dimiş." (Burada bir şahin sureti resmedilmiştir ve bazı nüshalarda üçlü vefk çizilmiştir ve "Ey faziletlerin esası olan hikmetlerin ve ilklerin en ilki olan Allah'ı bilmeyi arzulayan! Bu sırların şahinidir" demiştir) (IÜK y. 76b-77a).

Üç yazmada da bir tepenin yamacında, bir ağaç üzerinde tünemiş bir şahin resmedilmiştir (Resim 5, 6. 7). Ağacın bir yanına ise IÜK nüshasında içi boş bırakılmış, diğer nüshalarda çeşitli rakam ve sözcüklerle doldurulmuş bir tablo yer alır. Tüm tasvirlerinde olduğu gibi CBL nüshasında kuşun betimlenmediği görölür.

Bu ayrıntılar dışında resimlerin tümüyle birbirinin aynı olan öğeleri barındırdığı görölür. TSM ve CBL nüshalarında yer alan levhada bulunan rakam ve sözcükler şöyledir:

Metinde bu tabloyla ilgili herhangi bir açıklama yer almamaktadır. Sayıların dizilişine dikkat edilirse soldan sağa, yukarıdan aşağıya ve çaprazlama olarak toplandığında 15 sayısına ulaşılır. Bu şekildeki sihirli karenin keşfine dair rivayet şu şekildedir: "Eski Çin'de M.Ö. 2205-2198 yılları arasında hüküm sürmüş olan adi! ve bilge bir hükümdar vardı; bu, büyük bilgeliği ve dikkatiyle bilinen İmparator Yu idi. Kungfuts'e. İmparatorun sel basmalarını durdurmak için Sarı Nehir üzerine bir baraj inşa etmekle uğraştığım söyler. Düşüncelere dalmış olarak ırmağın kıyısında otururken Hi adında tanrısal bir kaplumbağa gözükür. Kaplumbağanın sırtında -modern sayılara çevrilirse- yukardaki şekilde gözükten sayılardan oluşan şekil varmış." Karenin eski Çin'de çok değer verilen 5'in çevresinde öbeklendiği görölmektedir (Schimmel 2000: 39-40).

Bu sıralanış bize Gazzali'nin eleştirdiği tılsımlı levhayı hatırlatmaktadır. Gazzali (505/1111) bazı filozofları eleştirirken, onların kadının doğumunun kolaylaştırılması için bir levha kullanmanın faydasına inandıklarını belirtir. Cifru'l-Câmî "de betimlenen levhayla aynı olan bu örnek Gazzali'de şöyle anlatılır:

Bu levhalar su değmemiş iki bez üzerine yazılır. Hamile kadın bezlere bakıp ayaklarının altına koyduğunda doğuma kadar rahat bir hamilelik geçirir. Cifrdaki örneklerin kıyametten önce çıkacak fitneden koruması amacıyla hazırlanmış olduğu düşünülebilir. Gazzali, felsefecilerin genel olarak tılsımların işe yaradığına inandıklarını belirterek eleştirmektedir ve doğum tılsımının üzerindeki sayıların düz. dikey ve çaprazlama olarak toplamının 15 olduğuna da dikkat çekmektedir (el-Gazzali 1972: 82; Gazzali 1990: 52) Yukarıdaki iki tablo da aynı değeri ifade etmektedir. Soldaki tabloda değerler rakamlarla ifade edilirken, sağdaki tabloda bu rakamlara ebced hesabı ile karşılık gelen harfler yer almaktadır.

Yukarıdaki tablonun farklı tılsımlar için de, dileğin çeşidine göre yüzük taşı veya kağıt üzerinde kullanıldığı görölmektedir. Tılsım iyi bir amaç için kullanılacaksa çift rakamlar ve karşılıkları kullanılmıştır. Tabloda çift sayılar (2. 4. 6. 8) ve bu sayıların ebced hesabındaki karşılıkları olan harflerin sıralanması şu şekildedir (Macdonald 1896: II, 448-449):

Tablodaki sayıların ebced karşılığı olan harfler yan yana getirildiğinde bedûh sözcüğü oluşmakta ve bu işlem beduh olarak adlandırılmaktadır. Echezet (^ j^») olarak isimlendirilen ve tek sayıların (1, 3, 5, 7, 9) kullanıldığı iddia edilen, fenalık amaçlı tılsımdaki tablodaki sayılar ve sayılara karşılık gelen harflerin sıralanışı şu şekildedir (Macdonald 1896: II, 449):

Tablonun kullanım amacı göz önüne alınırsa, Hz. Ali'ye atfedilen ifadenin, doğacağı belirtilen fitnenin atlatılmasına yardım etmek üzere hazırlanmış bir tılsım olduğu düşünülebilir. Ancak tılsımın üst ve altına yazılmış sözcüklerin (Kâyim, Yunus. Seyf) anlamı çözülememiştir. Fakat Mehdi için Kâyim (hükmeden) ile aynı anlama gelen Kaim sözcüğünün de kullanılması (Cüveyni 1998: 522) levha ile Mehdi arasında bir bağlantının söz konusu olabileceğini düşündürmektedir.

IÜK nüshasında TSM'den farklı olarak levhadaki kare sayısı dördttür. Levha da aynı şekilde geleceği güzelleştirmek amacıyla ve bu tip levhalara Jüpiter nazarlığı ya da Jüpiter karesi denilmektedir. " Jüpiter karesi, her biri 34'e ulaşan 4 satırdan toplam 136'a ulaşırdı. Bu konfigürasyonun, Jüpiter gezegeninin etkin olduğu sırada gümüş bir tablete kazınması durumunda, zenginlik, barış ve uyum doğuracağı varsaydırdı" (Schimmel 2000: 41). Her ne kadar levha çizilmiş olsa da içindeki sayılar yazılmamıştır.

Türk mitolojisinde türeme sembolleri, Göktürk ve Uygur devirlerinde hükümdarların ve beylerin

timsallerinden olan şahin (Çoruhlu 1995: 75-77), tasvirde bu türden bir anlam içermekten ziyade, metinde Hz. Ali'ye atfedilen rivayette (İÜK y. 77a) geçtiği için kullanılmış olabilir.

2.2. SAVAŞLAR

2.2.1. Türklerin Tatarlarla Savaşmaları

Yazar ayetlerden delil göstererek (Kamer, 54/1; Enbiya, 21/1; Şura. 42/1) kıyametin yaklaştığını vurgulamaktadır. Dünyanın sonuna doğru yeryüzünde büyük bir fitnenin olacağını, Türkler ile kâfir Tatarların istilasının görüleceği ve bu toplulukların çekirge gibi uğradıkları yerde hiçbir nesne bırakmayacaklarını bildirmektedir. Tasvir metinde "Müellif bu mahalde iki askerin birbiriyle çengin tasvir etmiştir" şeklinde açıklanmıştır (İÜK y. 109a-109b).

TSM nüshasında (Resim 8) bir tepe önünde solda kürklü başlıklarıyla Tatar askerleri ve sağda yer alan beyaz sarıklı Türk askerleri birbirlerine kılıç ve kalkanlarla saldırmaktadır. Yerde iki taraftan da kesik baş ve gövdeler bulunmaktadır. İÜK nüshasında (Resim 9) bir tepe önünde, iki grup kılıç ve kalkanlarla savaşmaktadır. Sağ tarafa kürklü başlıklarıyla Tatar askerleri yerleştirilirken, sol tarafa beyaz sarıklı Türk askerleri resmedilmiştir. Yerde kesik başlar bulunmaktadır. CBL nüshasındaki tasvirde (226b) TSM nüshasındaki gibi üzerinde küçük bir ağacın yer aldığı dağ tasviri resmedilmiştir. Herhangi bir figür bulunmamaktadır.

Müellifin açıklamalarından sonra yapılan yorumda Türklerle Tatarlar arasında bir savaş çıkacağı haberinin kaynağı olarak Hz. Muhammed'e atfedilen rivayet gösterilmektedir. Bu rivayette, Hz. Muhammed Müslümanların basık burunlu, ufak gözlü, yüzleri deri kaplı kalkan gibi olan, kıl pabuçlu Huza ve Karman halkı ile savaşmadıkça kıyametin kopmayacağı bildirirken; aynı konudaki başka rivayette Müslümanların yüzleri, deri kaplı kalkan gibi olan, kıldan elbise ve pabuç giyen Türklerle savaşmadıkça, kıyametin kopmayacağı ifade edilmektedir (Buhari 1992: Cihad 95-6, III, 233; Müslim 1992: Fiten 62-6, III, 2233-4; Ebu Davud 1992: Melahim 9, IV, 486-7; Tirmizi 1992: Fiten 40, IV, 498). Mütercim tarafından yapılan açıklamada, rivayetdeki Huzâ ve Karman topluluklarının yazar tarafından Türkler ve Tatarlar olarak yorumlandığını bildirilmektedir (İÜK y.109b). Yazarın açıklamasında bu iki topluluğun birbiriyle savaşacağı belirtilmemekte, dünyada bu toplulukların istilasının görüleceği açıklanmaktadır. Fakat mütercim bunu kendi aralarında savaşacağı şeklinde yorumlamıştır. Resimler de bu yoruma göre yapılmış, sahnelerde karşılıklı savaşan iki topluluk betimlenmiştir.

Resimlerde Tatarlar kürklü başlıklarıyla vurgulanmıştır. İÜK nüshasında Tatarlar başlıklarına ilave olarak sakalsız ve bıyıklı olmalarıyla savaşçıları diğer gruptan ayrılmaktadırlar.

2.2.2. Kâfir ve Müslüman Askerlerinin Mercidabık'da Savaşmaları

Metinde. Frenk çocukları küçükken alınıp Mâzen (Mazin?) çarşısında satılmadıkça. İslâm ve kâfir askerleri Mercidabık'da savaşmadıkça ve Fırat nehrinin suyunun çekilip nehir yatağından altın bir dağ çıkmadıkça kıyametin kopmayacağı belirtilmektedir. Tasvirin konusu metinde şu şekilde açıklanmıştır: "Nüsha-i asılda bu mahalde küffar¹ ile asker-i İslâm'ın Mercidabık'da kılâ-i azim ittüklerin tasvir eyleyip iki askeri sancaklarıyla ve alametleriyle yazup kâfir askerinin sancaklarında saliblerin ve küfr-u şiarın nakş ve tasvir itmiştir." (Tercüme ettiğimiz nüshada müellif burada kâfir ile İslâm askerlerinin Mercidabık'da büyük bir savaş ettiklerini tasvir edip iki askeri sancakları ve alametleri ile yazıp kâfir askerlerinin sancaklarında haçlarını ve küfür nişanlarını tasvir etmiştir) (İÜK y. 116a).

TSM nüshasında (Resim 10) ortadan geçen nehrin iki yakasında iki grup süvari, birbirlerine kılıç ve kalkanlarla hücum etmektedir. Atlı askerlerin tamamı sivri miğfer giymişken resmin sağ tarafındaki grupta bulunan yaya asker sarık giymiştir. İÜK nüshasında (Resim 11) üst kısmında yüksek bir ağaç bulunan tepenin arkasında, sol tarafta haç alemlili sancaklarıyla kâfir ordusu, sağ tarafta ise beyaz ve yeşil sancaklı Müslüman ordusu hazırda beklemektedir. Tepenin önünde iki atlı grup birbirleriyle savaşmaktadır. Askerlerin CBL nüshasındaki tasvirde (240b) tepelerin önünde bir vadi ve vadinin ortasından geçen nehir canlandırılmıştır.

Yukarıda özetlendiği gibi temel olarak metinde üç ana konu vurgulanmıştır. Bu konular Frenk çocuklarının köle olarak satılması, Memluk Sultanı Kansu Gavri'nin Şah İsmail ile Osmanlı Devleti'ne karşı ittifakı nedeniyle Halep yakınlarında yapılan (Uzunçarşılı 1983: II, 282-286) Mercidabık Savaşı (922/1519) ve Hz. Muhammed'e atfedilen rivayetlerde de kıyamet alameti olarak geçen (Buhari 1992: Fiten 24, VIII101; Müslim 1992: Fiten 29-31, III, 2219-20; Ebu Davud 1992: Melahim 13. IV. 493; Tirmizi 1992: Sifat el-Cennet 26, IV,698-9) Fırat nehrinden

Bir İslam Devleti olan Memluklerin, metinde kâfir olarak nitelenmesi, Osmanlı toplumunun kendisi haricindeki müslümün toplumları kafir olarak görmesi bakımından ilginçtir. Yavuz Sultan Selim'in Memluklara karşı yapacağı harp için dönemin ulemasından aldığı fetva ile Memluklerin kâfir olarak nitelenmesinde bir bağlantı olabilir. Nitekim Yavuz Sultan Selim Memluk Sultan Kansu Gavri'nin Şah İsmail ile ittifak yapması üzerine "mülhidler üzerine giderken buna mani olmak isteyen bir İslam hükümdarına karşı ne yapmak lazım geldiğini" alimler sormuştu. Alimler da bu şekilde davranan hükümdarın aleyhine fetva vermişlerdi. (Uzunçarşılı 1983: II, 283) altın bir dağ ortaya çıkmasıdır. Bu rivayetlerde Fırat nehrinden çıkacak olan bu altın yüzünden insanların birbirine saldıracağı ve çok sayıda insanın öleceğini bildirilmiştir. Fakat resimlemede Mercidâbık Savaşı'nın tercih edilmesi. Osmanlılar açısından bu zaferin o dönemde hâlen övülen bir geçmişin en önemli başarılarından biri olarak güncelliğini korumasına bağlamak mümkündür. Ayrıca Hz. Muhammed'e atfedilen rivayette Dâbık'a atıfta bulunması² Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail'i yenmesini daha da önemli bir hale getirmektedir. TSM nüshasında, sahnenin ortasından geçen nehir, nakkaşın aynı bölgeden geçen Fırat'ın da resminde betimleme eğiliminin sonucu, olduğunu düşündürmektedir.

2.2.3. Sultan Selim'in Acem ve Mısır Padişahlarıyla Cengi

Yazar Bistâmî, metinde Şeyhu'l-Muvahhidin Ebu Abdullah el-Mehdi bin Tumers'in "Âl-i Osman'dan selim (yumuşak huylu, sakin) kalpli veya Selim isimli padişahlarından bir kimsenin ahir zamanda Arap Yarımadası'na sahip olması gerekir" şeklindeki sözünü Yavuz Sultan Selim'in Harameyn-i Şerif e ve Mısır'a hakim olmasına işaret ettiğine yorumlamaktadır. Yazar daha sonra bir şiire yer verir. Şiirde harflerden oluşan çeşitli rumuzlarla Mısır'a hakim olacak hükümdardan bahsedilmektedir. Bu kişiyi, uzun boylu, uzun kirpikli, keskin bakışlı, kırmızı benizli, iyi huylu biri olarak niteler ve Mısır'ın ileri gelenlerinin ondan şiddet görecekları halde yine de ona hayran olacakları belirtilmektedir. Daha sonra "Bu Onun tahttaki sureti ve Acem padişahı ile çenginin, Mısır padişahı ile çenginin ve Arap memleketini istilasının suretidir." şeklindeki açıklamayla tasvirin konusu açıklanmaktadır (İÜK y. 132b-133a).

Bu açıklamada belirtildiği gibi nüshalarda bu konu ikişer resimle tasvirlenmiştir. Birincisinde Yavuz Sultan Selim'in portresi, ikincisinde ise yaptığı savaşı betimlenmiştir.

İlk tasvirlerde, TSM nüshasında (Resim 12) Yavuz Sultan Selim, duvarları mavi çinilerle donanmış bir mekânda önünde tahtı üzerinde diz çökerek oturmaktadır. Pala bıyığı ile dikkati çeken Yavuz Sultan Selim'in sağ tarafında iki hasoda ağası kılıç ve sadak tutmaktadırlar. İÜK nüshasında (Resim 13) Yavuz Sultan Selim, ortada taht üzerinde otururken karşısında bir şahıs bulunmaktadır. Tahtın sağ tarafında biri kılıç, diğeri de ok ve yay tutan silahdar ağalar yer alır. CBL nüshasındaki tasvirde (Resim 14) TSM nüshasındaki mekânın kopyası yer alır. Ortadaki tahtın üzerinde gül başlı figür oturmaktadır.

İkinci tasvirlerden, TSM nüshasında (Resim 15) birbirlerine kılıç, kalkan ve tüfeklerle saldıran süvarilerden oluşan iki ordu görülmektedir. Sol tarafta, pala bıyığı ile Yavuz Sultan Selim öncülüğünde, yeşil ve beyaz sancaklı Osmanlı ordusu sağ tarafta siyahlar giymiş düşman ordusuna saldırmaktadır. İÜK nüshasında (Resim 16) tepeler arasında birbirine saldıran iki ordu resmedilmiştir. Altta sağ tarafta pala bıyığı ile dikkati çeken Yavuz Sultan Selim komutasındaki ordu geri çekilmekte olan düşman ordusuna saldırmaktadır. TSM nüshasındaki tasvirin kopyası olan CBL nüshasındaki tasvirde (Resim 17) tepelerin ön tarafındaki Yavuz Sultan Selim ile yanında yeniçeri betimlemesi vardır. At üzerindeki Yavuz'un başı gül olarak betimlenirken, yanındaki askerin başı sorguç ve miğferle kapatılmıştır. Atın başının da betimlenmediği görülmektedir.

Tasvirin açıklamasında yer alan, Yavuz Sultan Selim'in Acem ve Mısır hükümdarları ile yapmış olduğu cenklerle kastedilen Çaldıran, ve Ridaniye Savaşlarıdır. Çaldıran Savaşı (920/1514), İran hükümdarı Şah İsmail'in Anadolu'daki Alevileri kendi tarafına çekmek istemesi üzerine Yavuz'un İran üzerine yaptığı sefer sonucunda kazanılmıştır (Uzunçarşılı 1983: II, 257-270). Ridaneye Savaşı (922/1517), Mercidabık'da yenilen Memluk Sultanı Kansu Gavri'nin yerine geçen oğlu Tomanbay ile yapılmıştır ve savaş sonunda Mısır Osmanlı topraklarına katılmıştır (Uzunçarşılı 1983: II, 287-290). Bu savaş sonrasında Mekke ve Medine'nin anahtarı ve kutsal emanetler Yavuz'a gönderilmiş ve bu bölge Osmanlı devletine itaati kabul etmiştir. Ayrıca Mısır'ı fethederek Abbasi hilafetini sona erdiren Yavuz Sultan' Selim, Osmanlı halifesi olarak tarihe geçmiştir (Uzunçarşılı 1983: II. 292; Arnold 1988: 5/1, 151).

2.2.4. Kâfirlerin Müslümanlara Saldırısı

Tasvir, metinde aktarılan bir şiiri görselleştirmektedir. Şiirde. Halep ve Humus'un fesada uğrayacağı, semada uzun iki kuyruğu olan yıldızın görüleceği ve bu yıldızın dağlarda ve sahillerde talan yapacak Frenklerin çıkışının işareti olduğu ifade edilmektedir. Şiirin devamında Akka'nın askerler tarafından istila edileceği evlerin kanlarla boyanacağı belirtilmektedir. Şiirin sonunda ise tasvirin konusuna yer verilmektedir: "Müellif burada çengin suretini tasvir ettirip, tercüme ettiğimiz nüshada kâfir askerlerinin Müslümanlar üzerine hücumu nakş ve tasvir olunmuştur (İÜK y. 118b-119a)

TSM nüshasında (Resim 18) tepelerin önünde iki grup atlı asker, kılıç, kalkan ve mızraklarla birbirine saldırmaktadır. Yerde ise kesik baş. gövde ve kollar saçılmış durumdadır. Sağdaki askerlerin miğferlerinin üst kısmı sivri iken soldaki grubun miğferleri yuvarlak ve üst kısmına birer tüy yerleştirilmiştir. İÜK nüshasında (Resim 19) büyük bir tepenin ön tarafında geri çekilmekte olan beyaz sarıklı süvarileri siyah miğferli atlı askerler kovalamaktadır. Tepenin arkasında, solda kırmızı siyah sancaklı ve siyah miğferli askerler, sağda yeşil beyaz sancaklı ve beyaz sarıklı iki grup asker hazır beklemektedir. CBL nüshasında (245b) TSM nüshasında da tasvir edilen tepeler yer alır. Resimde figür bulunmamaktadır.

Tasvirin konusunda kafirlerle Müslümanlar arasında geçen bir savaştan söz edilmesine karşın savaşın adı hakkında bilgi verilmemektedir. Fakat metinde Akka'nın geçmesi, farklı sayfada geçen Mehdi ile ilgili olayı ve tasviri çağrıştırmaktadır. Metinde (İÜK y. 87b-88a) Mehdi günlerinin yaklaştığı, büyük savaşta Akka ovasında hazır bulunacağı, farklı dinleri yeryüzünden kaldırıp İslâmı yerleştireceği belirtilmektedir. Bugün İsrail devleti sınırları içerisinde Hayfa'ya 15 km uzaklıktaki bir şehir olan Akka, Mercidâbık savaşı (922/1519) sonrası Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı topraklarına katılmıştır.

2.2.5. Frenk Beyleri

Yazar Bistâmi, Rum askerinin, fasulye ekim zamanı, baykuşun ötmesinden sonra belli bir vakitte çıkacağını haber verir ve Rum askerlerinin kalabalık Rus askerleriyle setten boşanan sel gibi hücum edeceklerini ifade eder. Tasvirin konusu şu cümle ile açıklanır: "Bu nakşolman, tablaları, askerleri ve sancaklarıyla Frenk beyleridir." (İÜKy. 138b-139a)

TSM nüshasında (Resim 20) dağlık bir arazide siyah, limon küfü. eflatun ve mavi renkli insan figürlerinden oluşan alemlı sancaklarıyla silahsız atlı bir birlik yolculuk etmektedir. Birliğe kırmızı, siperlikli bir başlık ve kırmızı cübbe giyen atlı önderlik yapmaktadır. Diğer figürler siyah, gri bereler ve Avrupa modasını yansıtan giysiler içindedirler. İÜK nüshasında da (Resim 21) aynı şekilde dağlık bir arazide yolculuk eden kalabalık bir ordu tasviri yer almaktadır. Siyah siperlikli şapkalı ve kırmızı pelerinli liderin önderliğindeki ordunun çok sayıda sancağı bulunmakta ve birliğe davullar ve borazan çalan bir grup öncülük etmektedir. CBL nüshasındaki (Resim 22) tasvirde TSM nüshasındaki tasvirde yer alan dağların kopyası bulunmaktadır. Arkada yüksek, ön tarafta küçük tepelerin bulunduğu dağlık bir alan tasvirlenmiştir.

İÜK ve TSM'deki sahnelerde kullanılan şablon aynıdır. Her ikisinde de bir lider önceliğinde sancaklı, kalabalık bir atlı grubu yer alır. Fakat ayrıntılarda farklılıklar söz konusudur. TSM'deki atlı grubun sivil kıyafetlerine karşılık İÜK'deki atlılar askeri kıyafetler içindedir. TSM nüshasında insan figürü alemlı sancaklar kullanılırken. İÜK nüshasında haç alemlı sancaklar kullanılmıştır. Ayrıca TSM'de yer alan düz sancaklar, İÜK'de haç işlemeli sancaklara dönüşmüştür.

2.2.6. Halep ve Asfaroğulları Askerleri

Müellif metinde Hz. Muhammed'e atfedilen bir sözü aktarmaktadır. Buna göre her bir sancağı altında 12 haç, 12 sancaklı büyük bir orduya sahip Asfaroğulları Halep Ovası'na konmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Müellif bu rivayetten sonra "Burada Halep ve Asfaroğulları nakşolunmuştur." diyerek resmin konusunu açıklamaktadır (İÜKy. 139a-139b).

TSM nüshasında (Resim 23) sağda sur duvarları ve burçlardan oluşan bir kale ve ortada bir nehir tasviri bulunmaktadır. Nehrin solunda, mor ve siyah renkli haç veya insan başı alemlı sancaklarıyla silahsız atlı birlik nehre doğru yürürken, nehrin sağ yakasında ise kırmızı-yeşil sancaklı, atlı askerler bulunmaktadır. İÜK nüshasında (Resim 24) sağ tarafta içinde tepe yamacına kurulu kalesi bulunan surla çevrili bir kent tasviri yer alır.-Solda, siyah ve lacivert renkli sayısız sancak ve siyah siperlikli başlık ve kırmızı pelerinli bir kişinin önderliğindeki ordu tasviri bulunur. CBL nüshasında ise (Resim 25) TSM nüshasındaki kompozisyonda yer alan tepeler, kale ve nehir resmedilmiştir. Tasvirde figür

bulunmamaktadır.

Halep'le ilgili olayın, kıyamet alametleri arasında gündeme getirilmesinde Osmanlı tarihi olaylarının etkili olması olasıdır. Çünkü incelediğimiz nüshaların resimlenmesi ile Halep'in Osmanlı topraklarına katılması arasında bir asırdan az bir zaman vardır. İlk olarak M. Ö. III. bin yıla tarihli çivi yazılı Akkad tabletlerinde Halaba ve Halman/Halwan olarak geçen Halep Ebu Ubeyde b. Cerrah (ö. 18/639) komutasındaki ordu tarafında İslâm topraklarına ilave edilmiştir (Yazıcı 1997: XV. 239). Yavuz Sultan Selim'in Memluk Sultanı Kansu Gavri'yi mağlup ettiği Mercidâbık Savaşından (24 Ağustos 1516) bir müddet sonra 28 Ağustos 1516 tarihinde de Osmanlı topraklarına katılmıştır (Masters 1997: XV, 244). Burada bir anlamda Halep'i Osmanlı topraklarına katan Yavuz Sultan Selim, Hz. Muhammed'e atfedilen rivayetle yüceltilmektedir.

Bizans İmparatorluğunun kastedildiği Asfar oğulları (Benî Asfar) ile İslam askerleri arasında geçen olayların ayrıntısı Yazar Bistâmi ile aynı dönemde yaşamış olan Ahmed Bîcan'ın eserinde yer almaktadır: "...Pes ol vakit ki Hakkın emri yerine gele. kâfir sulhu boza, cümle kâfir ittifak edeler. Derya yüzünden dokuz yüz altmış bin kâfir hücum edip ehl-i İslâm üzerine yürüyeler. Sulhu bozmağa sebep dahi bu kim bir kitapta gördüm. Beni Asfar şehrinde halk duragele; sabahtan şeytan-ı laîn âdem suretinde bir taş üzerine çıka bir alem kaldıra. çağıra: 'Ey kavm-i İsa! Ne durusunuz fırsat sizindir, İslâm üzerine' diye halk taşra çıkalar göreler. Laîn bunu diye ve kaybola. Halk bu tahayyürde iken akşam yetişe, haber gele; eve dönecek en önce gelen sığırın iki boynuzu arasında laîn otura, yine öyle diye. Halk sığır söyledi diye bu işaretleri gelip beğlerine diyeler. Beğler dahi her tarafa elçiler göndereler. hâli ilâm edeler. Pes cümle kâfirler ittifak edip hücum edeler. Bu ittifakdan sonra kâfirle Mağrib tarafında çok ceng ola. Ol tarafı alalar. Andan sonra Mısır'a geleler. Ehl-i iyâlini esir edeler. Mısır Kavmi mal verib ehl-i iyâlin satın alıp andan sonra Kudüs'e varalar. Ol diyara çıkalar. Andan gelip Rum'a hücum edeler. İstanbul'u alalar. İslâm askerini Halep'e dek kovalar. Halep üzerinde azim ceng ola. Andan

İslâm askeri Halep'ten göçeler. Şam'dan yana Şam ile Halep ortasında konalar. Beni Asfar anların ardınca gele. Ol dahi kona. Medine'den İslâm askeri gele: yetmiş bin. Anlar dahi bir tarafa konalar. Beni Asfar anları göre elçi vere. tenbih ede: 'Ey Müslümanlar bizim sizinle adavetimiz yokdur. Anlardır kim oğlumuzu ve kızımızı esir etmişlerdir. Varın siz kendi hâlinizde olun.' Bunlar üç bölük olalar. Bir bölüğü ede: "Ma'kul eydürler diye. 'Çün anların bizimle adaveti yokdur. Ne diyelim?' deyip dönerler, giderler. Hak te'alâ onları münafıklardan yaza. İki bölüğü ede: 'Sizin adavetiniz yoksa bizim sizinle vardır' diyeler. Müslümanlara yardım edeler. Kâfiri İstanbul'a tıkalır. müslimler şehrin hisarını alıp 'Allah Allah âvâzesiyle hisarları yıkalır. şehre gireler. Ganimete meşgul olalar. Şeytan laîn bir yüksek yere çıka. çağıra eyde: 'Ey Müslümanlar! Siz burda ganimetdesiniz. Bu yanda Deccal çıkdı, evlerinizi harabeye verdi' diye. Bunlar İstanbul'u koyalar gideler...." (Ahmed Bîcan 1999: 123-124)

Nüshalardaki sahnelerde benzer şablonun kullanıldığı dikkat çekmektedir. Sol tarafta siyah ve mor renkli sancaklarıyla Rum birlikleri sağ tarafta surla çevrili küçük bir kent görünümündeki Halep şehri yer alır. Fakat ayrıntılarda bazı farklılıklar görülmektedir. Halep çevresinde; TSM nüshasında çöl iklimini sembolü olan hurma ağaçları yer alırken İÜK nüshasında daha çok sulak alanlarda yetişen bitkileri andıran ağaçlar bulunur. Ayrıca TSM'de, İÜK'deki sahnede olmayan bir nehir vardır. Bu nehir muhtemelen gerçekte Halep'ten geçen küçük bir nehri canlandırmaktadır. Asfaroğullarının az sayıda sancak ve atlılarla betimlendiği TSM nüshasına karşılık İÜK nüshasında daha kalabalık figür ve sancak dikkati çekmektedir.

Halep'in ayrıntılı bir şekilde betimlendiği bir diğer Osmanlı resim sanatı örneği de. II. Beyazid döneminde Enderun'a giren, silahşor, matrak oyuncusu, mütercim, matematikçi tarihçi ve aynı zamanda ressam olan Matrakçı Nasuh'un (ö. 972/1564). Sultan Süleyman'ın 1534-36 yıllarında gerçekleşen İran seferi sırasında konulup göçülen yerleri anlatan, içinde 128 resmin bulunduğu ünlü eseri Beyan-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn veya Mecmu-ı MenâziPde yer almaktadır (Yurdaydın 1963: 12-13; Matrakçı 1976: 1-31; Yurdaydın 1999: 136-137; Tanındı 1996: 21). Matrakçı "nin resmettiği dikdörtgen şeklinde surlarla çevrili Halep tasvirinde (İÜK, T.

5964. y. 105b) (Resim 26) şehrin kalesi bütün ihtişamıyla dikkati çekmektedir. İçi suyla dolu hendekle çevrili kalenin üzerindeki ve çevresindeki yapılar ayrıntılı biçimde betimlenmiştir. Yazmalarımızda yer alan Halep kenti Matrakçı'nın betimine göre oldukça sade kalır. İÜK örneğindeki

Halep surlarının dışında yer alan hendek diğer Halep betimlemelerinde yer almayan bir özelliktir. Matrakçı'da kalenin çevresindeki hendek su ile dolu olmasına karşılık, İÜK örneğinde hendek boştur. TSM'de ise hendek görülmemektedir. Matrakçı'nın sahnesindeki üzerinde kale (Resim 27) bulunan tepe gerçeğe uygun olan taş kaplamasıyla ve kaleye hendek üzerinden geçiş köprüsüyle (Resim 28) diğerlerinden ayrılmaktadır¹.

2.2.7. Haçlıların Halep'e Girmeleri

Metinde resimle ilişkili açıklama oldukça kısadır. Yazar Hz. Muhammed'e atıfta bulunarak Hristiyanların Rum adasına ve 80 haçlı sancak ile Halep'e inmelerinin gerektiğini bildirmektedir. Resim konusuyla ilgili metinde sadece "Burada nakşedilmiştir." cümlesi yer alır (İÜK y. 162a-162b).

TSM nüshasında (Resim 29) sağda surlarla çevrili ortada tepe üzerinde iç kalesiyle Halep'te askerler kılıç ve tüfeklerle siper alarak beklemektedir. Solda, kırmızı siperlikli başlık ve pelerinli şahsın önderliğinde, tam teçhizatlı atlılardan oluşan kalabalık ve düzenli bir ordu yavaş yavaş kaleye doğru ilerlemektedir. İÜK nüshasında (Resim 30) solda siperlikle bir şapka giyen kişinin komutasında kalabalık bir ordu, sağ tarafta surla çevrili şehir ve şehrin önündeki atlı askerlere saldırıya hazırlanmaktadır. CBL nüshasında (341a) TSM nüshasındaki surla çevrili şehir ile tepelerin kopyası resmedilmiştir. Tasvirde figür çizimi yapılmamıştır.

TSM örneğindeki Halep kenti diğerinden (Resim 23) bazı ayrıntılarda ayrılmaktadır. Halep'in kenarından bir nehir akar ve surdışında hendek bulunmaz. Burada ise nehir betimlenmemiş, sadece hendek gösterilmiştir. TSM nüshasındaki bu farklılıklara karşılık İÜK nüshasında Halep sahnelerindeki ayrıntıların benzerliği dikkat çekmektedir. Nakkaş diğer ayrıntıların yanında şehir dışındaki ağaçların

Kalenin bulunduğu tepe yumuşak yapılı toprak üzerine kuruludur. Muhtemelen erozyonu önlemek amacıyla tepenin etrafına taş kaplama yapılmıştır. Günümüzde kaplamanın önemli bir kısmı tahrip olsa da restorasyon çalışmaları devam etmektedir.

sayısına ve cinslerinin benzerliğine bile özen göstermiştir. Her iki nüshada da haçlıların kalabalığı çok sayıdaki sancak ve figürle pekiştirilmiştir.

Benzer bir rivayetin daha önce yer almasına ve resimlenmiş olmasına rağmen tekrar betimlenmesi, Halep'i Osmanlı topraklarına katan ve 1517'de Mısır fethederek Abbasi hilafetini sona erdiren, Mekke-Medine'nin anahtarlarını ve kutsal emanetleri teslim alan, ilk Osmanlı halifesi olarak tarihe geçen (Arnold 1988: 5/1, 151)Yavuz Sultan Selim'e bir vurgu olduğunu düşündürmektedir.

2.2.8. Türk Askerleri

Bu bölümde yazar Bistâmi, Türkleri konu edinen, Hz. Muhammed'e atfedilen sözleri aktarmaktadır. İlgili ifadede Hz. Muhammed, kendisinin doğuda Türkler denilen atlı askerleri olduğu, onlar vasıtasıyla kendisine âsi olanlardan intikam alacağını bildirmektedir. Mütercim resimle ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: "Müellef-i kîfâb ve hâzihî sûretühüm (Bu onların suretidir) deyüp ol taifeyi bu mahalde yazmıştır" (İÜKy. 141 a-141 b).

TSM nüshasında (Resim 31) sağında yüksek bir ağacın bulunduğu tepe yamacında atlı birlik seyir halindedir. Birliğin üst tarafındakiler ellerinde mızrak taşırken alt taraftakilerde herhangi bir silah bulunmamaktadır. İÜK nüshasında (Resim 32) dağlık bir alanda tepelerin arasında ellerindeki tuğlarla bir grup atlı dört nala gitmektedir. TSM nüshasındaki tasvirde yer alan ağaç ve tepelerin kopya edildiği CBL nüshasındaki tasvirde (Resim 33) herhangi bir figür bulunmamaktadır.

Türklerle ilgili övgü içeren rivayete yer verilmesi ve konunun tasvirlenmesi Osmanlı sülalesini yüceltmeye yönelik bir çabaya işaret eder. Çeşitli şekillerde padişahlara bir anlamda kutsiyet kazandıran rivayetlerle idareciler yüceltilirken buradaki rivayet ve resimle Türk toplumuna kutsiyet kazandırılmaktadır.

2.2.9. Belalı Kavim

Yazar metinde, yakında doğudan başları büyük, gözleri küçücük, tuğlarında deve kuşu tüyü olan bir kavim ortaya çıkacağını bildirir. Harp aletleri olarak çoğunlukla ok ve yay kullanan bu kavim, Acem, Horasan, Irak, Rum, Erzincan, Hirane, Fırat Adası ve Şam diyarlarını istila ederler. Bistâmi gizli ilimleri bilen kişilerin bu zamanın 903/1497 senesi olduğunu söylediklerini de aktarır. Sonraki açıklamalarda istilanın şekli yer alır: Alimler yok edilir, salih insanlar öldürülür, mallar alınır, çocuklar tutulur, güzel görümlü olanların perdesi yırtılır, arazi yakılır. "Onun sureti budur." şeklindeki bir cümle ile resmin konusu belirtilir. (İÜK y. 141a-141b)

TSM nüshasında (Resim 34), kırsal alanda beyaz çarşaf lar giyinmiş iki kadın karşısında iki erkek yer alır. Erkeklerden biri kadınlardan birinin çarşafını çekiştirirken, başında kalpak bulunan diğer erkek olayı izlemektedir. İÜK nüshasında (Resim 35) tepe yamacındaki ağaç altında üç kadın iki çocuk ve bir erkekten oluşan grup bulunmaktadır. Erkek kadınlardan birinin başörtüsüne doğru elini uzatırken diğerleri bu olaya tepki göstermektedirler. CBL nüshasındaki tasvir (Resim 36) TSM nüshasındaki tasvirin kopyası olup, farklı olarak figürlerin başlarına gül yerleştirilmiştir.

Metinde kavimle ilgili herhangi açıklama bulunmamaktadır. Fakat burada kastedilen topluluğun Tımlurlular olması olasıdır. Çünkü yazar Bistâmi'nin de doğduğu yer Bistâm'dan uzaklaşmasının belki de nedeni olan Tımlurluların metinde geçen yerleri istila ettiği görülmektedir. Tımlurlu hanedanın kurucusu ve ilk hükümdarı olan Timur (1336-1405) zamanında 1380-1400 yılları arasında metinde ismi geçen yerleri ele geçirmiş bazı bölgelerde katliamlar ve yağmalar yapılmıştır. Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid, Timur'un Suriye seferi ile uğraşmasını fırsat bilerek Sivas ve Erzincan'ı geri aldıysa da, Timur'la yaptığı tarihi Ankara Savaşı (28 Temmuz 1402) savaşında yenilmesi sonucu ele geçirdiği bölgeleri geri bırakmak zorunda kalmıştır. Ankara Savaşı sonrasında bazı Timur birliklerinin özellikle Doğu Anadolu'yu yağmaladıkları görülmektedir (Kafalı 1979: XXII/2, 340-345). Timur'un işgal ve istilalarının yazarın yaşadığı dönem ve yerlerle örtüşmesi, bu olayların Yazar üzerinde büyük etki bıraktığını düşündürmektedir. 803/1401'de Halep'in, Timur tarafından yağmalanmasını görmüş olabileceğine dair iddiaların olması (Çağrı 1992: VI, 218) bu fikri desteklemektedir. Metinde, istila ettiği yerlerin açıklanması yanında küçük gözlü olmaları gibi bazı fiziksel özellikleri belirtilen kavimle Tımlurlular örtüşürken, metindeki 903/1497 tarihi problem oluşturmaktadır. Çünkü belirtilen yerlerdeki Timur istilası bu tarihten yaklaşık bir asır evvel gerçekleşmiştir.

2.2.10. Çoban Suretindeki Türkmenler

Metinde tasvir konusuyla ilgili iki beyit yer alır. İlk beyitte Kayseri'nin ve Tarsus'un hisarlarının pişmiş tuğladan yapıldığı ve üzerinde tutulmuş ay ve tutulmuş güneş bulunduğu belirtilmektedir. İkinci beyitte, Fırat'ın "bîrat" ım gezgin çobanlara karşı muhafaza edilmesi istenmektedir. Şerif b. Seyyid Muhammed, burada kastedilenlerin çoban görünümüne Türkmenler olduğunu belirtmektedir. Resimle ilgili açıklama şu şekildedir: "Ve hâzihî sûretühüm ol şûbân sır etinde Türkmânın suretidir" (İÜK y. 160a)

TSM nüshasında (Resim 37) dağlık arazide karşılıklı iki grup kollarını açarak birbirine yaklaşmaktadır. Her iki gruptaki figürlerin tümünün sarıkları düzensiz sarılmışken bazı üyelerde kılıç bulunmaktadır. İÜK nüshasında (Resim 38) altı kişilik topluluk bir tepe yamacında ellerinde sopalarla yürümektedir. CBL nüshasında (Resim 39) TSM nüshasındaki tasvirde yer alan doğa betimlemesinin taklidi vardır. Resimde herhangi bir figür kullanılmamıştır.

Metnin Arapça kısmında "bîrat" ifadesi (bîratün) şeklinde yazılmıştır..

Yorumundan, çevirenin de bu bölümü kavrayamadığı anlaşılmaktadır. Ünlü Arapça sözlük yazar Fîruzâbâdî (ö. 1417) kavramın Kudüs, Nablus ve Halep arasında bir yer olarak açıklamaktadır (Fîruzâbâdî 1987: 454). Fırat nehrinin Halep civarından geçmesi kavramın sözlükte bahsedilen yer ismi olduğunu doğrulamaktadır. Bîrat muhtemelen Fırat vadisinde bir bölge ya da yerleşim yerinin adıdır.

TSM nüshasındaki figürlerin çoban olduklarını hatırlatan tek özellik sarıklarının düzensiz bağlanmasıdır. Buna karşılık İÜK sahnesindeki figürlerin ellerinde taşıdıkları sopalar çobanların en önemli sembolüdür.

2.2.11. İstanbul'un Fethinden Sonra Ganimet Taksimi ve Deccâl'in Çıkışının İlanı

Bistâmi metinde Hz. Ali'ye atfedilen, çeşitli kentlerin felaketiyle ilgili bir rivayetine yer verir. Hz. Ali sözlerinde, Beire'nin harabının Rebih topluluğundan, Medine'nin harabının açlıktan, Belh'in harabının su basmasından, Tirmiz'in harabının hummadan, Merd'in harabı kum fırtınasından, Yemen şehrinin harabının çekirgeden, Fars mülkünün harabının kuraklıktan, Semerkand'ın harabı Kantura topluluğunun istilasından, Şam memleketinin harabının yağmur yağmasından, Send mülkünün harabının şiddetli rüzgardan, Sencer'in harabının karıncadan, Rum'un harabı Asfaroğullarının çıkışından, Arap kavminin çöküşünün çok savaşmalarından, Haleb'in harabının, Türklerin istilasından, Kudüs'ün harabının Bânikan(?)'dan. Mısır diyarının harabı Nil'in kesilmesinden kaynaklanacağını

bildirmektedir. Beytullah'ın harabının Deccâl'dan kırk yıl sonra olacağını belirten Hz. Ali, ahir zamanda Ehl-i Beyt'ten Muhammed b. Abdullah isimli birinin Kostantiniyye'yi fethedeceği haberini vermektedir. Yazar tasvirin İstanbul'un fethi, mal taksimi ve bu esnada tellal'ın gelip "Deccal çıkmış!" diye haber vermesinin resmi olduğunu ilave etmektedir: "Bu medine-i İstanbul 'un suretidir ve fethidir ve mal-ı ganimetin taksim olunmasıdır ve bu esnada feryada gelüp Deccal çıkmış deyü haber virmesidir ki nakş ve tasvir olunmuşdur." (İÜK y. 106a-107a)

TSM nüshasında (Resim 40) sol üst köşesinde merkezi kubbeli ve son cemaat yeri olan bir camii şeklindeki Ayasofya'nın bulunduğu, deniz tarafında yer alan surla çevrili bir meydan yer alır. Meydanın ortasında küçük bir taht üzerinde bir şahıs oturmakta ve etrafındaki askerler ganimetleri ortaya yığmaktadır. Şehrin dışında denizde, içinde insanların bulunduğu kayıklar sahile yanaşmaktadır. İÜK nüshasında tasvirde (Resim 41) sol üst köşesinde Ayasofya'nın ve ortasında askerlerin yer aldığı surla çevrili bir meydan yer alır. Meydandaki askerler ellerindeki silahları meydanın ortasına yığmaktadır. TSM nüshasındaki tasvirin kopyası olan CBL nüshasındaki tasvirde (Resim 42), deniz kenarında, sol üst köşesinde yüksek kulesiyle Ayasofyanın bulunduğu surla çevrili bir meydan yer alır. Meydanın ortasında sadece taht yerleştirilmiştir.

Yazarın "Bu Kostantiniyye, Kostantiniyye'nin fethi, mal taksimi ve bu esnada feryadın gelip 'Deccal çıkmış' diye haber vermesinin tasviridir" şeklinde açıkladığı olayla ilgili metinde başka bir bölümde daha geniş bilgi bulunmaktadır. Daha önceki sayfalarda yeralan (İÜK y. 91a) anlatıma göre, Hz. Peygamber arkadaşlarına İstanbul'u kastederek üç tarafı denizle çevrili şehir duyup duymadıklarını sorar. Arkadaşları Kostantiniyye'yi kastettiğini bilip 'Evet işittik' derler. "İshakoğullarından 70.000 Müslüman o şehri fethetmedikçe kıyamet kopmaz. O şehrin fethi ve gazası şöyledir: Önce varıp muhasara ederler. Henüz harp aletleri ile savaşa başlamadan, bir ok daha atmadan "Lailahe illallahu ekbef" diye tekbir getirirler ve deniz tarafından bir duvarı yıkılır. "Lailahe illallahu ekbef* diye ikinci defa tekbir getirince deniz tarafından bir duvarı daha yıkılır. "Lailahe illallahu ekbef* diye üçüncü defa tekbir getirince kara tarafının duvarı yıkılır. Müslümanlar şehre girip gaza ve cihad edip oldukça fazla ganimet elde ederler. Bu fetih ve zafere sevinip ganimet mallarının taksimiyle meşgul iken Şam tarafından bir feryatçı¹ gelip 'Deccal çıktı!' diyecek. Mal ve ganimetleri terkedip vatanlarına dönerler."

Metinde hangi şehirlerin yok olmasına hangi felaketlerin neden olacağı açıklanırken, nakkaş metinde geçen son cümlelerin tasvirini yapmıştır. Bu cümlede sadece Kostantiniyye'nin Muhammed b. Abdullah isimli şahıs tarafından fethedileceği bildirilirken, tasvirde fetih sonrası ganimet taksimi ve Deccâl'in çıkışı ilanı yer alır. Bu durum, tasvirde ele alınan ayrıntılarda, sadece hemen üstündeki açıklamayla yetinilmediğini, metnin tamamının göz önüne alındığını göstermektedir.

TSM nüshasındaki tasvirde şehrin üç tarafının suyla çevrili olması nakkaşın metinle bağlantısının sıklığını gösterirken, İÜK nüshasındaki tasvirde, kentin İstanbul olduğu Ayasofya ile vurgulanmış, ancak şehrin üç tarafını çeviren deniz betimlenmemiştir. CBL nüshasındaki tasvirde diğerlerinden farklı olarak Ayasofya'nın minaresine şerefe yapılmıştır. TSM ve İÜK nüshasında şehir meydanında oturan şahsın betimlenmesinde, oturuş şekli silahlarının resimlenmesinde şaşırtacak şekilde benzerlik vardır. Bu benzerlik İÜK nüshasını resimleyen nakkaşın TSM nüshasındaki resimleri incelediğini göstermektedir. Nakkaşların Ayasofya betimlemesinde² (TSM y. 225a; İÜK y. 92b) aynı kalıpları kullandıkları anlaşılmaktadır. Metinde belirtilen tellalın tasvirde saptanması, herhangi bir vurgu yapılmadığından mümkün değildir.

TSM ve İÜK'deki betimlemelerinde meydanda küçük bir taht üzerinde oturan figürleri iki Osmanlı padişahı olarak yorumlayabilmemize olanak tanıyacak ipuçları gözlenmektedir. TSM nüshasındaki figür Fatih Sultan Mehmed'i anımsatırken, İÜK nüshasındaki figür, metinde sık sık vurgulanan, Doğu'yu fethederek, kutsal emanetleri ve hilafeti Osmanlı Devletine kazandırarak bir anlamda Osmanlı saltanatını kutsal hale getiren Sultan Selim'i anımsatmaktadır.

2.3. MISIR'LA İLGİLİ OLAY VE OLGULAR

Eserde Mısır'la ilgili resim ve açıklamalara azımsanmayacak ölçüde yer verilmiştir. Halbuki İslâm kültüründe kıyameti konu edinen kitaplarda Mısır'la ilgili özel bir vurgulama gözlenmemekte, kıyamet alametleri arasında Mısır'la bağlantılı bir alamet bulunmamaktadır. Buna karşın yazarın eserinde Mısır'a bu derecede yer vermesini, onun eğitimini Mısır'da yapmış olmasına bağlamak gerekir. Mısır

halkını ve kültürünü tanıma fırsatını bulan Bistâmi, o yöre toplumunun gelecekle ve kıyamet alametleriyle ilgili düşüncelerinden etkilenmiş olması ve bu fikirleri kitabına aktarması olasıdır.

2.3.1. Kahire ve Nil

Müellif, metinde Mısır'ın yapısına ilişkin bilgiler verir. Ona göre Mısır'da geçim sıkıntısı vardır, nüfusun fazlalığı nedeniyle gıda yetmezliği söz konusudur. Buna karşın Mısır'ın havası ve suyu insandaki sertliği giderir ve insanı sakinleştirir. Nil'i garip, toprağı ve kadını güzeldir.¹ Oraya giden sıkıntıları ve memleketini unuttur, çıktığında sıkıntıları yeniden başlar (123b-124a). Tasvirle ilgili açıklama şu şekildedir: "'Müellif bu mahalde Kahire 'nin ve Nil 'in suretlerin nakş ve tasvir itmisdir.'" (İÜKy. 126a)

TSM nüshasında (Resim 43) dağlar arasında Nil nehri üzerinde seyreden yelkenli gemi tasvir edilmiştir. Yelkenleri ayarlayan ve dümeni tutan görevlilerle birlikte gemide toplam yedi kişi seyahat etmektedir. İÜK nüshasında (Resim 44) nehrin iki yakasına içinde insanların bulunduğu uzun yapılar resmedilmiştir. Nehirde insanlar kayıklarla seyahat etmektedir. TSM nüshasındaki tasvirin kopyası olan CBL nüshasındaki tasvirde (Resim 45) dağlar arasında süzülen nehirde içinde kimsenin bulunmadığı yelkenli gemi yüzmektedir.

Konu ile ilgili metinde ikinci bir Kahire resminden bahsedilmektedir. 124a. sayfada metnin Arapçası ile birlikte "Bu târih-i Kahire'nin suretidir" şeklinde açıklama bulunmasına karşın her üç yazmada sözkonusu tasvir bulunmamaktadır. Bu resmin tercümede esas olan resimli yazmada var olduğu, ancak TSM yazması hazırlanırken herhangi bir nedenle bu resmin yapılmadığı veya unutulduğu. İÜK ve CBL yazmalarının hazırlanmasında da TSM yazmasının örnek alınması nedeniyle bahsedilen diğer iki yazmada tasvirin betimlenmediği varsayım olarak söylenebilir..

2.3.2. Uzun Boylu Kişi

Müellif uzun boylu birinin ortaya çıkmasını kıyametin şartlarından sayarken, fitne zamanı Yemen tarafına göç edilmesi gereğini ifade eder. Mütercim yazarın Saide isimli bir kadının fesat zamanında ülkeye hükmedeceğine işaret ettiğini söyler. Tasvirin konusunu ise şu şekilde açıklar: "Bundan sonra müellif ve hâzihi sûretün fevka kürsiyyihi 'dir. Yâni ol şahsın sureti budur ki kürsisi üzerinde oturduğu halde dimerdir. " (İÜK y. 127a- 127b)

TSM nüshasında (Resim 46) Uzun Boylu Kişi, tepe yamacına kurulu olan tahtta beyaz sarık ve beyaz kıyafetiyle oturmakta ve karşısında ayakta duran şahsa birşeyler anlatmaktadır. İÜK nüshasında (Resim 47), kapısının üstünde

Jb cjjUjj jL <ÜjU* "Mübarek bâd saadet bâd" yazılı kapalı bir mekânda ortada yeşil cübbesiyle uzun boylu kişi, karşısındaki üç kişiyle konuşmaktadır. Kapısında iki kişinin beklediği, metinde belirtilen uzun boylu şahsın tahtı arkasında kılıç ve matara tutan biri bulunmaktadır. TSM nüshasındaki kompozisyonun kopyası olan CBL nüshasında (Resim 48), tepe yamacında kurulu tahtta başı gül şeklinde tasvir edilmiş olan figür bulunmaktadır. Karşısında yine başı yerine gül çizilmiş olan figür durmaktadır.

"ve hâzihi sûretün fevka kürsiyyihi" (bu onun kürsüsü üzerindeki resmidir) şeklindeki açıklamada yer alan sözcüğün

sonunda geçen 'he' zamiri Arapça'da erkekler için kullanılan zamirdir.

Dolayısıyla burada betimlenen Saide isimli kadın değil, kıyamet öncesinde ortaya çıkacak olan uzun boylu kişidir.

Sanat ve Doğa Harikaları şeklinde adlandırılan, içinde değişik konularda 90 resmin bulunduğu yazmadaki (Tittley 1981: 30-35) bir resmin yukarıda bahsedilen Saide ile bir bağlantısının olması muhtemeldir. Tasvirde Mısır'da çölde yolunu kaybedenlere yardımcı olan bir kadın heykeli betimi (Resim 49) vardır. Ancak Mısır tarihinde Saide ile ilgili bir ayrıntıya rastlanmamıştır.

2.3.3. Yusuf

Yazar, kıyametin Hz. Yusuf'un tahtına Yusuf isimli biri oturmadıkça kıyametin kopmayacağını ifade eder. Bu kişinin adı Rahim ya da Rahim sözcüğüne uygun bir isimdir. Kur'an'm kalbi Yasin Suresi, Yasin suresinin kalbi "selamün kavlen min rabbih rahim'dir. Metinde, cifr ilminin bilginlerinin bu ayetten Mısır hakiminin merhum Sultan Selim ya da Osmanlı sultanlarından biri olacağına işaret ettiği belirtilmektedir (İÜK y. 128b-129a).

TSM nüshasında (Resim 50) tepe yamacında kurulu tahtta, sol elini sağ göğsüne bastıran, diz

çökmüş olan figür yer almaktadır. İÜK nüshasında (Resim 51) tepe yamacında kurulu yüksek bir taht üzerinde bu kez başında hâleyle betimlenmiş figür, karşısında duran iki konuşmaktadır. Tahtın hemen arkasındaki şahıs elinde kılıç tutarken tepenin arkasından iki kişi onları seyretmektedir. CBL nüshasındaki tasvir (Resim 52) TSM nüshasındaki Örneğin kopyası olup yine aynı şekilde tepe yamacında taht ve taht üzerinde oturan figür yer alır. Diğer figürlerde olduğu gibi başı gül şeklindedir.

Yusuf tasviri, konusunun belirtildiği cümlelerin resimden sonra gelmesi bakımından diğer tasvirlerden ayrılmaktadır. Ayrıca metinde resimle ilgili herhangi bir açıklama yer almamaktadır.

TSM nüshasındaki figürde hâle bulunmaması, bu kişinin Hz. Yusuf olmayıp metinde geçen; bir zamanlar hükümdarı Hz. Yusuf olan Mısır'a, kıyametten önce yine hükmedeceği bildirilen Yusuf isimli şahsın olması olasıdır. TSM nüshasının kopyası olan CBL nüshasında da hâle bulunmaması aynı düşüncenin ürünüdür. İÜK nüshasındaki figürde yer alan (yazmada Hz. İsa figüründe de kullanılan) hâle, bu şahsın. Kur'an-ı Kerim'de adına sûre tahsis edilen Hz. Yusuf olduğunu düşündürmektedir. TSM ve İÜK nüshalarının tasvirlendiği dönemlerde Osmanlı kültüründe Mısır saltanatı için "Yusufun tahtı" (Âli 1984: 115) ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Bilindiği gibi Hz. Yusuf küçükken kıskançlık nedeniyle kardeşleri tarafından kuyuya atılmış, daha sonra kuyunun yanından geçen bir kervan sayesinde kurtulmuş. Mısır'da köle olarak satılmıştı. Uzun ve çileli bir maceradan sonra Hz. Yusuf Mısır'da yönetime geçmişti (Yusuf, 12/1-111).

Metinde kıyametten önce Mısır'a hükümdar olacak kişi hakkında açıklayıcı bilgi bulunmamaktadır. Fakat bu şahısla Eyyübilerden Mısır serdari olan Melik Selahüddin Yûsuf (Âli 1984: 104) kastedilmiş olabileceği gibi daha sonra yapıldığı anlaşılan ilavede bahsedilen ve Mısır'ı Osmanlı topraklarına katmış olan Sultan Selim'in ya da metinde de belirtilen (İÜK y. 129a) Osmanlı sultanlarından birinin kastedilmiş olması olasıdır.

Hz. Yusuf ve Zeliha, diğer adıyla Züleyha İslâm edebiyatında birçok mesneviye konu olmuştur. Ünlü Şehname yazarı Firdevsî'nin (ö. 1020) Yusuf u Züleyha bu sahada ilk Örnektir. XIII. asırda yaşadığı tahmin edilen Anadolu şairlerinden Şeyyad Hamza'nın yazdığı Yusuf a Züleyha, (Furat 1986: XII, 443) Hz. Yusuf la ilgili kıssanın Anadolu'da da ilgi gördüğünü göstermektedir.

Hz. Yusuf İslâm resim sanatına da sık sık konu olan bir peygamberdir. Yusuf u Züleyha mesnevisi yaygın olarak resimlenmiş ve mesnevi adeta mitoloji haline gelmiştir. Söz gelimi British Museum'a kayıtlı, İranda hazırlanan vel570'li yıllara tarihlenen Yusuf-u Züleyha'da Yusufun Mısır'da satılması sahnesinde Yusuf yüksekçe tabure üzerinde oturmaktadır (İnal 1995: 164, Resim 103). 21 tasvirin bulunduğu Chester Beatty kütüphanesindeki (T. 428), 16-17. yüzyıla tarihlenen. Şeyh Akşemseddin'in 12 oğlunun en genci olan ve Hamdi olarak da bilinen Hamdullah Çelebi (ö. 914/1509) tarafından kaleme alınan resimli yazmada (Minorsky 1958: 50), Hz. Yusuf un tahta geçmesi yer almaz. Osmanlı resim sanatının önemli yapıtlarından biri olan Zübtetü't-Tevârih'm, TSM nüshasında yer alan 3 a. say fadaki (Renda 1973: Resim 3) resimde Hz. Yusuf Mısır tahtında oturmaktadır. Gençliği ve başındaki tâcla dikkat çeken Hz. Yusuf figürüne karşılık Cifru'l-Câmi nin İÜK nüshasında başında tâç yerine Osmanlılara özgü sarık bulunmaktadır.

2.3.4. Mısır Piramitleri

Müellif metinde Mısır'ın fethiyle ilgili bir olayı aktarır. Rivayete göre Halife Me'mun Mısır'a girip piramitleri görünce oranın fethini emretti. Binbir zorlukla "7«Â-«"/sını açınca içinde altın dolu havuz bulundu. Bunun nedenini anlayamadılar. Bunun üzerine Me'mun, fethiye giden masrafların hesaplanmasını istedi. Çıkan sonuçla havuzdaki altın birbirine denk geldi. Şaşkınlığını gizleyemeyen Me'mun. 'Bunu yapan insanlar ne bilgili insanlarmış! Bu taraftan fethedileceğini bilip masraf için bu miktarda altın gizlemişler.' diyerek hayretler içinde kaldı. Tasvirin açıklaması şu şekildedir: "Bu Mısır vilâyetinde zikr olunan Heremlerin suretidir ki, tasvir olunurr (İÜKy. 129a429b)

TSM nüshasında (Resim 53) her bir dizide üç hurma ağacı ve iki piramitin bulunduğu iki sıra piramit bulunur. Piramitler tuğladan örülmüş, sivri kubbe şeklinde tasvir edilmiştir. İÜK nüshasında (Resim 54) tuğladan örülmüş, küçük tepe şeklinde dört piramit yer alırken TSM nüshasındaki tasvirin kopyası olan CBL nüshasındaki resimde (Resim 55) aynı şekilde iki sıra piramit bulunmaktadır.

Her ne kadar yazar Mısır'ı görmüşse de nakkaşların piramitleri görmedikleri, duydukları şekilde resmettikleri anlaşılmaktadır. Mısır piramitlerinin tepe şeklinde resmediimesini o dönemler Osmanlı yazınında piramitler için "Ehram Dağı" ifadesinin kullanılmasına (Âli 1984: 6, 35) bağlamak uygun

olacaktır.²

2.3.5. İskenderiyye Büyüklerinin Top Oynamaları

Yazar metinde Mısır'ın fethiyle ilgili hikayeye yer verir: Bir rivayete göre İskenderiyye büyükleri ve eşrafı, belirlenen bir günde toplanır İskenderiyye meydanında top oynarlardı. Top kimin yanına düşüp eline girerse o kişinin zamanla Mısır'a hâkim olacağına inanılırdı. Amr b. As Müslüman olmadan önce, meydanda

TSM nüshasında (Resim 56) kırsal alanda, yaya askerlerin öncülüğünde silahsız atlılar resmedilmiştir. Arkadan gelen atlılardan birisi elindeki uzun çubuğun ucundaki şemsiyesiyle ortadaki yeşil cübbeli atlıya gölge etmektedir. İÜK nüshasında (Resim 57) açık alanda ellerinde uzun çubuklarla top oynayan atlılar yer alır. Topu. resmin sağ alt. köşesinde oturan şahıs eliyle tutmaktadır. CBL nüshasındaki tasvirde (Resim 58) ise, sağında ve solunda iki ağacın bulunduğu tepe resmi mevcuttur. Tasvirde herhangi bir figür bulunmamaktadır.

İskenderiyye. İslâm tarihinde Hulefa-i Râşidîn olarak kabul edilen ilk dört halifeden Hz. Ebu Bekrin hilafeti zamanında, dönemin önemli komutanlarından Amr b. As'm Mukavkis'i yenerek 21/641 senesinde İslâm topraklarına katılmıştır (Belâzûrî 1986: 309-310)

İÜK nüshasında yer alan oyun, divan şairlerinden Sun'î'nin (1485-1535) divanındaki.

Hüsn topın oynamag için ya zer çevgândur Yâ hayâl itmekde Suri'î tab 'in eyler imtihan

(Ya güzellik topunu oynamak için altın bir çevgândır; veya Sun'înin şairlik kabiliyetini, hayal geliştirmede imtihan etmektir.)

şeklindeki beytinde geçen (Şentürk 1999: 202) çevgân oyunudur. Çevgân, eğri başlı değneğe verilen isim olduğu gibi bu değnekle oynanan oyun için de aynı sözcük kullanılmıştır. Karşılıklı iki takımla at sırtında oynanan oyunun gayesi ellerindeki 1,20-1.50 m uzunluğundaki değneklerle 10-15 cm çapındaki topu istenilen hedefe ulaştırmaktır (Pakalın 1983: I, 359-360) İslâm resim sanatında, çevgan oyunun betimlendiği bir çok yazma vardır. Özellikle yaygınlıkla tanınan Nizami 'nin Hüsrev-i Şirin mesnevisinin resimli nüshalarında iki sevgilinin çevgan oynamasının benzerleri başka mesnevilerde de görülmektedir. Sözgelimi İÜK nüshasındaki tasvirin bir benzeri 16. yüzyılın ortalarında Tebriz'de hazırlanan Saray albümünde de (TSM. Hazine 2161, y. 4a) bulunmaktadır. Tasvirde çevgan oynanan meydanın iki tarafında muhtemelen topun hedefini belirleyen ikişer sütun dikilidir. Mevlana Şemseddin Muhammed Assar el-Tebrizi (ö. 1382-32) tarafından 778/1377 yılında yazılan Mihr-ı Müşteri adlı mesnevinin resimli nüshasında saray albümünde yer alan tasvire benzer bir kompozisyon vardır. İÜK T. 3250 numaraya kayıtlı yazmada y. 131 b de (Tanındı 1993: 457, Resim 6) Mihr Geyvan Şah Ta çevgan oynamaktadır. Meydanın her iki tarafında da ikişer sütun bulunmaktadır.

2.3.6. Kahire'ye Hükmedecek Kişi

Yazar metinde cifr ile ilgili rumuzlarla Kahire'ye hükmedecek kişiden bahsetmektedir. Buna göre Kahire'ye isminin başında elif. ba, ya ve kâf harfi, ya da içinde elif, ya, ba ve kâf harfi olan biri hükmedecektir. Elif Mısır'a hâkim olursa hakimiyeti 13 gün veya 13 ay ya da 13 yıl olacaktır. Fakat yazar bu olasılığı mümkün görmemektedir. Tasvirin konusu ise şu cümle ile açıklanmıştır: "Bu suretidir, mesnedi üzerinde" (İÜK y. 145b)

TSM nüshasında (Resim 59) duvarı mavi-beyaz çinilerle donanmış kapalı bir mekânda, diz çökmüş hükümdar tasviri resmedilmiştir. Tahtın arkasında ayakta iki hizmetkar yer alırken karşısındaki yaşlıca şahıs hükümdarı dinlemektedir. İÜK nüshasında aynı olay açık havada tasvir edilmiştir (Resim 60). Tepe yamacına kurulu olan tahttaki figür karşısında duran kişiyle konuşmaktadır. Tahtın hemen solunda ise bir görevli hükümdarın kılıcını ve matarasını tutmaktadır. CBL nüshasındaki kompozisyon (Resim 61) TSM nüshasındaki tasvirin kopyası olup. tahtta oturan hükümdarla birlikte karşısında duran figür yer alır. Yanındaki hizmetkarlar resmedilmemiştir. Figürlerin başları yerine diğer figürlerde olduğu gibi gül çizilmiştir.

Osmanlı resim sanatında Osmanlı padişahlarının betimlendiği sahnelerde yaygın olarak kılıç ve sadak tutan iki saray görevlisi yer almaktadır. Hatta bu kalıp Osmanlı olmayan ünlü kahramanlar için de uygulanmıştır. Sözgelimi Şerif Amidi'nin Firdevsi'nin ünlü Şehname'sinden 1511'de tercüme ettiği Şehnâme-i Türki'mn 16. yüzyılda hazırlanmış resimli nüshasında (TSM H. 1522, y. 465a)

Yezdigerd taht üzerinde betimlenirken yanında kılıç ve sadak tutan iki kişi görevli durmaktadır

(Bağcı 2000: 165-166, Resim 7). Ünlü kahramanları Osmanlılaştırmada bazen matara da kullanılmaktadır. Örneğin İÜK nüshasındaki tasvirde Mehdi tasvirinde (İÜK y. 85a) ve Kahire'ye hükmedecek kişinin betiminde yer alan matara. Topkapı Sarayı hazinesinde bulunan kıymetli taşlarla süslenmiş mataraya (envarter no: 3825) benzemektedir (Çağman 1987: Resim 1). 16. yüzyıl ortalarından itibaren Türk resim sanatında, Osmanlı padişahının resimlenmesinde de (Binney 1979: Cat. No. 33; Çağman 1987: Resim 4, 8, 9) görüldüğü gibi Osmanlı sultanlarını konu alan tasvirlerde, padişahın yanında genellikle matara taşıyan hasodalı ağanın bulunması (Çağman 1987: 89) burada bahsedilen hükümdarın bir anlamda Osmanlı sultanı olabileceğini düşündürmektedir. Bu padişahın da Mısır'ı Osmanlı topraklarına katan Yavuz Sultan Selim'in olması büyük olasıdır.

2.4. HABEŞ TOPLULUĞU'NUN MEKKE'Yİ YIKMASI

Yazar Bistâmi, metinde bir toplumun yok edilmesiyle ilgili Kur'an-ı Kerim "den ayetler aktarmaktadır. Bu ayetlere göre her toplum için bir sonun olduğu, ve Kıyamet gününden evvel her toplum için bir "helak" ya da "azap" olduğu belirtilmektedir. Daha sonra metinde Mekke'nin Habeş topluluğu tarafından kıyametten önce harap edileceğine işaret edilmiştir. Bu yıkımın nedeni emir ve meliklerin halklarına, zengin ve güçlülerin fakir ve zayıflara düşmanlıkları olarak gösterilmiş. Beytullah'ın harab edilmesinin Deccâl'dan kırk yıl sonra olacağı belirtilmiştir. Resimle ilgili açıklama çok kısadır: "Bu minval üzere nüsha-i asılda tasvir olunmuştur." (İÜK y. 105b-107a)

TSM nüshasında (Resim 62) tepe yamacında ortada siyah renkli Kabe tasviri yer alır. Kısa pantolonlu bir grup zenci ellerindeki kazmalarla Kabe'yi yıkmaya çalışırken tepenin arkasından bir grup siyahi insan bu olayı seyretmektedir. İÜK nüshasında (Resim 63) tepe yamacındaki bir grup beyaz insan kazmalarla Kabe'yi yıkmaya çalışmaktadır. Gökyüzünde insan başı şeklinde betimlenmiş güneş yer alır. TSM nüshasının kopyası olan CBL nüshasındaki resimde (218b) tepe yamacına yerleştirilmiş Kabe tasviri bulunmaktadır.

TSM nüshasındaki Kabe tasvirleri (245b, 255a) İÜK nüshasındaki tasvirler (102a, 106a) karşılaştırıldığında yegâne belirgin fark Kabe üzerindeki örtülerde görülmektedir. Hatta TSM nüshasındaki farklı sayfalardaki Kabe üzerinde bulunan betimlemeleri bile birbirinden farklıdır. Kabe örtüsü I. Ahmed dönemine kadar. Mısır'da dokunup işlenmiştir. I. Ahmed bu geleneği yıkarak İstanbul'da dokunup hazırlanmasını emretmiştir. O zamana kadar görülmemiş astar ve örtüler hazırlanan örtü 1609 yılında yerine ulaştırılmıştır (Sakaoğlu 1999:1, 91-92)

İlk yapıldığında bir adam boyunda olduğu rivayet edilen (Wensinck 1986 :IV,8) Kur'an-ı Kerim'de belirtildiğine göre (Bakara, 2/125-126) yapımı Hz. İbrahim dönemine kadar uzanan bir tarihe sahip olan Kabe ve Kabe'nin bulunduğu Mekke şehri. İslâmiyetten sonra ilk defa Yezid b. Muaviye'ye döneminde (60-64/680-684) Müslim b. Ukbe tarafından kuşatılmıştır. Yezid b. Muaviye'ye biat etmeyerek Mekke'de kendi halifeliğini ilan eden ve Abdullah b. Züheyr'i ve taraftarlarını kuşatan Müslim Beytullah'ın üzerine mancınık ve diğer aletlerle yağmur gibi taş yağdırmış, hatta yakıcı şeyler de attırmıştı. Sonunda Kabe yanıp yıkılmıştı (Hasan 1985: 1, 364-365), Yezid b. Muaviye döneminde ele geçirilemeyen Mekke Abdülmelik b. Mervan (65-86/685-705) saltanatında, Haccac b. Yusuf tarafından 7 ay kuşatmadan sonra ele geçirildi. Bu muhasarada da zarar gören Kabe Haccac b. Yusuf tarafından yeniden inşa edilmiştir (Lammens 1988: V, 18).

Kabe Osmanlı dünyasında en çok resimlenen imgelerdendir. Özellikle 16. yüzyılda. Sultan I. Süleyman'ın saltanatı zamanında hac ibadetinin yöntemlerini. Mekke ve Medine şehirlerini anlatan bazen mesnevi tarzında, bazen mensur eserlerin çokça resimlendiği görülmektedir. Mesnevi tarzında hazırlanmış resimli bir yazma olan Fütûlûn 'l-Haremeyn, (TSM R. 917) hac yöresi ve yöntemleri ile ilgili bilinen en erken örnektir (Tanındı 1984: 408). Muhyi Lâri'nin (ö. 1526) yazdığı eserde ilk olarak Mekke'deki ortasında Kabe'nin bulunduğu Mescid-i Haram resmedilmiştir. Bunun dışında başta Kabe olmak üzere kutsal mekânların betimlendiği yazmalar da vardır (Tanındı 1984: 408-413). Ayrıca başka kişiler adına hacca giden kişilere rulo şeklinde düzenlenen vekâletnamelerde de Kabe tasvirleri görülmektedir. Örneğin. Bugün TSM'deki (H. 1812) 5.2x0.24 m. ebadındaki Hac Vekâletnamesi Sultan I. Süleyman'ın genç yaşta ölen oğlu Şehzade Mehmed adına 1545 yılında hacca giden

Hacı Pîri b. Seyyid Ahmed tarafından hazırlanmıştır. Vekâletnamenin ilk bölümünde Kabe ve etrafını çeviren Mescid-i Haram'ın tasviri bulunmaktadır (Tanındı 1983a: 2-3).

2.5. İSMİ SALİB, RESMİ ACAYİP, SIRRI GARİP OLUP YAŞ

BUDAKLA ÖLDÜRÜLECEK ŞAHIS

Tasvirle ilgili olarak Bistâmi, metinde Hz. Muhammed'e atfedilen sözleri aktarmaktadır. Hz. Muhammed, sözlerinde doğan erkeklerin çoğu sakat ve noksan doğmadıkça, yağmur yerlerin çatlamasından sonra yağıp istenildiğinde yağmaz olmadıkça, alçaklar çoğalıp yüce insanlar azalmadıkça, küçükler büyüklere, adi insanlar yüce insanlara saldırmadıkça kıyamet kopmayacağını ve taze bir budağın. Salib isimli eğlenceye düşkün, gafil, görüntüsü acaib, sırrı garip olan emiri öldüreceğini bildirmektedir. Tasvirle ilgili sadece "Sureti budur" açıklaması bulunmaktadır (İÜK y. 134b).

TSM nüshasında (Resim 64) kapı yanında iki kadın çeng ve def çalarken öndeki kadınlardan biri dans etmekte, diğeri de sol tarafta taht üzerinde bağdaş kurarak oturan gence içki sunmaktadır. İÜK nüshasında (Resim 65) sağ tarafta taht üzerinde oturan gencin önünde, ikisi def ve çeng çalan, biri de elinde kitap tutan üç erkek bulunur. Solda kapı girişinde iki kişi beklemektedir. CBL nüshasındaki tasvir (Resim 66) kompozisyon olarak TSM nüshasındaki tasvirin aynısıdır. Ancak başı yerine gül yapılmış olan tahttaki gencin karşında eğlenen kadınlar bulunmamaktadır.

2.6.

OSMANLI

PADİŞAHLARI

2.6.1. Osmanlı Padişah Portreleri

Metinde, kendisinde olmayan güzel bir huyun varlığını iddia eden kişinin sonunda rezil olacağı belirtildikten sonra "Hasib (soylu, şerefli), Gusn-ı ratib (taze dal), Dehiş (şaşırtıcı), Hamid (övgüye layık ve Mevd-i Mecid (yücenin izzeti). Osman, Saf'an. Lokman, İmrân, Hassan, Affan, Sinan, Karun, Harun. " rumuzları sıralanmıştır. Tasvirin konusu ile ilgili başka olay ve olgu bulamazken resimlere ilişkin açıklama şu şekildedir: "Müellif bu rumuzu yazdıktan sonra on bir nefer kimesne tasvir etmiştir. Suretleri budur dediği anlardır ki Selâtin-i Âl-i Osman 'dan geçmiş padişahlardır deyü kenâr-ı kitabda kayd ü şerh bulunmuştur. Allahü a 'lem bi murâdi 'l-müellifi el-kâmili el-fâdili (Allah kâmil ve faziletli müellifin kasdını en iyi bilendir)" (İÜK y. 162b-163a).

TSM nüshasında (Resim 67) iki katlı, kubbe ile örtülü kemer silsilesi ve her kemerin altında bir padişah olmak üzere I. Osman'dan III. Mehmed'e kadar toplam 13 Osmanlı padişahı oturmaktadır. Her padişahı çevreleyen kemerin üzerindeki kartuşta padişahın ismi yazılıdır. İÜK nüshasında 6 adeti 163a. sayfada (Resim 68). 8 tanesi 163b. sayfada (Resim 69) olmak üzere toplam 14 Osmanlı padişahının portresi resmedilmiştir. Padişahlar Bursa kemeri tarzında olan bir mekânda arkalarındaki yastıklara dayanarak oturmaktadırlar. CBL nüshasında (346a-347a) (Resim 70. 71) TSM nüshasındaki yapıya benzer mekânlarda oturan toplam 24 figür resmedilmiştir. Figürlerin tamamında baş yerine gül resmi bulunmaktadır.

Tarihi çok eskilere kadar giden hatta rivayete göre Danyal Peygambere dayandırılan" (Thackston 1989: 344) portrecilik, Osmanlı resim sanatında Fatih Sultan Mehmed'le başlamış, sonraki yıllarda ise her padişahın portresinin yapılması gelenekselleşmiştir.³ Kıyametle ilgili bir yazmada Osmanlı padişah portrelerinin bulunması ilginçtir. Osmanlı padişah portrelerinin kıyamet alametlerini irdeleyen bir eserde bulunması, padişahlara kutsallık kazandırma çabasının işaretidir. Hükümdar şeceresini meşrulaştırma, önemli dini ve tarihi bireylerle bağlama amacı görülen silsilenâmelerdeki (Bağcı 2000: 194-195)padişah portreleri gibi burada da padişahlarla kutsal kişiler arasında bağlantı kurma gayreti görülmektedir. Tasvirler bütün olarak ele alındığında Mehdi ile ilgili resimlerin çoğunlukta olması, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemi olayları ile kıyamet alametleri arasında bağlantı kurulması bu düşüncüyü güçlendirmektedir.

Tasvirde yer alan padişahların yerleşik kalıplara uygun olarak betimlenen portreleri, içinde sultan tasvirlerinin bulunduğu ilk tarihi metin olan, Seyyid Lokman tarafından Osmanlı Türkçesi ile yazılan Nakkaş Osman'ın resimlediği 1579 tarihli (Necipoğlu 2000: 30-31) Kıyafetti 1-İnsâniye fî Şemâilü'l-Osmâniye (TSM H. 1563) adlı yazmadaki padişah betimlemelerine dayalıdır. Şemâilnâme olarak da bilinen bu yazmada I. Osman'dan III. Murad'a kadar olan on iki Osmanlı sultanı farklı sayfalarda betimlenirken Tercüme-i Cifru V-Câm'lerden TSM nüshasında III. Mehmed'e kadar olan on üç, İÜK nüshasında I. Ahmed'e kadar olan 14. CBL nüshasında ise I. Mahmud'a kadar olan 24 Osmanlı sultanının portresi bir arada betimlenmiştir. Sultanların hilye esinin metin olarak da yer aldığı Şemâilnâme 'nin aksine Tercüme-i Cifru 'l-Câmi metninde açıklama bulunmamaktadır.

Padişah portrelerinin eserin başında değil de sonunda olması ilginçtir. Bu durum yazmaların

hazırlanmasında padişah portrelerini resimlenmesinin öncelikli olmadığına. Osmanlı padişahlarının kıyamet alametlerinin bir parçası olduğuna vurgu olduğun düşündürmektedir.

Metinde on bir Osmanlı padişah portresinden bahsedilmesine karşın resimli Tercüme-i Cifru'l-Câmi nüshalarında farklı sayılarda portre bulunması çeviriden kaynaklanmaktadır. CifruT-Câmi'nin çevirisi daha önce de betirtildiği gibi on üçüncü Osmanlı padişahı olan III. Mehmed (1595-1603) zamanında yapılmıştır. Metinde bahsedilen on bir portre, tercümede esas alınan "Hazine-i Amire 'den çıkan" tasvirli nüshadaki (İÜK, y. 199b) portre sayısıdır.

TSM ve İÜK yazmalarındaki padişah portreleri sağdan sola doğru sıralanmıştır. Ancak İÜK nüshasındaki III. Mehmed ve I. Ahmed portreleri bu sıralamaya aykırıdır. Bu iki portre üç sütun olarak tasarlanan tablonun sağ tarafına ilave edilen sütuna yerleştirilmiştir. Buna göre İÜK yazmasındaki padişah portrelerinin sıralaması şu şekildedir:

Tasvir konusu bir şiir ile açıklanmaktadır. Şiirde yıldızın ve güneşin kaybolmasından sonra tekrar döneceği ifade edildikten sonra Yunan padişahına gözünü sihirden koruması ve taşlanmış Şeytan olan İbrahim'den gafil olmaması için tenbih vardır. Metnin sonun yer alan "Bu Sultan Süleyman Merhum ile İbrahim Paşa 'mn suretleridir'" cümlesi tasvire açıklık kazandırmaktadır (İÜK y. 159b).

TSM nüshasında (Resim 72) Sultan Süleyman merdivenle çıkılan yüksek bir alanda sağ tarafta halı üzerinde bağdaş kurarak oturmaktadır. Karşısında sadrazamı

İbrahim Paşa (sad. 1523-1536) dizlerinin üzerinde otururken hemen arkasında iki hasoda ağası beklemektedir. İÜK nüshasında (Resim 73) sağda halı üzerinde oturan Sultan Süleyman'ın karşısında yine İbrahim Paşa diz çökerek oturmaktadır. Kapı girişinde iki saray görevlisi beklemektedir. TSM nüshasındaki tasvirin taklidi olan CBL nüshasında (327a) mekân aynı olup figür olarak Sultan Süleyman ve İbrahim Paşa gül başlı olarak yer alır. Hizmetkarlar resmedilmemiştir.

Metinde belirtilen İbrahim Paşa, Sultan Süleyman döneminin önemli sadrazamlarından biridir. İbrahim Paşa'nın kökeni için Rum, Hırvat, Frenk gibi farklı ırklar söylenmektedir. Bir rivayete göre aslen Rum olan Parga gemicilerinden birinin oğlu iken Türk korsanları tarafından ele geçirilmiş ve Manisa'da dul bir kadına satılmıştır. Kadın onu yetiştirmekte iken Manisa sancakbeyi Şehzade Süleyman tarafından alınmıştır. Bir başka rivayete göre Bosna valisi İskender Paşa, kendisinin yetiştirdiği, zeki, hoş sohbet İbrahim'i Kefe sancakbeyi Süleyman'a vermiştir. Süleyman hükümdar olunca İbrahim'i de beraberinde getirerek hasodabaşılığa tayin etmiştir. Temmuz 1523 tarihinde baş vezir olan İbrahim Paşa Mart 1529 tarihinde Sultan Süleyman tarafından verilen seraskerlik beratıya her şeye muktedir olduğunu ilan ilan etmiştir. Fakat İbrahim Paşa'nın bu geniş yetkisini süistimal ettiği görülmektedir. Ayak takımlarıyla fazla içli dışlı olması, fazla harcama yapması, kendisi için din, devlet ve saltanat düşmanı şeklinde düşünenlerin olması dikkatleri İbrahim Paşa üzerine çekmiştir. Bu arada İbrahim Paşa ile Sultan Süleyman'ın eşi Hürrem Sultan Süleyman'dan sonra tahta geçecek şehzadeler konusunda fikir ayrılığına düşer. İbrahim Paşa yaşça büyük olan Şehzade Mustafa'yı tercih ederken. Hürrem Sultan Şehzade Beyazıd'ın hükümdar olmasını istiyordu. Bu sebeple Hürrem Sultan İbrahim Paşa'nın ortadan kaldırılmasını istemektedir. Bütün bu nedenler bir araya toplanınca, İbrahim Paşa, Sultan Süleyman tarafından saraya çağrılarak 6 Mart 1536 tarihinde gece yarısı sarayda yatağında uyurken Cellad Ali'ye boğdurulmuştur (Uzunçarşılı 1983: II, 318, 355-539).

Metinde bir anlamda Yunan topraklarının sahibi Sultan Süleyman, İbrahim Paşa'ya karşı uyarılmaktadır. Metinde ilgili yeri ilave eden kişinin yaşadığı dönemde İbrahim Paşa hakkındaki olumsuz düşüncelerin devam ettiği anlaşılmaktadır.

2.7. RUM MELİKLERİ

Metinde tasvirin konusu bir şiirle açıklanmaktadır. Şiirde hayatın geçici olduğu vurgulandıktan sonra Hâbil'le temsil edilen mazlum, Kabil'le temsil edilen zâlimden sakınması için uyarılmaktadır. Tasvire açıklık getiren açıklama ise şiirin sonundaki "Bu mülûk-i Rum 'un suretleridir" şeklindeki cümledir (İÜK y. 166a)

TSM nüshasında (Resim 74) merdivenle çıkılan yüksek bir kürsü üzerinde bağdaş kurarak oturmuş hükümdar tasviri yer alır.. Kürsünün hemen solunda kılıç ve sadak tutan iki saray görevlisi beklerken sol tarafta iki hizmetçi padişaha altın bir maşrapa uzatmaktadır. İÜK nüshasında ikisi 166a numaralı sayfada (Resim 75). ikisi 166b. sayfada (Resim 76) olmak üzere toplam 4 portre resmedilmiştir. İlk iki hükümdar yuvarlak kemerli bir mekânda otururken son iki melik Bursa kemerli bir yapıda

oturmaktadırlar. TSM nüshasındaki tasvirin taklidi olan CBL nüshasındaki tasvirde (349b) aynı şekilde merdivenle çıkılan yüksek kürsü üzerinde bağdaş kurarak oturan melik figürü yer alır. Diğer figürlerde olduğu gibi başı gül şeklindedir.

İlk bakışta metinde geçen Rum melikleri ifadesiyle Bizans krallarının kastedildiği anlaşılmaktadır. Resimlerden, nakkaşların metinde geçen bu ifadeyi. Rum topraklarına sahip olan Osmanlı sultanları olarak yorumladığı anlaşılmaktadır. Nitekim TSM nüshasındaki portre, nüshanın resimlendiği dönemin Osmanlı padişahı olan ve daha önce de betimlenen III. Mehmed portresi ile örtüşmektedir. Ayrıca dönemin diğer resimleri incelendiğinde Bizans krallarının portrelerinde farklı şablonların kullanıldığı görülmektedir. Sözgelimi 1595 tarihli Doğa ve Sanat Harikaları şeklinde isimlendirilen eserde (BL. Harleian 550 Rieu 104. y. 29a) iki Bizans kralının Hristiyan kilisesinde iki papaz tarafından karşılanmasını betimleyen tasvirde (Resim 77) Bizans kralları ince işlenmiş taçı olan, Osmanlı padişahlarına özgü olmayan kıyafetler giyinmiş figür şeklinde resmedilmiştir (Titley 1981: 31, Resim 10). Halbuki burada tamamen Osmalı padişahlarına özgü başlık ve kıyafet modelleri kullanılmıştır.

2.8. DÜNYANIN SONUNUN YAKLAŞMASI 2.8.1. Dünya Şehirleri ve Kalelerinin Tasviri

Metinde. Hz. Muhammed'e atfedilen, "Kıyamet şu on alamet görülmeden kopmaz: Dumanın görülmesi, Deccâl'in çıkması, Dâbbetü'l-Arz'ın çıkması, güneşin batıdan doğması, Meryem oğlu İsa'nın inmesi, Ye'cüc-Me'cüc'ün çıkması. Doğu tarafında büyük bir yer çöküntüsünün olması, Batı tarafta büyük bir yer çöküntüsünün olması, Arap yarımadasında büyük bir yer çöküntüsünün olması." hadisinden sonra yazar kendi yorumunu aktarır. Bu yorumda, zamanında öldürmenin yaygınlaştığı, her yerin kan tufanı olduğu, bir çok kentin harap olduğu. İran ve Turan ülkelerinin harap olmakla karşı karşıya kaldığı, Rum denizinin arka tarafında sağlam yer kalmadığı vurgulanmaktadır. Yazar, dünyanın tadının kalmadığını ve süresinin tamamlandığını belirttikten sonra dünyadan uzaklaşan kişileri takdir ederken, dünyaya meyledenlere ise beddua etmektedir. Yazar bedduadan sonra tasvirin içeriğini şu şekilde açıklamaktadır: "Dünyanın şehirlerinin ve kalelerinin ve hahırlarımın ve azîm nehirlerinin sureti budur ki tasvir olundu" (İÜK y. 11 Ob-11 la).

Metinde, tasvirin dünyaya ait şehir, kale,deniz ve büyük nehirlerinin sureti olduğu belirtilmiştir. TSM nüshasında (Resim 78) dere ve tepelerin yer aldığı geniş kırsal alanın değişik bölgelerine yerleştirilmiş iki kale ve bir yerleşim merkezi bulunmaktadır. Kırsal alanlara eğlenen avlanan insan figürleri yerleştirilmiştir. İÜK nüshasında (Resim 79) içinde yüzen bir geminin bulunduğu denize bakan tepelerde birkaç yapıdan oluşan yerleşim yerleri yer alır. Her hangi bir figür ve ağaca yer verilmeyen tasvirde nehir ve deniz siyaha boyanmıştır. CBL nüshasında (Resim 80) TSM nüshasından farklı olarak canlı imgelere yer verilmemiştir.

Yazarın dünyanın sonu ile ilgili karamsarlığı ve felaket senaryosu dönemin kıyametle ilgili diğer kitaplarında da görülmektedir. Bu kitaplarda hangi milletin helakine hangi felaketin neden olacağı belirtilmektedir TSM nüshasında doğa ve doğa ile içice yaşayan insanların resmedildiği bir tasvir yer almaktadır. Metin bir felaketten söz ederken tasvir tamamen aksi bir durumu canlandırmaktadır. Tepelerin arasında nehirlerin aktığı bir. ortamda, kırlarda eğlenen ve avlanan insanlar, neşeyle koşan vahşi hayvanlar; karamsarlığın aksine mutluluğu, neşeyi ve yaşama sevincini aktarmaktadır. İÜK nüshasında, yamaçlarındaki binalarla dağlar, dağlar arasından denize akan nehir, denizde yüzen bir yelkenli adeta fırtına öncesi sessizliği hatırlatmaktadır. Figürün bulunmaması resmi durağan hale getirmiştir. CBL nüshasında figürlere yer verilmezken sadece doğa ve birkaç yapı tasviri yer almaktadır.

2.8.2. Dünya Haritası

Yazar metinde Dünyanın Hz. Muhammed zamanındaki durumunu aktarmaktadır. Buna göre o dönemde 17.000 şehir, 1000 melik vardı. Kuzeyde Rum denizi¹, Sakalibe denizi, Curcan denizi, Fars denizi, Sin denizi, Hind ve Sind denizi bulunmaktaydı. Bu açıklamadan sonra dünya hakkında teknik bilgilere verilmektedir: Dünyanın feleğe göre oranı daire içindeki nokta gibidir. Felekte 1029 yıldız olup en küçük yıldızın büyüklüğü bile dünyanın 18 katı kadardır. En büyük yıldızın büyüklüğü yeryüzünün 117 katıdır, Felek 360 derecedir. 1 derece 25 fersah, bir fersah 3 mil, bir mil 1000 kulaç, bir kulaç 4 zira, 1 zira 24 parmak, 1 parmak 6 arpa eni. 1 arpa eni 6 katır kılı eni kadardır. Yeryüzünün en düşük yeriyle arş arası dünya yılıyla elli bin yıllık yoldur. Bistamî, açıklamaların sonunda tasvir konusuna değinir ve uzun bir açıklama yapar. "Müellif-i kitâb eydur: Bu mezkur olan ekâlim-i seh 'anın

(yedi iklimin) suretleri budur ki, denizleri ve dağları ve beriyyeleri (kara parçaları) ile ve şehirleri ve müteaddid (sayısız) hisarları hususan (özellikle) Mekke şehri ve Medine-i münevvere tasvirleriyle ve yeryüzünde bunlardan gayri (başka) ne var ise Nil ve Fırat ve Sıhun ve Ceyhun ve Tuna ve Sava ve Truva gibi ve bunlardan mâ adâ (geri kalan) yüksek dağlar ve beriyyeler ve Cebel-i Kaf (Kaf Dağı) ve Sedd-i İskender'in ardında olan Ye 'cüc-Me 'cüc kavmi gibi bu cümlelerin suretidir, nakş ve tasvir olunur. " (İÜK y. 113a-l 13b)

TSM nüshasında (Resim 81) Ortada Afrika ve Avrasya haritasının yer aldığı büyük bir küre ve bu kürenin dört köşesinde dört melek tasviri yer alır. Kıtalarda yerleşim alanları kubbeli yapılar veya kaleye benzer küçük şekillerle belirtilirken Kabe diğerlerine oranla daha büyük olarak çizilmiştir. İÜK nüshasında (Resim 82) TSM nüshasından farklı olarak Amerika kıtasının sahilleri yer alırken köşelerde melek figürlerine yer verilmemiştir. CBL nüshasındaki dünya haritası (Resim 83) diğer tasvirlerde olduğu gibi TSM nüshasındaki haritanın kopyasıdır. Ancak haritanın köşelerine melek figürleri yerleştirilmemiştir.

TSM nüshasındaki tasvirde dört köşesinden birer meleğin tuttuğu, üzerinde Avrupa, Afrika ve Asya'nın yer aldığı, merkezinde Kabe'nin bulunduğu bir dünya mevcuttur. İslâm resim sanatında dünyanın melekler tarafından taşındığı fikrini canlandırılması sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bunlarda sadece dünyayı değil genellikle gökkubbeyi taşıdığı fikri vurgulanmaktadır. Sözelimi Tımlurlar devrinde Sultan İskender Bey için hazırlanan 1411 tarihli Londra-Wellcome Enstitüsü Kütüphanesinde bulunan bir Burç kitabında on iki burcu çeviren dört melek vardır (Irvvin 1997: s. 202-203). Osmanlı resim sanatında da bu gelenek karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Zübdetü 't-Tevârih'in TİEM nüshasında yer alan tasvirde, burç kuşağında (TİEM. T. 1973, y. 6b) her köşede ikişer olmak üzere toplam 8 melek yer almaktadır. Osmanlı resim sanatı dışında da benzer betimlemeler görülmektedir. Sözelimi 17. Yüzyılın başında vezir Kalender Paşa tarafından düzenlenip Sultan I. Ahmed'e sunulan fa] kitabı anlamına gelen, içinde 35 tasvir bulunduğu, genellikle Kuran'da adı geçen peygamberlerin ve onların karakterleriyle ilgili bir olayı, mucizeyi ya da kahramanlığını tasvir ederken, resmin karşı sayfasındaki metin bu resmi açan kişinin falının yer aldığı Falname'de de (Okaslıa 1981: 73; Tanındı 1996: 54; Mahir 1999: 175) aynı şekilde dört meleğin taşıdığı burç kuşağı (TSM, H. 1703) bulunmaktadır.

TSM nüshasındaki tasvirde, köşelerde yer alan melek figürleri, burç kuşaklarında yapılan melek figürü geleneğinin yansıması olarak görülebileceği gibi. Kazvîni'nin (Ö.1283) kaleme aldığı, coğrafik ve kozmoğrafik eser olan Acâibü'l-Mahlûkâfı (Kut 1988: I, 314; Streck 1988: 529) resimli nüshalarındaki (TSM. Ahmed 3632; British Library, Add 7894) meleğin dünyayı elleriyle tutmasından da (And 1998: 76-77) anlaşıldığı üzere, dünyanın meleklerin sayesinde boşlukta durabildiği inancının yansıması olarak da düşünülebilir. İÜK nüshasında (y.l 13b) herhangi bir melek figürü kullanılmamıştır.

Denizci Kemal Reis'in kardeşinin oğlu olan Piri Reis'in (ö. 1554) 1513'de doğum yeri Gelibolu'da ceylan derisi üzerine çizdiği ve 1517'de Kahire'de Sultan

Selim I'e takdim ettiği haritada (İnan 1974: s. 9, 27; Piri Reis 1988: 20-23;) Amerika kıtası resmedildiği halde TSM nüshası ve kopyası olan CBL nüshalarında bu kıta hakkında herhangi bir işaret bulunmazken, arada fazla zaman farkı olmamasına karşın İÜK nüshasında Amerika kıtasının sahilleri resmedilmiştir. Aynı tasvirde meridyenlerin ve ekvator çizgisinin de belirtilmesi dikkat çekicidir. İÜK yazasındaki haritanın üslubu, özellikle kıyıların betimlenmesi bakımından Ali Macar Reis tarafından hazırlanan 1567 tarihli haritanın (Renda 1990: 285) üslubuna benzemektedir.

17. yüzyılda İstanbul'da 8 dükkanda 15 haritacının çalışması, haritacılığın İstanbul'da ne derece gelişmiş olduğunu göstermektedir. Evliya Çelebi'ye (1611-1682) göre Latince de bilen bu kişiler "Kitâb-ı Atlas", "Minör". "Coğrafıyye" ve "Papamonta" isimli kitapları okuyarak Karadeniz, Akdeniz .Okyonus. Umman Denizi ve Hazar Denizi gibi diyarları çizerlerdi (Evliya Çelebi 1996:1. 236).

Osmanlı haritalarında Kabe belirgin bir şekilde çizilirken, dünyanın diğer önemli şehirleri, birbirine bitişik 3-5 yapıdan oluşan minyatür yapılarla işaretlenmiştir. Haritalarda önemli merkezlerin bu şekilde birkaç yapı ile betimlenmesi Eğribos adası haritasında (y. 64b-65a) ve Midilli adası haritası örneklerinde olduğu gibi (y. 73b-74a) Kitâb-ı Bahriye "de de görülmektedir (Piri Reis 1988: 288-289, 322-323) Yüksek bir dağla ortadan ikiye bölünmüş olan Asya kıtasının doğusunda herhangi bir kentin işaretlenmemesi TSM ve CBL nüshalarında dikkati çeken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Haritalardaki yapıları incelediğimizde haritaların günümüz haritalarına göre ters yönde çizildiği

görülmektedir. Çizimin bu şekilde ters olması. Kabe'nin merkez olarak görülmesine bağlanabilir. Kabe Osmanlı Devletine'e göre güneyde kalınca, harita bu yöne göre şekillenmektedir.

2.10. MEHDİ İLE İLGİLİ OLAY VE OLGULAR

Cifru 'I-Câmi nüshalanndaki tasvirlerin önemli bir bölümü Mehdi ile ilgilidir. Konu olarak bizzat Mehdi'yi'ele alan TSM ve CBL nüshasında 3, İÜK nüshasında 4 tasvir vardır. TSM nüshasında Mehdi tasvirlerinin birinde, yalnız ve taht üzerinde resimlenirken diğer ikisinde taraftarları ile birlikte ele alınmıştır. İÜK nüshasında bütün tasvirlerde taraftarlarıyla birlikte resimlenmiştir.

2.10.1. Mehdi'nin Geleceği Şehir: Rum Şehri, Melikleri ve Pab

Yazar metinde Mehdi'nin özelliklerinden bahsederken İslâm askeri ve "evlâd-ı İshakdan yetmişbin âdem ile" Rumiyye şehrini tekbir ile fethedeceğini belirttiikten sonra ismini açıklamadığı 'büyük savaş' ile "Rumiyye-i Kübrâ" nin (Büyük Rum) fethi arasında altı yıl geçeceği ve yedinci senesinde Deccâl'in ortaya çıkacağını iddia eder. Bistâmi bundan sonra Rum şehrinin ayrıntılarını anlatır: Rum şehrinin sarı bakırdan bin kapısı vardır ve bu kapılarında akrep ve yılanları uzaklaştırmak, şehri yabancıardan korumak için tılsımlar vardır. Şehrin ortasında her türlü kuşun satıldığı kuş pazarı denilen meydan vardır. Rum ülkesinin hükümdarına "Pâb" denilir. Bistâmi, tasviri ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır: "Bu nakş olman tasvir Medine-i Rumiyye'nin ve meliklerinin reyn-i Pâbın ve bazı beylerinin suretleridir ki evdâ' ve etvarlarıyla ve esbâb ve âlât ve tabi ü alem ve atlarıyla ve asker ü uluclarıyla ve ellerinde tefekkulleriyle tasvir olunur" (İÜK y. 86a-8öb)

TSM nüshasındaki tasvirde (Resim 84)' tepelerin arkasında atlı ve yaya insanların bulunduğu bir ortamda, sahilde, ikisi oturmuş vaziyette diğerleri ayakta şapkallı beyler yer alır . Altta .ise deniz ve denizde demir atmış yelkenli gemilerin tasviri bulunmaktadır. İÜK nüshasında şehir (Resim 85) metinde anlatıldığı gibi tasvir edilmiştir: Surlarla çevrili, ortasında Dikilitaş'ın bulunduğu meydanı ellerinde kuşları tutan satıcılar doldurmaktadır. Kentin dışında ise beyaz atlı "Pab"a tüfekli askerler öncülük yaparken, arkasında şehrin diğer büyükleri takip etmektedir. CBL nüshasındaki tasvir (Resim 86) TSM nüshasındaki tasvirin kopyasıdır.

Bistâmi'nin sözünü ettiği İstanbul'un koruyucu tılsımlarının benzerlerini Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde de bulunmaktadır. Evliya Çelebi İstanbul'un kurucusu Kostantin'in, İstanbul'u 27 beladan korumak için 27 tılsım yaptırdığını bildirmektedir ve bu tılsımlardan 23 tanesinin yeri ve şekli hakkında bilgi vermektedir. Metinde yer alan İstanbul'un kapılarında akrep ve yılanları uzaklaştıran tılsımla Seyahatname'deki tılsımın yerleri farklıdır. Seyahatname'de. tılsımın yeri At Meydânı olarak gösterilmektedir. Meydandaki üç başlı ejderin İstanbul'a yılan çıyan ve akrep gibi zehirli hayvanların girmesini engellediğini belirten Çelebi, tılsımın etkisiyle ilgili bir örnek de vermektedir: II. Selim at üzerinde giderken "Bozdoğan mücevher topuz" ile batıya bakan ejderin alt çenesine vurmuştur. O zamandan sonra İstanbul'un batı tarafında yılanlar yaygınlaştı. Eğer ejderin diğer başlarına da zarar vermiş olsaydı İstanbul berbat olurdu (Evliya Çelebi 1996: I, 25-26) Bazı kaynaklarda bu tılsımı yapan kişinin ismi de geçmektedir: "Şehirden şehire, ülkeden ülkeye dolaşan ve her gittiği- yerde şeytanî tılsımlar yapan Tyanalı Apollonios. Roma'dan Bizans'a geldiğinde halkın isteği üzerine şehir halkını yılan ve akreplerden kurtaran tılsımları yaptı ve asiller meclisinde atların yol açtığı kargaşaya son verdi" (Yerasimos 1998: 91-92) Seyahatname'de tılsımlarla ilgili bölümde Tavuk Pazarı denilen yer adı (Evliya Çelebi 1996:1, 24) geçmektedir. Tavuk Pazarı ile Cifru 'I-Câmi 'de Kuş pazarının aynı olması olasıdır.

2.10.2. Mehdi'nin Geleceği Şehir

Yazar bu bölümde Önceki bölümde geçen Rum şehrindeki ayrıntıları açıklamaya devam eder. Bu şehirde, içerisinde tamamı zümrüt yeşili taş duvarla örülmüş, mütercim mihrap veya kütüphane olarak yorumladığı "mezbah"m bulunduğu Beyt-i Mukaddes üslubunda yapılmış bir kiliseden bahseder. Açıklamalarında yakutlarla aydınlanan kilisenin 18 altın kapısı olduğu da yer alır. Hz İsa'nın doğumundan 754 yıl önce kurulduğunu söylediği şehrin Doğu kapısı ile Batı kapısı arasındaki mesafenin 28 mil olduğu ve bu şehrin kalınlığı 11 zira. yüksekliği 42 zira olan iki sıra surları vardır. Yazarın şehir betimlemesinde, denizden şehre nehir gibi bir dil girdiği, buradan yelkenleriyle şehir içine girip alışveriş ettikleri, ayrıca bu şehirde 1200 kilise 1000 hamam ve 200 han bulunduğu mevcut olduğu yer alır. Metinde tasvir detaylı açıklaması bulunmaktadır: "Ol medîne kenîsesiyle ve kenîsede olan timsâlleri ve mezbahiyle ve şehrin içinde olan nehirleriyle ve gemileri ve şâir evsâfı ve frenk

beyleri ve atları donlarıyla bu mahalde tasvir olundu" (İÜK y. 86b-87b)

TSM nüshasında yer alan tasvirde (Resim 87)' kubbelerle örtülmüş dikdörtgen yapıya sahip revaklı avlunun üst tarafında, yanında minberi olan kubbe ile örtülmüş yüksek bir yapı bulunmaktadır. Avlunun alt tarafında ise açık alanda, ortadaki hurma ağacı altında sivri kubbe ile örtülmüş küçük tek mekânlı yapı tasviri yer alır. İÜK nüshasında (Resim 88) karaya doğru girintileri bulunan denizde yelkenli gemiler yüzerken, sahilde kulesiyle kubbeli tek mekânlı bir yapı görünmektedir. Yapının ortasında bulunan kürsünün üzerinde tünemiş yeşil renkli kuşa, çevresinde insanlar şaşkınlıkla bakmaktadırlar. Yapının dışında ise atlı ve yaya beyler dolaşmaktadır. CBL nüshasında (184b) TSM nüshasındaki tasvirin sadece doğa ile ilgili kısmı kopya edilmiştir. Herhangi bir hayvan ya da insan figürüne yer verilmemiştir.

İÜK nüshasındaki tasvir TSM nüshasındaki tasvire göre metinle daha uyumludur. Metinde, şehirdeki "mezbah " olarak isimlendirilen yapı ön planda iken gerek TSM. gerekse CBL nüshasındaki tasvirde herhangi bir yapıya rastlanmamaktadır. İÜK nüshasındaki tasvirde yapının içindeki "mezbah "ın ayrıntısına dahi önem verilmiştir. Metindeki anlatım ve İÜK yazmasındaki resim İstanbul'u anımsatırken TSM nüshasında Mescid-i Nebî resmedilmiştir. Nakkaşın, sahnede Mescid-i Nebî'yi betimlesinin iki nedeni olabilir. Tercüme-i Cifi-u'l-Câmi metninde kilisenin Beyt-i Mukaddes'e benzetilmesinden dolayı nakkaş Mescid-i Nebî'yi betimlemiş olduğu düşünülebilir. Bir diğer olasılığa göre ise. İslâm kültüründe Mehdi'nin çıkış yerleri arasında Medine'nin de zikredilmesiyle ilgili olabilir. (el-Hüseyni ty: 162). Nakkaş bu rivayete göre Medine'yi temsilen Mescid-i Nebi "yi betimlemiş olabilir. TSM yazmasındaki Mescid-i Nebi'nin tasvirinin benzerlerine Fas'da doğan (ö. 1470), Ebu Abdullah Muhammed Şeyh Süleyman el-Cezuli es-Samlâli tarafından düzenlenen çeşitli Salavat-ı Şerif ve dualardan oluşan, 16. yüzyıldan sonra bir çok resimli nüshası hazırlanan (Tanındı 1983: 410; İbn-i Cheneb 1988: III, 155; Pakalın 1993: I, 420) Delail-i Şerif de denilen Delâil-i Hayrat yazmalarında rastlamak mümkündür. Aynı şekilde Binney koleksiyonunda

2.10.3. Dikilitaş, Ayasofya ve Bakır At Anıtları

Müellif Bistâmi, bu bölümde Rum şehrini Kostantiniyye olarak netleştirir ve bu şehir hakkında ayrıntılı bilgiler vermeye devam eder. Yazarın aktardığı bilgilere göre. Kostantiniyye Hristiyanlık dinini ilk açıklayan ve düzene koyan hükümdar Kostantin tarafından kurulmuştur. Kentin iki tarafı deniz, bir tarafı karadır. Yedi kat suru olup büyük surun yüksekliği 20 arşındır ve 100 kapısı vardır. Büyük kapısına altın kapı denilir ve som altınla kaplanmıştır. Bu şehrin surunda, dışarı doğru taşan bir "fasih"¹ vardır. Kostantiniyye'nin Rum Denizi'ne dökülen Haliç sahilinde yerleşmiştir ve bu şehirde bakırdan dökülmüş sivri taş minare vardır. Tek parçadan dökülmüş gibi olup hiçbir kapısı yoktur. Bîmâristana yakın bir yerde de tamamı bakır levhalarla kaplanmış' sivri taş minare vardır. Bu arada yazar Kostantin'in heykelinden bahsetmektedir. Kostantin, bir bakır at üzerinde süvari şeklinde olup atının sağ ön ayağı hariç diğer ayakları cam ve kurşun ile sağlamlaştırılmıştır. Kostantin. sağ elini açıp havaya kaldırmış, Şam tarafına işaret etmekte ve sol elinde bir bakır top tutmaktadır. Metinde Kostantin'in elinde tuttuğu topa ilgili düşüncelere de yer vermektedir. Bölümün sonunda mütercim Seyyid Şerif b. Seyyid Muhammed, yazarın bahsettiği yapıların Dikilitaş, Ayasofya Cami gibi bir kısım yapının da zamanına ulaşmasının yazarın anlattıklarının doğruluğunu vurgulamaktadır. Tasvirle ilgili ayrıntılar şu şekilde verilmektedir: "Bu mahalde tercüme itdüğümüz nüshada

Fasîl Arapçada tiyatro anlamına gelmektedir. Burada kastedilen muhtemelen Hipodrum olarak bilinen yapıdır.

zıkr olman bakır at vech-i mezkur ve muharrer üzere menkûş ve musavverdir"² İÜK y. 92a-92b).

TSM nüshasında (Resim 90) tepe yamacında, solda, uzun kulesi, merkezi kubbe sistemi ve pembe rengiyle Ayasofya yer alırken, kürsüde atı üzerinde Kostantin bulunmaktadır. Taç giymiş olan Kostantin, sağ eliyle atın dizginlerini tutarken sol elini havaya kaldırmıştır. İÜK nüshasında (Resim 91) tepe yamacında solda, yüksek kulesi ve kubbesiyle Ayasofya ile atı üzerinde sağ elinde atı üzerinde top tutan Kostantin tasviri vardır. Resmin sağ tarafına iki Dikilitaş anıtı ortasında burmalı sütun anıtı yerleştirilmiştir. CBL nüshasında yer alan tasvir (192b) TSM nüshasındaki tasvirin kopyası-olmasına karşın kürsü üzerindeki at ve Kostantin heykeli betimlenmemiştir.

TSM nüshasında metinde geçen Dikilitaş anıtları ve Kostantin'in elinde tuttuğu bakır top bulunmamasına karşın yine metinde belirtilen atın sağ ön ayağının havada tasvir edilmesi ressamın

kendi dünyasında önem verdiği değerleri tasvir ettiğini düşündürmektedir.

Yılanlı sütun (Resim 92) Kostantin (tahta geçişi 323) döneminde Delfi'den getirilmiş ve hipodroma konulmuştur. 18,74 m. Yüksekliğinde tek parça pembe granitten oluşan, üzerinde Mısır imparatoru Tutmosis III'ün (İ. Ö. 1504-1450) zaferlerini anlatan anıt (Resim 93). Roma hükümdarı I. Theodosius tarafından 383 "de batı eyaletlerinde Maximus"a karşı kazandığı zaferin anısına 390'da Hipodrum'a diktirmiştir. II. Theodosius zamanında hipodrumda locanın ön tarafına Khios adasından getirilen dört yaldızlı, bronzdan yapılmış Lysippos'un dört at heykeli yerleştirilmiştir. Fakat bu heykeller IV. Haçlı seferleri sırasında İstanbul'dan Venedik'e götürülmüştür. Hâlen San Marco Kilisesi'nde Marciana müzesinde bulunmaktadır (Demirkent 2001: XXIII, 206-207).

İÜK nüshasında betimlenen burmalı sütun aynı dönemlerdeki ilgili yazmalarda da resimlenmiştir. 1595 tarihli Doğa ve Sanat Harikaları şeklinde isimlendirilen eserde (BL, Harleian 550 Rieu, y. 30a [p. 104]) burmalı sütun dört başlıdır (Resim 94). Tasvirde aynı zamanda üç sütun üzerindeki üç bronz at heykeli yer almaktadır (Titley 1981: 31, Resim 11). Ancak bir rivayete göre bu atların dört olması gerekir. Dört at Cmadriga denilen arabaları çekiyordu. 1204 yılında haçlılar İstanbul'u yakıp yıktıklarında heykellerin kimini eritmiş, kimini batıya kaçırmışlardır. (And 2002: 344).

Metinde belirtilen atlı Kostantin heykelinin bir benzeri de yine Sanat ve Doğa Harikaları adlı resimli yazmada görülmektedir. Hipodrum'daki bronz heykelin betimlendiği tasvirde yer alan figürün (Resim 95) Kostantin olması olasıdır. Aynı yazmanın bir başka sayfasında ise Kostantin heykeli atsız olarak betimlenmiştir (Resim 96). Ancak incelediğimiz İÜK ve TSM yazmasındaki Kostantin figürü genç ve sakalsız olmasına karşılık burada yaşlı ve sakallı olarak betimlenmiştir.

Dikilitaş ve burmalı sütunun en çok betimlendiği resimli el yazması şüphesiz ünlü Surnâme-i Hümâyundur. III. Murad'ın oğlu Mehmed'in sünnet düğünü bu anıtların bulunduğu alanda yapıldığı için eserdeki tasvirlerin neredeyse tümünde anıtların betimlenmesi tekrarlanmıştır (Resim 97). Surnâme'de, İÜK yazmasında da betimlenen ikinci sütun da resimlenmiştir.

2.10.4. Rum Tahtına Oturacak Olan Lebib (Zeki) Kişi

Tasvirle ilgili olarak metinde bir beyt yer alır. Beytin ilk mısrasında güzellik müezzininin, alnı üzerine ezan okuduğu kişinin güzelliğine tanıklık ettiğine işaret edilmektedir. İkinci mısrasında ise güzelliğine tanıklık edilen bu "lebib" (zeki) kişinin Rum tahtına Rum'un harap edilmesinden önce oturacağı belirtilmektedir. Daha sonra "ve hâzihi sûretühû, sureti budur" ifadesiyle tasvire işaret edilmektedir (İÜKy. 135a).

TSM nüshasında (Resim 98) duvarları mavi çinilerle bezenmiş bir mekânda tahtta bağdaş kurarak oturan bir hükümdar resmedilmiştir. Tahtın hemen solunda ayakta iki saray görevlisi, sağında ise biri ayakta bekleyen diğeri de kapıdan girmekte olan iki figür yer alır. İÜK nüshasında (Resim 99) kapalı bir mekânda, sağ tarafta tahtta bağdaş kurarak oturan hükümdar bulunurken yanında kılıcıyla bir hasoda ağası beklemektedir. Hükümdarın karşısında elpençe divan duran iki kişi dertlerini anlatırken kapı eşiğinde iki saray görevlisi beklemektedir. TSM nüshasının kopyası olan CBL nüshasındaki kompozisyon (Resim 100) TSM nüshasındaki ile aynıdır. Ancak hükümdar ve karşısında duran iki kişi gül başlı olarak betimlenmiş, saray görevlileri ise hiç resmedilmemiştir.

Resimlerde, diğer sayfalarda da görülen, Osmanlı resim sanatında padişahların betimlemelerinde yaygın olarak kullandıkları kalıpların model alındığı görülmektedir. Bu kalıplara göre tasvirde betimlenen kişinin I. Ahmed'le benzerliği gözlenebilmesine rağmen, Mehdi'nin tasviri olması akla daha uygundur. Metinde figürün kimliği hakkında herhangi bir açıklama yapılmaz, ancak daha önceki mehdi tasvirleri ile bu figür arasında benzerlikler bulunmaktadır. III. Mehmed döneminde hazırlanan TSM nüshasındaki sahnede de genç bir figürün bulunması Mehdi olduğu fikrini güçlendirmektedir.

2.10.5. Rum Diyarını Fethedecek Kişi

Metinde tasvirin canlandığı olay ve olguyla ilgili belirgin bir açıklama bulunmaz, oldukça karmaşık bir anlatım söz konusudur. Yazar önce Rum, Rus, Frenk ve Berberi topluluklarının bir araya gelip her tarafa çekirge gibi saldırmalarından bahseder. Bu konuyu Türklerin Halep'de bir ovada savaş için toplanmaları. Türk melikin, Mısır melikinden yardım istemesi, Rum melikin anlaşılmaz bozması, sonu hüsrana olacak Acem topluluğu, ""sayha-i az'ime" (büyük nâra) ile kıyametin kopmaya başlaması, tüm fertlerin ölmesi gibi birbirinden kopuk anlatımlar takip eder. Bütün bu anlatımlardan sonra Rum şehri sahibinin emriyle. Mim harfinin Cim harfiyle birlikte ortaya çıkacağı şeklinde anlaşılması güç bir

çeviri vardır. Metnin anlaşılmasının nedeni ise Arapça'sından kaynaklanmaktadır. Mütercim, cümlelerin öncesi ve sonrası incelendiğinde Mim harfi ile Mehdi'nin kastedildiği kanaatini ifade eder. Tasvirle ilgili şu açıklama vardır: ""Pes sen fehm eyle ve kenzü define-i ilme gire. Ol mevsûf olan sâhib-i zuhur medine-i Rumiyyeyi devre-i kameriyyede' feth eder. Sureti budur ki kürsüsü üzre nakş olunmuştur. "(İÜK y. 137b-138b). TSM nüshasında (Resim 101) tepe yamacında yüksek bir ağaç altında bir taht üzerinde oturan kişi, karşısında saygı ile duran kişiyle konuşmaktadır. İÜK nüshasında (Resim 102) açık alanda tahtta oturan şahsın arkasında kılıç ve matara tutan iki kişi bulunurken ön tarafında kendisiyle konuşan iki figür yer alır. CBL nüshasındaki tasvir (Resim 103) TSM nüshasındaki tasvirde olduğu gibi tepe yamacında ağaç altında tahtta oturan bir kişi yer alırken karşısına kendisini dinleyen bir figür yerleştirilmiştir. Diğer figürlerde olduğu gibi tasvirdeki figürlerin başları çizilmeyip yerine gül yerleştirilmiştir.

Her iki nüshadaki tasvirin şablonu aynıdır: Dağın eteğine kurulu taht ve tahtta oturan Mehdi. Değişen, Mehdi'nin etrafındaki figür sayısı ve ağaç cinsleridir. TSM'deki sahnede uzun gövdeli toplu ağaçlara karşılık İÜK'deki tasvirde hurma ağaçları bulunmaktadır.

2.10.6. Mehdi'nin Ataları

Metinde tasviri açıklayabilecek beyit yer alır. Beyte göre yakında batıdan uzun kuyruklu bir yıldız doğacak ve bu yıldız kalkan gibi değirmi yüzlü şahısla ilgili olayın işareti olacaktır. Resimle ilgili açıklamaların bulunduğu Arapça cümle şu şekildedir: "Ve hâzihi suretühû ve süverü ecdâdihî ve nüve bi's-seyfı yaktülû ve hâzihi sûreü 's-Sîni ve hüve 'yemlikü ve yecîsü ala 's-seriri" (Bu onun ve ecdadının tasviridir. O kılıçla savaşır. Ve bu Sûr in tasviridir. O malik olur, taht üzerinde oturur) (İÜK y. 130a)

Mehdi'nin atalarıyla ilgili tasvir sadece İÜK nüshasında (Resim 104) mevcuttur. Bu tasvirde tepe yamacında hurma ağacına yakın yerde dört figür yer alır. Bu figürlerin üçü ayakta, biri oturur vaziyette resmedilmiştir.

Metinde geçen şahısla ilgili herhangi bir açıklama olmamakla birlikte bu kişiyle Mehdi'nin kastedilmiş olması bir olasılıktır. Tasvirde Mehdi'nin ataları olarak dört figür yer alır. Fakat bu kişilerin kim olduğuna ilişkin herhangi bir açıklama bulunmamaktadır.

2.10.7. Batıdan Kuyruklu Yıldız Kayması

Metinde, yakında batıdan sevgi kadar uzun bir kuyruklu yıldızın görüneceği, bu yıldızın kalkan gibi değirmi yüz ile gerçekleşmesinde kuşku olmayan bir olaya işaret ettiği şiiir halinde belirtilmektedir. Tasvirin açıklaması Arapça olup çevirisi yapılmamıştır. "Ve hâzihi suretühû ve süverü ecdâdihî ve hüve bi 's-seyfı yaktülû ve hâzihi sûreni 's-Sîni ve hüve yemlikü ve yecîsü ala s-seriri" (Bu onun ve ecdadının tasviridir. O kılıçla savaşır Ve bu Sîn'in tasviridir. O malik olur. taht üzerinde oturur) (İÜKy. 130a).

Resimden önceki metinde yıldızın şekli hakkında herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Ancak 118b. sayfada geçen "Semada büyük bir yıldız: görülür, onun uzun iki kuyruğu vardır" şeklindeki cümle kuyruklu yıldızın ayrıntıların anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

TSM nüshasında (Resim 105) gökyüzündeki altı köşeli, sağa doğru kaymakta olan kuyruklu yıldız, bir dağın yamacında tabure üzerine oturup hayretle seyreden bir genç tasviri bulunmaktadır. İÜK nüshasında (Resim 106) aynı şekilde gökyüzünde sola doğru kaymakta olan altı köşeli yıldız sandalyede oturan biri seyretmektedir. TSM nüshasında yer alan kompozisyonun kopyası olan CBL nüshasındaki tasvirde (Resim 107) farklı olarak figürlerin başları gül şeklinde betim 1 erimiştir.

Her üç nüshada da yıldız altı köşeli çizilirken, diğer ikisinden farklı olarak İÜK nüshasında yıldız sağdan sola doğru kaymaktadır. CBL nüshasında yıldız abartılı bir şekilde iri çizilmiştir. Tepe yamacında kuyruklu yıldız izleyen figürler incelendiğinde. TSM nüshasında genç ve sakalsız betimlemesinde karşılık. İÜK nüshasında sakallı orta yaşlı figür betimlemesi yer alır.

Metinden de anlaşıldığı gibi kuyruklu yıldızın görünmesi yakın zamanda Mehdi'nin. uzak zamanda ise kıyametin alameti olarak görülmektedir. Kuyruklu yıldızın Mehdi'nin ortaya çıkışının alameti şeklinde yorumlanmasının İslâm kültüründe de var olduğu (Gümüşel 2002:62) görülmektedir.

Kuyruklu yıldızın bir kıyamet alameti olarak açıklanması yazarın eserine sonradan ilave edilmiş olması olasıdır. Çünkü Osmanlı toplumunda büyük etkiler yaratan kuyruklu yıldız 1577²de görülmüştür. Kuyruklu yıldız görülmeden önce Gökbilginî Taküyyiddin bin Mehmed bir rasathane kurulması için III Muradın desteğini sağlamıştır. Rasathane 1577 yılında Tophane bayırı üstünde

kurulmuştur Hatta bir belgede ilm-i nücûm'la ilgili kitapların bu rasathaneye gönderilerek Takkiyyüddin'in emrine verildiği yer alır. 1577 yılında görülen kuyruklu yıldızın. 1578 yılında görülen, çok sayıda insanın öldüğü veba salgınının uğursuzluk sayılması ve bu uğursuzluğun kaynağı olarak rasathanenin gösterilmesi nedeniyle rasathanenin yıkıldığı ileri sürülmektedir. Ayrıca dönemin Şeyhülislâmı Kadızâde Ahmed Şemseddin Efendi'nin rasathanenin yıkılmasına dair fetvasından da söz edilmektedir (Altınay 1987: 55; Dizer 1993: 27-42).

Kuyruklu yıldızın uğursuzluk olduğu düşüncesinin daha önce de var olduğu gözlemlenmektedir. 1573 yılında kuzeyde görülen iri ve parlak bir yıldız "ashab-ı nücûm" (yıldız bilimcileri) aşın yağmura yorarlar. Hatta daha sonra İstanbul'da sel taşkınları olmuş, bir çok yer harap olmuştur (Çevri 1291/1874: 124).

Batıda kuyruklu yıldızın görülmesi, kısa vadede Mehdi'nin ortaya çıkışının, uzun vadede ise kıyametin habercisi olarak düşünüldüğü görülmektedir. Cifru 1-Câmi 'nin tercümesinin hazırlandığı yıllarda henüz görülmüş olan kuyruklu yıldızın anısının taze olduğu anlaşılmaktadır. Kuyruklu yıldız tasvirinin bazı yazmalarda da yer aldığı görülmektedir. Sözelimi Gelibolulu Mustafa Âlî tarafından yazılan 1584 tarih kitabı (Atasoy-Çağman 1974: 49) Nusretnâme'de (TSM, H. 1365) 1577'de görülen kuyruklu yıldızın tasviri vardır (Resim 108). Tasvirdeki kuyruklu yıldız İstanbul semaiannda soldan sağa doğru kaymaktadır. TSM. İÜK ve CBL yazmalarındaki yıldızların aksine Nusretnâme'deki kuyruklu yıldız ve diğer yıldızlar beş köşeli olarak resimlenmiştir. Kuyruklu yıldızın görünmesinin bir diğer tasviri de 1586 tarihli, Asafî Paşa tarafından şiir şeklinde yazılan 77 resmin bulunduğu (Atasoy-Çağman 1974: 36) Şeceatnâme'vim 11 resimle bezeli nüshasında (İÜK, T. 6043) bulunur. Yıldız (Resim 109), diğer örneklerden çok kuyruklu olmasıyla ayrılmaktadır. Küçük yıldızlar 5 veya 6 köşeli betimlenirken, kuyruklu yıldızın 9 köşeli betimlendiği görülmektedir. Lokman Aşuri tarafından yazılan. III. Murad'ın saltanat yıllarını konu alan ve 58 resmin bulunduğu 1591 tarihli (Atasoy-Çağman 1974: 36) Şehinşehnâme (İÜK, F. 1404) adlı yazmada da kuyruklu yıldız betimlemesine (Resim 110.). rastlanmaktadır. Yazmada harita şeklinde İstanbul üzerindeki kuyruklu yıldız betimlemesi, kuyruklu yıldızın uzaydan görünümünü andırmaktadır. Şeceatnâme, Nusretnâme ve Şehinşehnâme yazmalarında yer alan kuyruklu yıldız tasvirlerinde ortak özellik, resimlerin tümünde yer alan hilal tasviridir. Kuyruklu yıldız tasvirlerinin birbirine yakın tarihli olması 1577'de görülen kuyruklu yıldızın toplumdaki etkisinin göstergesidir.

2.10.7. Mehdi

Mehdi konusuna Hz. Muhammed'e atfedilen şu rivayetle "Allah'ın yer halifesi olup. ahir zamanda çıkıp, zulümle dolmuş dünyayı adaletle donatıp kullar arasında doğrulukla hükmeder. Dünyanın tek günlük ömrü bile kalmış olsa Allah o günü uzatıp halifesini kullarına vali kılar." başlayan yazar burada geçen halifeyle Mehdi'nin kasdedildiğini ifade eder. Bistâmi, bu şahsın Fatıma binti Muhammed sülalesinden, güzel yüzlü, güzel saçlı, orta boylu, güzel yüzlü yiğit, doğan burunlu, sürme gözlü, sağ yanağında hoş bir beni bulunan bir Muhammed isimli kişi olduğunu aktarır. Mehdi'nin fiziki yapısı hakkında bu bilgileri veren yazar, daha sonra rivayetlere dayanarak onun faaliyetlerden bahseder: Mehdi insanlar arasında Allah'ın kitabı ve Hz. Muhammed'in kuralları ile muamele eder. Zamanında İslâm güçlenir. Yedi yıl hükmeden Mehdi diğer insanlar gibi vefat eder. Bölüm sonunda kendi mezhebinin¹ düşüncesini açıklayan Bistâmi, beklenen Mehdinin zamanında ortaya çıkacağını, dine ve muhtaç kişilere yardım edeceğini vurgulamaktadır. Tasvirle ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "İmam Mehdi'nin sureti budur ki tasvir olunur"² (İÜK y. 82b-84b).

TSM nüshasmda (Resim 111) açık havada bir ağacın altında, tahtı üzerine bağdaş kurarak oturmuş olan yeşil cübbesi ve beyaz sarığıyla Mehdi, so elini göğsü üzerine koymaktadır. İÜK nüshasında (Resim 112) bir iç mekânda, ortada tahtı üzerinde oturan Mehdi'nin arkasında kılıcını ve matarasını tutan bir görevli durur. KarşısındaKİ alçak bir tabure üzerinde biri oturmaktadır. Odanın kapısında ise iki kişi beklemektedir. CBL nüshasmdaki tasvirde (Resim 113) TSM nüshasmdaki gibi kırsal alanda bir ağaç altında taht tasviri yer alır. Taht üzerinde herhangi bir figür bulunmamaktadır.

Eserde Mehdi'nin çıkış tarihi, besmeledeki harflerin sayısal değerinden yola çıkarak hesaplanmaktadır. Yazar, Bismillahirrahmanirrahim ifadesinde yer alan harflerin ebced olarak sayısal değeri 786 olduğunu ve bu hicri tarihin Mehdi'nin çıkışı olduğunu söyleyenlere karşı bu tarihin geçmişte kaldığını belirterek, aslında hesaplamada besmeledeki harflerin sayısal değerleri değil,

harflerin okunuşlarındaki harflerin sayısal değerleri göz önünde tutularak yapılması gerektiğini iddia etmektedir. Bu yöntemi kullanarak kendisinin yaptığı hesap 1392 yılını, diğer bir hesaplamasında ise 1403 yılını saptadığını bildirmektedir. Bu tarihin de Mehdi'nin çıkış tarihi olabileceğinin gözardı edilmemesi gerektiğini belirtmektedir (İÜK. 72b-73a).

Metinde, Abdullah b. Abbas'ın "Her şey için bir esas vardır. Menzilenin esâsı Kur'an'dır. Kur'an'ın esâsı Fatiha'dır. Fatiha 'nin esâsı Bismillahirrahmanirrahim 'dir. Ey Muhammed! Kılıcı hazırla ve kılıçla müjdeleV sözü aktarıldıktan sonra buradaki MuhammedTe zamanındaki padişah Sultan Muhammed Han Gazi b. Sultan Murad Han b. Sultan Selim Han'ın (III. Mehmed) kastedilmiş olabileceğini ileri sürülmektedir (İÜK, 73b-74a). Bu yorumun mütercim Şerif b. Seyyid Muhammed tarafında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Daha Önce de belirtildiği gibi Osmanlı resim sanatında Osmanlı padişahlarının betimlendiği sahnelerde kılıç ve matara tutan görevli ya da görevlilerin bulunması yaygın olarak görülmektedir. Mehdi'nin betiminde de bu kalıplara yer verilmesi. Mehdi ile Osmanlı padişahlarının özdeşleştirilmek istendiğini düşündürmektedir.

2.10.8. Mehdi'nin Dostları

Tasvir yalnız İÜK nüshasında betimlenmiştir. Tasvir hakkında özel bir açıklama olmayıp Mehdi ile ilgili açıklamaların (İÜK y. 82b-84b) arasında diğer "ashap" (dostlar) gibi anasından doğup zamanı gelince ortaya çıkacağı belirtilmektedir (İÜK y. 84a).

Tasvirde (Resim 114) bir şahıs karşısındaki iki kişi ile hararetli bir şekilde konuşmaktadır. Bu şahsın arkasında ise kırmızı kıyafeti ve farklı başlığı ile dikkati çeken genç bir figür yer almaktadır.

Yazmada yer alan diğer Mehdi tasvirleriyle karşılaştırıldığında ortadaki şahsın Mehdi olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü diğer tasvirlerde Mehdi sakalsız betimlenmiştir. Bu kişilerin metinde de geçen Mehdi dostları olduğu düşünülebilir. Mehdi dostlarıyla kimin kastedildiğini kesin olarak saptamak güçtür. Bu kişilerin

Mehdi gibi İslâm dinine daha önce hizmet eden kişiler olduğu tahmin edilebilir. Resimdeki dört kişinin Sünni İslâm dünyasında kabul gören dört mezhebin dört kurucusunu temsil etmesi ihtimali olsa da bu düşüncemizi destekleyecek kanıt yoktur.

2.10.9. Mehdi ve Zamanların İmamı

Yazar metinde rivayetlere dayanarak Mehdi'yle ilgili bilgiler vermektedir. Bu rivayetlere göre Mehdi'nin doğum yeri bazılarına göre Fas, bazılarına göre ise Arap Yarımadası'dır. Mehdi'nin annesinin ismi Nercis'tir. Geleceğin sırlarını bilen Mehdi'ye ilk olarak Şam evliyalrı, sonra Mekke ehli daha sonra da Iraklılar "biat" ederler. Mehdi'nin çıkışının alametleri şunlardır: Büyük bir fitnenin çıkması, şiddetli bir kuraklığın görülmesi, bebeklerin sakat doğması, yıldız ilminin ve tasavvufun yaygınlaşması, fetvaların çoğalması, ata binen kadınların artması, halkın carıye tutmaya meyletmesi, genç yöneticilerin çoğalması. Onun ölümüne fetva verilse bile onu Allah korur. Onun kalış süresi yedi yıldır. Metinde bu bilgilerden sonra bir şiir yer alır. Şiirde Mehdi'nin kalplerin sevgilisi olduğu, Deccâl'in ise fasıklann sevgilisi olduğu vurgulanmaktadır. Açıklamaların sonunda "Ve hâzikî sûretü mehdi ez-zamâni ve imümii 'l-evâni ve mehdî-i zaman ve imâm-ı evânın suretidir " şeklinde bir cümle tasvirin içeriği hakkında bilgi vermektedir (İÜK y. 104a-104b).

TSM nüshasında (Resim 115) Mehdi, yeşil cübbesi ve beyaz sarığıyla bir tepe yamacında, tabure üzerinde otururken arkasında iki kişi beklemektedir. Solundaki iki kişiden biri Mehdi'yle konuşmaktadır. İÜK nüshasında (Resim 116) sol taraftaki kılıçlı üç kişiyi takip eden atlı bir grup yer alır. CBL nüshasında yer alan tasvirde (215b) TSM nüshasında olduğu gibi bir tepe yamacında tabure üzerinde Mehdi'nin ön ve arka tarafında ikişer kişi yer alır. Diğer figürlerde olduğu gibi tasvirde baş yerine gül bulunmaktadır.

2.10.10. Mehdi'nin Akka Ovasına Gelmesi

Bistâmi metinde Mehdi günlerinin yaklaştığını, büyük savaşta Akka ovasında hazır bulunacağını, farklı dinleri yeryüzünden kaldırıp İslâmı yerleştireceğini ifade eder. Arif olan kişilerin ilahi bilgi sayesinde bu hükme vardıklarını belirttikten sonra

tasvirin Mehdi'nin Akka ovasına gelmesini ele aldığını söylemektedir: "Bu mahal. Mehdi 'nin ithû' ve eşyâyla Akka ovasında geldiği suretidir "(İÜK y. 87b-88a).

İÜK nüshasında (Resim 117) üstte büyük kilisesi ve diğer yapılarıyla surla çevrilmiş bir şehir yer

alırken alt kısımda yaya ve atlı taraftarlarıyla Mehdi bulunmaktadır.

Akka, bugün İsrail devleti sınırları içerisinde olan, Hayfa'ya 15 km uzaklıktaki bir şehirdir. M.Ö. 3000'li yıllarda kurulan şehir ilk olarak Hz. Ömer devrinde İslâm topraklarına katılmıştır. Bu önemli liman şehri 1104 tarihinde haçlılar tarafından ele geçirilerek, Hristiyanların hareket üssü haline getirilir. 1187'de Selahaddin Eyyûbi tarafından ele geçirilen Akka ve Akka kalesi, 1191 senesinde III. Haçlı seferi sonucu tekrar Haçlıların hakimiyetine geçer. 1291'de Haçlılardan Memlûklere geçen Akka, Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı topraklarına katılmıştır (Uzunçarşılı 1983: II, 279-286; Emecen 1989: II, 266; Buhl 1993:1, 250).

2.10.11. Tatar Sipahilerinin Mehdi Askerleri İle Buluşmaları

Metinde Kıyametin Mehdi'nin ölümünden kırk gün sonra kopacağı belirtildikten sonra Mehdi'nin ortaya çıkışından önce Maveraünnehir'de Haris isimli birinin ortaya çıkacağı geçmektedir. Bu kişi askerlerinin öncülüğünü Mansur adlı bir Tatar yiğidine verir. Mansur askerleriyle memleketinden çıkarak Mehdi askerlerine karışır. Bu bilgilerden sonra tasvirin yazar buluşma Mehdi askerleri ile Edirne üzerinden gelen Tatar sipahilerin buluşma sahnesi olduğu belirtilir. "Bu mahal asker-i Talar sipâh bayraklarıyla Mehdi askeri Edirne 'den gelüp Mehdi 'ye buluşdukları suretidir ki tasvir olundı' (iÜK y. 88b).

TSM nüshasında (Resim 118) tepeler üzerinde karşılıklı duran, atlılardan oluşan iki ordu tasvir edilmiştir. Solda; kırmızı ve sarı sancakları ve kürklü başlıklarıyla Tatar askerleri yer alırken sağ tarafa Mehdi askerleri yerleştirilmiştir. iÜK nüshasında konu ile ilgili tasvir iki sayfada ele alınmıştır. 88b'de (Resim 119) beyaz sancaklarıyla ilerleyen Tatar askerleri bulunurken; karşı sayfada (Resim 120) aleminde Allah yazılı beyaz sancaklı ve atlı Mehdi askerleri yer alır. CBL nüshasında ise (Resim 121) TSM nüshasındaki tasvirin sadece tepeleri ve ağacının kopyası resmedilmiştir. Her hangi bir canlı tasviri bulunmamaktadır.

İslâm kültüründe Tatar askerleri ile ilgili herhangi bir kıyamet alameti olmamasına karşın metinde bu konunun ele alınmasının nedeni Osmanlı kültürü ve tarihi ile bağlantılandırıldığında anlaşılmaktadır. Ahir Zamanın Mehdisi {Mehdi-i ahir ez-zaman} olarak sıfatlandırılan Kanuni Sultan Süleyman (Fleischer 1992: 169) fetih hareketleri için Tatarlardan askeri yardım istemiş, Tatar Hanı Sahip Giray Han da bu istek üzerine İstanbul'a kalabalık bir ordu göndermiştir (Peçevi 1992: I. 123). Ayrıca daha sonraki yıllarda Tatarlar, Ruslar'ın Osmanlı devletine karşı büyük bir saldırısını engelleyerek (1554), Rusları bozguna uğratmışlardır (Peçevi 1992: I, 250). Osmanlı-Tatar ilişkilerinin düzeyine işaret eden bir olay da Seyehatnâme'de geçmektedir. Evliya Çelebi Seyahatname'nin başında gördüğü bir rüyayı anlatırken Tatarlara yapılacak bir yardımdan bahsetmektedir: Rüyasında kendisini Ahi Çelebi camisinde gören Evliya Çelebi, camide aynı zaman Hz. Muhammed'in dört halifesi ve arkadaşlarının da bulunduğunu farkeder. Kendisini Sa'd Vakkas olarak olarak tanıtan birine topluluğun burada toplanma nedenini sorar. Sa'd Vakkas Tatarların askeri bakımdan sıkıntıda olduklarını, onlara yardım için İstanbul'a geldiklerini ve oradan Tatar Hanı'na yardıma gideceklerin söyler (Evliya Çelebi 1999: T. 10).

Bu bölümün, yazarın ölümünden sonra ilave edilen konulardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Tatarların Sultan Süleyman zamanında Osmanlılara yardıma gelmiş olması, metinde geçen Mehdi'nin bu kez Sultan Süleyman ile bağlantılandırıldığını düşündürmektedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın aynı zamanda Mehdi-i ahir ez-zaman olarak vasıflandırılması (Fleischer 1992: 169) bu fikri desteklemektedir. Metinde Mehdi ile Tatarlar arasında bağlantı kurulması, dolaylı anlatımla Sultan Süleyman'ın mehdiliğini vurgulamaktadır.

2.10.12. Mehdi, Askerleri ve İstanbul

Metinde İstanbul'un fethiyle ilgili bir hadis rivayeti vardır. Bu rivayete göre Hz. Muhammed, arkadaşlarına bir tarafı deniz bir tarafı kara olan şehri duyup duymadıklarını sorar. Dostlarından evet cevabını alınca, İshakoğullarından 70.000 Müslüman bu şehri fethetmediği sürece kıyametin kopmayacağını bildirir. Hz. Muhammed sözlerine şehrin fethinin şeklini anlatarak devam eder. Şehir önce kuşatılır. Müslüman askerleri hiç silah kullanmadan "Lailahe illallahu ekber" diye tekbir getirdiklerinde deniz tarafından bir duvar yıkılır. "Lailahe illallahu ekber" diye ikinci defa tekbir getirince deniz tarafından bir duvarı daha yıkılır. "Lailahe illallahu ekber" diye üçüncü defa tekbir getirildiğinde kara tarafının duvarı yıkılır. Müslümanlar şehre girdiklerinde yüklü miktarda ganimet

elde ederler. Ganimet mallarının taksimiyle meşgul iken Şam tarafından biri gelip 'Deccal çıktı!' der. Bunun üzerine askerler mal ve ganimetleri terkedip vatanlarına dönerler.

Hadis rivayetinden sonra müellif, konuyla ilgili yorum yaparak hadiste geçen şehrin İstanbul olduğunu, fethi gerçekleştiren hükümdarın Mehdi olduğunu belirtir. İshakoğullarının ise soyları Hz. İshak'a dayanan Şam Kürtleri olduğu şeklinde yorumların bulunduğunu ilave eder. Ayrıca İstanbul'un fethi ile Deccâl'in ortaya çıkışı arasında 18 gün fark olduğunu belirtir. Mütercim metnin sonunda resim konusuna da yer verir: "Tercüme ettiğimiz nüshanın kâtibi İstanbul ve İmam Mehdi askerini tasvir eyleyüp vech-i mestur (çizildiği, yazıldığı) üzere deyü erlerinin tekbîr ile yakaladığın nakş eylemiş" (İÜK y. 91a-91b).

TSM nüshasında (Resim 122) sahnenin üstünde, deniz kenarında, hendekle ve yüksek surla çevrili, bir şehir tasviri görülürken altta, karşılıklı duran asker toplulukları ve bu askerlerin ortasında arkası dönük bir grup insan resmedilmiştir. İÜK nüshasındaki bu sahneyi canlandıran resim (Resim 123). çok benzer şema yansıtır. Üst bölümde surla çevrili bir kent. altta ise atlı ve yaya figürler resmedilmiştir. Ancak şehrin çevresinde deniz yer almaz. CBL nüshasında (190b) aynı şema figürsüz olarak yinelenmiştir.

Nakkaşın tasvirlerinde ilgi çeken bir diğer husus da, Bizans İstanbul'unu betimlemeye özen göstermesidir. Sözelimi, Ayasofya'nın kulesinde şerefe bulunmaması ve kulelerin vurgulanması Bizans İstanbul'unu çağrıştırmaktadır. İstanbul tasvirlerinde gerçeğe uygun olarak betimlenen Ayasofya vazgeçilmez yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.10.13. Halep Muhasarası, Mehdi ile Kâfir Askerlerinin Cengi

Yazar metinde Deccâl'in ortaya çıkışının işaretlerinden söz eder. Beyt-i Mukaddes'in bakımlı olup Medine'nin harap olmasını ve Rumların Mercidâbık'a yerleşmesini Deccâl'in çıkışının alameti olarak sıralar. Daha sonra Mercidâbık'ın Halep civarında bir ova olduğunu belirten Bistâmi, Kâfir askerlerinin burada

Müslüman askerleri ve İmam Mehdi ile büyük bir savaş yapacağını sonuçta Halep hisarlarını kuşatacağını ifade eder. Resmin konusu ise şu cümleyle belirtilmektedir: "Tercüme ettiğimiz nüshada bu mahalde Halep hisarının muhasarası ve İmam Mehdi askeri ve kâfir askerinin cenk ve kıtali musavverdir" (Tercüme ettiğimiz nüshada burada Halep hisarlarının muhasarası ve İmam Mehdi askerleri ile kâfir askerlerinin savaşı tasvir edilmiştir) (İÜK y. 99a-99b).

TSM nüshasında (Resim 124) bir dağın yamacında surlarla çevrili, içinde yüksek bir tepe üzerinde kalesi olan Halep şehri yer alır. Şehrin üst ve alt tarafında askerler kılıç ve kalkanlarla karşılıklı savaşılmaktadır. İÜK nüshasında (Resim 125) ortaya nehir kenarında surla çevrili Halep şehrinin sağ tarafında siyah ve gri giymiş kalabalık Rum ordusu bulunmaktadır. Şehrin solunda ise sayıları az olan İslâm ordusu yer alır. CBL nüshasında (Resim 126) bir dağın yamacında ortasındaki kal esiyle dikkat çeken surla çevrili Halep resmedilmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi Halep'le ilgili olay ve tasvirlerle kıyamet arasında bağlantı kurulmasının amacının Halep'i Osmanlı topraklarına katan Yavuz Sultan Selim "i yüceltmek olduğu anlaşılmaktadır.

2.10.14. İmam Mehdi ile Asfaroğullarının Büyük Savaşı

Müellif Mim harfi ile Hristiyan taifesi arasında büyük bir harp olacağını belirtir. Metinde Mim harfinden maksadın İmam Muhammed Mehdi olduğu da açıklanmaktadır. Daha sonra Küçük Savaş da denilen Cezire-i Rumiyye (Rum Adası) Cengi olacağı ve Mehdi'nin Rum adasını fethedeceği ifade edilir. Resmin konusu metinde şu şekilde açıklanmaktadır: "Müellif, Rumiyye adasının tasviri içinde olan şehirleri hisarları ile altın kaplı ve içinde altından "maksure "li kilisesiyle bu mahalde birkaç surete işaret idip sonra tasvir itmeyip bir bir işaret olundu. Bu mahalde İmam Mehdi ile Asfaroğulları arasındaki büyük savaş tasvir olundu " (İÜK y. 161a-161b).

TSM nüshasında (Resim 127), ortadaki yüksek tepenin solunda, haç alemlili siyah sancak ve üzerine sarık sarılmış fesleriyle Asfaroğulları taraftarları beklerken tepenin sağında kırmızı sancaklarıyla Mehdi taraftarları yer almaktadır. Tepenin ön tarafında atlı Mehdi askerleri, kaçışan, atlı Asfaroğulları askerlerini kovalamaktadır.

Yerde ise Asfaroğulları askerlerine ait kesik kol ve kafalar saçılmıştır. İÜK nüshasında (Resim 128) içersinde görkemli yapıların bulunduğu surla çevrili yerleşim birimi yer alır. Bu mekânın ön tarafındaki

meydanda Mehdi ve Asfaroğulları askerleri kılıç, kalkan ve mızraklarla birbirine girmiştir. CBL nüshasında (Resim 129) TSM nüshasındaki tasvirin sadece tepelerle ilgili bölümü resmedilmiştir. Tepeler haricinde herhangi bir figür ya da hayvan resmi bulunmamaktadır.

2.10.15. İmam Mehdi Askerlerinin Kâfir Askerlerini Hezimeye Uğratması

Bistâmi. metinde resimle ilgili herhangi bir açıklama yapmaz, sadece konusuna değinir ve burada İmam Mehdi'nin kâfir askerlerini bozguna uğratıp Rumiyye'yi fethetmesinin tasvir edildiğini belirtir: "Bu mahal dahi müellifin zikr ıddığı Rumiyye tasvir olunup üzerinde İmam Mehdi 'nin Cengi ve küffâr askeri münhezim olup Rumiyye feth olunduğı naks ve tasvir olma" (İÜK y. 162a).

TSM nüshasında (Resim 130) yüksek bir tepenin önünde ve solunda, koyu yeşil elbiseli İmam Mehdi önderliğindeki askerlerin kovaladığı siyahlar giyinmiş atlı kâfir askerleri kaçışmaktadır. Yerde kâfir askerin kafaları ve heykel alemli bordo sancakları sürünmektedir. İÜK nüshasında (Resim 131) bir tepenin yamacında yüksek surla çevrili şehir yer alır. Kentin üst tarafında piyade Mehdi askerleri ile piyade kâfir askerleri savaşırken, şehrin alt tarafında Mehdi atlıları kâfir atlılarını kovalamaktadır. CBL nüshasında (340b) TSM nüshasındaki gibi yamacında küçük bir ağacın bulunduğu tepe tasviri bulunmaktadır. Ordularla ilgili herhangi bir işaret yer almaz.

2.10.16. Medine ve Süfyanilerin Medine'ye Hücumu

Metinde Mehdi zamanında yaşayan Süryani'nin yaptıkları hakkında bilgi verilmektedir. Süfyani, askerleriyle birlikte Medine'yi üç gün boyunca yağmalar. Üç gün sonra Mekke'ye doğru yola çıkar. Fakat Mekke ile Medine arasında düz bir ovada Allah, askerlerini helak eder. Bu felaketten bir miktar askeriyle kurtulan Süfyani. Şam'ın sulak ve yeşil meydanında bir ağaç dibinde öldürülür. Metnin konusu şu cümle ile açıklanmaktadır: "Tercüme ettiğimiz nüshada burada Medine-i Münevvere 'yi ve etrafındaki Süfyanilerin hücumları tasvir ve nakşedilmiştir." (İÜK y. 89b-90a)

TSM nüshasında (Resim 132) surlarla çevrilmiş, hurma ağaçları, cami ve minaresiyle bir şehir tasviri yer alır. Kentin ön tarafındaki meydanda bir grup atlı asker kaçan atlıları kovalamaktadır. Yerde ise kesik başlar, kesik kol ve savaş aletleri bulunmaktadır. İÜK nüshasında (Resim 133) tepelerin önündeki düz bir alanda yüksek bir ağaç yer alır. Ağacın altındaki, bir grup kılıçlarıyla saldırırken, önde kafaları vücutlarından ayrılmış cesetler serpiştirilmiştir. Ağacın hemen arka tarafına ise kubbeli tek mekânlı bir yapı yerleştirilmiştir. TSM nüshasındaki tasvirin kopyası CBL nüshasındaki tasvirde (187b) sadece surla çevrili şehir bulunmaktadır herhangi bir figür yer almaz.

Metinde geçen Süfyani olayı Hz. Muhammed'e atfedilen şu hikayeyi çağrıştırmaktadır: "Halifenin ölümü anında ihtilaf olur. Medine halkından bir kişi koşarak Mekke'ye çıkar. Mekke halkından bir gurup onu istememesine rağmen (bulunduğu yerden) çıkarırlar. Hacer-i Esved'le Makam-ı İbrahim arasında ona biat ederler. Ona Şam halkından bir müfreze gönderilir. O müfreze Mekke ile Medine arasında Beyda denen yerde toprak yarılarak içine batarlar. Bu olayı Şam'ın velileri Irak halkının ileri gelenleri gördükleri zaman onlar da ona biat ederler. Sonra dayıları Benî Kelb sülalesinde olan Kureyş kabilesine mensup bir zat yetişir, büyür, biat edenler üzerine bir müfreze asker gönderir, biat edenler üstün gelirler, bu müfreze Beni Kelb'in gönderdiği müfrezedir. O zat (Mehdi) insanlar içerisinde Peygamberin sünneti ile hükmeder. İslâm yeryüzüne tam manası ile yerleşir (Mehdi) yeryüzünde yedi sene kalır, sonra vefat eder ve Müslümanlar onun üzerine namaz kılarlar" (Ebu Davud 1983: 93-95).

Benzer bir rivayet 17. yüzyıl sonlarında yazılan kıyamet alametleriyle ilgili bir eserde de yer alır: Mehdi'nin geleceğinin habercilerinden olan Süfyani. Hz. Ali'nin neslinden büyük cüsseli, gözünde siyah bir nokta olan şahıstır. Şam tarafından Yabis denilen bir yerden çıkacak olan Süfyani, kalktığında evinin kapısında "Biz senin arkadaşınız, sana yardım edeceğiz" diyen ellerinde sancak tutan yedi veya dokuz kişi ile karşılaşır. Elinde üç kılıç bulunan Süfyani ve taraftarları sonuçta Şam'ı ele geçirir, otuz bin kişi ona biat eder. Mehdi'nin çıkışına kadar her tarafı yakıp yıkacak, önüne çıkan her kişiyi mağlup edecektir. Bu arada Mehdi çıkacak ve Süfyani onun çıkışını duyduğunda Kûfe'den bir ordu gönderecektir. Bu ordu ile Hurre'de Medineliler arasında yapılan bir savaş sonucunda Süfyani ve taraftarları Medine'yi terk etmek zorunda kalacak ve Beydâ denilen yere vardıklarında bütün mallarıyla birlikte helak olup yerle bir olacaktır. Mehdi ile Süfyani hiç karşılaşmayacaktır (el-Huseyni ty:167-176).

2.11. DECCÂLLA İLGİLİ OLAY VE OLGULAR

2.11.1. Deccal, Önündeki İki Casus, İki Tarafındaki Cennet ve Cehennem

Tasvir edilmiş konular arasında metinde en uzun yer tutanı deccal'le ilgili olanlardır. Metinde Deccâl'la ilgili Hz. Muhammed'e atfedilen sözleri de kaynak göstererek birçok ayrıntıya yer verilmektedir. Burada tasvirin konusu aktarılırken metindeki sırası takip edilmeyip konunun daha iyi anlaşılması için ayrıntıların sıralamasında zaman esas alınmıştır:

Deccâl'in çıkışından önce 3 yıl şiddeti artarak devam eden kıtlık olur. Üçüncü yılda artık gökten yağmur yağmaz, yerden nebat bitmez olur. Bu nedenle halkın hayvanları da telef olur (İÜK y. 94b) Deccâl'in ortaya çıkışı doğuda: Horasandan, diğer bir rivayette Horasan'la Irak arasında bir yerde olacaktır (İÜK y. 93a).

Deccal kısa boylu. 34 yaşını geçmiş birisi olup, bir gözü yoktur Sol gözü de şişmiş, yaş üzüm gibi dışarı çıkmıştır (İÜK y. 93a). Rivayete göre. Deccâl'in eşiğinin kulaklarının uzunluğu 40 ziradır. Başka bir rivayette eşiğinin gölgesinde 70.000 insan gölgelenebildiği yer alır (İÜK y. 95a).

Deccal ile birlikte giden Cennet ve ateş vardır. Cennet, çimeni ve sebzesi bol olan bir yer; ateşi, duman yani kara dut suretindedir. Sihir böyle gösterir. Yanında, kendisiyle birlikte giden dağ gibi yığılmış ekmek vardır. Kendisine iman getirenlere bu ekmekten yedirirken iman getirmeyenleri de öldürür. Halka 'Ben Rabbinizim' der. Bu Deccal kendisine inanmayan salih bir Müslümana musallat olup kendisine inanmadığı için onu öldürür ve Allah'ın izniyle tekrar diriltir (İÜK y. 93b) Deccal. gerek ekmek vermekle gerekse ölen hayvanları diriltmek suretiyle kendisine taraftar toplamaya çalışır. (94b) Deccâl'a sihirbazlar, Türkler. Yahudiler tabi olur. Askerinin çoğunluğu Yahudilerden oluşmaktadır (İÜK y. 93a).

Deccal bir harabeye uğrar ve 'Hazinesini ortaya çıkar' diye hitap eder. Yer yarılıp o harabeden çok mal çıkar ve ardınca gider (İÜK y. 93a).

Deccal'in kalma süresi 40 gün olup, 40 günün biri bir yıl, bir günü bir ay. bir günü bir Cuma vakti kadar olup diğer günleri de normal günler kadardır. Bazıları bu hususu, belanın şiddetinden kinaye olup bir gün bir yıl, bir ay kadar uzun gelir şeklinde yorumlamışlardır. Gerçek şudur ki, gün uzayıp gerçekte güneş durmaz, fakat sihir yoluyla aleme bir yıl ve bir ay kadar gündüz olarak gösterir (İÜK y. 93b).

Bu bilgilerden sonra yazar, hadis kitaplarında da geçen, önce Hristiyan iken sonra Müslüman olan Temim Dâri'nin Hz. Muhammed'e anlattığı başından geçen bir olaya yer verir: Temim Dâri, 30 kişi ile denize açıldığında ters esen rüzgar nedeniyle bir ay sürüklenirler sonunda bir adaya çıkarlar. Adada kendisini "Cessase" (casus) diye tanıtan bütün vücudu kıllı bir ya da iki canavar karşılar ve onları içinde elleri ayakları zincirle bağlanmış Deccâl'in bulunduğu kiliseye götürür. Deccal onlara çeşitli sorular sorup cevabını aldıktan sonra kendisinin yakında serbest kalacağını ve 40 gün içinde birkaç yer hariç bütün yeryüzünü gezeceğini belirtir.

Bistâmi daha sonra bu olayın farklı rivayetlerine de yer verir. Rivayetlerin sonunda tasvirle ilgili uzun bir açıklama bulunmaktadır: "Bu mahalde Deccâl'in Horasan 'dan hurucu ve yahûdilerin ithâl ve iki yanında Cennet ve Cehennem şekli ve künûzü dekâyık gösterdiği ve iki casusu nakş ve tasvir olına. Bir casusu kıllı kerihü 1-manzar (iğrenç görünümlü) şeytan avratı şeklinde ve bir casusu vâsf olman canavar suretinde yazılıp tevfiran li'l-i'tibâr casusu ikidir denilir havliyle amel olma" (İÜK y. 96a)

TSM nüshasında (Resim 134) Deccal, önünde vücudu kıllarla kaplı kadın olarak betimlenmiş casusu, arkasında insan gövdeli hayvan başlı bir diğer casusu ve taraftarlarıyla, siyah bir eşek üzerinde yolculuk etmektedir. Deccâl'in sol tarafında Cennet "i temsil eden ağaçlar içersinde köşk türünde bir yapı, dolu çuvallar ve kasalar, sağ alt köşede ise Cehennem'i alev yer almaktadır. İÜK nüshasında (Resim 135) dağın yamacında siyah tenli Deccal gri renkli eşiği üzerinde yolculuk yapmaktadır. Önünde iki casusu ve taraftarları giderken arkasında silahlarıyla askerleri takip etmektedir. Tasvirin sağ alt köşesinde alevler içersinde yanan bir figür yer almaktadır. Sol üst köşede sağında ve solunda iki selvi dikili, kubbesinde hac alemleri bulunan tek merkezli bir yapı yer alır. CBL nüshasında (Resim 136) TSM nüshasında olduğu gibi iki tepe resmi yapılmıştır. Geride kalan tepenin yamacına etrafı çitle çevrili, sağında ve solunda ağaç bulunan çardak tipi yapı. ön taraftaki tepenin alt tarafında ise alev şekli bulunmaktadır.

Deccâl'la ilgili betimlemelerin bulunduğu bir diğer resimli yazmalar da Ahvâl-i Kıyamet nüshalarıdır.. Eserin SK ve BSB nüshalarının her ikisinde de Deccal betimlemeleri bulunmaktadır. BSB

yazmasında Deccal zamanında Müslümanların durumun göstermektedir. Ahvâl-i Kıyamet metnine göre. Deccal ortaya çıktığında dünyada şiddetli bir kıtlık olacak, yiyecek ve içecek sıkıntısı yaşanacaktır. Böyle sıkıntılı bir durumda Müslümanlar tekbir getirdiklerinde karınları doycak, tesbihatta bulunduklarında susuzlukları gidecektir (14a-14b). Resimde (Resim 137). dağın yamacında dua eden insan figürleri betimlenmiştir. Süleymaniye nüshasında iki sahnede Deccal tasviri vardır. Deccâl'in etrafına sihirle duvar örmesini betimleyen sahnede (Resim 138) duvarın arkasında iri ve tek gözlü Deccal ile boynuzlu köylüleri yer alırken duvarın dışında ise kılıklı bir grup insan betimlenmiştir. Deccal ile Ahmet padişahın savaşını konu alan tasvirde ise (Resim 139). önde turuncu eşeği üzerinde giden iri ve tek gözlü, kürklü başlık giyen Deccal. arkadan siyah atı üzerinde kılıçla saldıran Ahmed b. Abdullah'a karşı kalkanla korunmaktadır. Arkadaki küçük tepenin solunda biri kılıç tutan iki, sağında ise çift boynuzlu iki kişi yer alır. BSM nüshasındaki Deccal ve taraftarlarının betimleyen örnekte (Resim 140) kahverengi eşeği üzerindeki iri ve tek gözlü Deccal. sol yanındaki ateş ve ellerinde çalgı aletleri olan üç ve sağındaki üç taraftan ile yolculuk etmektedir. Geri tarafta kalan tepenin sağında ve solunda onları izleyen ikişer kişi bulunmaktadır. Bu kişilerin başlarında daha sonra ilave edildiği anlaşılan boynuzlar yer alır. Berlin nüshasındaki bir diğer tasvir Deccal zamanında Müslümanların tekbir ile karınlarını doyurmalarını, teşbih ile susuzluklanm gidermelerini betimlemektedir. Bir dağın yamacında oturarak ve ayakta dua eden figürlerin yer aldığı sahnede (14b) Deccal imgesi yer almaz.

SK nüshasında, diğer Deccal tasvirlerinde ve halk kültüründe Deccâl'la özdeşleşen Cehennem (ateş) ve Cennet imgelerine yer verilmemesi dikkat çeken özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Berlin nüshasında ise sadece Cehennem'i temsil eden ateş betimlenmiştir.

Cifru'l-Câmi' metninde Deccâl'in eşeğinin rengi hususunda her hangi açıklama bulunmazken Ahvâl-i Kıyamet 'e kırmızı renkli olduğu belirtilmektedir.. Fakat eşeğin betimlenmesinde farklı renklerin kullanıldığı görülmektedir. Cifr el-Cami'nin TSM nüshasında siyah, İÜK nüshasında gri renk kullanılırken Ahvâl-i Kıyamet in Berlin nüshasında kahverengi renk tercih edilmiştir. Ahvâl-i Kıyamet metnindeki renk tanımlamasına uygun olarak çizilen eşek betimlemesi sadece SK nüshasında yer alır. Buradaki sahnede eşek, kırmızı-turuncu arası bir renge boyanmıştır.

BSB nüshasındaki tasvir, Deccâl'la birlikte çalgı çalan bir grubun bulunması bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu imge, Seyahatname'deki anlatım ile örtüşmektedir. Evliya Çelebi'nin, mehter grubunun, çalgıları çaldığında Deccal çıkmış gibi ses çıktığını bildirmesi (Evliya Çelebi 1996:1, 298) o dönemde Deccâl'in çıkışının büyük bir gürültü ile olacağı düşüncesinin varlığını göstermektedir.

Ahvâl-i Kıyamet nüshalarındaki Deccal sahneleri ile Cifru 'l-Câmi nüshalarındaki Deccal sahneleri casus betimlemeleri bakımından birbirinden ayrılırlar. Cifru'l-Câmi nüshalarının her ikisinde de, metinde vurgulanan canavar şeklindeki kılı casuslar betimlenirken, Ahvâl-i Kıyamet yazmalarındaki sahnelerde Deccâl'in casusları betimlenmemiştir.

Öte yandan Osmanlı resim sanatı dışında da Deccal betimlenmiştir. TSM. Hazine 1702 numaraya kayıtlı resimleri İran'da hazırlanan Falname'de 48b. sayfada Deccal tasviri (Resim 141) bulunmaktadır. Deccal, siyah eşek üzerinde beyaz tenli, siyah bııklı ve uzun sakallı, iri gözlü olarak betimlenmiştir. Diğer tasvirlerin aksine iki gözlü olarak resmedilen Deccâl'in çevresinde cennet ve ateş imgeleri bulunmamaktadır. Resmin alt tarafında yer alan boynuzlu figür Ahvâl-i Kıyâmet'te yer alan boynuzlu insan figürlerini çağrıştırırken, alt-sağ taraftaki garip görümlü yaratık ise Deccâl'in casusu olduğunu düşündürmektedir.

2.11.2. Meleklerin Deccal Ordusuna Saldırması

Bistâmi. metinde Hz. Muhammed'e atfedilen sözleri aktarmaktadır: Hz. Muhammed. bütün peygamberlerin kavimlerini Deccâl'in kötülüğüne karşı ikaz ettiğini vurguladıktan sonra, Deccâl'in kendi ümmeti zamanında ortaya çıkacağını ve 40 gün içersinde Mekke, Medine ve Kudüs dışında bütün şehirlere ve köylere uğrayacağını ifade eder. Yazar daha sonra bir hadise atıfta bulunarak şu bilgileri verir: Deccal, Medine yakınındaki Uhud dağında konaklar, Medine'ye yöneldiğinde Melekler ellerindeki kılıçlarla saldırır ve Deccal'i geri çevirirler. Bunun üzerine Deccal, ardına bakmadan Şam tarafına doğru kaçır (İÜK y. 98a).

TSM nüshasında (Resim 142) gökyüzünde Melekler ellerindeki kılıçlarıyla Deccal'a ve taraftarlarına saldırmaktadır. Sağında yeşillikler içersinde köşk. dolu çuval ve kasalar, solunda ateş, önünde casusları olan Deccal taraftarlarıyla kaçmaktadır. İÜK nüshasında (Resim 143) Deccal, sağında

ateş solunda köşk ve önündeki iki casusuyla kaçarken, arkasındaki askerleri hem kaçırmakta hem de silahlarıyla gökyüzünden kılıçla saldıran meleklerle karşı koymaya çalışmaktadır. CBL nüshasında (204b) bir tepe yamacında, sağda, etrafı çitle çevrili, sağında ve solunda selvi ağacı bulunan çardak şeklinde yapı resmine karşın solda alev şekli yer alır.

İÜK nüshasındaki Deccal ve taraftarları ile TSM nüshasındaki Deccal ve taraftarları silahlanma bakımından farklı özellikler taşırlar. TSM nüshasında sahnelerde Deccal ve taraftarları silah taşımazlar. İÜK nüshasındaki sahnelerde ise silahlıdır. Meleklerin saldırısında da TSM nüshasında Deccal ve taraftarları karşı kovmadan kaçarken. İÜK nüshasında saldırıya karşılık vererek geri çekilme söz konusudur.

2.11.3. Hz. İsa'nın Deccal'i Mızrakla Öldürmesi

Yazar metinde Hz. Muhammed'e atfedilen 'İsa Peygamber beyaz minarece indikten sonra Bâbilüd'de Deccâl'e yetişip, onu öldürür.' cümlesinden sonra Bâbilüd'e ilgili görüşlere yer vermektedir. Buna göre Bâbilüd'ün Şam yakınlarında köy olduğu söylendiği gibi Kudüs yakınlarında bir köy olduğunu iddia edenler de vardı. Tasvirin içeriği ile ilgili açıklama şu şekildedir: "Bu mahalde Deccal Hazreti

İşçi 'nin nüzulün duyup askeriyle kaçtığı ve Hazreti İsa'nı yetişüp elinde bir hırba ile göğsünden urup kati ittiğün nakş ve tasvir itmişlerdir'" (İÜK y.98b).

TSM nüshasında (Resim 144) ortada, başında alev şeklindeki hâlesi ve yeşil cübbesiyle Hz. İsa elindeki mızrağı, yanında alevi olan, siyah eşeği üzerindeki Deccal'in böğrüne saplamaktadır. Solda Deccal taraftarları ve casusları şaşkınlık ve korku içinde kaçışırken bir grup insan bu olayı izlemektedir. İÜK nüshasında (Resim 145) sağındaki köşk, solundaki ateş, önündeki casuslarıyla ve taraftarlarıyla kaçmakta olan Deccâl'in sırtına Hz. İsa tarafından mızrak saplanmaktadır. Başındaki hâlesiyle dikkati çeken Hz. İsa'nın arkasında ellerindeki kılıçlarıyla bir grup insan yer alır. CBL nüshasında (205a) arkadaki tepelerle öndeki tepenin arasında alev şekli yer alır.

Deccâl'in Hz. İsa tarafından öldürülmesi sahnesi Ahvâl-i Kıyâme'ın Berlin nüshasında da betimlenmiştir. Tasvirde (BSB Or. Oct. 1596, 15b) yeşil elbiseli, başında hâlesi olan Hz. İsa, elindeki uzun mızrağı, eşeğinden düşmüş olan ve sağında ateş bulunan Deccâl'in kalbine saplamaktadır. Sağda Hz. İsa'nın silahlı taraftarı yer alırken, sola Deccâl'in kaçışan taraftarları betimlenmiştir. Cifru'l-Câmi mr\ TSM nüshasında da Hz. İsa, mızrağını Deccâl'in kalbine saplarken. İÜK nüshasında sırtından saplamıştır.

Deccal, Tercüme-i Cifru 'l-Câmi yazmalarında olduğu gibi benzer konulu yazmalarda da resimlenmesi konunun İslâm kültüründeki yaygınlığını göstermektedir. Resimler arasında en önemli ortak özellik tüm tasvirlerde Deccâl'in eşeğiyle betimlenmesidir. Bu şekildeki bir vurgu dönemin kültüründe Deccâl'in eşeğiyle Bunun yanında Ahvâl-i Kıyamet yazmalarında yer alan Deccal tasviri ile Cifru 'l-Câmi yazmalarındaki tasvirlerde Cehennem'i temsil eden ateşin bulunması bir diğer özelliktir. Deccâl'in benzer konulu yazmalarda benzer şekilde betimlenmesi, halk kültüründe ortak bir modelin varlığını göstermektedir. Bu model eşeğiyle birlikte özdeşleşen Deccâl'in Hz. İsa tarafından mızrakla öldürülmesidir. Ancak Ahvâl-i Kıyâme'ın SK nüshasında Deccâl'in Ahmed Padişah ile savaşını konu alan tasvir bu modelin dışında kalmaktadır. Tasvirdeki Ahmed padişahın I. Ahmed olabileceği akla gelmektedir. Ancak figürün diğer yazmalardaki I. Ahmed portreleriyle bir benzerliği bulunmamaktadır.

2.12. HZ. İSA İLE İLGİLİ OLAY VE OLGULAR 2.12.1. Hz. İsa'nın Yeryüzüne İnişi

Bistâmi eserde bir hadis rivayetine dayanarak Hz. İsa'nın Mehdi zamanında Şam'ın doğusunda beyaz bir minareye iki meleğin kanatlarına iki elini koymuş bir şekilde ineceğini, halk ikindi namazında iken kâfirlerin evlerini ve ihtiyaç malzemelerini parçalayarak domuzları öldüreceğini belirtmektedir. Tasvire "Mestur üslup üzere bu mahalde tasvir olunmuştur" cümlesiyle atıfta bulunmaktadır (İÜK y.89a-89b).

TSM nüshasında (Resim 146) Hz. İsa gökyüzünde başında alevden hâlesiyle, iki melek arasında, ellerini iki yana açmaktadır. İÜK nüshasında ise (Resim 147) iki meleğin iki kolundan tuttuğu Hz. İsa, beyaz renkli minarenin tepesinde yer alan şerefeye inmektedir. Minarenin arka tarafında ortasında büyük bir kubbe ve kenarlarında küçük kubbelerin yer aldığı bir cami bulunmaktadır. CBL nüshasında (Resim 148) köşelerde ve iki yanda rumî^A motifleri ortada büyük bir alevden hâle bulunmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, Kur'an'da Hz. İsa'nın Allah katma "yükseltildiği" bildirilirken (Al-İmrân: 3/55; Nisa: 4/158). göğse yükseltilmesinin sadece ruhen mi yoksa hem ruhen ve bedenlen mi olduğu konusunda kesinlik yoktur (Çelebi 1996: 98-100; Santoprak 1997: 61-69). Fakat Zübdetü't-Tevârih nüshalarında Hz. İsa'nın göğse yükseltilmesini ele alan resimleri incelediğimizde, onun bedeniyle birlikte iki melek tarafından göğse çekildiği görülmektedir. Zübdetü't-Tevârih metnine göre, Yahudiler Hz. İsa'yı öldürmek isterler ve bu iş için aralarında Feltiyanus'u görevlendirirler. Fakat Allah Feltiyanus'u Hz. İsa şekline sokar ve Yahudiler yanlışlıkla onu asarlar (Renda 1973: 452). Zübdetü't-Tevârih'm tüm nüshalarında olay aynı biçimde tasvir edilmiştir (And 1998: 181-183). Üstte iki melek tarafından yükseltilen Hz. İsa. altta İSE, iki kolundan yakalanmış Hz. İsa'ya benzeyen bir figür yer almaktadır. (Resim 149) Ayrıca Hz. İsa'nın yaşamından kimi sahneleri ve ölümünün tasvirlerini, nerede hazırlandığı bilinmemekle birlikte, 16. yüzyıl sonlarından itibaren çeşitli resimli nüshalar yapılmış olan, büyük bir çoğunluğu Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Nişâburî (ö. 1035) tarafından peygamberler tarihi olarak yazılan Kısas-ı Enbiyâ nüshalarında görmekteyiz (Milstein 1999: 8, 185-217). H. 1150 . Ancak Kısas-ı Enbiya nüshalarında Hz. İsa'nın betimlenmesi Zübdetü't-Tevârih yazmalandaki tasvirlerden, göğse çıkarılmasının betimlenmemesi bakımından farklıdır. Sözelimi Kısas-ı Enbiya'nın SK nüshasında (Hamidiye 980) yer alan tasvirde (y. 147b) Hz. İsa bir darağacına omuzlarından asılmakta ve göğse çekilmesi ile ilgili bir ayrıntı bulunmamaktadır.

Tasvirler incelendiğinde Hz. İsa'nın cübbesi farklı renklerde. Göğse çekilirken Zübdetü't-Tevârih nüshalarından TSM nüshasında safran şansı. TİEM nüshasında mavi, CBL nüshasında lacivert elbise giyen Hz. İsa. yeryüzüne dönüşünde. Cifru'l-Câmi nüshalarından TSM nüshasında yeşil, İÜK nüshasında siyah cübbe giymektedir. Bu hususta metinde açıklık bulunmasa da IX. yüzyıl İslâm filozofu Kindî. Hz. İsa'nın safran ile boyalı san renk ve aş boyasıyla boyanmış cübbe giymiş ve iki avucunu iki meleğin ensesine koymuş bir vaziyette Şam'daki beyaz bir minarenin yanına incecğini bildirmektedir. Bu ayrıntılara nakkaşların da özen gösterdiği görülmektedir. Hz. İsa'nın fiziki hakkında da bilgi veren Kindî. saçının kulak yumuşağı tarafından aşağıya doğru sarkmış olacağını belirtir. Onun orta boylu ve çehresinin beyaza ve kırmızıya çalan bir renkte olacağını, 40 yıl hüküm sürdükten sonra Medine'de öleceğini ve Halife Ömer'in yanına defnedileceğini açıklamaktadır (İbn Haldun 1991: II, 176).

Hz. İsa'nın yeryüzüne dönüşü de Zübdetü't-Tevârih nüshalarındaki tasvirlerde olduğu gibi iki meleklerle gerçekleşmektedir. Metinde açıkça ifade edilmesine karşın TSM nüshasındaki tasvirde herhangi bir cami ya da minare imgesine yer verilmemiştir. Fakat İÜK nüshasında metinde belirtilen cami ve beyaz minare yer alır.

2.12.2. Hz. İsa'nın Ashab-ı Khef ile Buluşması

Yazar Hz. İsa'nın Hz. Muhammed'in prensiplerini uygulayacağını, kırk yıl kalacağını. Araplardan bir kızla evleneceğini ifade ettikten sonra Allah'ın Ashab-ı Khef i Hz. İsa'ya yardım etmesi için dirilteceğini bildirir. Açıklamaların sununda yer alan "Hazreti İsa'nın Ashab-ı Khef ile tasvirleridir ki nüsha-i asılda menkûş ve mûsa'n>erdi" cümlesi tasvire açıklık getirmektedir (İÜK y.99a).

TSM nüshasında (Resim 150) başında alev şeklindeki hâle ve yeşil cübbesiyle Hz. İsa, bir mağara, önünde yanlarındaki köpekleriyle üçü oturmuş, üçü ayakta olan Ashab-ı Khef ile konuşmaktadır. İÜK nüshasında (Resim 151), yine başındaki hâle ve yeşil cübbesiyle mağara önünde post üzerinde oturan Hz. İsa. karşısında ağaçlar altındaki beş kişi ve beyaz bir köpekten oluşan toplulukla konuşmaktadır. CBL nüshasında (206a) arkasında tepeliklerin, önünde bir meydanın bulunduğu mağara girişi resmedilmiştir. Resimde herhangi bir figür çizimi yoktur.

Ashâb-ı Khef ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de geçen bir kıssa vardır. Bu kıssaya göre bir grup genç yaşadıkları toplumun kötülüğünden korunmak için bir mağaraya sığınır. Allah mağarada onlara ağır bir uyku verir. Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle "üçyüz yıl kaldılar, dokuz da ilave ettiler." Daha sonra uyanırlar ve gençlerden bir elindeki eski gümüş para ile alışverişe çıkar. ..."(Khef, 18/9-26) Allah mağarada kaç kişi bulunduğu üzerine tartışılmasını eleştirir: "Görölmeyene taş atar gibi: "Onlar üç kişidir, dördüncüleri köpekleridir" diyecekler. 'Beştir, altıncıları köpekleridir' diyecekler. 'Yedidir, sekizincileri köpekleridir.' diyecekler. De ki: 'Onların sayısını rabbim daha iyi bilir.'..."¹ (Khef, 18/22). Sayılarının bilinmediği gibi Ashab-ı Khef in Hz. İsa'dan önce mi yoksa sonra mı yaşadığı, dolayısıyla hangi dine mensup olduğu konusunda da kesinlik yoktur (Ersöz 1991: IH, s. 466).

Tercüme-i Cifru 'l-Câmfî metninde Ashab-ı Kehf in Hz. İsa'ya yardım için diriltileceği belirtilse de Şa'rânî, kitabında Hz Muhammed'e atfedilen şu sözü aktarmaktadır: "İsa er-Revha'dan geçip Hac veya Umreye niyet edip telbiye getirmediği (kıyamet kopmaz.) Allah o zaman onun havarilerini Ashab-ı Kehf i rakîm yapacak, onlar da onunla birlikte hacca gidecekler. Çünkü onlar henüz ölmediler ve hacca gitmediler." "... O (İsa) Ashab-ı Kehf ile birlikte hacca gidecek." (Şa'rânî ty: 511, 533)

Ashab-ı Kehf'in peygamberler tarihinin bulunduğu yazmalarda da resimlendiği görülmektedir. Örneğin Zübdetü't-Tevârih yazmalarından TSM nüshasındaki 147b. sayfada (Ersöz 1991: III, s. 466) ve TiEM nüshasında (Resim 152) Ashab-ı Kehf yedi kişi resmedilmiştir. Aynı şekilde Kısâs-ı Enbiyâ yazmalarında da Ashab-ı Kehf yedi kişi olarak resmedilmiştir'. (Resim 153) İncelediğimiz Cifru l-Câmi nüshalarında ise Hz. İsa'nın karşısında TSM nüshasında altı kişiye karşılık İÜK nüshasında beş figür yer alır. İÜK nüshasında farklı olarak Hz. İsa beyaz bir post üzerine oturmaktadır.

Zübdetü 't-Tevârih nüshalarında köpeğin kahverengli olduğu görülürken tez konusu olarak ele aldığımız Cifru'l-Câmi yazmalarında köpeğin rengi beyazdır. Ashab-ı Kehf tasvirlerinde, köpekleri arka ayakları üzerine çökerken Kur'an-ı Kerim köpeğin durumunu "...girişte ön ayaklarını uzatmış vaziyettedir. ..." (Kehf. 18/18) şeklinde tarif etmektedir.

Metinde Ashab-ı Kehf in sayısı veya köpekleriyle ilgili bir ayrıntı bulunmamasına karşın tasvirde köpeğin bulunması, nakşanın metindeki bilgilerle yetinmeyip tasvire kendi birikimini yansıttığı görülmektedir.

2.13. YE'CÜC-ME'CÜC TOPLULUĞU

2.13.1. İskender seddi

Yazar Bistâmi, metinde İskender Şeddi'nin fiziki yapısından söz etmektedir. Açıklamalarına göre. iki dağ arasındaki vadide olan şeddin eni 150 zira. uzunluğu 50 arşındır, 25 zira eninde 50 zira yüksekliğinde demir kapısı vardır. Yapımında demirden kerpiç kullanılan şeddin yarıklarına erimiş bakır dökülerek som hale getirilmiştir. İki kanatlı kapısının kanadının her birinin eni 50, kalınlığı 5 ziradır. Kapının üzerinde 7 arşın uzunluğu, 1 zira kalınlığı olan kilit, kilidin üzerinde 1,5 zira uzunluğunda 12 dişli anahtar bulunmaktadır. Kapının alt eşiğinin kalınlığı, genişliği 100 ziradır. Şeddin'iki tarafında uzunluğu ve genişliği 200'er zira olan iki hisar bulunmaktadır. Bu hisarların beyi haftada bir gün askerleriyle kapıya gelip ve şeddin kilidine, şeddin arkasında olan Yecüc topluluğu işitip bekçilerin var olduğunu bilsinler diye iki üç kere sert bir şekilde vurmaktadır. Metnin sonundaki tasvirle ilgili açıklama ise şu şekildedir: "Bu mahalde zikr olman dağların arasında olan vadinin ve şeddin ve hisarların tasviri vardır" (İÜK y.IOOB-IOla).

TSM nüshasında (Resim 154) iki kanatlı kapısı olan. duvar şeklindeki şeddin arka tarafında ellerindeki kılıçlarıyla askerler yürüyüş yaparken kalabalık bir topluluk onları seyretmektedir. İÜK nüshasında (Resim 155) dört tarafı surla çevrili meydanın içersinde,ok atan, davul çalan, zurna öttüren insanlardan oluşan hareketli bir topluluk yer alır. Surun iki kanatlı giriş kapısının önündeki merdivende ise kılıçlarıyla dört asker nöbet tutmaktadır. CBL nüshasındaki tasvirde ise (Resim 156) iki kanatlı kapısı olan surun arkasında boş bir meydan vardır.

Bu tasvirlerde, Kur'an-ı Kerim'de belirtilen (Kehf: 18/83-97). geçmişte Zülkarneyn döneminde yaşamış olan Ye'cüc-Me'cüc topluluğu ele alınmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de geçen Zülkarneyn'in kim olduğu hususu ise tartışılan bir konudur. Kelime olarak iki boynuz, iki asır sahibi anlamına gelen Zülkarneyn bir şahsın lakabı olarak düşünülmüş, çoğunlukla doğu ile batıya sahip anlamında kullanılmıştır. Tartışmalar daha çok Zülkarneyn lakabının hangi şahıs için kullanıldığı yönündedir. Kur'an-ı Kerim'de geçen lakab için, Hz. İbrahim zamanında yaşamış olan. adaletiyle meşhur Afridûn b. Esfiyan b. Cemşid. Abdullah ibn Dahhâk, Merziban b. Merduye, Ebû Kerb Semiyy b. Ubeyd b. Efrîkîşelhimyeri, Sa'd b. Râyîş, gibi isimler ileri sürülmüş (Yazır 1971: V, 3275-3279) olsa da bazı müfessirlerin lakapla İskender'in kastedildiğini düşündükleri (Suyûtî ts: 393) görülmektedir

İslâm yazınında Zülkarneyn ile özdeşleşmiş olan İskender'in şeddi ile ilgili İslâm resim sanatında bir çok tasvir bulunmaktadır. Sözgelimi 10 Ramazan 670/10 Nisan 1272 tarihli Dakâiku'l-Hakâik (Barrucand 1992: 113-114) adlı eserde de (BN. MS pers. 174. y. IOOv) İskender Seddi'nin tasvirine (Resim 157) rastlamak mümkündür. Tasvirdeki sed .Kur'an-ı Kerim'de de belirtildiği gibi iki dağ arasında inşa edilmiştir. Şeddin burçları üzerinde atlı askerlerin tasviri bulunurken Ye'cüc -Me'cücTe ilgili herhangi bir ayrıntı bulunmamaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Ye'cüc ve Me'cüc topluluğu ile ilgili

ayetin resimlenmesi Falname'de (H. 1702) görülmektedir. Resmin üst tarafında Kehf suresinin 94. ayetinin "Ye'cüc ve Me'cüc bu yerde bozgunculuk yapıyorlar" şeklinde geçen kısmı yer almaktadır. Sahnede, küçük boylarıyla dikkat çeken Ye'cüc ve Me'cüc topluluğu için garip görünümlü yaratıklar duvar örmektedir (Resim 177). İslâm edebiyatında İskender çok farklı eserlere konu olmuştur. Şehname, Nizami ve diğer yazarların İskender'le ilgili mesnevileri bunların en ünlüleridir. Bu eserlerin resimli nüshalarında Ye'cüc-Me'cüc'e karşı duvar ördürmesi sıklıkla betimlenmiştir. Osmanlı geleneğinde en erken örneği tasvirli Ahmedî (ö. 815/1412-13) İskendernâme\Qxm.d& de yer alır. Eserdeki hikâyeye göre İskender. Tamgaç kılavuzluğunda Çin civarını gezerken çok yüksek iki dağ yakınında zayıf düşmüş bir topluluk görür. Bu topluluk İskender'e, dağların ötesinde yaşayan, kendilerini sürekli rahatsız eden Ye'cüc-Me'cüc topluluğundan dert yanar. Bu topluluğun yol olarak kullandıkları iki dağın arasındaki geçidi duvarla kapatarak bu topluluğun kendilerini yağmalamasına engel olmasını isterler. Bu istek üzerine İskender büyük bir servet harcayarak, iki dağ arasındaki geçidi, saç destekli demir duvarla kapatır (Bağcı 1989:2'52-253). Zübdetü't-Tevârih'm TSM nüshasında (H. 1321) 48b. numaralı sayfada (Renda 1973: Resim 4) ve CBL yazmasındaki tasvirde (Resim 158) yer alan sed, Kur'an-ı Kerim'de anlatıldığı (Kehf: 18/83-97) gibi iki duvar arasında inşa edilmektedir. Aynı şekilde İskender'in sed ördürmesi resimli Kısâs-ı Enbiyâ yazmalarında da betimlenmiştir. Sözelimi 1577 tarihli Kısâs-ı Enbiyâ yazmasında yer alan tasvirde (NYPL Spencer Koleksiyonu. Persian Ms.46, y. 132a) İskender'in ördürdüğü duvarın arkasında küçük boylu Ye'cüc-Me'cüc topluluğu bulunmaktadır. (Milstein 1999: Resim XVII). İncelediğimiz yazmalardaki gibi şeddin içini gösteren bir diğer tasvir de Metâliü 's-Saâde'de (BN suppl. Turc 242) yer alır (And 1998: 290) Tasvirde, şeddin içinde Ye'cüc-Me'cüc'le birlikte "Su'ban ya da Büsran" adlı dev bir yılan bulunmaktadır. Ye'cüc-Me'cüc bu yılanın yanında çok küçük kalmaktadır. "Su'ban ya da Büsran" önce küçük bir yılanken sonra giderek devleşmiş sonunda ejderhaya dönüşmüştür. Karada tehlikeli olmaya başlayınca Tanrı onu okyanusa atmış, orada da hareketiyle büyük dalgalar oluşturacak kadar büyümüştür. Okyanusta da tehlikeli olmaya başlayınca Tanrı onu rüzgarla Ye'cüc Me'cüc'ün bulunduğu şeddin arkasına atmıştır (And 1998: 290-291).

2.13.2. Ye'cüc-Me'cüc

Metinde Mehdi'nin İstanbul'u fethinden sonra, Allah'ın, âlemi harap ederek Ye'cüc-Me'cüc topluluğunu göndereceği belirtilmektedir. Bu topluluk Taberiyye Denizi "ne gelerek tüm suyunu bitirirler. Bunların ok ve yayları Müslümanların yemek pişirmelerine yedi yıl yeter. Bu topluluk üç kısımdır: Bir kısmı çok küçük yapılı, bir kısmı uzun boylu, diğer bir kısmı da dev cüsselidir. Ye'cüc-Me'cüc topluluğunun özelliklerinden sonra tasvirle ilgili açıklama bulunmaktadır: "Bu mahalde nüsha-ı asi üzere hu taifenin üç kısmı tasvir olunmuştur" (İÜK y.99b-100a).

TSM nüshasında (Resim 159) iki tepe yer alır.Üstteki tepenin yamacında, kısa boylu topluluk, alttaki tepe yamacında, siyah derili, başının iki yanında boynuz bulunan bir yaratık önderliğinde, uzun boylu topluluk ellerindeki savaş aletleriyle yürüyüş yapmaktadır. İÜK nüshasındaki tasvirde (Resim 160) tepe yamacında, üst tarafta kısa boylu topluluk, alt tarafta uzun kulaklı ve garip görünümlü dev yaratıklar resmedilmiştir. CBL nüshasında (207b) üç sıra tepeden oluşan dağlık bir arazi tasviri yer alır. Resimde figür bulunmamaktadır.

Tasvirlerde Kur'an-ı Kerim'de de geçen, kıyamet yaklaştığında her tepeden akın edecekleri ifade edilen Yecüc ve Mecüc (Enbiya: 21/96-97) ele alınmaktadır. TSM ve İÜK nüshalarında metinde de belirtildiği gibi üç farklı özelliğe sahip grupların tasviri yer alır. Her ne kadar metinde bahsedilmese de tasvirlerde Ye'cüc-Me'cüc topluluğunun uzun kulaklı olmasına da dikkat çekilmiştir. Hatta İÜK nüshasında kulaklar yerdegecek şekildi abartılmıştır. Metinde, Hz. Muhammed'e atfedilen sözlerde de ifade edildiği gibi (Müslim 1992: Fiten 110, III. 2253-4; Tirmizi 1992: Fiten 59. IV, 512; İbn Mace 1992: Fiten 4075, U, 1358) Ye'cüc Me'cüc'ün, Taberiyye¹ gölüne gelerek suyunu bitirmeleri özellikle vurgulanırken resimlerde göl ile ilgili herhangi bir ayrıntı yer almamaktadır. Halbuki Ahvâl-i Kıyamet yazmalarındaki tasvirlerde göl imgesi dahil bir çok ayrıntıya dikkat çekilmektedir. Süleymaniye Kütüphanesi (Hafid Efendi 139, y. 18b) (Resim 161) ve Berlin-Staatsbibliothek'de bulunan (BSB Ms. Or. Oct. 1596, y. 17a) (Resim 162) Ahvâl-i Kıyamet nüshalarında, bir dere veya göl kenarında, abartılı bir şekilde uzun kulaklı olan Ye'cüc-Me'cüc topluluğu yer alır. Hatta her iki tasvirde de metinde belirtildiği gibi {Ahvâl-i Kıyamet ts: Hafid 139, vr 17b-19b; Ahvâl-i Kıyamet ts: BSB, Or. Oct. 1596, vr,

16b-18a) gruptan biri bir kulağını döşek gibi yere sermiş diğer kulağını da yorgan gibi üzerine örtmüştür. Ayrıca her iki tasvirde de ellerindeki oklarla, ok kullanmadaki maharetleri, SK nüshasına bir üyenin dev bir kayayı kaldırması da güçlerini vurgulanmaktadır.

2.14. DÂBBETÜ'L-ARZ

Müellif Bistâmi, Kur'an-ı Kerim'in yorumcuları olan tefsircileri kaynak göstererek Dâbbetü'l-Arz'ın Musa asası ve Süleyman Mührü ile çıkacağını ve müminin yüzüne asayı sürüp nurlandırırken, kâfirin yüzüne mühür ile basıp nişan edeceğini söyler. (İÜK y. I 19b)

Şerif b. Seyyid Muhammed, Dâbbetü'l-ArzTa ilgili bu açıklamayı yetersiz bulduğunu ve asıl nüshadaki Dâbbetü'l-Arz tasvirinin güvenilir kitaplardaki açıklamalara uygun olmadığını belirterek kendisi bu konuda ünlü tefsir kitabı olan Keşşaf 'dan alıntılar yaparak ilave bilgiler vermektedir-Keşşaj ani 'l-esrâri 't tenzil'dır.

Mütercim açıklamalarına şu ayetle başlar: "O söz başlarına geldiği (kıyamet yaklaştığı) zaman, onlara yerden bir dâbbe (mahluk) çıkarırız da bu onlara insanların ayetlerimize kesin iman getirmemiş olduklarını söyler" (Nemi Suresi, 27/82) Ayetten sonra Şerif b. Seyyid Muhammed, tefsircileri kaynak göstererek Dâbbetü'l-Arz ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermektedir: Keşşaf , yanışta kimsenin yetişemeyeceği. 60 zira uzunluğunda, dört ayaklı ve kanatlı olan Dâbbe'yi Deccâl'in muhbiri olarak nitelendirir. İbn Cüreyh Dâbbetü'l-Arz'ı şu şekilde tarif eder: "Başı öküz başı, gözü domuz gözü, kulağı fil kulağı, boynuzu dağ tekesi boynuzu, boynu devekuşu boynu, göğsü aslan göğsü, rengi kaplan rengi, yanağı kedi yanağı, kuyruğu koç kuyruğu, ayağı ve tırnağı deve ayağı ve tırnağı gibidir. Başının göğve veya bulutlara eriştiği rivayet edilmiştir." Dâbbetü'l-Arz, Hz. İsa'nın, inişinden sonra Mekke'ye gelip Müslümanlar ile Kabe'yi tavaf ederken Safa Tepesinden çıkar. Dâbbe. çıkmaya başladığında halkın haberi olur ve onun çıkışını seyrederek. Üç günde üçte biri çıkar. Dâbbetü'l-Arz'da her renk bulunur. Doğu, Batı. Güney ve Kuzey yönlerine haykırır ve sesi dört bir yana ulaşır. İslâm'dan başka dinin geçersiz olduğunu söyleyip şahadet getirir. Uzunluğu atlı gidişle bir fersahtır ve üzerine üç günde çıkılabilir. Elindeki Musa asası ile müminlerin alnından vurur. Vurulan yer beyazlaşıp iki gözü arasında mümin diye yazı oluşur. Kâfirlerin burnuna Süleyman mührü ile basar ve onların iki gözleri arasında kâfirdir yazısı oluşur. Tasvirin açıklaması metnin uzunluğuna göre kısa kalmaktadır: "Pes bu tafsil zabt olunup şekli-i Dâbbetü 'l-Arz buna göre tasvir olına" (İÜK y. 119a-121a).

TSM nüshasında (Resim 163), alnının ortasında boynuz bulunan insan başlı, fil kulaklı, dört ayağına ilave olarak ön tarafta iki kolu bulunan, benekli bir deriye sahip hayvan gövdeli bir yaratık olan Dâbbetü'l-Arz'ın karın bölgesinden alevlerin çıkmaktadır. Ayrıca iki kanadı olan bu yaratık sol elinde, ucunda ejder kafatasının bulunduğu bir topuz benzer bir sopa taşımakta ve kendisini izleyen insanlardan biri sağ kolundan tutmaktadır. İÜK nüshasında (Resim 164) tepe yamacında, siyah benekli beyaz derisi olan, dört ayaklı iki kollu fil kulaklı geyik boynuzlu koyun burunlu bir yaratık yer alır. Karın bölgesinden alevlerin çıktığı iki kanatlı yaratık, sağ elinde ucuna hayvan kafası takılı bir topuz benzeri bir alet taşıırken sol elinde mühür bulunmaktadır. Mühürle kendisini izleyen topluluktan birinin alnını mühürlemektedir. CBL nüshasında (Resim 165) yüksek iki tepenin ön tarafında iki küçük tepelik yer alır.

Dâbbetü'l-Arz, İslâm resim sanatında çok farklı betimlemeleri yapılan yaratıktır. Falname 'de yer alan, Dâbbetü'l-Arz betimlemesi Cifru 'l-Câmi 'de yer alan tasvirlerden oldukça farklıdır. (TSMK, H 1703, y. 22b) (Resim 166) Yazmada, omuzlarından çıkan iki kanadı ve ayakları arasından yere doğru sarkan yapraktan oluşan kuyruğu bulunan, iki boynuzlu, bir elinde asa bir elinde mühür tutan yaratık betimlemesi vardır. Tepeden bağlı beyaz saçlı olan yaratığın vücudu yapraklarla örtülüdür. Tasvir bir hayvan betimlesinden öte canavar şeklindeki insan tiplemesini andırmaktadır. Fakat yapraktan oluşan kuyruğu ve boynuzları hayvan özelliklerini taşımaktadır. Yaratık diğer resimlerin aksine sevimlilikten tamamen yoksundur. TSM. Hazine 1702"ye kayıtlı Falname"de de iki Dâbbetü'l-Arz tasviri yer alır. İlk tasvirde (Resim 167) insan yüzlü ve insan gövdeli, iki kanatlı, yapraklardan oluşan başlıklı yaratık sol elinde yüzük bulundururken diğer elinde asa tutmaktadır. İkinci tasvirde (Resim 168) insan yüzlü ve gövdeli, iki kanatlı, bir elinde asa bir elinde mühür bulunan tavus kuşu tüyünden kuyruklu yaratık betimlemesi vardır. Fakat TSM. Hazine 1703'teki canavar şeklindeki yaratığın aksine burada sevimli bir yaratık betimlemesi mevcuttur.

Resimli Ahvâl-i Kıyamet yazmalarında SK nüshasındaki Dâbbetü'l-Arz betimi (Hafid Efendi 139, y.

20a) (Resim 169) Cifr el-Cami'deki Dâbbetü'l-Arz betimine benzemektedir. Yazmada, hayvan gövdeli, insan başlı, boynuzlu, dört ayağına ilave olarak iki kolu ve iki kanadı bulunan, bir elinde asa ve diğerinde mühür taşıyan yaratık betimlemesi vardır.

Tüm Dâbbetü'l-Arz betimleri karşılaştırıldığında ortak olan özellik bir elinde mühür diğer elinde asa bulundurmasıdır. Fakat Cifru 'l-Câmi 'nin TSM nüshasındaki tasvirde mühür bulunmamakta ve bu tasvirde yaratık asayı sol elinde tutmaktadır. Diğer Dâbbetü'l-Arz tasvirlerinde yaratık mührü sol, asayı ise sağ elinde taşımaktadır.

Yaratığın farklı betimlemelerinin yapılması dönemin Dâbbetü'l-Arz hakkında farklı düşüncelerin olduğunu göstermektedir. Sözelimi Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, bir yerde besili atları ve mandaları Dâbbetü'l-Arz'a benzetirken (Evliya Çelebi 1999: III, 29-30) diğer bir yerde iri yapılı hamalları bu yaratığa (Evliya Çelebi 1996: I, 261) benzetmiştir. Falnâme'deki Dâbbetü'l-Arz tasvirleri Seyahatname'deki insan tiplerinin yansıması, diğer Dâbbetü'l-Arz tasvirleri ise hayvan tiplerinin yansımasıdır.

Yaratığa değişik boynuz betimlemesi yapılırken Cifru 'l-Câmi'nin TSM nüshasındaki boynuz tipi. Cifru l-Câmi yazar ile çağdaş olan Yazıcızâde Ahmed Bîcan'ın (ö. 870/1466'dan sonra) eseri Envârul-Âşıkîn'deki Dâbbetü'l-Arz hakkındaki gergedan boynuzlu tiplmesiyle (Ahmed Bîcan 1301: 372) örtüşmektedir. Dâbbetü'l Arz'ın boynuzu, TSM H. 409'a kayıtlı Tercüme-i Acâihü 1-Mahlûkât adlı yazmanın 119b. sayfasında yer alan gergedanın boynuzuyla (Keçelioğlu 1997: Resim 88) aynı kalıpta yapılmıştır.

Metinde her hangi bir ayrıntı bulunmamasında karşın sadece Cifru'l-Câmi nüshalarındaki yaratıkların asalarının ucunda kuru kafa olması, İÜK nüshasını resimleyen nakkaşın TSM nüshasındaki resimleri incelediği fikrini güçlendirmektedir.

2.15. GÜNEŞİN BATIDAN DOĞMASI

Metin kıyametin kopmasının alametinin ilkinin Deccâl'in çıkması olduğu, diğerinin de güneşin üç gün boyunca batıdan doğması olduğu belirtilmektedir. Sahne şu şekilde açıklanmaktadır: "Nüsha-i aslâda bu mahalde semâ-i dünyâyı yazıp Mekke üzerinde şemsin garb tarafından doğması tasvir olunmuştur" (İÜK y. 101b).

TSM nüshasında (Resim 170) tepe yamacındaki Kabe'ye iki kişi secde ve dua ederken, üstte sol taraftaki güneşe yönelen iki kişi ellerini semaya açarak yalvarmaktadırlar. Tasvirin sol tarafındaki iki kişi ise olayları hayretler içersinde seyretmektedirler. İÜK nüshasında (Resim 171) tepe yamacındaki Kabe etrafındaki insanlar. Kabe'ye doğru secde ederek ve ellerini kaldırarak yakarmaktadırlar. Üstte, tepenin arkasındaki bir grup insan, sağ taraftaki güneşin doğuşunu şaşkınlık içersinde seyretmektedirler. CBL nüshasında (Resim 172) tepe yamacına Kabe resmi yapılmıştır. Tasvirde güneş ve figür imgesine rastlanmamaktadır.

Her ne kadar, metinde Mekke dışında güneşin batıdan doğması ile Kabe arasında bağlantı bulunmamaktadır. Buna karşın tasvirde güneşin batıdan doğması ile Kabe bir arada betimlenmiştir. Sahnede Kabe imgesine yer verilmesi, figürlerin yakarışları göz önüne alındığında güneşin batıdan doğmasıyla insanî arın kutsal değerlere yöneleceğine vurgulama olabilir. Ayrıca "Güneş batıdan doğup, kâfirler Müslümanlara hükmettiklerinde, Habeşliler Beytullah'a gelip taşlarını bir bir sökerek denize atacaklar." şeklindeki rivayet (Şa'rani ty: 527-528), Kabe ile güneşin batıdan doğması arasındaki bağlantıyı göstermektedir. Nitekim İÜK nüshasındaki 102a. resim ile 106a. Kabe'nin Habeş topluğu tarafından yıkılması konulu resimlerde aynı konumda gösterilen güneş bu bağlantıyı güçlendirmektedir.

Güneşin batıdan doğması Ahvâl-i Kiyâmefvz de resimlenmiştir. Ancak tasvirde (Resim 173) Kabe bulunmamakta, sadece hayretler içersinde güneşi seyreden insanlar betimlenmiştir. Tasvirde, Ahvâl-i Kiyamet metninde de belirtildiği gibi. batıdan doğan güneşle ayın bir araya gelişi yer alır.

Güneşin batıdan doğmasının gravürlendiği de görülmektedir. Yazıcızâde Mehmed'in (ö. 1451) Muhammediye adlı eserinin 1301/1883 tarihli baskısında, kıyamet alametlerinden sadece güneşin batıdan doğmasının gravürlenmesi ilginçtir.

Eserde kıyamet alametlerinin tümünden bahsedilmesine karşın, kıyametten önce görülecek olan son alametlerden güneşin batıdan doğmasının betimlenmesi (Resim 178). kıyamet zamanının iyice yaklaştığı izlenimini vermektedir.

2.16. RÜZGARIN GÖNDERİLMESİ

Metne göre. kıyametin kopmasından hemen önce, Allah yeryüzüne mülayim bir rüzgar gönderecek ve bu rüzgar her Müslüman ve müminin ruhunu alacaktır. Böylece "salih" Müslümanlar ölecek ve dünyada sadece kötü insanlar kalacaktır. Kıyamet bu kişilerin üzerine kopacaktır. Tasvir ayrıntıları hakkında şu açıklama

yapılmaktadır: "Bâğçeler ve ağaçlar dibinde çenk, çağana ve şeştâ ve tanbur ile fisk ıı fücür eyleyüp lehv ü lağvle meşgîl ve zikr-i Hak'dan gaflet ve zehûl üzere tasvir olunmuştur" (İÜKy. IOOa-IOOb)

Resimler, metnin anlatımına uygun bir biçimde, bir tepenin yamacında, ağaçların altında çalgılar¹ eşliğinde eğlenen insanları canlandırır, TSM nüshasında (Resim 174) ağaçlar altında, yere serilmiş ortasında meyva dolu tabaklar bulunan halı üzerine oturmuş kadın ve erkeklerden oluşan bir grup insan çalgılar eşliğinde

Metinde çalgı isimleri olarak ceng, çağâne, şeştâ ve tanbur (iÜK y. 100b) isimleri geçmektedir. Ceng batı çalgılarından harpm ilkel şekli olup menşei çok eskidir. Eski Arap. İran ve Türk musikilerinde yaygın olarak kulandan çengin 18. yüzyılın sonundan itibaren kullanılmadığı düşünülmektedir (Öztuna 1990: I, 198; Sevin 1990: 41, 86). 16. yüzyılda ehl-i hıref tarafından padişaha takdim edilen bayram hediyeleri arasında nakışlı bir ceng bulunması, çengin dönemin eğlence kültüründeki yerini açıklamaya yeterlidir (Meriç 1953: s. 74) Şeştâ (şeştâr, şeşdâr) da aynı şekilde harpe benzeyen, 6 telli ve perdeli olan, "Türk Harpi" de denilen bir çalgıdır (Öztuna 1990: II. 353). Çağâne (çağane, çegâne) 17. asırda Türk Musikisinde kullanılmış olan nefesli bir çalgı (Öztuna 1990: I, 189) olmasına karşın, metinde geçen tanbur gibi gerek TSM yazmasında gerek diğer yazmalardaki tasvirlerde herhangi nefesli çalgı yer almamaktadır. TSM yazmasındaki tasvirde (y. 243b). eğlence için çengle birlikte, kemence ve kemanın atası sayılan, kâsesi hindistan cevizinden yapılan, genellikle üç telli (tek telliden 5 tellisine kadar vardır) olan rebâb (Öztuna 1990: II. 221) ve zilli bendir (bender) de denilen, bilinen defe göre kasnağı daha geniş olan bendir* veya Türk defi olarak isimlendirilen (Öztuna 1990: I, 212) zilli def kullanılmıştır. İÜK yazmasında (y. 100b) zilli bendir ve rebab kullanılırken, TSM nüshasındaki tasvirin kopyası olan CBL nüshasındaki tasvirde (y. 208a) herhangi bir insan ya da çalgı figürüne yer verilmemiştir. Tasvirde sadece tepeler ve yamacındaki ağaçlar çizilmiştir. Ceng ve zilli bendir eğlencede sıkça kullanıldığı görülmektedir. Aslında görevi çalgıcılık, etkisi eğlenceye, neşeye, sevgiye yönelik olan ceng, Gırrename'de (CBL 434) ve Acaibü'l-Mahlûkat'daki (BL Add. 7894) tasvirlerde de g.rüldüğü gibi zühre=venüs gezegeninin bir simgesi haline gelmiştir (And 1998: 345-346). Bu iki çalgı 1463 tarihli Hamse-i Hüsrev Dehlevi'de Hüsrev ile Şirin'in söyleyişini ele alan tasvirde kullanılmıştır (Çağman-Tanıncı 1979: Resim 17). Sultan I. Ahmed için Kalender Paşa tarafından hazırlandığı düşünülen albümde yer alan Haremde eğlenceyi konu alan tasvirde ud, ceng ve zilli bendir yer almaktadır (Çağman-Tanıncı 1979: Resim 63) Çengin, 1460 tarihli Külliyyat-ı Kâtibi'de ve 17. yüzyılda çarşı ressamılarınca hazırlanan albümde de görüldüğü gibi (Gürtuna 1999: Resim 3 ve 56) genellikle kadınlar tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır.

içki içerek eğlenmektedir. İÜK nüshasında (Resim 175) TSM nüshasından farklı olarak ortada meyva tabakları ve çalgıcılar arasında çeng bulunmamaktadır. CBL nüshasındaki tasvir (Resim 176) diğer tasvirlerde olduğu gibi TSM nüshasındaki tasvirin kopyasıdır ve figürlere yer verilmemiştir.

Metinden, bu insanların Allah tarafından gönderilen rüzgar sonrasında gerçek Müslümanların canının alınmasıyla geride kalan sapıklığa düşmüş insanlar olduğu anlaşılmaktadır.¹ Tasvirin temel konusu, kıyametten önce ortaya çıkacak olan rüzgar aracılığı ile dünyadaki salih Müslümanların canının alınması iken, tasvirde rüzgarla ilgili herhangi bir imgeye yer verilmemiştir. Bunun yerine rüzgar sonrası hayatta kalan kötü huylu insanların yaşama biçimleri canlandırılmıştır.

VI. SONUÇ

15. yüzyıl Azerbaycan, Irak ve Anadolu'da Hurufiliğin aktif olduğu bir yüzyıldır. Hurufilik, Tanrıyı, insanı genel anlamda varlığı harfler ve sayılar ile açıklamaya çalışan ve Fazlullah tarafından 800/1398 yılında Horasan'ın Esterabad kasabasında kurulan bir tarikattır. Tarikatın felsefesinde, varlığın hakikatini çözümlemeye Arap alfabesinin 28 ve Fars alfabesinin 32 harfi esas teşkil etmektedir. Hurufilik 14. yüzyılın son yansında Esterabad, Irak, Azerbaycan ve Anadolu sahalarına yayılmış, hatta Fatih Sultan Mehmed zamanında Osmanlı sarayına da nüfuz etmiştir. Sonraları Hurûfîler yakılmak suretiyle cezalandırıldılar da yine de faaliyetlerini sürdürmüşlerdir (Grohmann 1988: V/I, 598-599).

ilim hayatında büyük bir ilerlemenin görüldüğü, tarikatların yaygınlaştığı II. Murad (1404-1451) devrinde dinî zümreler dânişmendler, dervişler, sûfîler ve hurîfîler şeklinde dört gruba ayrılmaktaydı. Hurufiliğin bu derecede yaygın olduğu dönemde Edirne'de 1444 yılında Hurûfî tarikatına mensup olanlar katliama uğramıştı (İnalcık 1979: 613-614). Cifru'l-Câmi'nin yazarı olan Abdurrahman B. Muhammed B. Ali B. Ahmed el-Bistâmi'nin (ö. 858/1454) yaşadığı yıllar incelendiğinde bu dönemde Hurufiliğin, bir anlamda cifr ilminin revaçta olduğu görülmektedir. Hurufiliğin bu derecede yaygın olduğu dönemde yazılan Cifru'l-Câmi, dönemin popüler kültürünün ürünüdür.

Araştırmamızda, konumuzla ilgili olarak yazannın Arapça kaleme aldığı daha sonra Türkçe çevirisi yapılan nüshadan istinsah edilmiş üç resimli yazma saptayabildik. Arapça'sının kütüphanelerdeki adının Cifru'l-Câmi olarak da kayıtlı olduğu, yazarı Abdmrahman b. Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Bistâmi (ö. 858/1454)'nin eserini ed-Dürrü'l-Munazzam fî Sırrı 'l-İsmi l-A 'zam şeklinde isimlendirdiği görülür. Şerifin çevirisi olan Tercüme-i Cifru'l-Câmi. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (Bağdat 373), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (Nadir Eserler Bölümü, TY 6624) ve Chester Beatty Kütüphanesi'nde (No: 444) yer almaktadır. Tercüme-i Cifru l-Câmi metnine göre bu üç nüshanın dışında günümüzdeki varlığını saptayamadığımız resimli bir Arapça nüsha daha vardır. Eserin müterciminin, çevirisine esas aldığı bu üç nüshaya model olmuş "Hazine-i Amire'den çıkan" tasvirli nüshadan (İÜK y. 199b) bahsetmesi resimli Arapça nüshanın varlığının kanıtıdır. Metinde Osmanlı sultan portreleri ile ilgili "Müellif bu rumuzı yazdıktan sonra on bir nefer kimesne tasvir etmiştir. Suretleri budur dediği anlardır ki selâtîn-i Al-i Osman'dan geçmiş padişahlardır deyü kenâr-ı kitâbda kayd ü şerh bulunmuşdur. Allahü a'lem bi murâdi'l-müellifi el-kâmili el-fâdilr (İÜK y. 162b-163a). şeklindeki açıklamada mütercimin, tercüme ettiği bu tasvirli nüshada on bir padişahın bulunduğunu belirtmesi nüshanın on birinci Osmanlı sultanı II. Selim'in saltanatı yıllarında (1566-1574) hazırlandığını göstermektedir. Ayrıca resimli Cifru 'l-Câmi '1er yanında yakın dönemlerde hazırlanan ve resim yerleri boş bırakılmış nüshaların varlığı, resimlenmek üzere başka nüshaların da yazıldığının kanıtıdır. Bu nüshalar Cifru'l-Câmi metninin resimlenmesine olan ilginin azımsanmayacak kadar fazla olduğunu göstermektedir.

"Osmanlı Resim Sanatında Kıyamet Alametleri: Tercüme-i Cifru 'l-Câmi ve Tasvirli Nüshaları" şeklinde adlandırdığımız çalışmamız İslâm kültüründe cifr. ebced ve ebced hesabı. İslâm kültüründe kıyamet ve kıyamet alametleri. Cifr el-Câmr ve tercümesi, Tercüme-i Cifru'l-Câmi' tasvirlerinde üslup ve ikonografi şeklindeki bölümlerden oluşmaktadır.

Bir tasvir dışında kalan tüm resimlerde cifr ile ilgili hesaplamalar yer almamasına karşın, cifr hesaplamaları metnin önemli bir kısmını oluşturduğundan cifr ve ebcedle ilgili bölümün yazılması gerekli görülmüştür. Değişik yöntemlerle gelecekte kıyamete kadar olacak işlerden haber verdiği iddia edilen ilim ve bu bilgilerin yer aldığı eserler olarak tanımlanan cifr doğuşu Subhatü'l-Ahbar" <\a. (Avusturya Milli Kütüphanesi AF 50. y. 4b) Hz. Adem'e dayandırılmaktadır. Fakat yaygın kültüre göre bu yöntem ilk kez Hz. Ali ile başlamıştır. Tercüme-i Cifru 7-Câmi metninde yer alan çoğu cifr hesaplarının çözümü anlaşılamamaktadır. Sözelimi Osmanlı padişah portrelerinden önce yazılan "Hasib, Gusn-u ratib, Dehiş. Hamid ve Mecd-i Mecd. Osman, Safvan, Lokman, İmran, Hassan, Affan, Sinan, Karun, Harun" rumuzlarıyla (İÜK y. 162b-163a) kimlerin ya da nelerin kastedildiğinin çözümlenmesi bu zorluklara bir örnektir. Buna karşın ebcedle ilgili hesaplamalarda çözüm daha kolaydır. Hatta kimi zaman yazarın, hesaplamaları kendisinin yaptığı görülmektedir.

Dünyanın sonu anlamına gelen kıyametle ilgili, tarihte ve günümüzde birçok toplumda değişik fikirler ileri sürülmüş, farklı tarihler iddia edilmiştir ve hâlen iddia edilmektedir. İleri sürülen tarihlerin doğruluğunu savunmak için de dünyanın sonu gelmeden önce bir takım işaretlerin ortaya çıkacağını ve görülen belirtilerin dünyanın sonunun geldiğinin habercisi olduğunu, dolayısıyla bu olayların kendi tarihlerini desteklediğini gündeme getirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de kıyametin zamanının sadece Allah tarafından bilindiğinin vurgulanmasına (Araf: 7/187; Nâziât: 79/42-44) karşın, İslâm dünyasında da çeşitli şekilde kıyamet zamanı gündeme gelmiştir. Hz. Muhammed'e atfedilen; dünyanın yaratılışı ile yok oluşu arası yedi bin yıl olduğu ve Hz. Muhammed'in son bininci yılında, yani dünyanın yaratılışının altı bininci yılında gönderildiği (Suyûtî 1994: II, 105-107) şeklindeki rivayetin de etkisiyle olsa gerek, Osmanlı toplumunda 1000/1591 yılma doğru kıyamet endişesi yaşanmıştır. Bu tarihte kıyametin kopacağı savını güçlendirmek amacıyla çeşitli olayların kıyametin işareti olduğuna dair fikirler ileri

sürülmüş ve kitaplar yazılmıştır. Tezimizin konusu olan tercümede Tercüme-i Cifru 'l-Câmi nin günümüzde varlığını saptayamadığımız resimli Arapça nüshasının Sultan II. Selim döneminde (1566-1574) hazırlanması kıyamet endişesinin Osmanlı sarayındaki güncelliğini göstermektedir.

Kıyamet alametleri Kur'an-ı Kerimde yok denilecek kadar az geçerken İslâm dininin ikinci temel kaynağı sayılan ve Hz Muhammed'e atfedilen sözlerin toplandığı Kütüb-i Sitte (Altı Kitap) denilen kitaplarda biraz daha ayrıntılı anlatılmaktadır. Buna karşın İslâm bilginleri bu rivayetlerin önemli bir kısmının Hz. Muhammed'e ait olup olmadığı hakkında kuşku olduğunu belirtmektedir. İncelediğimiz metin ve yukarıda adı geçen, Cifru'l-Câmi ile aynı dönemde yazılan eserler incelendiğinde Kütüb-i Sitte'de de bulunmayan bir çok rivayet ve ayrıntı karşımıza çıkmaktadır. Sözgelimi Mehdi hakkında Kütüb-i Sitte'de çok az sayıda kısa rivayet varken bahsedilen bu eserlerde ve daha sonra yazılan kıyametle ilgili diğer eserlerde bu sayı artmakta, rivayetler uzamakta, ayrıntılar zenginleşmektedir.

Osmanlı kültüründe, olağanüstü doğal olaylar bir şekilde kıyametle ilgilendirilmiş, kıyametin habercisi sayılmıştır. Cifru'l-Câmi nüshalarında da resmedilen kuyruklu yıldız bu konuda en güzel örnektir. Hz. Muhammed'in söz ve davranışlarının bir araya getirildiği hadis kitaplarında ve Cifru'l-Câmi yazan Abdurrahman b. Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Bistâmi ile aynı dönemde yaşamış olan Ahmed Bîcan ve kardeşi Yazıcızâde Mehmet Efendi yazmış oldukları kıyametle ilgili eserlerinde kuyruklu yıldızla ilgili hiçbir ayrıntı bulunmamaktadır. Aynı şekilde Cifru l-Câmi nin özgün metninde kuyruklu yıldızla ilgili herhangi bir ayrıntının olmadığı, bu konunun 15 Kasım 1577'de İstanbul'dan da görünen kuyruklu yıldızdan sonra, Cifru'l-Câmi metnine ilave edildiği anlaşılmaktadır. Kuyruklu yıldız görülmesini kıyamet alameti olarak kabul eden eserlerin te'lif tarihleri, 1577'den sonraya rastlamaktadır.

Hayatı hakkında ayrıntılı bilgilere sahip olmadığımız Bistâmi'nin bir çok eseri vardır. Tercüme-i Cifru l-Câmi de bu eserlerinden birinin çevirisidir. Bistâmi eserin başında kitabı hazırlama nedenini ayrıntılı şekilde anlatmaktadır. Bistâmi'nin ed-Dürrü 1-Mıazzam fî Sırrı 1-İsmi l-A 'zam şeklinde isimlendirdiği ve Arapça olarak kaleme aldığı eser, III. Mehmed (sal. 1595-1603) zamanında 1597-98 yılında, padişahın isteği üzerine Şerif b. Seyyid Muhammed tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Cifr sanatından anlamadığını ifade eden Şerif b. Seyyid Muhammed eseri tercüme ederken, harap üç nüshadan faydalandığını belirtmektedir. Bazı yerlerin her üç nüshada da çözülemeyecek durumda olduğunu ifade ederken bu tip yerlerin çevirisinde ifadelerin öncesine ve sonrasına bakarak çözümlediğini söylemektedir.

• •

III. Mehmed döneminin (sal. 1595-1603), Türkçe metinlere ilginin arttığı bir dönem olduğu görülmektedir (Çağman 1978: 21). Gazanfer Ağa gibi önemli şahsiyetlerin öncülüğünde yapılan bu çalışmaların, kıyamete endişesinin yaygınlaşması ve kötü giden ekonomik-politik koşullar nedeniyle zor günler geçiren padişahı oyalama taktiği olmalıdır.

Tercüme-i Cifru l-Câmi metni önce mütercim ve daha sonra müellifin eserle ilgili açıklamalarından hemen sonra çeşitli harflerin işaret ettiği anlamlar ve sayısal değerleri ile başlamaktadır. Eserde belirgin bir düzen içinde olmamakla birlikte iki temel konu ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi, cifr-ebedle ilgili rumuz, hesaplama ve açıklamalardan, ikincisi ise kıyamet alametlerinden oluşur. Ancak cifrle ilgili hesaplamalar daha çok geleceğe ve kıyamete yönelik olduğundan konu sayısını bire indirmek de mümkündür. Bu iki ana konu bazen bir arada, bazen de dönüşümlü olarak irdelenmektedir. Dolayısıyla iki konunun tek sayfada bulunması sıkça karşılaşılan bir durumdur.

Tasvirli Tercüme-i Cifru'l-Câmi nüshalarından TSM ve İÜK nüshalarında ketebe kaydı bulunmamaktadır. CBL nüshasındaki ketebe kaydına göre yazmanın istinsah tarihi 1160/1747'dir. TSM ve İÜK yazmalarını tarihlendirmede kullanılabilecek en önemli kanıt yazmalarda yer alan padişah portreleridir. TSM nüshasında, on üç padişah portresinin olması, tasvirlerin 13. Osmanlı padişahı III. Mehmed döneminde (1595-1603), İÜK nüshasında, takdim tasvirinde I. Ahmed'in portresinin ve Osmanlı padişahları ile ilgilil bölümde on dört portrenin bulunması bu tasvirlerin I. Ahmed'in saltanatı yıllarında (1603-1617) yapıldığının göstergesidir. Nitekim CBL nüshasında betimlenen yirmi dört padişah portresi yazmanın istinsah tarihine de uygun olarak I. Mahmud zamanında (1730-1754) resimlendiğini göstermektedir.

Çeviride esas alınan yazmanın nakkaşı hakkında, mütercim, resimlerin konularını açıkladığı bölümlerde çelişkili bilgiler vermektedir. Mütercim 126a ve

163a. sayfalardaki "'Müellif.... tasvir itmiştir" şeklindeki ifadelerinden nüshanın

nakkaşının bizzat yazar olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Şerif bir başka sayfadaki

"Tercüme ettiğimiz nüshanın kâtibi nakş eylemiş" (İÜK y. 91b) şeklindeki

açıklaması ile nakkaşın, eserin aynı zamanda kâtibi olduğunu belirtmektedir.. Bu durumda nüshanın müellifi, kâtibi ve nakkaşının aynı kişilerin olması da muhtemeldir. Sözkonusu nüshanın tasvirleri için bir başka yerde "Müellif ... tasvir etdirib..." (İÜK y. 119a) ifadesi yazarın eserini bir başkasına resimlettiğini düşündürmektedir.

Tercüme-i Cifru 'l-Câmi metni incelendiğinde, yazarın kaleme almadığı ancak daha sonra ilave edildiği anlaşılan konuların varlığı dikkati çekmektedir. Sözelimi yazarın ölümünden uzun yıllar sonra kazanılan Mercidâbık zaferine yer verilmesi, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın ismen belirtilmesi bu olgunun açık bir delilidir. Aynı şekilde yukarıda da belirtildiği gibi kuyruklu yıldızla ilgili açıklamaların da sonradan ilave olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, yapılan ilavelerle orijinal nüshadaki bilgiler arasında zaman zaman kimi çelişkiler yaratmıştır.

Sözelimi, Tatarlar metinde bir yerde kafir olarak nitelenirken (İÜK y. 109b) diğer bir yerde Mehdi'ye (ya da Osmanlılara) yardım eden bir topluluk (İÜK y. 88b) olarak yüceltilmektedir. Tatarların kâfir olarak nitelenmesi yazara ait bölüm, övülmesi ise ilave bölüm olmalıdır. Osmanlı Devleti'nin, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Tatarlarla iyi ilişkiler içinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Mehdi-i ahini r- zaman olarak da vasıflandırılan Kanuni devrinde çok sayıda Tatar askerinin Osmanlı ordusuna yardım için İstanbul'a geldiği bilinir (Peçevi 1992:1, 153).

Resimler üslup açısından ele alındığında bu örneklerin üretildikleri dönemin Osmanlı resim üslubunun tipik örnekleri olduğu görülmektedir. İÜK ve TSM nüshalarının resimlemesinde, 16. yüzyıl sonlarının ünlü ressamı Nakkaş Hasan Paşa'nın ekibinin görev aldığı anlaşılmaktadır. TSM yazması nakkaşının Siyer-i Afeö/'nin iki, dört ve altıncı ciltlerin resimlenmesinde, İÜK nüshasının nakkaşının ise bir ve altıncı ciltlerde çalıştıkları anlaşılmaktadır Buna karşın İÜK nüshasındaki tasvirler ile TSM nüshasındakiler karşılaştırıldığında, ikinci örneğin sanatçısının İÜK yazmasındaki resimleri incelediği ve örnek aldığı ortaya çıkmaktadır. Bir çok sahnede, her iki nüshada da aynı şablonlar uygulanmıştır. Sözelimi sıraların şahini (Resim 5. 6). meleklerin Deccal ordusuna saldırısı (Resim 142. 143). Mekke'de güneşin batıdan doğması (Resim 170, 171) ve belalı kavim (Resim 34. 35) benzer kompozisyonlara sahip tasvirlerden birkaçıdır. Bunun yanında tamamen farklı yorumlar görülmektedir. Hz. İsa'nın yeryüzüne inişinin tasarımı bu farklılığı görmek mümkündür. TSM nüshasında (Resim 146) Hz. İsa meleklerle birlikte semada resmedilirken İÜK nüshasında (Resim 147) bir minare şerefesinde betimlenmiştir. İÜK ve TSM nüshasındaki tasvirlerin üsluplarıyla örtüşen çalışmalar mevcutken, tasvirlerinin tamamının TSM nüshasından kopya olarak çalışıldığı CBL nüshasının tasvirlerine benzer bir örnek tespit edilemedi.

Nüshalar karşılaştırdığında, İÜK nüshasındaki çoğu betimlemelerde TSM nüshasındaki kompozisyonlara benzer kalıpların kullanıldığı görülmektedir. Hatta belalı kavmin betimlenmesinde de görüldüğü gibi kimi sahnelerin TSM nüshasından doğrudan kopya edildiği anlaşılmaktadır. Metinde bahsedildiği halde resimlenmeyen bir konu bu düşünceyi desteklemektedir. Mısır'la ilgili bölümde "Bu tarih-i Kahire'nin suretidir" (İÜK y. 124a) şeklindeki ifade olmasına karşın incelediğimiz nüshalarda bu tasvir bulunmamaktadır. Büyük olasılıkla yukarıda bahsedilen resimli Arapça nüshada bu konu resimlenmiştir. Ancak TSM nüshası tasvirlerken atlandığı düşünülen bu tasvirin İÜK nüshasında da bulunmaması, İÜK nüshasının resim programı için TSM nüshasının örnek alındığı göstermektedir. İÜK yazmasındaki resimlerle TSM nüshasındaki resimlerin önemli bir kısmı kompozisyon bakımından benzer olmaları yanında birbirinden tamamen farklı tasvirler de vardır. Sözelimi Rum şehrinin betimlenmesi (Resim 84, 85) ile Mehdi'nin geleceği şehrin betimlenmesinde (Resim 87, 88) özgün yorumların yapıldığı görülmektedir. Tasvirler incelendiğinde metne uygunluk bakımından İÜK nüshasındaki tasvirler önde gelmektedir. CBL nüshasındaki resimler TSM nüshasındakilerden kopya yoluyla hazırlandığı için nakkaşın resim programından bahsetmek mümkün değildir. Kendisi figür betimlemeleri dışında herhangi bir ilave ya da değişiklikte bulunmamıştır. Çoğu sahnelerde figür kullanmamış, ya da figür sayısını azaltmıştır. Yaptığı figürlerin başını betimlememiş,

yerine gül imgesi resmetmiştir. Figürleri bu şekilde betimlemesi, nakkaş ya da eseri sipariş edenin dini düşüncelerinde tasvir karşısı bir tutum içinde olduğunu göstermektedir. Figür betimine karşı bu tutumun bir benzeri de Yazıcızâde Mehmed'in (ö. 1451) kıyametle ilgili yazmış olduğu Muhammediye adlı kitabının 1888 yılı baskısındaki gravürlerde görülmektedir. Doğa, eşya ve yapıların betimlendiği gravürlerde İnsan figürler küre şeklinde resmedilmiştir. Sözelimi Hz. Muhammed'in Hz. Ebu Bekir ile Medine'ye göçü esnasında evinden çıkması resmedilirken (Resim 179), sahnede kafirler siyah küre. Hz. Muhammed ve Ebu Bekir beyaz küre şeklinde betimlenmiştir.

TSM ve İÜK yazmalarının resimlenmesi, Osmanlı halkında kıyamet endişesi yaratan hicri bin yılının (1591) hemen sonrasına rastlamaktadır. Yine aynı yıllarda hazırlanmış konusu kıyamet ve sonrası olan resimli Ahvâl-i Kıyamet yazmalarının bulunması. Osmanlı kültüründe kıyamet endişesinin güncelliğini koruduğunu düşündürmektedir.

Resimli Tercüme-i Cifru 'l-Câmfler İslâm ve Osmanlı resimlerin kaynağının metin olması bakımından da önemlidir. Kıyamet alametleri Deccal, Dâbbetü'l-Arz, Ye'cüc-Me'cüc. Mehdi gibi bir çok olağan dışı olay ve varlıkları içermektedir. Bu olay ve varlıkların betimlemeleri İslâm-Osmanlı resim sanatında sıklıkla karşımıza çıkan imgeler değildir. Bunların bir kısmı sözelimi Mehdi daha önce resimlenmediğinden bu kıyamet habercisi olay ve varlıkların ilk olarak resimlenmesi bakımından bu yazmalar özgün eserlerdir. Dabbetü'l-Arz gibi bazı olağanüstü yaratıklar daha önce İslâm resim sanatında betimlenmiştir. Aynı şekilde Ye'cüc-Me'cüc topluluğu da resimlenmiştir. Ancak bu betimlemelerin yer aldığı yazmaların metni kıyametle ilgili değildir. Tercüme-i Cifru l-Câmi yazmalarından önceye tarihli resimli el yazmalarında yer alan Ye'cüc-Me'cüc İskender zamanında yaşayan azgın bir grup yaratıktır. Ancak incelediğimiz yazmalarda bu dönemde yaşayan Ye'cüc-Me'cüc topluluğu betimlendiği gibi, ayrıca kıyametten önce görülecek olan grup da canlandırılmıştır.

Kıyamet alametlerinin tümünün bir arada incelenmesi bakımından resimli Tercüme-i Cifru l-Câmi yazmaları İslâm resim sanatında özgün bir yere sahiptir. Üslup olarak geleneksel kalıplar kullanılırken konu olarak daha önce betimlenmemiş sahnelerin bulunması İslâm ve Osmanlı resim sanatında önemli bir yeniliği getirmektedir. Bu bakımdan Tercüme-i Cifru'l-Câmi içinden çıktığı dönemin kültürünün temel bir niteliğini yansıtmaktadır.

Tercüme-i Cifru'l-Câmi resimleri Osmanlı kültüründe kıyamet alametleri ilgili bir anlayışın varlığı görsel olarak ortaya koymaktadır. İslâm dininin Kur'an-ı Kerim ve Kütüb-i Sitte (Hz. Muhammed'in söz ve davranışlarının toplandığı altı kitap: Sahih-i Buhari, Sahih-i Müslim, Sünen-i Ebu Davud, Sünen-i İbn-i Mâce, Sünen-i Tirmizi, Müsned-i İbn-i Hanbeî) gibi temel kaynaklarında belirgin bir şekilde açıklanmayan bir çok alametin Tercüme-i Cifru'l-Câmi yazmalarında ayrıntılı bir şekilde betimlendiği görülmektedir. Sözelimi Dabbetü'l-Arz, Deccal, Ye'cüc-Me'cüc gibi yaratıkların betimlenmesinde yukarıda adı geçen kaynaklarda yer almayan birçok ayrıntıya yer verilmiştir. Şüphesiz, kıyamet alametlerinin bu derecede ayrıntılı bir şekilde betimlenmesinde temel kaynaklarda bulunmayan fakat Osmanlı kültüründe var olan inançların rolü büyüktür.

Resimli Tercüme-i Cifru'l-Câmi yazmalarında tasvirler, metindeki öykü anlatıldıktan sonra gelmektedir. Konudan metinde bahsedilmeden önce canlandırılan tek resim TSM nüshasıdır. 214a-216a. sayfalarda konusu anlatılan resim 214a. (Resim 88) sayfada betimlenmiştir. Ancak nakkaşın bu uygulamayı hata ile yaptığı anlaşılmaktadır. Çünkü 214a. sayfadaki resimden önce anlatılan konunun tasviri 216a. (Resim 84) sayfada bulunmaktadır. Yani bu iki resmin metnin içindeki sıralamaya göre yer değiştirmesi gerekmektedir.

Tasvirli Tercüme-i Cifru'l-Câmi yazmaları konu bitiminden sonra tasvirin konusunun metinde ayrıca belirtilmesi bakımından İslâm ve Osmanlı resim sanatında pek sık görülmeyen bir özelliğe sahiptir, bu bakımdan, resim metin bağlantısı ve sanatçıların yöntemlerinin anlaşılmasında ilginç ipuçları sağlamaktadır. Resimlerden önce tasvirin içeriği hakkında metinde bilgi verilmektedir. Hatta zaman zaman sadece konunun belirtilmesinden öte, resmin ayrıntıları hakkında da açıklamalara yer verilmiştir. Örneğin rüzgarın gönderilmesini konu alan tasvirin açıklamasında, tasvirin kompozisyonunun nasıl yapılması gerektiği bile belirtilmiştir: "Bağçeler ve ağaçlar dibinde çenk, çağana ve şeştâ ve tanbur ile fışk u fücür eyleyüp lehv ü lağve meşgul ve zikr-i Hakdan gaflet ve zehûl üzere tasvir olunmuştur" (İÜK y, 100a-100b) Kimi zaman bu açıklamalar resmin konusunun tümünü oluşturmaktadır. Sözelimi Mehdi askerlerinin kafirleri bozguna uğratmasını betimleyen resmin

konusu metinde ayrıca ele alınmamaktadır. Bu bölümde sadece resmin içeriği belirtilmektedir: "Bu mahal dahi müellifin zikr iddüğü Rumiyye tasvir olunub üzerinde İmam Mehdi 'nin Cengi ve küffâr askeri münhezim olup Rumiyye feth ohnduğu nakş ve tasvir olma." (İÜK y.162a) Bu açıklamaların önemli bir kısmı Arapça nüshadan tercüme şeklinde aktarılırken bazılarının mütercimin ifadesi olduğu anlaşılmaktadır. "Tercüme itdüğimiz nüshada bu mahalde Halep hisarının muhasarası ve İmam Mehdi askeri ve kâfir askerinin cenk ve kıtali musavverdir" (İÜK y. 99a-99b) şeklindeki açıklamanın mütercime ait olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki kimi zaman resim, metnin yerine geçmektedir. Bu açıklamalar metnin resimlenmek üzere hazırlandığının göstergesidir. Metindeki bu açıklamalar nakkaşı yönlendirmekte, resmini nasıl yapacağını anlatmaktadır. Bu durum, kuşkusuz sanatçının özgür ya da özgün yaratıcılığını kısıtlamakta, kompozisyonunda serbest hareket etmesini engellemektedir.

Metin-resim ilişkisi bağlamında, araştırmamız boyunca yapılan irdelemeler başka sonuçlar da elde etmemizi sağlamıştır. Öncelikle belirtilebilecek olan Tercüme-i Cifru'l-Câmi yazmalarında resim-metin uygunluğuna özen gösterilmiş olduğudur. Öte yandan çoğu zaman nakkaşın metindeki bilgilerle yetinmediği, gerekli gördüğü ayrıntıların betimlenmesinde o konudaki kendi birikiminden ve Osmanlı kültüründe var olan inançlardan yararlandığı görülmektedir. Bazı tasvirlerde yazarın veya müstensihnin önerdiği betimlemeler dışında başka ayrıntıların da olduğu görülmektedir. Sözgelimi her iki nüshada da Ashab-ı Kehf betimlemesinde, metinde olmadığı halde uyuyanların köpeği Kıtırmir'in resme dahil edilmesi nakkaşların Ashab-ı Kehf le ilgili yazılı, sözlü ve belki de görsel kültürle tanışık olduklarını göstermektedir. Bu örnek, nakkaşın sadece metindeki ayrıntılarla yetinmediğini, ikonografik yorumunda dinî kültürden de yararlandığını göstermektedir. Bir diğer örnekte Dâbbetü'l-Arz resmedilirken, İÜK nüshasında geyik boynuzuyla. TSM örneğinde ise gergedan boynuzuyla canlandırılmıştır. TSM nüshasının tasviri. Cifru'l-Câmi yazarı ile çağdaş olan Yazıcızâde Ahmed Bîcan'ın eseri Envârul-Âşıkîrîf deki Dabbetü'l-Arz hakkındaki gergedan boynuzlu tiplmesiyle (Ahmed Bîcan 1301: 372) örtüşmektedir. Bu örnek de nakkaşın bazı durumlarda genel halk kültüründen istifade ettiğinin kanıtıdır. Nakkaşların. Mısır piramitleri örneğinde olduğu gibi. metindeki açıklama yetersiz ve kendisi konu hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değilse aynı şekilde halk kültüründen istifade ettiği anlaşılmaktadır. Mısır piramitleri için Osmanlı halkının "ehram dağları" sözcüklerini kullanması, piramitlerin resimlemesinde, nakkaşın bu yerleşik kabulden yola çıkarak piramitleri dağ şeklinde çizmesine neden olmuştur. Öte yandan, bazı tasvirlerin görsel kaynaklarının Osmanlı resim sanatı geleneğinin belirgin kalıplarını yinelediği gözlenmektedir. Her iki yazmanın nakkaşının da bu görsel kültüre ve onun ifade biçimlerine hakim olduğu, onların bu kalıpları rahatlıkla kullanmalarından anlaşılmaktadır. Sözgelimi, Ayasofya, Demir At Anıtı, Dikilitaş ve kent betimlemeleri dönemin diğer tasvirleriyle örtüşmektedir. Resimlerde sıkça görülen şehir betimlemelerinde. Matrakçı Nasuh'la başlayan geleneğin devam ettiği görülmektedir. Kent, kale, surlar ve önemli birkaç yapılarıyla betimlenmektedir. Şehrin sembolü haline gelen önemli yapılarıyla betimlenen İstanbul (Resim 40, 41, 42) ve Halep (Resim 124, 125, 126) örneklerinde olduğu gibi, kentler Matrakçı şehirlerine göre daha az ayrıntılıdır. İstanbul betimlemelerinde Ayasofya, Halep betimlemelerinde ise Halep kalesi şehrin sembolü haline gelmiş, tasvirlerde bu yapılar vurgulanmıştır. İstanbul betimlemelerinde İstanbul'un Bizans dönemi görünümünü simgeleyen Ayasofya'nın şehrin simgesi olarak yer alması nakkaşın tarihsel tutarlılığa da özenini göstermektedir.

Bazı tasvirlerin konusuyla ilgili ayrıntılar, sadece hemen resmin üstündeki açıklamada bulunmamakta, metnin farklı sayfalarında geçmektedir. Sözgelimi İstanbul'un fethinden sonra ganimet taksimi ve Deccafın çıkışının betimlendiği tasvirin üzerindeki metinde İstanbul'un Muhammed b. Abdullah tarafından fethedileceği belirtilirken (İÜK y. 107a), fethin şekli açıklanmamıştır. Buna karşılık fethin ayrıntılı şekli kitabın 91a. sayfasında detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Nakkaşın bu ayrıntılı anlatımı resmi için kaynak olarak kullanması metni görselleştirirken metnin tümünü kapsayacak şekilde yorumladığını göstermektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi, Tercüme-i Cifru l-Câmi'de, müellif Bistâmi'nin ele almadığı konular vardır. Yavuz Sultan SelimTe ilgili olaylar, kuyruklu yıldızın görülmesi, Kanuni Sultan Süleyman ve İbrahim Paşa ile ilgili olay ilave edilen konulardan birkaçıdır. Resim programı da aynı şekilde metinle bağlantılı olarak güncelleştirilmiştir. Diğer konularda olduğu gibi ilave konuların da resimlenmesine özen gösterilmiştir. Bu konuların resimlenerek vurgulanmaları, yazma içindeki önemlerini

göstermektedir.

Tercüme-i Cifru l-Câmi metni ve tasvirleri incelendiğinde genelde iki konudaki vurgu dikkati çekmektedir. Bunlardan biri İstanbul'un fethi, diğeri Yavuz Sultan Selim zamanına ait olaylardır. Her iki bölümde Hz. Muhammed'e atfedilen rivayetlerle meşruiyet kazandırma gayreti görülmektedir. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethetmesiyle önemli bir olayı gerçekleştiren. Yavuz Sultan Selim de Doğu'yu fethederek, kutsal emanetleri ve hilafeti Osmanlı Devletine kazandırarak bir anlamda Osmanlı saltanatına kutsiyet kazandırmıştır, metindeki bu eğilim resimlerin ikonografik yorumlarına da yansımıştır. Nitekim bu sözü edilen olaylar betimlenirken olayların baş kişileri Osmanlı padişahlarının hangisi anılıyorsa o padişahın yerleşik imgesi göz önünde tutulmuştur.

Mütercimim çevirisinde temel alındığı tasvirli Arapça yazmada onbir padişah portresinin bulunduğunu belirtmesi (İÜK y. 162b-163a), dolayısıyla nüshanın on birinci Osmanlı sultanı II. Selim'in saltanatı yıllarında (1566-1574) hazırlandığının anlaşılması Osmanlı padişah portre geleneği bakımından önemlidir. On bir padişah portresinin bulunduğu bu yazmanın 12 padişah portresinin bulunduğu. III. Murad (1574-1595) döneminde hazırlanan 1579 tarihli Kıyâfetü'l-İnsâniye fî Şemâilü'l-Osmâniye (TSM H. 1563) adlı yazmadan önce hazırlanması ilginçtir. Şemâilnâme'deki padişah betimlemeleri bahsedilen Arapça Cifru l-Câmi'deki portrelerden esinlenmiş olabilir.

Tasvirlerin önemli bir kısmı Mehdi ile alakalıdır. Tasvirler konularına göre incelendiğinde Mehdi ile ilgili tasvirler Ön plana çıkmaktadır. Diğer konulardaki tasvirlerin sayısına göre Mehdi ile ilgili 12 resim olması Mehdi'ye verilen önemi yansıtır. Metinde. Hz. Muhammed'in yakın arkadaşlarından Abdullah b. Abbas'ın "Her şey için bir esas vardır. Menzilenin esâsı Kur 'an 'dır. Kur 'an 'ın esâsı Fatiha 'dır. Fatiha 'nin esâsı Bismillahirrahmanirrahim 'dir. Ey Muhmmmed! Kılıcı hazırla ve kılıçla müjdele.'" sözü aktarıldıktan sonra buradaki Muhammed'le zamanın padişahı Sultan Muhammed Han Gazi b. Sultan Murad Han b. Sultan Selim Han'ın kastedilmiş olabileceğinin ileri sürülmesi (İÜK, 73b-74a), bir anlamda Mehdi ile Osmanlı padişahlarını ilişkilendirildiğini göstermektedir. Kitabın yazılmasından sonra gelişen olayların daha sonraki dönemlerde esere ilave edilmesi, bu düşüncenin doğruluğunu vurgulama çabası olmalıdır. Resimlerdeki Mehdi'nin kurgu portresi herhangi bir Osmanlı padişahına benzememektedir. Buna karşın Mehdi sahnelerinde Osmanlı padişahının betimlendiği sahnelerde yer alan geleneksel kalıplar kullanılmıştır. Tasvirlerdeki Mehdi figürlerinin kimliği hakkında farklı fikirler ileri sürülebilir. Mehdi olarak betimlenen kişinin Fatih Sultan Mehmed'in olması muhtemeldir. TSM ve İÜK nüshalarının her ikisinde de Mehdi'nin genç ve sakalsız biri olarak betimlenmesi nakkaşların örnek aldıkları kaynağın aynı olması olasılığını düşündürmektedir. Nakkaşların mütercim Şerif b. Seyyid Muhammed'in çevirisinde yararlandığı "Hazine-i Amire'den çıkan" tasvirli nüshayı (İÜK y. 197a-199b) görmüş olmaları ve Mehdi betimlemesinde buradaki figürü örnek almaları muhtemeldir. Orijinal Arapça nüshanın resimlenmesinin incelediğimiz Tercüme-i Cifru l-Câmi nüshalarından çok daha erken tarihli olduğu muhakkaktır. O dönemlerde İstanbul'un fethi, dolayısıyla genç yaşta tahta geçen Fatih Sultan Mehmed'in yankılarının varlığı kaçınılmazdır. Ayrıca metin ve resimlerde Mehdi ile ilgili olaylarda İstanbul ve İstanbul'un fethinin sık sık vurgulandığı görülmektedir. Bütün bunlar Mehdi olarak Fatih Sultan Mehmed'in betimlendiğini düşündürmektedir. Tasvirlerdeki Mehdi'nin Fatih portrelerine göre genç biri olarak betimlenmesini, onun genç yaşta tahta çıkmasına dolayısıyla gençliğinin resmedilmesine bağlamak gerekir. Bu konuda akla gelen bir diğer varsayım ise Mehdi'nin belirgin bir şahsiyetten öte Osmanlı padişahlarını temsil eden bir sembol olduğudur. İstanbul'un fethinden sonra yeni olayların gelişmesi; Hz. Muhammed'e atfedilen rivayette de geçen Mercidabık zaferinin elde edilmesi, Yavuz Sultan Selim'in hilafeti Osmanlı Devleti'ne kazandırması gibi önemli başarılar Mehdi ile ilgili düşüncelerin değişmesine yol açmış olmalıdır. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman'ın (Fleischer 1992: 169) daha sonra da IV. Murad'ın (Peçevi 1992: 123) "Mehdi-i ahirii'z-zaman" (son zamanın Mehdisi) olarak vasıflandırılması. aynı şekilde incelediğimiz metnin mütercimi, çevirisinde Mehdi'nin, zamanının padişahı Sultan III. Mehmed'in de olabileceğini (İÜK y. 73b-74a) belirtmesi Osmanlı padişahlarının zaman ötesi bir kurtarıcıyla özdeşleştirildiğini göstermektedir. Bu sebeple, Osmanlı padişah portrelerinin temel kalıplarının kullanılmasından da anlaşılacağı gibi nakkaşın bir padişahıdan öte, Osmanlı ailesine tekabül edebilecek bir temsilî figürü betimlemiş olması muhtemeldir. Nitekim, her nüshada. Sultan I. Osman'dan başlayarak hüküm süren padişaha kadar tüm ailenin bir grup portre olarak betimlenmesi bu fikri desteklemektedir. Sonuçta her iki fikirde de

Osmanlı sultan ve sultanlarını yüceltme söz konusu olup bir anlamda Osmanlı saltanatına dînî bir anlam kazandırma gayreti görülmektedir.

Araştırmamızda Mehdi ikonografisini resimli olarak ele alındığı başka bir el yazma eser saptayamadık. Bu nedenle Tercüme-i Cifru 'l-Câmi'de yer alan Mehdi tasvirleri. Sünnî Osmanlı dünyasında Mehdi ikonografisinin yerinin saptanması bakımından önemlidir. Hz. İsa ve Yusuf tasvirlerinde kutsallığı vurgulamak amacıyla figürün başına hâle yapılmasına karşın Mehdi betimlemelerinde, hâle gibi kutsallığı hatırlatacak herhangi bir ayrıntı görülmemektedir. Metin ve resimlerde Mehdi kutsal biri olarak görülmesine karşın, İslâm resim sanatında kutsal kişilerin betimlenmesinde geleneksel bir ayrıntı olan hâle ile gösterilmeyip, daha çok âdil bir yönetici ve mahir bir askeri lider olarak düşünülmüştür. Mehdi tasvirlerinde, onu diğer figürlerden daha kutsal kılacak bir özellik atfedilmediği gözlenmektedir. Bu özellikleriyle de Mehdi, yukarıda belirtilen önermeyi destekleyecek şekilde adeta Osmanlı padişahlarıyla örtüştürülmeye çalışılmıştır.

Araştırmada irdelenen 1747 tarihli üçüncü Cifru'l-Câmi nüshası. TSM örneğini aynen izlemesi ve oldukça sıradan üslubuyla ilk bakışta çok önemli bir örnek gibi görünmez. Oysa, CBL nüshasındaki tasvirler TSM nüshasından kopya olarak çalışılmıştır. Ancak bu nüshada figürlerin önemli bir kısmı betimlenmemiş, betimlenen figürlerin başları çizilmemiştir. Baş yerine, tasvir karşıtı bir tutumun etkisiyle, İslâm kültüründe peygamberin ya da Burak'ın terinden yaratıldığı iddia edilen gül imgesi yapılmıştır. Halbuki dönemin diğer resim çalışmalarında bu tür bir uygulama görülmemektedir. CBL nüshasının hazırlandığı dönem, Osmanlı sarayı için resim yapmış Levnî ve Abdullah Buhârî gibi nakkaşların yaşadığı dönemle aynıdır. Fakat bu nakkaşların resimlerinde bu tür bir uygulama, ya da tasvir yasağı endişesini vurgulayan bir betimleme tarzına rastlanmamaktadır. Bu nedenle CBL nüshasını saray nakkaşlarının hazırlamadığı anlaşılmaktadır. CBL nüshasındaki tasvirler dönemin resim karşıtı olanların fikrini yansıtmaları bakımından da önemli bir kaynaktır. Resimlerde sadece canlı figürlerden kaçınılması, tasvir yasağı endişesinin canlı betimlemesiyle sınırlı kaldığını göstermektedir. Doğa ve yapıların tasvirlerinde herhangi bir sakınca görülmemiştir. Figür betimine karşı benzer bir uygulama Yazıcızâde Mehmed'in (ö. 1451) zengin kıyamet ikonografisi barındıran manzum eseri Muhammediye adlı eserinin 1888 yılı baskısındaki gravürlerde de görülmektedir. Tabiat, eşya ve yapıların betimlenmesine karşın insan figürlerinde farklı bir yöntem kullanılmıştır. Gravürlerde Müslümanlar beyaz küre. kâfirler ise siyah küre şeklinde resmedilmiştir (Resim 179). CBL yazması ve Muhammediye adlı eserin gravürlerindeki uygulama tasvire olan tepki açısından da ilginçtir. Resimleri hazırlayan ya da siparişi verenlerin genel anlamda tasvire karşı olmadıkları, sadece figür betimlemesine, özellikle insan figürünün resmedilmesine karşı oldukları anlaşılmaktadır.

CBL nüshasının nakkaşı, bazı resimlerde, kopya ettiği TSM nüshasındaki tasvirlerde bulunmasına rağmen figürleri betimlememiş, sadece doğayı resimlemekle yetinmiştir. Özellikle bir olay söz konusu olduğunda figürlerin bulunmaması resmin metin okunmadan anlaşılmasını olanaksız kılmaktadır. Tasvirin içeriğini anlamak. TSM'deki modelini görmeden mümkün değildir. CBL yazmasının nakkaşının TSM yazmasında örneği bulunmayan çalışmaları padişah portrelerinde görülmektedir. Çünkü, resimlerinde örnek aldığı TSM yazması 13. Osmanlı padişahı III. Mehmed'in saltanatı yıllarında hazırlandığı için, TSM nüshasında 13 padişah resmi bulunmaktadır. Buna karşılık CBL yazması 24. Osmanlı sultanı olan I. Mahmud'un hükümdarlığı zamanında hazırlamıştır. Bu nedenle yazmada 24 padişah portresinin bulunması gerekmektedir. Ancak nakkaş, kalan 11 padişah portresi için kıyafetlerdeki küçük değişiklikler dışında diğer portrelerin kalıplarını yinelemiştir.

CBL nüshasındaki tasvirler, saray dışındaki resim çalışmalarına ışık tutması bakımında da önemlidir. Saray nakkaşının hazırlamadığı anlaşılan tasvirlerde, saray ressamı tarafından hazırlanan TSM yazmasının örnek alınması, saray resim sanatının genel resim sanatındaki ağırlığını göstermektedir. Ayrıca. TSM ve İÜK yazmalarından neredeyse 150 yıl sonra hazırlanan bu eserdeki resimlerin TSM tasvirleriyle aynı olması, ressamın diğer iki yazmanın nakkaşına göre daha sıradan biri olduğunu göstermektedir. CBL nüshası gibi sıradan bir resimli yazmanın hazırlanmasında TSM nüshasının kullanılması, akla, bu denli kıymetli bir eserin nispeten sıradan bir nakkaşın eline nasıl geçtiği sorusunu getirmektedir. Bu nüshanın saray ağalarından biri için saray dışından bir nakkaş tarafından hazırlandığı düşünülürse. TSM yazmasının saray ağası tarafından ilgili nakkaşa ulaştırılması olasıdır. Ancak yazmada bu varsayımı doğrulayacak herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Sonuçta, Tercüme-i Cifru l-Câmi yazmaları Osmanlı kültüründeki kıyamet alametleri ikonografisini, metin ve görsel anlamda bir bütün olarak içeren özgün yazmalardır. Yazmalarda dikkati çeken en önemli özellik metin ve resimlerde Mehdi ile ilgili olay ve olguların ağırlıklı olarak ele alınmasıdır. Zaman zaman Mehdi'nin yapması gerekli davranışlarla Osmanlı padişahlarının yaptığı olaylar karşılaştırılmaktadır. Mehdi ile Osmanlı sultanları arasında bağlantı kurulması. Tercüme-i Cifru'l-Câmi yazmalarının resimlenmesinin halife unvanı ile kutsallık kazanan Osmanlı saltanatının kutsallığını vurgulama çabasının sonucu olduğunu düşündürmektedir.

EK. 1: KATALOG

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ KÜTÜPHANESİ, Bağdat 373 YAZMANIN TANIMI

305 mm boy ve 190 mm eninde aharlı kağıd üzerine 100 mm uzunluğunda 11 satır halinde nesih yazı tipiyle yazılmıştır ve cedvelli 100 yapraktan oluşmaktadır.. Serlevha müzehhep olup cedveller yaldızlıdır. Vişne çürüğü rengindeki deri cilt üzerinde şemse ve köşebendli kompozisyon yer alır (Karatay 1961: 638) Müstensihî, istinsah tarihi ve nakkaşı hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

YAZMANIN RESİMLERİ 191b: Sırların Şahini

(106x96 mm, sayfa ortası)

Sağda bir tepenin yamacında, küçük bir ağacın dalma konmuş bir şahin, yandan. Solda, kenarlarında seyf. kâ'im, kelimeleri ve cim harfinin yer aldığı birden dokuza kadar sayıların ve Yunus isminin yazılı olduğu tablo.

210b: Mehdi

(106x117 mm, sayfa ortası)

Ortada, tahtı üzerine bağdaş kurarak oturmuş, sol elini göğsüne, sağ elini dizine koymuş olan yeşil cübbe ve beyaz sarığıyla Mehdi. Tahtın hemen sol tarafında dalları taht üzerine doğru eğilen bir ağaç.

216a: Mehdi'nin Geleceği Şehir

(135x212 mm, sayfa ortası)

Kubbelerle örtülmüş dikdörtgen yapıya sahip revaklı avlu. Avlunun üst tarafında; solda, kasnaklı kubbe ile örtülmüş yüksek bir yapı tasviri yer alırken sağ açık alana bir minber tasviri bulunmaktadır. Alttaki açık alanda, ortada bir hurma ağacı ve ağacın hemen solunda sivri kubbe ile örtülmüş küçük tek mekânlı yapı.

214 a: Rum Şehri ve Pab

(115x197 mm, sayfa üstü)

Üstte, tepenin arkasında atlı ve yaya insanlar. Ortada; sahilde, ikisi oturmuş vaziyette diğerleri ayakta şapkalı beyler. Altta; deniz ve denizde demir atmış yelkenli gemiler. Denizin hemen kıyısında ayakta bekleyen biri.

217b: Tatar Sipahilerinin Mehdi'nin Askerleri İle Buluşması

(107x201 mm, sayfa ortası)

Tepeler üzerinde karşılıklı duran, atlılardan oluşan iki ordu tasviri. Solda; kırmızı ve sarı sancakları ve kalpaklarıyla Tatar askerleri. Sağda tarafta beyaz sarıklı Mehdi askerleri. Altta, birbirleriyle ayakta görüşen iki tarafın temsilcisi yer almaktadır.

218a: Hz. İsa'nın Yeryüzüne İnişi

(107x83 mm, sayfa altı)

Gkyüzünde. iki melek arasında, kaftan ve sarık giyen Hz. İsa, başında alevden halesiyle ellerini iki yana açmış, cepheden.

219a: Süfyanilerin Medine'ye Hücumu

(107x135 mm, sayfa ortası)

Surlarla çevrilmiş, cami ve minaresiyle bir şehir. Yapıların arasında hurma ağaçları ve şehrin önünde bir grup atlıyı kovalayan diğer atlılar. Yerde kesik başlar, kesik kol ve savaş aletleri.

222b: Mehdi, Askerleri ve İstanbul

(107x159 mm, sayfa ortası)

Üstte, deniz kenarında surlarla çevrili, yüksek bir giriş kapısı olan şehir tasviri. Altta, karşılıklı duran atlı asker toplulukları ve bu askerlerin ortasında arkası dönük bir grup insan tasviri.

225a: Dikilitaş, Ayasofya ve Bakır At Anıtları

(133x195 mm, sayfa ortası ve sol kenarı)

Bir tepenin yamacında, solda, uzun kulesi, merkezi kubbe sistemi, son cemaat yeri ve pembe rengiyle Ayasofya. Sağda, yüksek bir kürsü üzerinde atlı süvari tasviri. Taç giymiş olan süvari sağ eliyle atın dizginlerini tutarken sol elini havaya kaldırmıştır.

237b: Deccal; Önünde İki Casus, İki Tarafında Cennet Ve Cehennem

(121x176 mm, sayfa ortası)

Önünde vücudu kıllarla kaplı kadın olarak betimlenmiş casusu, arkasında insan gövdeli hayvan başlı bir diğer casusu ve taraftarlarıyla, siyah bir eşek üzerinde Deccal tasviri. Deccal"m sol tarafında cenneti temsil eden ağaçlar içersinde köşk türünde bir yapı. yapının yanında dolu çuvallar ve kasalar, sağ alt köşede ise cehennemi temsil eden alev yer almaktadır.

238b: Meleklerin Deccal Ordusuna Saldırması

(136x205 mm, sayfa altı ve sağ kenarı)

Gökyüzünde ellerindeki kılıçlarıyla Deccal ordusuna saldıran melekler. Yerde sağında cennet, dolu çuval ve kasalar, solunda ateş, önünde casusları ve arkasında taraftarlarıyla kaçan Deccal.

239b: Hz. İsa'nın Deccal'i Mızrakla Öldürmesi

(128x 133 mm, sayfa altı)

Ortada, başında alev şeklindeki hâlesi ve yeşil cübbesiyle Hz. İsa elindeki mızrağı, yanında alevi olan, eşeği üzerindeki Deccal'e saplamaktadır. Solda şaşkınlık ve korku içinde kaçışan Deccal taraftarları ve casusları. Sağda tepenin arkasından olayı izleyen bir grup insan.

240b: Hz. İsa ve Ashab-ı Kehf

(112x 149 mm, sayfa üstü)

Arka planda kayalık dağlar ve bir mağara girişi. Mağara önünde, başında alev şeklindeki hâle ve yeşil cübbesiyle Hz. İsa, yanlarındaki köpekleriyle üçü oturmuş, üçü ayakta olan Ashab-ı Kehf e bir şeyler anlatmaktadır.

241b: Halep Muharasası; Mehdi ile Düşman Askerlerinin Cengi

(111x185 mm, sayfa üstü)

Ortada, surlarla çevrili, içinde yüksek bir tepe üzerinde kalesi olan şehir tasviri. Şehrin üst ve alt tarafında kılıç ve kalkanlarla karşılıklı savaşan askerler. Sol taraftaki askerler turuncu sarık, sağ taraftaki askerler ise beyaz sarık giymektedirler.

242b: Ye'cüc-Me'cüc

(104x 194 mm, sayfa ortası)

Üstte, kısa boylu olmalarıyla bilinen Ye'cüc topluluğu savaş aletleriyle birlikte tasvir edilmiştir. Altta, siyah derili, başının iki yanında boynuz bulunan bir yaratık önderliğinde, kılıç ve kalkanlarıyla uzun boylu kırmızı sarıklı Me'cüc topluluğu.

243b: Rüzgârın Gönderilmesi

(113x129 mm, sayfa üstü)

Ağaçlar altında halı üzerine oturmuş kadın ve erkeklerden oluşan bir topluluk. Ortasında meyve dolu tabakların bulunduğu halının etrafına oturan topluluğun bir kısmı çalgılar çalarken diğer bir kısmı da içki içerek eğlenmektedir.

245a: Sed ve Hisar

(111x204 mm, sayfa ortası)

İki kanatlı kapısı olan, duvar şeklindeki sed. Şeddin arka tarafında ellerinde kılıçlarıyla yürüyüş yapan askerler ve onları izleyen kalabalık bir topluluk. Çerçevenin etrafında ise kayalıklar.

245b: Mekke'de Güneşin Batıdan Doğması

(111x114 mm, sayfa ortası)

Bir tepenin yamacında Kabe ve Kabe'nin dibinde dua ve secde eden iki kişi. Kabe'nin solunda Kabe'ye yönelmiş iki kişi. Gökyüzünde sağ tarafta insan başı şeklinde güneş ve yerde bu güneşe karşı yönelip ellerini açarak dua eden insanlar.

251b: Mehdi ve Zamanların İmamının Tasviri

(110x135 mm, sayfa ortası)

Mehdi, yeşil cübbesi ve beyaz sangıyla arkasında ağaçların bulunduğu bir tepe yamacında, tabure üzerinde oturmaktadır. Arkasında iki kişi elleri bağlı vaziyette beklerken, ön taraftaki iki kişiden biri

Mehdi'ye bir şeyler anlatmaktadır.

255a: Habeş Topluluğu'nun Mekke'yi Yıkması
(115x164 mm, sayfa ortası)

Bir tepenin yamacında altın oluk ve kapısıyla siyah renkli Kabe tasviri. Siyah derili, kısa pantolondan bir grup insan ellerindeki tırpan türü aletlerle Kabe'yi yıkmaya çalışırken tepenin arkasından bir grup siyahî insan bu olayı seyretmektedir.

257b: İstanbul'un Fethinden Sonra Ganimet Taksimi
(126x 196 mm, sayfa ortası)

Etrafı surlarla çevrili, sol köşesinde merkezi kubbeli ve son cemaat yeri olan bir camii şeklindeki Ayasofya'nın bulunduğu şehir. Ortada bir tabureye oturmuş, sorguçlu sarık giymiş bir şahıs ve etrafında, ellerindeki ganimetleri ortaya yığan askerler. Surların dışında, bazıları insanların bulunduğu denizde kayıklar ve yelkenli gemiler yer almaktadır.

263b: Türklerin Tatarlarla Savaşmaları
(107x118 mm, sayfa altı)

Tepenin önünde birbirlerine kılıç ve kalkanlarla saldıran iki grup atlı. Sol tarafta kalpak türü başlıklarıyla Tatar askerleri yer alırken, karşılarında beyaz sarıklı Türk askerleri yer almaktadır. Yerde kesik baş ve gövdeler.

267b: Dünya Şehirleri ve Kaleleri
(111x195 mm, sayfa ortası)

Dere, tepe ve ağaçların yer aldığı geniş kırsal alanın değişik bölgelerine yerleştirilmiş iki kale ve bir yerleşim merkezi. Yine bu alanda eğlenen, avlanan insanlar ve vahşi hayvanlar.

273b: Dünya Haritası
(132x212 mm, sayfanın tamamı)

Üstte Afrika kıtası gelecek şekilde Afrika ve Avrasya haritasının yer aldığı büyük bir küre ve bu kürenin dört köşesinde kanatlan açık vaziyette duran dört melek. Haritada denizler siyaha boyanırken kara parçaları yeşil renkte resmedilmiştir. Kıtalarda yerleşim alanları kubbeli yapılar veya kaleye benzer küçük şekillerle belirtilirken Kabe diğerlerine oranla daha büyük olarak çizilmiştir.

280b: Kâfir ve Müslüman Askerlerinin Mercidabık'da Savaşmaları
(121 x 164 mm, sayfa ortası)

Ortada bir nehir ve bu nehrin her iki yakasında birbirlerine kılıç ve kalkanlarla hücum eden iki grup süvari. Atlı askerlerin tamamı sivri miğfer giymişken, resmin sağ tarafındaki grupta bulunan yaya asker sarık giymiştir.

286a: Kâfirlerin Müslümanlara Saldırısı
(112x134 mm, sayfa ortası)

Dağın eteğinde kılıç, kalkan ve mızraklarla birbirine saldıran iki grup atlı asker. Sağdaki askerlerin miğferlerinin üst kısmı sivri iken soldaki grubun miğferleri yuvarlak ve üst kısmına birer tüy yerleştirilmiştir. Yerde ise kesik baş, gövde ve kol tasvirleri.

291b: Dâbbetü'l-Arz
(127x194 mm, sayfa ortası)

Sağ tarafta, alnının ortasında boynuz bulunan insan başlı, fil kulaklı, dört ayağına ilave olarak ön tarafta iki kolu bulunan, benekli bir deriye sahip hayvan gövdeli bir yaratık olan Dâbbetü'l-Arz. Karın bölgesinden alevlerin çıktığı iki kanatlı bu yaratık sol elinde, ucunda ejder kafatasının bulunduğu bir sopa taşımaktadır. Sol tarafta bu devasa yaratığı bir grup insan izlerken öndeki şahıs sol eliyle Dâbbetü'l-Arz'ın sağ kolunu tutmaktadır.

303a: Nil Nehri
(105x164 mm, sayfa ortası)

Dağlar arasında siyah renkli Nil nehri ve bu nehirde seyreden beyaz yelkenli gemi. Gemideki bir grup insandan biri dümeni tutarken biri de yelkenleri ayarlamakla meşgul. Ön tarafta rüzgâr nedeniyle sağa doğru eğilmiş ağaç

305a: Uzun Boylu Kişi
(106x129 mm, sayfa ortası)

Bir tepenin önünde taht üzerine oturmuş beyaz sarık ve beyaz kıyafetiyle Uzun boylu kişi ve tahtın

önünde ellerini bağlamış olarak ayakta duran bir şahıs.

307a: Yusuf

(108x118 mm, sayfa ortası)

Bir tepe yamacında, tahtta sol elini sağ göğsüne bastıran, dizlerinin üzerine oturmakta olan Yusuf.

309b: Ehram

(108x208 mm, sayfa üstü)

Her bir dizide üç hurma ağacı ve aralarında farklı renklerde ikişer piramidin bulunduğu iki bölüm. Piramitler tuğladan örülmüş, sivri kubbe şeklinde tasvir edilmiştir.

310b: Batıdan Kuyruklu Yıldız Kayması

(103x109 mm, sayfa ortası)

Gökyüzünde kuyruklu altı köşeli yıldız. Yerde, bir dağın yamacında oturağın üzerine oturup yıldızı seyreden bir genç.

316b: Sultan Selim Tahtta

(111x129 mm, sayfa altı)

Mavi çinilerle donanmış duvar ve önünde tahtı üzerinde diz çökmüş, pala bıyığı ile Yavuz Sultan Selim. Resmin sağ tarafında ayakta duran iki muhafız vardır.

317a: Sultan Selim'in Acem ve Mısır Padişahlarıyla Cengi

(118x171 mm, sayfa üstü)

Tepelerin arasında karşılıklı birbirlerine kılıç, kalkan ve tüfeklerle saldıran atlı iki ordu. Sol tarafta yeralan, pala bıyığı ile dikkati çeken Yavuz Sultan Selim öncülüğünde, yeşil ve beyaz sancaklı Osmanlı ordusu sarık ve sivri miğfer kullanırken, düşman askerleri yuvarlak miğfer kullanmaktadırlar.

319b: İsmi Salib, Resmi Acayip, Sırrı Garip Olup Yaş Budakla Öldürülecek Şahıs

(106x114 mm, sayfa ortası)

Duvarları çini kaplı bir oda. Sağ tarafta kanadının biri açık olan kapı yanında çalgı çalan iki kadın önünde raks eden ve içki sunan iki kadın. Sol tarafta taht üzerinde bağdaş kurarak oturan ve içki içerek kadınları seyreden genç bir erkek.

320b: Rum Tahtına Oturacak Olan Lebib (=Zeki) Kişi

(108x112 mm, sayfa ortası)

Duvarları mavi çinilerle bezenmiş bir oda ve odanın ortasında tahtta bağdaş kurarak oturan insan tasviri. Tahtın hemen solunda ayakta duran iki muhafız, sağında elleri bağlı olarak ayakta duran şahıs, kapıdan girmekte olan bir diğer insan tasviri.

329a: Medine'yi ve Rum Diyarını Fethedecek Kişi

(109x128 mm, sayfa ortası)

Tepe önünde yüksek bir ağaç altında bir taht ve tahtta sol eli havada olan hükümdar tasviri. Karşısında elleri bağlı olarak bir kişi durmaktadır.

330a: Frenk Beyleri

(108x133 mm, sayfa ortası)

Dağlık bir arazide siyah, limon küfü, eflatun ve mavi renkli sancaklarıyla silahsız atlı birlik. Kırmızı fötr şapka ve kırmızı cübbeli atlının önderliğindeki atlılar bone türü bir başlık kullanmakta ve sancaklarının alemleri yerinde çeşitli insan heykelcikleri yer almaktadır.

330b: Asfaroğulları Askerleri

(138x197 mm, sayfa ortası)

Sol tarafta, eflatun ve siyah renkli sancaklarıyla silahsız atlı birliği. Sancakların ucunda haç ve heykelcik bulunmaktadır. Sağ üst tarafta, içi boş bir kale ve kalenin hemen yanında hurma ağacı. Sağ alt tarafta kırmızı sancaklı, kalkanlı. miğferli atlı askerler.

333b: İskenderiyye Büyüklerinin Top Oynaması

(109x165 mm, sayfa ortası)

İki ağacın bulunduğu tepenin yamacında, yayaların öncülüğünde silahsız atlılar. Arkadan gelen atlılardan birisi elindeki uzun çubuğun ucundaki şemsiyesiyle ortadaki yeşil cübbeli atlı için gölgelik etmektedir. Önde küçük tepecikler.

334b: Türk Askerleri

(106x142 mm, sayfa üstü)

Bir tepe yamacında seyir halindeki atlı birlik. Birliğin üst tarafındakiler ellerinde mızrak taşırken alt taraftakilerde herhangi bir silah bulunmamaktadır.

339a: Belalı Kavim

(105x130 mm, sayfa ortası)

Üzerinde ağaçlar bulunan dağın eteğinde beyaz çarşaflar giyinmiş iki kadın. Kadınlardan birinin çarşafı bir erkek tarafından çekiştirilirken resmin sağ tarafında, başında kalpak bulunan biri olayı izlemektedir.

345a: Kahire'ye Hükmedecek Kişi

(111x133 mm, sayfa ortası)

Mavi çinilerle donanmış duvar ve kemerli alanda, tahtta dizlerinin üzerine oturmuş hükümdar tasviri. Tahtın sağında elleri bağlı vaziyette ayakta duran iki hizmetkar yer alırken ön tarafta ayakta duran bir şahıs hükümdarı dinlemektedir.

381a: Sultan Süleyman Merhum İle İbrahim Paşa

(107x133 mm, sayfa ortası)

Merdivenle çıkılan yüksek bir alanda yüksek bir alanda Sultan Süleyman sağ tarafta hah üzerinde bağdaş kurarak oturmaktadır. Dizinin üzerine koyduğu sağ elinde mendil tutmaktadır. Sultan Süleyman'ın Önünde İbrahim paşa dizlerinin üzerinde otururken hemen arkasında iki hizmetkar beklemektedir.

382a: Çoban Suretindeki Türkmenler

(110x128 mm, sayfa ortası)

Kırsal alanda kollarını açarak bir araya gelen iki grup. Her iki grup melerinin tamamının sarıkları düzensiz sarılmışken bazı üyelerde kılıç bulunmaktadır.

385a: İmam Mehdi İle Asfaroğulları'nın Büyük Savaşı

(110x150 mm, sayfa ortası)

Ortadaki yüksek tepenin solunda, haç alemli siyah sancak ve üzerine sarık sarılmış fesleriyle Asfaroğulları taraftarları. Tepenin sağında kırmızı sancaklarıyla Mehdi taraftarları yer almaktadır. Tepenin ön tarafında yeşil cübbeli İmam Mehdi önderliğinde beyaz sarıklı, atlı Mehdi askerleri, kaçışan, zırh ve miğfer giyinmiş, dikdörtgen kalkanlı, atlı Asfaroğulları askerlerini kovalamaktadır. Yerde ise Asfaroğulları askerlerine ait kesik kol ve baş tasvirleri.

385b: İmam Mehdi Askerlerinin Kâfirleri Hezimete Uğratması

(111 x 146 mm, sayfa ortası)

Ortada yüksek bir tepe. Tepenin nünde ve solunda, siyah renkli zırh, miğfer ve kalkanlarıyla kaçışan atlı kâfir askerleri. Tepenin sağında ve önünde ise kırmızı sancaklarıyla İmam Mehdi önderliğindeki askerler kaçan kâfir askerlerini kovalamaktadır. Yerde ise kâfir askerlerine ait heykel alemli, bordo sancak ve kesik baş tasvirleri.

386a: Haçlıların Haleb'e Girmeleri

(127x 195 mm, sayfa ortası)

Sağda, etrafında hendek bulunan surlarla çevrili küçük bir şehir ve bu şehirde kılıç ve tüfeklerle siper alarak bekleyen askerler. Solda, kırmızı fötr şapka ve kırmızı pelerinli şahsın komutasında, haç alemli eflatun ve siyah sancaklarıyla tam teçhizatlı. atlılardan oluşan kalabalık, düzenli bir ordu.

387a: Osmanlı Padişahları

(161 x 194 mm, sayfa ortası)

İki katlı, kubbe ile örtülü kemer silsilesi ve her kemerin altında Osman'dan III: Mehmed'e kadar 13 Osmanlı padişahı. Her padişahı çevreleyen kemerin üzerindeki kartuşta ismi yazılıdır.

393b: Rum Kralı

(113x149 mm, sayfa ortası)

Sağ tarafta merdivenle çıkılan yüksek bir kürsü ve kürsü üzerinde bağdaş kurarak oturmuş hükümdar tasviri. Kürsünün hemen solunda fes giymiş, ayakta bekleyen iki muhafız. Sol tarafta padişaha içki sunan, yarım küre şeklindeki başlıklı iki hizmetçi.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ MERKEZ KÜTÜPHANESİ, TY 6624 YAZMANIN TANIMI

Yazma, koyu vişne renginde, ince girift motiflerle bezemeli, basma şemse ve salbekli. meklaplı meşin bir cildi sahiptir. 199 yapraklı olan yazma 320x220 mm ebadındaki nüshanın kağıdı aharlı ve

kirli beyaz renklidir (Aksu 2001: 19). Nesih yazı şekliyle cedveli sayfalara 19 satır halinde yazılmıştır. Serlevha ve serlevha öncesindeki sayfa (2b) müzehhebdir. Müstensihî hakkında kaydın bulunmadığı yazmanın, farklı karakterleri nedeniyle iki hattatın elinden çıktığı anlaşılmaktadır. Birinci hattat 2b-5b ve 74b-199b sayfalarını ikinci hattat ise 6a-74a sayfalarını yazmıştır.

Başı: Sonu:

YAZMANIN RESİMLERİ lb-2a: Takdim Tasviri

(karşılıklı iki tam sayfa)

Topkapı sarayının kemerlerle çevrili avlusunun orta yerinde, taht üzerinde oturan 1. Ahmed ve padişaha önünde çökerek takdim yapan bir figür. Padişahın etrafında ve avlunun değişik yerlerinde sıralanan takdimi izleyen kalabalık.

77a: Sırların Şahini

(sayfa altı)^[1]

Tepe önünde ortada kısa gövdeli bir ağaç ve ağacın dallarına tünemiş bir kuş. Ağacın sol tarafında toplam on altı kareye bölünmüş bir levha.

84b: Mehdi

(sayfa altı)

Tepe yamacında birbirleriyle konuşmakta olan üç şahış. Sol tarafta, konuşan bu üç kişinin arkasında kırmızı kıyafeti ve farklı başlığı ile dikkati çeken genç bir figür yer almaktadır.

84b: Mehdi

(sayfa üstü)

Kapalı mekânda, ortada taht üzerinde oturan yeşil elbisesi ile oturan Mehdi. Arkasında kılıç tutan biri karşısında ise alçak bir tabure üzerinde bir kişi oturmaktadır. Odanın kapısında ise iki kişi beklemektedir.

86b: Rum Şehri ve Pab

(sayfa ortası)

Surlarla çevrili, ortasında Dikilitaş'ın bulunduğu meydan. Meydanda ellerindeki kuşları satmaya çalışan kişiler, kentin dışında ise beyaz atlı bir bey. arkasındaki bir grup atlı ve önündeki tüfekli askerlerle seyahat etmektedir.

87b: Mehdi'nin Geleceği Şehir

(sayfa ortası)

Karaya doğru girintileri olan deniz ve denizde yüzen yelkenli gemiler. Sahilde, içersindeki kürsünün üzerinde tünemiş yeşil renkli kuşa şaşkın bakışlı insanların bulunduğu tek kubbeli tek mekânlı bir yapı tasviri yer alır. Yapının dışında, dış çevresinde, gezinen atlı ve yaya beyler.

88a: Mehdi'nin Akka Ovasına Gelmesi

(sayfa ortası)

Üstte, dört kapısı bulunan surla çevrili bir yerleşim yeri. Sur içinde kubbeli büyük bir yapı ile birlikte küçük bir çok mimari yapı yer alır. Atta, solda bir grup insan ayak üstü konuşurken, sağda, önünde iki kişinin yürüdüğü at yüzündeki bir figürü takip eden beyaz sancaklı atlılar.

88b-89a: Tatar Sipahilerinin Mehdi'nin Askerleri İle Buluşması

(88b sayfa atı, 89a sayfa üstü)

Konu iki sayfada resmedilmiştir. İlk sayfada (88b) dağlık alanda, beyaz saçaklı, kalpak kullanan Tatar svarileri. Karşı sayfada (89a), aleminde Allah yazılı beyaz sancaklı, yeşil cübbeli bir atlı öncülüğünde Mehdi askerleri.

89b: Hz. İsa'nın Yeryüzüne İnişi

(sayfa ortası)

İki meleğin iki kolundan tuttuğu Hz. İsa, beyaz renkli minarenin tepesinde yer alan şerefeye inmektedir. 2/3 cepheden. Minarenin arkasında büyük bir kubbe merkezli, kenarlarında küçük kubbelerin yer aldığı bir cami.

90a: Süfyanilerin Medine'ye Hücumu

(sayfa altı)

..

Bir dağın önündeki düz bir alanda yüksek bir ağaç. Ağacın altında, kafaları vücutlarından ayrılmış cesetler ve bu cesetlere doğru kılıç çekerek saldırann bir grup. Ağacın hemen yan tarafına kubbeli tek

mekânlı bir yapı resmedilmiştir.

91b: 12. Mehdi, Askerleri ve İstanbul

(sayfa altı)

Bir dağın eteğinde surlarla çevrili bir yerleşim birimi. İçinde, merkezi kubbeli bir yapı. yüksek iki kule ve diğer küçük mimari yapılar. Sur önünde solda, bir grup insansarıklarını çıkarmış beklerken; sağda yeşil cübbeli bir atlı öncülüğünde, aleminde Arap alfabesiyle Allah yazılı sancağı olan süvari grubu yer alır.

92b: Dikilitaş, Ayasofya ve Bakır At Anıtları

(sayfa altı)

Bir dağın eteğinde, soldan sağa doğru sırasıyla, yüksek bir kulesi olan Ayasofya kilisesi, dört sütunla yükseltilmiş kaide üzerinde elinde top tutan bir süvari heykeli, dörtgen dikilitaş, üç başlı ejder motifli anıt ve uzun bir kule şeklinde örülmüş anıt.

97b: Deccal; Önünde İki Casus, İki Tarafında Cennet Ve Cehennem

(sayfa altı)

Dağın yamacında, ortada, siyah tenli Deccal gri renkli eşeği üzerinde yolculuk yapmaktadır. Önünde iki casusu ve taraftarları, arkasında silahlarıyla askerleri. Sağ alt köşede alevler içersinde yanan bir figür, sol üst köşede, uzak bir tepenin yamacında İki tarafında iki selvi dikili, kubbesinde hac alemini bulanan tek mezkezi bir yapı.

98a: Meleklerin Deccal Ordusuna Saldırması

(sayfa altı)

Sağda, gökyüzünde ellerindeki kılıçlarıyla saldıran melekler. Solda, solundaki ateş. sağındaki köşk. önündeki casuslarıyla Deccal kaçarken, arkada kendisini takip eden askerleri meleklere karşı koymaya çalışmaktadırlar.

98b: Hz. İsa'nın Deccal'i Mızrakla Öldürmesi

(sayfa altı)

Sağındaki köşk, solundaki ateş, önündeki casuslarıyla ve taraftarlarıyla eşeği üzerinde kaçan Deccâl'in sırtına, siyah cübbeli, başındaki hâlesiyle dikkati çeken Hz. İsa tarafından mızrak saplanmaktadır. Hz. İsa'nın arkasındaki bir grup insan ellerindeki kılıçlarla beklemektedir.

99a: Hz. İsa ve Ashab-i Kehf

(sayfa ortası)

Başındaki hâle ve yeşil cübbesiyle mağara önünde post üzerinde oturan Hz. İsa. karşısında ağaçlar altındaki beş kişi ve beyaz bir köpekten oluşan toplulukla konuşmaktadır.

99b: Halep Muharasası; Mehdi ile Düşman Askerlerinin Cengi

(sayfa ortası)

Ortadan geçen nehrin üst kenarında, surla çevrili, içimde yüksek tepe üzerine kurulu kalesiyle Halep tasviri. Sağ tarafta siyahlar giyinmiş, siyah sancaklı kalabalık Rum ordusu bulunurken nehrin alt tarafında solda sayıları az olan İslâm ordusu yer alır.

100a: Ye'cüc-Me'cüc

(sayfa ortası)

Bir tepe yamçında, üst tarafta, tamamı sakalsız, ok ve yay tutan kısa boylu topluluk, alt tarafta uzun kulaklı beyaz tenli yaratıklarla garip görünümlü boynuzlu farklı renklerde dev yaratıklar resmedilmiştir

100b: Rüzgârın Gönderilmesi

(sayfa ortası)

Dağların önündeki düz bir alanda, ağaçlar altında, yere serilen halı üzerinde, rebab ve def çalan kadınlar eşliğinde eğlenen bir grup insan. Halının ortasında mey ve dolu tabaklar ve içki şişesi bulunmaktadır.

IOla-IOlb: Sed ve Hisar

(sayfa üstü)

Dört tarafı kalın duvarla çevrili meydan ve meydanın içersinde, ok atan. davul çalan, zurna öttüren ve oynayan insanlardan oluşan bir topluluk. Surun ön cephesindeki iki kanatlı giriş kapısının girişinde, merdivende kılıçlarıyla dört asker nöbet tutmaktadır. Sağda ve solda bulunan iki ağaç.

102a: Mekke'de Güneşin Batıdan Doğması

(sayfa üstü)

Üstte, üzerinde iki hurma ağacı bulunan bir tepe arkasındaki bir grup insan, sağ taraftaki güneşin doğuşunu şaşkınlık içerisinde seyretmektedirler. Altta, dağın eteğinde Kabe etrafındaki insanlar, Kabe'ye doğru secde ederek ve ellerini kaldırarak yakarmaktadırlar.

104b: Mehdi ve Zamanların İmamının Tasviri

(sayfa altı)

Dağlık bir arazide öndeki üç yaya askeri takip eden. beyaz atlı. siyah cübbeli. sakallı biri önderliğinde, ellerinde kılıç tutan bir grup süvari.

106a: Habeş Topluluğu'nun Mekke'yi Yıkması

(sayfa ortası)

Tepe yamacında Kabe ve Kâbe'in etrafında bir grup beyaz insan. Sivri külahlı insanlar ellerindeki kazmalarla Kabe'yi yıkmaya çalışmaktadır. Tepenin üstünde, gökyüzünde insan suratlı güneş.

107a: İstanbul'un Fethinden Sonra Ganimet Taksimi

—Jm.

(sayfa altı)

Sol üst köşesinde Ayasofya'nın yer aldığı, kulelerle desteklenen, üç kapısı bulunan surla çevrili bir meydan. Meydanda, askerler ellerindeki kılıç, kalkan ve dolu çuval şeklindeki ganimetleri tabure üzerinde oturan şahsın önüne yığmaktadırlar.

109b: Türklerin Tatarlarla Savaşmaları

(sayfa ortası)

Bir tepe önünde, kılıç ve kalkanlarla savaşan iki grup. Sol tarafta savaşan kalpaklı sakalsız tatar askerlerine, sol tarafta beyaz sarıklı Türk askerleri karşılık vermektedir. Yerde kesik kol ve başlar.

İlla: Dünya Şehirleri ve Kaleleri

(sayfa altı)

Altta, siyaha boyalı deniz ve denizde yüzen bir yelkenli gemi. Sahilde tepe yamaçlarında birkaç yapıdan oluşan yerleşim birimleri resmedilmiştir. Tepeler arasından iki koldan çıkan ırmak denizle birleşmektedir.

113b: Dünya Haritası

(sayfa ortası)

Üste Afrika kıtası gelecek şekilde Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarından oluşan küre. Sağda Amerika sahilleri bulunduğu haritada ekvator çizgisi ve meridyenler belirtilmiştir. Haritada önemli şehirler birkaç yapıdan oluşan yerleşim birimleri şeklinde. Mekke ise Kabe resmiyle belirtilmiştir.

116b: Kâfir ve Müslüman Askerlerinin Mercidabık'da Savaşmaları

(sayfanın tamamı)

Üst kısmında yüksek bir ağaç bulunan tepe ve tepenin önünde savaşan iki grup atlı. Tepenin arkasında, sol tarafta haç alemlili sancaklarıyla kafir ordusu, sağ tarafta ise beyaz ve yeşil sancaklı Müslüman ordusu hazır beklemektedir.

119a: Kâfirlerin Müslümanlara Saldırısı

(sayfa ortası)

Büyük bir tepe ve tepenin ön tarafında, solda, siyah miğferli, saldırgan süvariler karşılık sağda geri çekilmekte olan beyaz sarıklı askerler. Tepenin arkasında, solda kırmızı siyah sancaklı ve siyah miğferli askerler, sağda yeşil beyaz sancaklı ve beyaz sarıklı askerler hazır beklemektedir

121b: Dâbbetü'l-Arz

(sayfanın tamamı)

Tepe yamacında, üzerinde siyah benekler bulunan beyaz derili, dört ayaklı iki kollu fil kulaklı geyik boynuzlu koyun burunlu bir yaratık. Sağ elinde ucuna hayvan kafası takılı bir sopa taşıyan, karın bölgesinden alevlerin çıktığı iki kanatlı , yaratık sol elinde mühür bulundurmaktadır. Mühürle kendisini izleyen sağ taraftaki topluluktan birinin alnını mühürlemektedir. Tepenin arkasında, sağda ve solda yarattığı izleyen insanlar.

126b: Nil Nehri

(sayfa üstü)

Tasviri enine ortalayan nehir ve nehirde kayıklarla seyahat eden insanlar. Nehrin iki yakasına için insanların bulunduğu uzun yapılar resmedilmiştir.

127b: Uzun Boylu Kişi

(sayfa ortası)

Kapısının üstünde Arap alfabesiyle "Mübarek bâd saadet bâd"" yazılı, zemininde altıgen karo döşeli bir oda. Kapıda iki kişi beklerken, odanın ortasında yeşil cübbesiyle taht üzerinde oturan Uzun boylu kişi, karşısındaki üç kişiyle konuşmaktadır. Uzun boylu kişi "nin tahtının arkasında bir kişi kılıç ve matara tutmaktadır

128b: Yusuf

(sayfa ortası)

Tepe yamacında, yüksek ayaklı bir taht üzerinde başındaki hâlesiyle oturan yeşil elbiseli Yusuf karşısında ayakta duran iki kişiye birşeyler anlatmaktadır.. Tahtın hemen arkasındaki şahıs elinde kılıç tutarken tepenin arkasından iki kişi onları seyretmektedir

129b: Ehram

(sayfa ortası)

Düz bir alanda ikisi tuğladan örülmüş, küçük tepeye benzen ikisi üstte, ikisi altta olmak üzere toplam dört piramit.

130a: Ecdad

(sayfa altı)

Bir dağın eteğinde, bir hurma ağacının altında üçüayakta duran biri oturan olmak üzere dört figür. Dağın arkasından yükselen iki hurma ağacı.

130b: Batıdan Kuyruklu Yıldız Kayması

(sayfa üstü)

Üzerinde yüksek hurma ağaçlarının bulunduğu dağlık bir alan ve dağın eteğinde sandalye üzerinde oturan siyah cübbeli ellerini göğşe doğru açan biri. Gökyüzünde sola doğru kaymakta olan kuyruklu altı köşeli yıldız

132a: Sultan Selim Tahtta

(sayfa altı)

Kapalı bir mekânda, ortada, taht üzerinde dizlerinin üzerinde oturan pala bıyıklı Yavuz Sultan Selim. Sol tarafta karşısında bekleyen bir hizmetkârı. Tahtın sağ tarafında bir kişi kılıç, diğeri de ok ve yay tutan iki kişi.

133b: Sultan Selim'in Acem ve Mısır Padişahlarıyla Cengi

(sayfa üstü)

Üstte, tepeler arasında karşılıklı savaşıyan iki ordu. Altta sağ tarafta pala bıyığı ile dikkati çeken Yavuz Sultan Selim komutasındaki ordu geri çekilmekte olan düşman ordusuna saldırmakta.

134b: İsmi Salib, Resmi Acayip, Sırrı Garip Olup Yaş Budakla Öldürülecek Şahıs

(sayfa ortası)

Kapalı bir mekânda, sağda taht üzerinde oturan elinde kadeh tutan bir genç. Gencin önünde zilli def çalan, çeng kullanan ve elinde kitap tutan kişiler. Solda kapıda bekleyen iki kişi.

135a: Rum Tahtına Oturacak Olan Lebib (=Zeki) Kişi

(sayfa ortası)

Kapalı bir mekânda, sağ tarafta yanında kılıç tutan birinin beklediği tahtta bağdaş kurarak oturan hükümdar. Hükümdarın karşısında ayakta duran iki ve kapı eşiğinde iki.

138b: Medine'yi ve Rum Diyarını Fethedecek Kişi

(sayfa ortası)

Dağın yamacında ortada taht üzerinde oturan genç bir hükümdar. Solda kılıç ve matara tutan iki kişi. Sağda hükümdarla konuşan iki figür. Tepelerin arkasından yükselen hurma ağaçları.

139a: Frenk Beyleri

(sayfa ortası)

Dağlık bir arazide yolculuk eden, çok sayıdaki sancağı bulunan, kırmızı pelerin ve siyah fötr şapkalı atlı komutasında kalabalık bir ordu ve ordunun takip ettiği davul-zuma kullanan öncü birlik.

139b: Asfaroğulları Askerleri

(sayfa ortası)

Sol tarafta, siyah ve lacivert renkli bir çok sancağa sahip, çok sayıda askeri olan. siyah fôtür şapka ve kırmızı pelerinli biri önderliğindeki ordu. Sağ tarafta içinde tepe üzerine kurulu kalesi bulunan, surla çevrili yerleşim birimi,

141a: İskenderiyye Büyüklerinin Top Oynaması

(sayfa altı)

Yüksek iki tepesi olan dağın önünde, ellerindeki ucu eğri uzun çubuklarla çevgan oynayan atlılar. Sağ alt köşede oturan ve elinde top tutan bir figür. Tepelerin arkasından yükselen hurma ağaçları.

141b: Türk Askerleri

(sayfa ortası)

Dağlık bir alanda tepelerin arasında ellerindeki tuğlarla dört nala koşan bir grup kılıç kuşanmış, sarık kullanan atlılar. Altta küçük bir gölün bulunduğu tasvirin sağ ve solunda yükselen iki ağaç.

143b: Belalı Kavim

(sayfa üstü)

Yüksek bir tepe ve tepe yamacında üç ağaç. Ön tarafta kalan ağacın altında üç kadın ve kadınlardan birinin başına doğru elini uzatan bir erkek, olaya ellerini kaldırarak tepki gösteren iki çocuk.

146a: Kahire'ye Hükmedecek Kişi

(sayfa üstü)

Sağda ve solda iki ağacın bulunduğu tepe yamacına kurulu olan taht ve tahtta oturan beyaz sarıklı, siyah cübbeli, elleriyle birşeyler anlatıyor izlenimini veren figür, karşısında ayakta bekleyen bir kişi. Tahtın hemen solunda kılıç ve matara tutan bir hizmetkar.

159b: Sultan Süleyman Merhum İle İbrahim Paşa

(sayfa altı)

Kapalı mekânda, sağda kemer önünde serili halıda oturan Sultan Süleyman. Ortada Sultan Süleyman'ın karşısında diz çökerek oturan İbrahim Paşa. Solda kapı girişinde bekleyen iki kişi.

160a: Çoban Suretindeki Türkmenler

(sayfa altı)

Solunda iki ağaç bulunan bir tepe. Tepe yamacında kılıç kuşanmış, ellerinde budaklı sopalar taşıyan, sarıkları düzensiz sarılmış altı kişilik topluluk.

161b: İmam Mehdi İle Asfaroğulları'nın Büyük Savaşı

(sayfa altı)

Üstte içinde görkemli yapıların bulunduğu surla çevrili yerleşim birimi. Altta sur önünde geniş bir meydan ve meydanda, kılıç, kalkan ve mızraklarla birbirine saldıran Mehdi ve Asfaroğulları askerleri.

162a: İmam Mehdi Askerlerinin Kâfirleri Hezimet'e Uğratması

(sayfa ortası)

Bir tepe yamacında kulelerle destekli yüksek surla çevrili şehir. Kentin üst tarafında, birbirlerine saldıran piyade Mehdi askerleri ile piyade kâfir askerleri Şehrin ön tarafında Mehdi atlı askerlenini önünden kaçan kâfir atlıları.

162b: Haçlıların Haleb'e Girmeleri

(sayfa ortası)

Solda fôtür şapkalı bey komutasında kalabalık bir ordu. Sağ tarafta bir tepe yamacında kulelerle destekli surla çevrili şehir ve şehrin önünde saldırıya hazırlanan atlılar.

163a-163b: Osmanlı Padişahları

(163a sayfa altı; 163b sayfa üstü)

6 adeti 163a nolu sayfada, 8 tanesi 163b nolu sayfada olmak üzere Bursa kemeri tarzındaki kemerler altında, arkalarındaki yastıklara dayanarak farklı şekillerde oturan toplam 14 Osmanlı padişahının portresi.

166a-166b: Rum Kralı

(166a sayfa altı; 166b sayfa üstü)

İkisi 166a nolu sayfada, ikisi 166b nolu sayfada olmak üzere kemerli mekânda oturan toplam 4

portre.

CHESTER BEATTY LIBRARY T. 444 YAZMANIN TANIMI

18.9x11.5 cm ebadındaki kağıda 11.4x6.2 cm'lik alan 15 satır olarak yazılmış nüshanın kahverengi deri cilt ve üzerinde altın yaldızlı tezyinat bulunmaktadır (Minorsky 1958: 81) İbrahim Rodosî talebelerinden Hacı Osman Bosnavi tarafından 1160/1747 tarihinde istinsah edilen (CBL y. 423a sayfa 843)nüşhanın cildinde tezyinat olarak ortada; şemse, salbek ve köşebentlerden oluşan klasik cilt kompozisyonu, kenarlarda; cedveller ve geçmeli bordur yer alır. Cildin ön kapak tasarımı ile arka kapak tasarımı aynıdır. Şemse, salbek ve köşebentlerdeki kompozisyonlar. hatayi ve yaprak motiflerinden oluşmaktadır. Köşebentlerden ortaya; şemse ve salbeklerden ise dışarıya doğru uzanan tığlar bulunmaktadır.

Sayfaların numaralandırılmasında varak metodu yerine her sayfa için bir numara verilmiştir. Toplam 843 sayfadır. Ayrıca kullanıcılar tarafından ilave edilmiş günümüz latin rakamları ile varak usulüne göre de numaralandırılmıştır.

YAZMANIN RESİMLERİ 163b: Sırların Şahini

(50x62¹ mm sayfa altı)

Yazmanın orijinalini inceleme imkanımız olmadığından, mikrofilminde yer alan ölçü cetvelinden ve yazmanın mikrofilme aktarılmasındaki 1/10 ölçütünden yola çıkarak resimlerin boyutlarını saptamaya çalıştık. Bu nedenle verilen rakamlar kesin olmayıp yaklaşık değerlerdir.

Tepe yamacında dallan sağa doğru eğilmiş bir ağaç. Ağacın sol tarafında kenarlarında arap alfabesiyle seyf, kâyim sözcükleri ve cim harfinin yer aldığı bir levha. Levhanın içersinde yine arap alfabesiyle 1-9 sayıları ve yunus sözcüğü bulunmaktadır.

183a: Mehdi

(45x62 mm sayfa ortası)

Kırsal alanda, dalları sağa doğru eğilmiş küçük bir ağacın sağında üzeri boş büyük bir taht.

183a: Rum Şehri ve Pab

(100x95 mm sayfa üstü)

Kubbelerle örtülmüş kare planlı revaklı avlu. Avlunun solunda yüksek kasnaklı kubbe ile örtülmüş bir tek mekânlı bir yapı bulunurken sağ tarafına minber resmedilmiştir. Alttaki açık alanda, ortada hurma ağacı ve solunda sivri kubbe ile örtülmüş küçük bir yapı.

184b: Mehdi'nin Geleceği Şehir

(70x62 mm. sayfa altı)

Üstte, yamacında ağaçların bulunduğu tepeler. Altta içinde gemilerin yüzdüğü deniz ve düz bir sahil.

186a: Tatar Sipahilerinin Mehdi'nin Askerleri İle Buluşması

(72x62 mm. sayfa altı)

Tepelerden oluşan dağlık bir arazi. En arkadaki iki tepe arasından yükselen bir ağaç. ■ ■

186b: Hz. İsa'nın Yeryüzüne İnişi

(40x62 mm, sayfa altı)

Ortada, alev şeklinde yüselen hâle. Köşelerde, köşebent şeklinde rumi motifleri.

187b: Süfyanilerin Medine'ye Hücumu

(50x62 mm. sayfa ortası)

Etrafında hurma ağaçlarının bulunduğu, ön cephesind kapısı olan yüksek bir surla çevrili yerleşim merkezi. Sur içinde beyaz minaresi olan bir cami ve birkaç yapı.

190b: Mehdi, Askerleri ve İstanbul

(65x62 mm, sayfa üstü)

Üstte, deniz kenarında surla çevrili bir, yüksek bir giriş kapısı olan şehir. Altta, şehir kapısının köprü ile bağlandığı boş bir meydan.

192b: Dikilitaş, Ayasofya ve Bakır At Anıtları

(55x62 mm, sayfa üstü)

Bir dağın yamacında, solda, tek kulesiyle Ayasofya kilisesi, sağda, dört ayaklı masa şeklinde kaide.

203b: Deccal; Önünde İki Casus, İki Tarafında Cennet Ve Cehennem

(72x62 mm, sayfa üstü)

Solda, geri planda kalan bir tepe yamacında, iki tarafında ağaç dikili çardak şeklinde bir yapı. Sağda ön taraftaki tepenin yamacında yükselen alevler resmedilmiştir.

204b: Meleklerin Deccal Ordusuna Saldırması

(35x62 mm, sayfa ortası)

Bir tapenin yamacında, solda, iki tarafındaki selvi ağacıyla, kubbeli, çardak şeklinde yapı. sağda, yükselen alevler.

205b: Hz. İsa'nın Deccal'i Mızrakla Öldürmesi

Arkadaki dağ ile öndeki tepe arasında, solda, ateşten çıkan alevlere benzer alev grubu yer alır.

206a: Hz. İsa ve Ashab-ı Kehf

(65x62 mm, sayfa üstü)

Arkadaki tepeciklerin önünde bulunan yüksek bir tepe ve bu tepenin ön cephesinde bir mağarı girişi. Mağaranın önü düz boş bir alana açılmaktadır.

206b: Halep Muhasarası; Mehdi ile Düşman Askerlerinin Cengi

(80x62 mm, sayfa altı)

Bir dağın eteğinde, içinde hendekle çevrili yüksek bir tepe üzerine kurulu kalesi ve diğer mimari yapılarıyla altıgen şeklinde surla çevrili Halep tasviri yer alır.

207b: Ye'cüc-Me'cüc

(70x62 mm, sayfa üstü)

Herhangi bir figürün ya- da ağacın bulunmadığı üç sıra tepeden oluşan dağlık bir arazi tasviri .

208a: Rüzgârın Gönderilmesi

(50x62 mm. sayfa ortası)

Bir tepe önünde ağaçlar ve ağaçların altına serili halı. Halının üzerinde meyva dolu tabaklar ve içki şişesi bulunmaktadır.

209b: Sed ve Hisar

(65x62 mm-kayalıklalarla birlikte 65x90 mm-, sayfa ortası)

İki kanatlı kapısı olan duvar ve duvarın arkasında boş bir meydan. Duvarın ön tarafında küçük tepecikler bulunun boş bir alan.

210a: Mekke'de Güneşin Batıdan Doğması

(45x62 mm. sayfa ortası)

Bir tepe yamacında, zigzag desenli örtüsüyle kare planlı Kabe tasviri bulunmaktadır.

215b: Mehdi ve Zamanların İmamının Tasviri

(52x62 mm, sayfa ortası)

Bir tepe yamacında, ortada tabure üzerinde gül kafalı figür. Solda ve sağda ayakta bekleyen gül kafalı olarak resmedilen ikişer figür.

218b: Habeş Topluluğu'nun Mekke'yi Yıkması

(57x62 mm. sayfa altı)

Tepe yamacında altın oluk ve kapısıyla, siyah örtülü, etrafı boş Kabe tasviri. 220b: İstanbul'un Fethinden Sonra Ganimet Taksimi

{123x83 mm, sayfa altı ve sağ kenarı)

Deniz kenarında etrafı surlarla çevrili, sol köşesinde merkezi kubbeli ve son cemaat yeri olan Ayasofya'nın bulunduğu meydan. Meydanın ortasında büyük bir tabure.

226a: Türklerin Tatarlarla Savaşmaları

(45x62 mm. sayfa ortası)

Üzerinde küçük bir ağaç bulunan, dağ tasviri resmedilmiştir. Ortadaki yüksek tepenin sağında ve solunda küçük tepecikler.

229b: Dünya Şehirleri ve Kaleleri

(70x62 mm, sayfa üstü)

Dere. tepe ve ağaçların yer aldığı geniş kırsal alanın değişik bölgelerine yerleştirilmiş iki kale ve birkaç yapıdan oluşan bir yerleşim merkezi. Tepelerin arasından akan nehir ve nehir kolları

234b: Dünya Haritası

(115x62 mm. sayfanın tamamı)

Afrika ve Avrasya haritasının yer aldığı büyük bir küre. Kıtalarda yerleşim alanları kubbeli yapılar veya kaleye benzer küçük şekillerle belirtilirken Kabe diğerlerine oranla daha büyük olarak çizilmiştir

240b: Kâfir ve Müslüman Askerlerinin Mercidabık'da Savaşmaları

(70x62 mm. sayfa altı)

Üstte birçok tepesi olan dağ. Sağ üst köşeden sol alt köşeye doğru akan nehir ve nehrin sağında boş bir alan.

245b: Kâfirlerin Müslümanlara Saldırısı

(50x62 mm. sayfa ortası)

Üstte birbirinin devamı olan iki yüksek tepe. Sol tepenin sağ yamacında bodur bir ağaç. Tepe yamaçlarında çizgiye dönüşen çalılıklar. Altta aynı şekilde birbirini devamı olan küçük tepecikler.

250b: Dâbbetü'l-Arz

(55x62 mm, sayfa üstü)'

Yüksek iki tepesi olan dağın Ön tarafında iki küçük tepecik yer alır. Tasvirde figür veya yaratık resmi bulunmamaktadır.

260b: Nil Nehri

(65x62 mm. sayfa ortası)

Dağlar arasında Nil nehri ve bu nehirde seyreden beyaz yelkenli içi boş bir gemi. Ön tarafta rüzgâr nedeniyle sağa doğru eğilmiş ağaç.

262b: Uzun Boylu Kişi

(53x62 mm, sayfa ortası)

Tepe yamacına kurulu taht üzerinde oturan gül kafalı figür.. Karşısında, yine kafası yerine gül yerleştirilmiş olan biri durmaktadır.

263b: Yusuf

Tepe yamacında, ince işlemeli tahtta oturan gül kafalı figür sol elini sağ göğsüne bastırmaktadır.

265b: Eham

(68x62 mm, sayfa ortası)

Her bir dizide üç hurma ağacı ve iki piramit bulunan iki bölüm. Piramitler tuğladan örülmüş, sivri kubbe şeklinde tasvir edilmiştir.

266b: Batıdan Kuyruklu Yıldız Kayması

(47x62 mm, sayfa üstü)

Gkyüzünde kuyruklu altı köşeli yıldız. Yerde, bir dağın yamacında oturağın üzerinde kuyruklu yıldızı seyreden gül kafalı figür.

271b: Sultan Selim Tahtta

(55x62 mm. sayfa altı)

Kapalı bir mekânda, çini kaplı duvar önünde taht üzerinde diz çökerek oturmuş, gül kafalı figür.

272a: Sultan Selim'in Acem ve Mısır Padişahlarıyla Cengi

(40x62 mm, sayfa üstü)

Tepelerin ön tarafında, kafa yerine armudi bir şekil yapılan at üzerinde gül kafalı figür. Atın önünde yürüyen, kafa yerine büyük bir sorguç bulunan bir asker.

274b: İsmi Salib, Resmi Acayip, Sırrı Garip Olup Yaş Budakla Öldürülecek Şahıs

(55x62 mm, sayfa altı)

Kapalı mekânda, sol tarafta taht üzerinde bağdaş kurarak oturan gül kafalı bir figür. Önünde yere serili olan halı üzerinde içki şişesi.

274b: Rum Tahtına Oturacak Olan Lebib (=Zeki) Kişi

Duvarları çini kaplı bir oda ve odanın solunda taht üzerinde bağdaş kurarak oturan gül kafalı bir figür. Tahtın önünde duran ve solda kapıda bekleyen gül kafalı figürler.

281b: Medine'yi ve Rum Diyarını Fethedecek Kişi

(55x62 mm. sayfa altı)

Tepe önünde ağaç altında taht ve tahtta oturan gül kafalı figür. Karşısında, solda, elpençe duran gül kafalı figür.

282b: Frenk Beyleri

(53x62 mm, sayfa ortası)

Arkada üzerinde çalılık hissini uyandıran kısa dalgalı çizgiler olan yüksek bir dağ. Önde küçük tepecikler.

283a: Asfaroğulları Askerleri

(50x62 mm, sayfa ortası)

İki hurma ağacı ve sol alt köşeye doğru akan nehrin bulunduğu kırsal alan. Nehrin sağ üst yanında, surla çevrili içi boş bir meydan.

285b: İskenderiyye Büyüklerinin Top Oynaması

(70x62 mm, sayfa üstü)

Sağında ve solundan iki ağacın yükseldiği tepe. Tepenin yamacında çalılık hissini uyandıran kısa dalgalı çizgiler.

286a: Türk Askerleri

(60x62 mm, sayfa ortası)

Üstte yüksek bir tepe ve tepenin sağında bir ağaç. Altta küçük tepecikler. 290: Belalı Kavim

(55x62 mm, sayfa üstü)

Üzerinde iki ağaç bulunan bir dağın önünde beyaz çarşafa bürünmüş yüz hatları belirsiz iki kadın. Kadınlardan birinin çarşafım çekiştiren gül kafalı bir erkek figürü ve olayı izleyen gül kafalı bir genç.

295a: Kahire'ye Hükmedecek Kişi

(52x62 mm, sayfa ortası)

Arkada çini kaplı duvar ve önünde, kemerle bağlanan dört sütun. Orta kemerde taht üzerinde oturan gül kafalı bir figür. Sağdaki kemerde ayakta bekleyen gül kafalı bir figür.

327a: Sultan Süleyman Merhum İle İbrahim Paşa

(50x62 mm, sayfa altı)

Merdivenle çıkılan yüksek bir mekânda, sağ tarafta halı üzerinde bağdaş kurarak oturan gül kafalı bir figür. Önünde dizleri üzerine oturan. birşeyler anlatmaya çalışan gül kafalı figür.

328a: Çoban Suretindeki Türkmenler

(55x62 mm, sayfa üstü)

Üstte, birbirine bitişik yüksek iki tepe ve tepelerin yamaçlarında gelinciğe benzer çizimler. Altta birbirine, bitişik iki tepecik

340b: İmam Mehdi İle Asfaroğulları'nın Büyük Savaşı

(60x62 mm, sayfa ortası)

Yüksek tepeleri olan dağlık bir alan. Tepelerin eteklerinde dolgu amaçlı yapılan yuvarlak ve düz çizimler.

341a: İmam Mehdi Askerlerinin Kâfirleri Hezimete Uğratması

(40x62 mm, sayfa üstü)

Üst kısmında küçük bir ağacın bulunduğu yüksek bir tepe tasviri. Ağacın alt sağ tarafında kayalıklar.

341a: Haçlıların Haleb'e Girmeleri

(45x62 mm, sayfa altı)

Dağlık bir alanda, sağda, etrafında hendek kazılı, surlarla çevrili bir yerleşim yeri. Sur içinde ortasında tepe üzerine kurulu kale ve etrafında bir çok yapı.

346a-347b: Osmanlı Padişahları

(185x80 mm, sayfanın tamamı)

İki katlı kemer silsileleri ve kemerlerin altında oturan gül kafalı toplam 24 figür.

349b: Rum Kralı

(45x61 mm, sayfanın üstü)

Sağ tarafta merdivenle çıkılan yüksek bir kürsü ve kürsü üzerinde bağdaş kurarak oturan gül kafalı figür.

EK. 2: YAZMALARDAKİ RESİMLERDE CANLANDIRILAN OLAY VE OLGULAR

SIRLARIN ŞAHİNİ

Müminlerin emiri Ali bin Ebu Talib şöyle söylemiştir: "Sandal ağacının kırmızılığı ve ebucehil karpuzu nedeniyle kopacak fitneden dolayı vah dünya halkına! Kafeslerden nice kurtuluşlar olur.

Vahşi yavrusu üzerinde uçan cömertlik şahini olmasaydı. Babil'de ikamet güzel olmazdı."

Babil'den maksat Mısır'dır. Araplar yerleşmeden, Nuh tufanından önce Babil denilirdi. Ayrıntıları tarih kitaplarında yazılıdır.

Musannif burada bir şahin sureti çizmiştir. Bir nüshada "Bu sırların şahinin suretidir." demiştir (İÜK y. 87b-88a).

MEHDİ

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah'ın yer halifesi olup ahir zamanda çıkıp zulümle dolmuş dünyayı adaletle donatıp kullar arasında doğrulukla hükmeder. Dünyanın tek günlük ömrü bile kalmış olsa Allah o günü uzatıp halifesini kullarına vali kılar." Bu kelimeden maksat Mehdi'dir.

Bazı hadis-i şeriflerde Mehdi'nin hükümrانlığının müddeti 7 yıldır diye geçmektedir. Bu halife Hz. Fatıma binti Muhammed sülalesinden, güzel yüzlü, güzel saçlı, orta boylu, güzel yüzlü yiğit, doğan burunlu, sürmeli gözlü olup sağ yanağında hoş bir beni vardır. Keşf ve hal sahibi olanlar onu tanır (İÜK y. 82b-83a).

RUM ŞEHİRİ VE PAB

Büyük savaş ile Büyük Roma'nın fethi arası altı yıldır ve Deccal yedinci senesinde ortaya çıkar. Bu Rum şehri büyük bir şehir olup ve sarı bakırdan bin kapısı vardır. Ud, çamfıstığı ve anbuş (?) ağacından yapılmakla birlikte nakışlı ve kıymetli olması yanında akrep ve yılanları uzaklaştırmak, yabancıları şehirden men etmek için tılsımlar vardır. Şehrin ortasında kuş pazarı denilen bir fersah miktarı meydan vardır. Orada her türlü kuş satılır.

Rum memleketi üç bin fersahlık yer olup padişahına Pab denir. Benzetmek gibi olmasın Müslümanların halifesi konumunda olan Pab, Hristiyanlık üzere hükmeder. Bu nakşolunan Rum şehrinin, melikleri Pab'm ve bazı büyüklerinin suretleri olup aletleri, bayrağı, atlan ve ellerinde edevatlarıyla tasvir olunmuştur (İÜKy. 86a-86b).

MEHDİ'NİN GELECEĞİ ŞEHİR

Musannif Rum şehrini tasvirden sonra şunu ilave eder: Burada Beyt-i Mukaddes üslubunda yapılmış bir kilise vardır. Kilise içinde bir mezbah olup mezbahın tamamı zümrüt yeşili taş duvarla örülmüş olup uzunluğu 20 arşın, genişliği 6 arşındır. Mezbah 12 kırmızı, halis altından timsal üzerine yapılmıştır. Bu timsallerin her birinin uzunluğu 1.5 zira olup gözleri kırmızı yakuttandır. Kilisenin içi bu yakutlarla aydınlanır. Kilisenin 18 yerde altın kapısı vardır.

Bu Rum şehri büyük ve eskidir. Hz İsa'nın doğumundan 754 yıl önce kurulmuştur. Şehrin Doğu kapısından Batı kapısı 28 mil olup taştan iki kat sağlam suru vardır. İki sur arası 60 ziradır. Musannif 'Hisarlan taşlandır' demiş olmakla birlikte bazı muteber kitaplarda 'kiremittendir' şeklinde geçmektedir. İlk surun kalınlığı 11 zira olup yüksekliği 42 ziradır.

Denizden o şehre nehir gibi bir dil girer. O nehirden yelkenleriyle şehir içine girip nehir kenarında durup alışveriş ederler. O şehirde 1200 mikdan kilise vardır. Kiliselerin meşhurlarının tamamının içi güzel ak ve gök mermer ile döşenmiştir. Bu şehirde 1000 haman ve 200 han vardır.

Kitapta geçen mezbah ibaresini lügat; mihrablar, kasırlar ve büyük Hristiyan kütüphaneleri olarak açıklar. Şu halde doğru olan mezbahı, 12 timsal üzerinde durabildiğine göre mihrap veya kütüphane gibi küçük köşk olarak kabul etmektir.

Şehir, kilisesi, kilisedeki timsalleri, mezbahı, şehrin içindeki nehirleri, gemileri ve diğer özellikleri, atları ve kıyafetleriyle Frenk beyleri tasvir olunmuştur (İÜKy. 86b-87b).

MEHDİ'NİN AKKA OVASINA GELMESİ

Musannif der ki; Mehdi günleri gelmiştir. Büyük savaşta Akke ovasında hazır bulunur ve farklı dinleri yeryüzünden kaldırıp halis din olan İslâmı baki (kalıcı) kılar. Arifler bunu ilahi bilgi ve keşf sayesinde kontrol etmişler, bu hükme gerçekleşmesinden önce karar vermişler. İmam Mehdi'nin yeryüzünde bütün bidatleri yok etmesi ve bütün sünnetleri uygulaması gerekir. Burası Mehdi'nin Akka ovasını gelmesinin tasviridir (İÜK y. 87b-88a).

TATAR SİPAHİLERİNİN MEHDİ ASKERLERİ İLE BULUŞMALARI

İmam Mehdi ahir zamanda İstanbul'u kâfir aldıktan sonra yine gelip kâfir elinden alır. Çin vilayetini ve Deylem dağlarını da fetheder.

İmam Muhammed Bakırdan rivayet edilmiştir: İmam Mehdi Ashab-ı Kehf yattığı zaman miktarını 309 yıl olarak hükmeder. Bu fakir der ki İmam Muhammed Bakırdan gelen bu rivayet sahih olduğu

takdirde hadis-i şerife muhalif olup tatbik ve uygunluğu gerekir. Yedi yıl sağ olur rivayetine İmam Bakır"ın sözü zahiri (görünüşü) nedeniyle muhalif olduğunu belirtmiştir. İmam Mehdi Kıyamet kopmadan 40 gün önce vefat eder. İmam Mehdi'nin ortaya çıkışından önce Maveraünnehifden Tatar cinsinden Haris isimli kimse zuhur edip askerlerinin öncülüğünü Mansur adlı bir dilavere vererek, Tatar askeriyle Mehdi'ye yardım amacıyla memleketten çıkıp Mehdi askerlerine karışmaları gerekir. Bu bilgilerin ayrıntıları hadis-i şeriften alınmıştır.

Burası bayraklarıyla Tatar sipahi askerlerinin Mehdi askerlerinin ardından gelip Mehdi ile buluşmalarının tasviridir (İÜK y. 88a-88b).

HZ. İSA'NIN YERYÜZÜNE İNİŞİ

Hiz. İsa Sanrın doğusunda olan beyaz bir minareye Mehdi zamanında inip, halk ikindi namazında iken kâfirlerin evlerini ve ihtiyaç malzemelerini parçalayıp domuzları öldürür. Hiz. İsa'nın inişi; iki meleğin kanatlarına iki elini koymuş bir vaziyette olmuş olup burada tasvir edilmiştir (İÜK y. 89a-89b).

SÜFYANİLERİN MEDİNE'YE HÜCUMU

Mehdi zamanında Süfyani, Dimeşk'in sulak ve yeşil yerinde bir ağaç dibinde öldürülür.

Süfyani, askeriyle birlikte Medine'ye gelip Medine'yi üç gün yağmalar. Üç gün den sonra Mekke'ye yolculuk edip, Mekke ile Medine arasında düz bir ovada. Allah, askeri helak eder ve askerler yere geçerler.

Müellifin kelimadan anlaşılan, bu helakten bir miktar kimse kurtulur ve kurtulan bu kimseler Şam'ın sulak ve yeşil alanında bir ağaç dibinde öldürülür.

Tercüme ettiğimiz nüshada, burada Medine-i Münevvere'yi ve etrafındaki Süfyanilerin hücumlarını tasvir ve nakş etmiştir (İÜK y. 89b-90a).

MEHDİ, ASKERLERİ VE İSTANBUL

Hiz Peygamber ashabına "Hiçbir tarafı deniz bir tarafı kara olan büyük bir şehir işittiniz mi?" diye İstanbul'u kastederek sordu. Bazı hadislerde ismine de açıklık vardır. Ashab da Kostantiniyye'yi kastettiğini bilip 'Evet işittik' demişlerdir. "İshakoğullarından 70.000 Müslüman o şehri fethetmedikçe kıyamet kopmaz. O şehrin fethi ve gazası şöyledir: Önce varıp muhasara ederler. Henüz harp aletleri ile savaşa başlamadan, bir ok daha atmadan Lailahe illallahu ekber diye tekbir getirirler ve deniz tarafından bir duvarı yıkılır. Lailahe illallahu ekber diye ikinci defa tekbir getirince deniz tarafından bir duvarı daha yıkılır. Lailahe illallahu ekber diye üçüncü defa tekbir getirince kara tarafının duvarı yıkılır. Müslümanlar şehre girip gaza ve cihad edip oldukça fazla ganimet elde ederler. Bu fetih ve zafere sevinip ganimet mallarının taksimiyle meşgul iken Şam tarafından bir feryatçı gelip 'Deccal çıktı!' diyecek. Mal ve ganimetleri terkedip vatanlarına dönerler."

Bu askerin muzaffer hükümdarı İmam Mehdi'dir. Gerçi bu bilgi hadis-i şerifte geçmemektedir. Fakat başka haber ve hadiselerden anlaşılmaktadır. İshakoğullarından maksat Şam Kürdleridir. Bu topluluğun dindar ve kahramanlarından 70.000 atlının Mehdi ile gelmeleri gerekir. Şam Kürtlerinin (yiğitlerinin?) soyları Hiz İshak'a dayandığı için İshakoğulları şeklinde ifade edilmiştir. Yorumcular bu şekilde açıklamışlardır. Kitabın müellifi 'İstanbul'un fethi ile Deccal*'ın ortaya çıkışının arası 18 gündür' şeklinde beyanda bulunmuştur.

Tercüme ettiğimiz nüshanın katibi İstanbul ve İmam Mehdi askerini tasvir edip çizildiği üzere diye erlerinin tekbir ile yakaladığını nakş eylemiştir (İÜK y. 91a-91b).

DİKİLİTAŞ, AYASOFYA VE BAKIR AT ANITLARI

Musannif bundan sonra Kostantiniyye'nin ayrıntısını şu şekilde anlatır: Kostantiniyye Hristiyanlık dinini ilk açıklayan ve düzenleyen hükümdar Kostantin tarafından kurulmuştur. Bu şehir üçgen şeklinde olup iki tarafı deniz bir tarafı karadır. Yedi kat suru olup büyük surun yüksekliği 20 arşındır ve 100 kapısı vardır. Büyük kapısına altın kapı denilir ve som altınla kaplanmıştır. Bu şehrin surunda dışarı doğru taşan bir tiyatrosu vardır. Yüksekliği 10 zira olup tiyatroya sur mertebesinde alçak diye kasire denilir ve hala bir tarafta mevcuttur, hendek olmuştur. Zikrettiğimiz yedi kat sur ve altın ile kaplanmış kapı eskiden mevcutken şimdi bir kattan başka sur yoktur. Nihayet kara tarafı o tiyatro ile iki üç kat olunmak mümkündür.

Bu büyük şehir Rum Denizi'ne dökülen Haliç sahilinde yerleşmiştir ve bu şehirde bakırdan dökülmüş sivri taş minare vardır. Tek parçadan dökülmüş gibi olup hiçbir kapısı yoktur. Bimaristana yakın bir yerde de tamamı bakır levhalarla kaplanmış sivri taş minare vardır. Kostantin'in kabri

ondadır. Kostantin sureti bir bakır at üzerinde süvari şeklinde olup atının ayakları cam ve kurşun ile muhkem berkedilmiştir (sağlamlaştırılmıştır). Fakat atın sağ ön ayağı berkedilmemiştir; havadadır. Sanki Kostantin at üzerinde gider gibidir. Kostantin at arkasında berkedilmiş. sağ elini açıp havaya kaldırmış, Şam tarafına işaret eder ve sol elinde bir bakır top tutar şekilde gösterilmiştir.

Bazıları bu elinde tuttuğu top düşmanların şehre girmesini önlemek ve onları kovmak için bir tılsımdır demişlerdir. Bazıları da tılsım değildir, topta 'Ben dünyaya malik olup şu gibi elimde tutmuştum' yazılıdır demişlerdir. Bir nesne bile alamadan, elim boş olarak dünyadan çekip gittim demeye işarettir.

Bu fakir der ki anlatılan bu gariplikler, tılsımlar ve belirtilen garip bina ve yapılar tamamıyla yıkılmış olup İstanbul'da bunlardan eser kalmamıştır. Fakat Dikilitaşlar. At Meydanı'nda olan ejderler gibi pek çok eski tılsımlar ve binalar vardır ki musannifin anlattığının gerçekliğine ve tarihinde yazdıklarının doğruluğuna delalet eder. Ayasofya Cami başlı başına zamanın enderlerindendir.

Burada tercüme ettiğimiz nüshada anlatılan Bakır At açıklandığı şekliyle tasvir olunmuştur (İÜK y. 92a-92b).

DECCAL; ÖNÜNDE İKİ CASUS, İKİ TARAFINDA CENNET VE CEHENNEM

Deccâl'in ortaya çıkışı doğudan, Horasan'dandır. Haran (?) memleketinden çıkacak. Türkler ve Yahudiler kendisine tabi olacaklar. Askeri çoğunlukla Yahudi topluluğundandır. Hz. Ebubekir der ki: 'Gerçek Deccal Irak ile Horasan arasında ortaya çıkar. Yanına Ukad topluluğu bile gider. O kadar ki bu topluluğun kadınlarından 15.000 kadın toplanarak gider'. Ukad topluluğundan maksat sihirbazlardır. Sözü öz, o meluna nice kimseler tabi olup iman getirecekler. Özellikle sihirbazlar, cazular tabi olup her türlü sihirle meşgul olup birlikte giderler.

Müellif der ki: Yalnız İsfahan'dan 70.000 sarıklı Yahudi tabi olur. Deccal bir harabeye uğrar ve 'Hazinesini ortaya çıkar' diye hitap eder. Yer yarılıp o harabeden çok mal çıkar ve ardınca gider.

Deccal kısa boylu, 34 yaşını geçmiş birisi olup, bir gözü yoktur. Bir rivayete göre sol gözü yoktur. Yaygın olanı sağ gözünün olmamasıdır. Sol gözü de şişmiş, yaş üzüm gibi dışarı çıkmıştır (İÜK y. 93a).

Deccâl'in kalma süresi 40 gün olup, 40 günün biri bir yıl, bir günü bir ay, bir günü bir Cuma vakti kadar olup diğer günleri de normal günler kadardır. Bu konuda hadis vardır. Bazıları bu hususu, belanın şiddetinden kinaye olup bir gün bir yıl. bir ay kadar uzun gelir şeklinde yorumlamışlardır. Gerçek şudur ki, gün uzayıp gerçekte güneş durmaz, fakat sihir yoluyla aleme bir yıl ve bir ay kadar gündüz olarak gösterir (İÜK y. 93b).

Deccal ile giden Cennet ve ateş vardır. Cennet, çimeni ve sebzesi bol olan bir yer: ateşi, duman yani kara dut suretindedir. Sihir böyle gösterir. Yanında Basra veya Senam dağı gibi yığılmış ekmek vardır. Bu dağı gibi yığılmış ekmek onunla birlikte her yere gider. Kendisine iman getirenlere bu ekmekten yedirirken iman getirmeyenleri de öldürür. Halka 'Ben rabbinizim' der. Bu Deccal kendisine inanmayan salih bir Müslümana musallat olup kendisine inanmadığı için onu öldürür ve Allah'ın izniyle tekrar diriltir (İÜK y. 93b).

Deccâl'in çıkışından önce 3 yıl büyük bir kıtlık olur. İlk yılda gök ve yer 1/3 oranında yağmur ve nebat vermez. İkinci senesinde 2/3 oranında vermezken üçüncü senede hiç vermez. O kadar ki, gökten bir damla düşmez, yerden de bir habbe bitmez, halkın deve ve hayvanlarının tamamı ölür. Daha sonra Deccal çıkıp yanında nimet gösterip çoğu kişileri bu yolla kandırıp kendisine tabi olmasını sağlar. Nice kişilere 'Senin ölen develerini ve sığırlarını diriltirsem bana iman getirir misin?' diye söyleyip Şeytanı ölen hayvan suretinde, deve, sığır ve koyunlar olarak gösterip halkın kendisine iman etmesini temin eder. Bu anlattığımız olay sahabelerden Esmâ bint-i Yezid'in rivayet ettiği hadisten alınmıştır (İÜK y. 94b).

Rivayet edilmiştir ki, O lanetlinin eşiğinin kulaklarının uzunluğu 40 ziradır. Başka bir rivayette eşiğinin gölgesinde 70.000 insan gölgelenir şeklinde yer alır. Fakir der ki. bu rivayet doğru olduğu takdirde bu kadar insanın gölgelenebilmesi sihir yoluyla. Ya da kulaklarının uzunluğu vurgulanmıştır.

Fatıma bint-i Kays rivayet etmiştir: Bir gün Resulullah'ın namaz diye çağırdığında mescide gittim ve peygamberin arkasında namaz kıldım. Namazdan sonra Hz Peygamber minbere çıktı ve gülümseyerek 'Kimse yerinden kımıldamasın, bilir misiniz sizi niçin topladım?' Sahabeler 'Allah ve resulü bilir*' dediler. Temim Dâri Hristiyan biriydi, Müslüman oldu ve bana bir hikaye anlattı ki size anlattığım

kıssaya tamamen uygundur (İÜK y. 95a)

Lahm ve Cüzam kabilelerinden 30 kişi bir gemiye binip denize açılmışlar. Rüzgar ters taraftan esip bu kişileri bir ay sürüklemiş ve batı taraflarında bir adaya bırakmış. Ada sahiline demirleyip sandal ile adaya çıkmışlar. Adaya girdiklerinde oldukça kıllı bir canavara rastlamışlar. Kollarının çokluğu sebebiyle ardi ve önü fark edilmeyecek durumda olan bu mahluka 'Sen kimsin?' diye sorduklarında "Cessaseyim (^casusum)' demiş. Bize böyle dediğinde, biz korkup onu şeytan zannettik.

Bazıları iki casusdan bahsetmektedir. Bu casuslardan birinin oldukça kıllı bir kadın, diğerinin de bir canavar şeklinde olduğunu ifade etmişlerdir.

Temim Dari bundan sonra şöyle devam eder: Casusla gittik ve bir kiliseye girdik. Ansızın, daha önce hiç görmediğimiz kadar oldukça büyük bir cüsseye sahip büyük bir insanla karşılaştık. Ellerini boynuna sağlamca bağlamış, dizlerinden topuklarına kadar demir zincirlerle bağlamış vaziyette olup sürekli harekete etmekteydi. 'Sen kimsin?' diye sorduğumuzda 'Siz benim kim olduğumu öğrenirsiniz. Ben size siz kimsiniz diye demem gerekir.' (95b) Onlar da 'Biz Araplardan bir topluluğuz. Gemiye bindiğimizde rüzgar bizi buraya çıkardı. Daha sonra kıllı bir hayvan ile karşılaştık. Onunla konuştuğumuzda bize ben casusum deyip bizi hemen buraya getirdi.

Bize 'Beysan'ın ağacı hala hurma veriyor mu' diye sorduğunda biz 'Evet' dedik. 'Beysan Şam'da bir köydür. Yakın zamanda hurma bitmemesi gerekir. Bana haber verin Taberiyye denizinde su var mı?' dediğinde biz 'O denizin suyu hala çoktur' dedik. "Onun suyu çekilecek. Bana Zar pınarından haber verin, hala suyu var mı. halk hala o pınarın suyundan ekini suluyor mu?' diye sorduğunda biz de 'Evet suyu çoktur ve halk ekini onunla sular.' diye cevapladık. Daha sonra 'Bana Ümeyyeoğulları'ndan haber verin, ne yaptılar?' dediğinde 'Mekke'den Medine'ye hicret etti' dedik. Bunun üzerine 'Başka ne yaptı?' diye tekrar sorunca 'Medine'nin etrafındaki tüm kabilelere galip geldi ve tamamı ona itaat ettiler' dedik. O da 'Onların itaati hayırdır.' dedi.

Sonra 'Ben de size kendimi tanıtayım. Ben mesihim ve yakında bana izin çıkacak. Çıkıp yeryüzünü gezerim ve 40 günde Mekke ve Taybe hariç görmediğim bir köy dahi kalmaz. Bu iki yer bana haramdır. Eğer bu yerlere girmek istersem bir melek karşı gelip elinde yalın kılıcıyla beni döndürür. Bu şehrin yollarında melekler konmuş olup şehri korur ve bekçilik yaparlar' dedi (İÜK y. 96a).

H. Peygamber bu hikayeyi Temim Dari'den minber üzerinde bu anlamda nakletti. Daha sonra ellerinde tuttuğu asa gibi nesne ile minberi kakıp 'Deccâl'in giremeyeceği şehir budur' dedi ve ilave etti 'Ben bunu daha önce haber vermiş miydim?' Bunun üzerine oradaki insanlar 'Evet' dedi.

Bazıları bu rivayetin ihtilaflı olduğunu söylemiştir.

Başka bir rivayette; Temim Dari'nin gemisi batıp, bir tahta üzerinde yüzerek o adaya çıktığı geçer. Casusu hayvan şeklinde yazıp der ki 'Başı deve başına, arkası at arkasına, yüzü insan yüzüne benzer ve bedeninin her yeri alacalı olup renkleri birbirinden farklıdır. Ben Deccâl'in hayvanıym ismim Cessase'dir dedi*

Bu rivayette Deccâl'in vasfı hakkında der ki 'Büyük cüsseli şahıs olup ayaküstü dururdu. Zincirlerle bağlanmıştı. Bir gözü yok, gözü kanla dolmuş, yassı göğüslü iki omzu arasında göndere benzer kıllar olup altında 'Bu kâfirdir' yazılıydı ve sağ eli boğazına bağlanmıştı. Sağ eli boğazına bağlıydı.' Daha sonra yukarıda geçen soruları sorar (İÜK y. 96b).

Bir rivayette Deccal 'Yakın zamanda bu sülalden içeceğim ve ekinlerden yiyeceğim, adamlarını öldürüp kadınlarını esir edeceğim ve çocuklarını boğazlayacağım. Muhammed Mekke'de doğup Medine'ye hicret etmiştir. Dini bütün dinlerin hayırlısı, kitabı bütün kitapların hayırlısıdır. Gidip onunla buluşun ve iman edin. Bu nasihati senden başka kimseye etmedim.' dedikten sonra Cessase'yi çağırıp "Bu kimseyi Şam tarafına bırak' demiştir. O da arkasına bindirip bir anda Şam tarafına bırakmış. Temim Dari de doğruca Medine'ye gelmiş.

Sözün özü Deccâl'in çıkışı gerçek olup Ahir zamanda Allah, kulları üzerine musallat edecektir (İÜK y. 97a).

Burada Deccâl'in Horasan'dan çıkışı, Yahudilerin tabi olması, iki yanında Cennet ve Cehennem şekli ve biri kıllı şeytan görünümlü, diğeri canavar suretinde olan iki casusu nakş ve tasvir olunmuştur.

MELEKLERİN DECCAL ORDUSUNA SALDIRMASI

H. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Hiçbir peygamber yoktur ki ümmetini gelecek olan Deccâl'in kötülüğüne karşı ikaz etmesin ve korkutmamış olsun. Bu Ümmet-i Muhammed zamanında zuhur

edecektir. O Deccâl'in bir gözü yoktur, gözü yerinde kalın deri bitmiştir. Dişleri yıldır yıldır idi. 40 günde Mekke, Medine ve Kudüs haricinde uğramadığı hiçbir köy kalmayacaktır. Bu şehirlere giremez."

Bu fakir der ki, hadiste şöyle yazılıdır: Medine civarında Uhud Dağı ardına gelip konarlar ve Uhud yolunda Medine'ye yönelir. Allah Melekleri ellerinde yanın kılıç ile Medine'nin yollarını bekler. Zikredilen dağ tarafından yönelip Medine tarafına yürüyecek olurlarsa melekler ellerinde yalın kılıç ile hücum edip döndürürler. Eşeği üzerinde ardına bakarak kaçıp Şam tarafına gider.

Kaçış şekli burada tasvir olunmuştur (İÜK y. 98a).

HZ. İSA'NIN DECCAL'İ MIZRAKLA ÖLDÜRMESİ

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: 'İsa Peygamber beyaz minareye indikten sonra Babilüd'de Deccâl'e yetişip, onu öldürür.'

Alimler Babilüd'den maksadın ne olduğunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları Şam yakınında bir köy derken bazıları da Kudüs ve Remle yakınlarında bir köy olduğunu iddia etmişlerdir. 'Bu köyün kapısı önünde yetişip öldürdü' demişlerdir.

Burada. Deccâl'in Hz. İsa'nın indiğini duyup askerleriyle kaçması ve Hz. İsa'nın yetişip elinde bir mızrak ile göğsüne vurup öldürmesi tasvir edilmiştir (İÜK y. 98b).

HZ. İSA VE ASHAB-I KEHF

Müellif şöyle der: Hz. İsa 40 yıl kalır. Araplardan bir kız alıp Ümmet-i Muhamed'in veli kullarından, olur ve onun prensiplerini uygular.

Musannifin bu kelamı hadisten çıkan anlam olup ayrıntıları hadis kitaplarında mevcuttur. Ve der ki: 'Hz. İsa'nın Önünde Ashab-ı Kehf olur. Allah onları o zamanda Hz. İsa'ya yardım etmesi için diriltir.'

Hz. İsa'nın Ashab-ı Kehf ile tasvirleri olup asıl nüshada tasvir ve nakş olunmuştur (İÜK y. 99a).

HALEP MUHASARASI; MEHDİ İLE DÜŞMAN ASKERLERİNİN CENGİ

Kitabın müellifi şöyle der: 'Beyt-i Mukaddesin mamur olup Medine'nin harab olması ve Rum kâfirlerinin Mercidâbık'a konması Deccâl'in ortaya çıkışının alametlerindendir. Mercidâbık Halep civarında bir ova'dır. Kâfir askerleri o yere gelip Müslüman askerleriyle ve İmam Mehdi ile büyük bir savaş yapacak ve Halep hisarlarını kuşatacaktır.'

Tercüme ettiğimiz nüshada burada Halep hisarlarının muhasarası ve İmam Mehdi askerleri ile Kâfir askerlerinin savaşı tasvir edilmiştir (İÜK y. 99a-99b).

YE'CÜC-ME'CÜC

Bundan sonra İstanbul'u Mehdi tekrar fetheder. Hak Teala Yecüc ve Mecüc'ü gönderip alemleri harap eder. Bu aşağılık topluluğun öncüleri gelip Taberiyye Denizine uğrayıp, o denizi tamamen içip kuruturlar. Sonra gelenler 'Zamanla şunda su varmış' derler. Müslümanlar bunlardan sonra yedi yıl ok ve yaylarından yemek pişirirler ve dağdan odun kesmeye muhtaç olmazlar.

Bunlar üç kısımdır. Bir kısmı oldukça küçük, bir kısmı uzun, bir kısmı da oldukça büyük cüsseli olup dev gibidir.

Burada asıl nüshada olduğu gibi bu topluluğun üç kısmı tasvir olunmuştur (İÜKy. 99b-100a).

RÜZGÂRIN GÖNDERİLMESİ

Allah bu olaydan soma mülayim bir rüzgar gönderip her Müslüman ve müminin ruhunu alır. Yani o rüzgarın dokunduğu her mümin ruhunu teslim eder. Yeryüzünde hiç salih Müslüman kalmayıp kötü insanlar kalır ve kıyamet onların üzerine kopar.

Asıl nüshada bahçeler ve ağaçlar dibinde cenk, çağana, şeşta ve tanbur ile eğlenceyle meşgul. Allah'ı anmaktan uzak, günah işleyen bir alay insan tasvir olunmuştur (İÜK y. 100a-100b).

SED VE HİSAR

Müellif bundan sonra İskender Seddi'nin durumundan bahsetmektedir.

Şeddin yeri iki dağ ortasında bir vadidir. Şeddin eni 150 zira. uzunluğu 50 arşındır. Demir bir kapısı olup iki tarafında söke taşı vardır. Eni 25 zira, yüksekliği 50 ziradır. Üzerinde 20 arşın uzunluğu olan derbent (=menteşe ?) vardır. Üzerinde demirden şerefeler vardır ve bir şerefeden diğer şerefeye giden boşluklar vardır.

Bu şeddin tamamının inşasında demirden kerpiç kullanılmıştır. Yarıklara erimiş bakır dökülüp som hale getirilmiştir. Kapışırım kapanmış iki kanadı vardır.

Kanatlarının her birinin eni 50 zira, kalınlığı 5 ziradır. Kapının üzerine 7 arşın uzunluğu, 1 zira

kalınlığı olan bir kilit yerleştirilmiştir. Kilidin üzerine, uzunluğu 1.5 zira olan 12 dişli bir anahtar zincir ile asılmıştır. Kapının halkaları mancınık halkaları kadardır. Kapının alt eşiğinin kalınlığı 10 zira, genişliği 100 ziradır. Bu ölçüler, yükseklik hariç Sudan zirası ileldir.

Bu şeddin iki tarafında iki hisar olup uzunluğu ve genişliği 200'er ziradır. Bu hisarların beyi haftada bir gün askerleriyle kapıya varırlar ve şeddin kilidine, vuruşun sesini şeddin arkasında olan Yecüc topluluğu işitip bekçilerin var olduğunu bilsinler diye iki üç kere sert bir şekilde vurur.

Burada anlatılan dağların arasında olan vadinin, şeddin ve hisarların tasviri vardır (İÜKy. IOOb-IOLA).

MEKKE'DE GÜNEŞİN BATIDAN DOĞMASI

Deccal Doğu tarafından çıkar. Kıyamet kopmasının alametlerinin ilki Deccâdır. Diğer güneşin üç gün batıdan doğmasıdır.

Asıl nüshada burada dünya semasını yazıp Mekke üzerinde güneşin batı tarafından doğması tasvir olunmuştur (İÜK y. 101b).

MEHDİ VE ZAMANLARIN İMAMININ TASVİRİ

Bazıları İmam Mehdi'nin doğuş yeri Fars'tır derken bazıları Arap Yarımadası "dır demiştir.

Mehdi'nin annesinin ismi havari çocuklarından bir hatun olan Nercis'tir. Mehdi geleceğin sırlarına sahiptir. Buna ilk biat edenler Şam'ın evliyalıdır. Daha sonra Mekke ehli, sonra Irak biat eder.

Müellif der ki 'Büyük bir fitne çıkmadıkça ve haricilerin en şerlileri zuhur etmedikçe Mehdi çıkmaz. Mehdi'nin çıkışının alametleri şunlardır: Yerler kuraklıktan çatlayıp istenildiği miktarda yağmurun yağmaması, doğan çocukların sakat olması, harf ilminin" yaygınlaşmasıdır. Bunun yanında tasavvufun yaygınlaşması, yıldız ilminin yaygınlaşması, fetvaların çoğalması, ata binen kadınların çoğalması, halkın carie tutmaya rağbetlerinin artması, genç yöneticilerin çoğalmasını da Mehdi'nin çıkışının alameti olarak sayanlar vardır.

İmam Mehdi çıktığında bir kısım fakih onun öldürülmesine fetva verir. Fakat Allah onu korur, hatta o fakihler bile ona itaat ederler.

Müellif Mehdi'nin kalış suresini iki yıl dokuz ay dört gün demiş olsa da bu süre hadis-i şerife aykırıdır. Çünkü bu süre hadis-i şerifde yedi yıl olarak geçmektedir.

Mehdi selim biri olup kalplerin sevgilisidir.

Mehdi hak üzere, Deccal batıl üzere.

Mehdi hayırlı kişilerin, Deccal şerli kişilerin piridir.

Mehdi aşıkların tabibi, Deccal fasıklarm sevgilisidir.

Mehdi kitabın kılıcı, Deccal harabın kılıcıdır

Mehdi'nin elbisesi yeşildir, Deccâl'in elbisesi sandır.

Mehdi kılıcı kınından çıkardı ve kılıç ile halka müjdeyi verdi.

Sen bunların tamamını anlayıp cenge hazır olup safları düzelt.

Bu zamanın Mehdi'sinin ve zamanların İmamının suretidir (İÜK y. 102b-104b).

HABEŞ TOPLULUĞU'NUN MEKKE'Yİ YIKMASI

Allah şöyle buyurmuştur:

"İşte şu ülkeleri zulmettikleri zaman onları helak ettik. Onları helak etmek için de belli bir zaman tayin etmiştik' (Kehf, 18/59).

"Rabbin. haksızlık eden memleketleri yakaladığında, onun yakalayışı işte böyle (şiddetlidir). Şüphesiz onun yakalayışı pek elem vericidir, pek çetindir* (Hud.

11/102).

"Bir ülkeyi helak etmek istediğimizde o ülkenin zenginlik sebebiyle şırmamış elebaşlarına (iyilikleri) emrederiz; buna rağmen onlar da kötülük işlerler. Böylece o ülke helaka müstehak olur; biz de orayı darmadağın ederiz' (İsra, 17/16).

"Ne kadar ülke varsa hepsini kıyamet gününden önce ya helak edecek veya en çetin bir şekilde azaplandıracağız. Bu kitapta (Levh-i mahfuzda) yazılıdır' (İsra, 17/58).

Müellif bu ayetleri yazıp Mekke'nin kıyametten önce harap olacağına işaret etmiştir. Allah, tarafından bir bela musallat olmakla helak olan şehirlerin helak sebebi, yönetenlerinin ve topluluğun zulümleriymiş. Emir ve kralların, halklarına; zengin ve güçlülerin, fakir ve zayıflara zulüm ve

düşmanlıkları sebebiyle Allah kızıp helak eylermiş.

Bundan sonra kitabın müellifi der ki, 'ÜmmüT-Kura, yani Mekke-i Mükerreme'yi Habeş topluluğu yıkar.'

Bu minval üzere asıl nüshada tasvir olunmuştur (iÜK y. 105b-l 06a).

İSTANBUL'UN FETHİNDEN SONRA GANİMET TAKSİMİ

İmam Ali bin Ebu Talib der ki: 'Beire'nin harabı Rebih topluluğundan. Medine'nin harabı aklıktan, Belh şehirlerinin harabı su basmasından. Termed (?) şehrinin harabı hummadan, Merd şehrinin harabı kum fırtınasından. Yemen şehrinin harabı çekirgeden, Fars mülkünün harabı kuraklıktan, Semerkand'ın harabı Kantura (?) topluluğunun istilasından, Şam memleketinin harabı yağmur yağmasından. Sind mülkünün harabı şiddetli rüzgardan, Sencer'in harabı karıncadan, Rum'un harabı Asfaroğullarının çıkışından, Arap kavminin çöküşü çok savaşmalarındandır.

Sizinle Zengiler topluluğu savaşmadıkça kıyamet kopmaz. Beytullah'ın harabı Deccâl'den kırk yıl sonradır. Haleb'in harabı Türklerin istilasından, Kudüs'ün harabı Banikan'dan (?) Mısır diyarının harabı Nil'in kesilmesindendir. Ahir zamanda Hak Teala, Ehl-i Beyt'ten Muhammed bin Abdullah isimli salih biri vasıtasıyla Kostantiniyye'yi feth eder.'

Bu Kostantiniyye, Kostantiniyye'nin fethi, mal taksimi ve bu esnada feryadcının gelip 'Deccal çıkmış' diye haber vermesinin tasviridir (iÜK y. 106a-107a).

TÜRKLERİN TATARLARLA SAVAŞMALARI

Allah buyurur ki:

"Saat yaklaştı, ay yarıldı." (Kamer, 54/1)

İnsanların hesaplan yaklaştı, fakat onlar hala gaflet içinde yüz çevirmektedir.' (Enbiya, 21/1)

Ne bilirsin ki o saat yakındır (Şura, 42/17)

Bil ki dünyanın sonuna doğru büyük bir fitne olacak ve Türkler ile kâfir Tatarların istilası zuhur edecektir. Bunlar dağılmış çekirge gibi olup uğradıkları yerlerde bir nesne bırakmayıp yok ederler.

Müellif burada iki askerin birbiriyle çengini tasvir etmiştir.

İfadelerin öncesinden ve sonrasında şu anlaşılmaktadır: İki topluluk hadis-i şerifde geçen Huvuz ve Kirman topluluğu olmalıdır. Bunlar Türk ve Tatar topluluğundan iki kavim olup birbirleriyle büyük savaşlar yaparlar. Hatta İmam Nevevi bu iki topluluğun savaşlarının gerçekleştiğini ve özelliklerinin hadisde zikredilen özelliklere tamamen uyduğunu söylemiştir. Bu kelamı İbni Malik İmam Nevevi'den nakletmiştir. Fakir der ki, bundan sonra da bu iki topluluk arasında büyük bir savaş olacaktır (iÜK y. 109a-109b).

DÜNYA ŞEHİRLERİ VE KALELERİ

Hız. Peygamber ashabına şöyle buyurmuştur: 'Kıyamet şu on alamet görülmeden kopmaz: Dumanın görülmesi, Deccâl'in çıkması, Dâbbetü'l-Arz'ın çıkması, güneşin batıdan doğması, Meryem oğlu İsa'nın inmesi. Ye'cüc-Me'cüc'ün çıkması. Doğu tarafında büyük bir yer çöküntüsünün olması. Batı tarafta büyük bir yer çöküntüsünün olması, Arap yarımadasında büyük bir yer çöküntüsünün olması."

Bir rivayette 'Bir rüzgar çıkıp halkı denize bırakır' ifadesi vardır.

Kitabın müellifi bu hadisi yazdıktan sonra der ki: 'Kıyametin yakın olmasına büyük korku yeter. Şu olay ki biz ona şahit olduk: Zamanımızda öldürme yaygın olup kan tufanı oldu, çoğu şehirler harap olup yok oldular. İran ve Turan memleketi harap olmakla karşı karşıya kalırken, Okyanus denizinden çıkan Rum denizinin arka tarafında mamur yer kalmadı. Arap yarımadasının batısında ve güneyinde bazı Rum memleketleri mamur kalıp, geri kalanının bir kısmı harap, bir kısmı da harap olmaya meyillidir. Sen bil ki dünyanın tadı kaçtı, süresi tamamlandı. Açlığı aşkar olup haraplığı ortaya çıktı. Ne mutlu dünyadan uzak olan kişiye! Yazıklar olsun dünyaya meyleden kişiye!"

Dünyanın şehirlerinin, kalelerinin, denizlerinin ve büyük nehirlerinin sureti olup tasvir olunmuştur (iÜK y. 110b-111a).

DÜNYA HARİTASI

Hız Peygamber zamanında 17.000 şehir vardı. Her biri büyük şehirler olup toplam 1000 melik vardı. Kuzeyde Rum denizi, Sakalibe denizi, Curcan denizi, Fars denizi, Sin denizi, Hind ve Sind denizi vardır.

Sen bil ki içindeki dağlar ve denizlerle birlikte dünyanın feleğe göre nispeti daire içindeki nokta gibidir. Felekte 1029 yıldız olup en küçük yıldızın büyüklüğü bile dünyanın 18 katı kadardır. En büyük

yıldızın büyük büyüklüğü yeryüzünün 117 katıdır.

Felek 360 derecedir. 1 derece 25 fersah, bir fersah 3 mil, bir mil 1000 kulaç, bir kulaç 4 zira. 1 zira 24 parmak, 1 parmak 6 arpa eni, 1 arpa eni 6 katır kılı eni kadardır.

Yeryüzünün en düşük yeriyle arş arası dünya yılıyla elli bin yıllık yoldur.

Bu. denizleri, dağları, kara parçaları, şehirleri, önemli hisarları özellikle Mekke şehri ve Medine-i Münevvere tasvirleriyle anlatılan yedi iklimin suretidir. Yeryüzünde bunlardan başka ne varsa; Nil, Fırat, Seyhun, Ceyhun. Tuna. Sava, Truva, bunlardan başka yüksek dağlar, kara parçaları, Kaf Dağı, İskender Şeddi ardında olan Ye'cüc-Me'cüc kavmi gibi yeryüzünün denizlerinin dağlarının ve hisarlarının şeklidir (İÜK y. 112b-l 13b).

KÂFİR VE MÜSLÜMAN ASKERLERİNİN MERCİDABIK'DA SAVAŞMALARI

'Kıyamet , Frenk evlatları çocuk olarak alınıp Mazen (Mazin?) çarşısında satılmadıkça. Mercidabık'da İslâm askerleri ile kâfir askerleri savaşmadıkça ve Fırat'ın suyu çekilip altından altın bir dağ çıkmadıkça kopmaz.'

Tercüme ettiğimiz nüshada müellif burada kâfir ile İslâm askerlerinin Mercidabık'da büyük bir savaş ettiklerini tasvir edip iki askeri sancakları ve alametleri ile yazıp kâfir askerlerinin sancaklarını ve nişanlarını tasvir etmiştir (İÜK y. 116a).

KÂFİRLERİN MÜSLÜMANLARA SALDIRISI

Şiir;

Yakında sel olur. Kuzeyde kötü bir durum oluşur,

İmdi, o zamanda hüznün ve üzüntü Halep ve Humus üzerine olur. bu iki şehir fesada uğrar.

Semada büyük bir yıldız görülür, onun uzun iki kuyruğu vardır. Bunlar Frenklerin ortaya çıkışının işaretleridir; dağlarda ve sahillerde talan yapılacaktır

Akke. dağlar başına bulutların toplanıp istila ettiği gibi, askerler tarafından istila olunacak

Onun evleri bu kavmin kanlarıyla boyanacak, öyle kavim ki sonra kaçıp gelirler.

Müellif burada çengin suretini tasvir ettirip, tercüme ettiğimiz nüshada kâfir askerlerinin Müslümanlar üzerine hücumu nakş ve tasvir olunmuştur (İÜK y. 118b-119a).

DÂBBETÜ'L-ARZ

Kitabın müellifi der ki;

Mahmut isimli biri yakında Şam'a malik olup çadırlar kurarlar ve otururlar. 50. senesinde Deccal çıkar ve Muhammed ümmetinden 70.000 kişi aldanıp ona tabi olurlar ve yeryüzünde 40 gün dururlar. Bazıları 40 yıl dururlar demiştir.

Tefsirciler der ki;

Dâbbetü'l-Arz Musa asası ve Süleyman Mührü ile çıkar. Müminin yüzüne asayı sürüp nurlandırırken, kâfirin yüzüne mühür ile basıp nişan eder.

Ben derim ki;

Kitabın müellifi Dâbbetü'l-Arz hakkında bu kadar bilgi ile yetinmiştir. Tercüme ettiğimiz nüshada Dâbbetü'l-Arz görülmesine karşın şekli muteber kitaplarda yazılanları uygun değildir. Burada zaruri olarak Dâbbetü'l-Arz'ın şeklini ortaya koymak için muteber kitaplardan hadis ve tefsirlerden açıklama yapmak uygun olur.

"O söz başlarına geldiği (kıyamet yaklaştığı) zaman, onlara yerden bir dâbbe (mahluk) çıkarınız da bu onlara insanların ayetlerimize kesin iman getirmemiş olduklarını söyler" (Nemi Suresi, 27/82).

Keşşafın sahibi bu ayetin tefsirinde der ki:

"Dâbbetü'l-Arz cessasedir. Cessase'den maksat daha önce anlatılan cessase değildir. Ona cessase denmesinin sebebi Cezayir'de Deccal'e muhbirlik ettiğindendir. Hadis-i şerif bu dabbenin 60 zira uzunluğu olduğunu bildirmiştir. Ona kimse yarışta yetişemez ve elinden kimse kaçıp kurtulamaz; yetişip yakalar. Dört ayaklıdır, kıllıdır ve kanatlıdır.

İbn Cüreyh" den rivayet edilmiştir: Başı öküz başı, gözü domuz gözü, kulağı fil kulağı, boynuzu dağ tekesi boynuzu, boynu devekuşu boynu, göğsü aslan göğsü, rengi kaplan rengi, yanağı kedi yanağı, kuyruğu koç kuyruğu, ayağı ve tırnağı deve ayağı ve tırnağı gibidir. Her uzvunun arası iki ziradır. Başının göğe veya bulutlara eriştiği rivayet edilmiştir.

Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir: O dabbede her renk mevcut olup, atlı gidişiyle bir fersahtır.

H. Hasan'dan rivayet edilmiştir: Üzerine ancak üç günde çıkılabilir. Gerisini siz tahmin edin.

Hız. Ali'den rivayet edilmiştir: Dâbbetü'l-Arz çıkmaya başladığında halkın haberi olur ve onu seyrederekler. Üç günde ancak üçte biri çıkar.

Hız. Peygambere dabbenin nereden çıkacağı sorulduğunda cevabında 'Allah katında hürmet bakımından büyük önem arz eden mescidden çıkar.' Deyip Kabe'yi kastederek.

İmam Sedid'den rivayet edilmiştir: Halka İslâm'dan başka dinin batıl olduğunu söyleyip şahadet getirir.

İbn Ömer'den rivayet edilmiştir: Dabbe batıya ve sonda doğuya yönelip yüksek sesle haykırır. Sesi doğuya ve batıya ulaşır. Daha sonra aynı şekilde Şam ve Yemen tarafına haykırır.

Şöyle bir rivayet vardır: Hız. İsa, inişinden sonra Mekke'ye gelip Müslümanlar ile Kabe'yi tavaf ederken Dâbbetü'l-Arz Safa'dan çıkar. Musa asası ile müminlerin alınından vurur. Vurulan yer beyazlaşıp yüzün tamamı berraklaşıp yıldız gibi ışık saçarak ve iki gözü arasında mümin diye yazı oluşur. Kâfirlerin burnuna Süleyman mührü ile basmasıyla onlar kapkara olurken iki gözü arasında kâfirdir diye yazı oluşur.

Rivayetin birisi de şöyledir: Müminlere asa ile vurup kâfirleri mühürledikten sonra 'Ey falan sen cennet ehlinden, ey falan sen cehennem ehlindensin' diye nida eder.

Keşşaf sahibinin açıklamaları bu şekilde tamamlandı. Bu ayrıntılar doğrultusunda Dâbbetü'l-Arz'in tasviri yapılmıştır (İÜK y. 119a-121a).

KAHİRE VE NİL

Müellif der ki;

"Mısır'ın şanı acayip, sırrı gariptir. Halkı rızkından çoktur, geçim derdi hakkında önce gelir. Oradan çıkmayan kimse doymaz. Mısır'ın havası ve suyu insandan sertliği ve haşinliği giderip yerine güzel bir huy bırakır. Bazı hikmet sahipleri şöyle der: Nil'i acayip, toprağı ve kadını gayet güzeldir. Girişi kaybolmuştur çıkışı "mevlûd"dur. Bundan maksat, garip olup varan kendi diyarını unutup kayıp hükmünde olur. Çıkışı anadan doğma gibi olup insan yeni baştan sıkıntıya müptela olur. Bu Kahire tarihinin suretidir " (İÜK y. 123b-124a)

Müellif burada Kahire'nin ve Nil'inin suretlerini nakş ve tasvir etmiştir (İÜK y. 126a).

UZUN BOYLU KİŞİ

Fitne çoğaldığında sizin Yemen tarafına hicret etmeniz gerekir. Uzun boylu birinin zuhur edişi kıyametin şartlanndandır.

Müellif Saide isimli bir kadının fesat zamanında memlekete hükmedeceğine işaret eder.

Bu onun tahtı üzerinde oturur haldeki suretidir (İÜK y. 127a-127b). Hız. YUSUF

Hız. Yusuf un koltuğuna Yusuf oturmadıkça kıyamet kopmaz. Mısır'a, "râyet-i zahire" (aşikar sancak) sahibi hükmetmedikçe kıyamet kopmaz. İsmi Rahim'dir, ya da Rahim ismine uygun bir isimdir. O'nun bahtı açıktır, işleri övülmüştür.

Kur'an'ın kalbi Yasin suresi, Yasin suresinin kalbi 'selamün kavlen min rabbin rahim'dir. Cifr ilminin üstatları bu ayetten Mısır hakiminin merhum Sultan Selim'in ya da Osmanlı sultanlarından biri olacağına işaret ettiğini söylerler (İÜK y. 128b-129a).

EHRAM

Şöyle bir rivayet vardır: Halifelerden Me'mun Mısır'a girip ehramı (piramitleri) görünce fethini emretti. Bin bela ile 'taka 'sını (?) açtılar. Tâka'nın içinde altın ile dolu bir havuz bulundu. Bunun yapılmasının sebebini bulamadılar. Me'mun 'Bu takanın fethine ne kadar harcanmıştır? Hesaplayın.' dedi. Hesap ettiklerinde bulunan mal ile sarf edilen meblağ birbirine denk geldi. Bunun üzerine Me'mun 'Bunu Yapan insanlar ne bilgili insanlarmış! Bu taraftan fethedileceğini bilip masraf için bu miktarda altın gizlemişler.'

Bu Mısır vilayetinde zikredilen heremlerin suretidir (İÜK y. 129a-129b).

ECDAD BATIDAN KUYRUKLU YILDIZ KAYMASI

Şiir:

Yakında batıdan bir sevgi gibi uzun kuyruklu yıldız doğarak Kalkan gibi değirmi yüzüyle şüphesiz olacak vakanın alametidir. Bu onun ve atalarının suretidir (İÜK y. 130a).

SULTAN SELİM VE SULTAN SELİM'İN ACEM VE MISIR PADIŞAHLARIYLA CENGİ

Şeyhu'l-Muvahhidin Ebu Abdullah el-Mehdi bin Tumers zikretmiştir:

"Âl-i Osman'dan selim kalpli -veya Selim isimli- padişahlarından bir kimsenin ahir zamanda Arap

Yarımadası'na sahip olması gerekir"

Merhum cennetmekân Sultan Selim Han bin Bayezid Han hazretlerinin Haremeyn şerifine hükmedip Mısır'a malik olduğu vakaya işaretir.

Şiir;

İmdi sen ya ve ra ve kaf üzere müjde ile bütün arzulan rica edersin Bir cim, bir cim ve bir cim ile isimlendirilir ve onda elif ve nun vardır. Mısır'a ve ümerasına malik olur, Onun ileri gelenleri şiddet gördükleri halde ona hayran olurlar.

O kişi uzun boylu, kırmızı benizli olup, sureti mavimsi, huyu ve ahlakı güzeldir.

Kirpikleri uzun. bakışı keskin, fikri doğrudur.

Boyunun uzunluğunun yansı alçak olanların yansından daha büyüktür.

Bu Onun tahttaki sureti ve Acem padişahı ile çenginin, Mısır padişahı ile çenginin ve Arap memleketini istilasının suretidir (İÜK y. 132b-133a).

İSMİ SALİB, RESMİ ACAYİP, SIRRİ GARİP OLUP YAŞ BUDAKLA ÖLDÜRÜLECEK ŞAHİS

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur:

Doğan erkeklerin çoğu sakat ve noksan doğmadıkça, yağmur yerlerin çatlamasından sonra yağıp istenildiğinde yağmaz olmadıkça, alçaklar çoğalıp yüce insanlar azalmadıkça, küçükler büyüklere, alçaklar yüce insanlara saldırmadıkça kıyamet kopmaz. Taze bir budak, eğlenceye düşkün, gafil, ismi salib (şedid, şiddetli), resmi acaib. sim garip olan emiri öldürür.

Bu onun suretidir (İÜK y. 134b).

RUM TAHTINA OTURACAK OLAN LEBİB (ZEKİ) KİŞİ

Beyt;

Güzellik müezzini onun alm üzerine ezan okuyup dedi ki: Ben Ondan başka güzel olmadığına şahitlik ederim.

Bu lebib (zeki) kişi Rum tahtına baykuş ötmekten evvel -yani Rum'un harabından önce- oturur.

Bu onun suretidir (İÜK y. 135a).

MEDİNE'Yİ VE RUM DİYARINI FETHEDECEK KİŞİ

Rum, Rus, Frenk ve Berberi toplulukları bir olup her tarafa çekirge gibi saldırırlar. O dönemde yeryüzünde Türk, Rum, Mısır Hıristiyanları padişahları vardı. Türkler Halep'de bir ovada, savaş için toplanırlar. Türk melik Mısır melikinden yardım ister. Anlaşmalarına rağmen Rum meliki anlaşmaya uymayıp ihanet eder. Sonunda sancakları Halep'e doğru açılır. Ortaya çıkacak olan belalardan dolayı Acem topluluğuna yazıklar olsun! Yazıklar olsun ki, boyunlarına ve başlarına keskin olmayan kılıçlar inecek. Kılıç "Arzû'l-Cüfâr"ı ellerinden alır. Yani öldürülmeleriyle hükümranlıkları geçersiz olur. Bağdat'ta onlardan bir atlı kalmaz. Arz-ı Cüfar bir nahiyedir. Bağdat'a ve etrafına malik olur. Bundan sonra "sayha-i azîme"nin (büyük nâra) zamanı gelip gerçekleştiğinde bir ferd bile kalmayıp helak olur.

Müellif bunları yazdıktan sonra der ki: "Bundan sonra harf-i mim zahir olur harf-i cîm ile bile medine-i Rumiyye'nin sahibinin emri ile" Yazarın cümlesinde geçen "sonra" sözcüğünün hangi olaya bağlandığı bellideğildir. Kelamın öncesinden burada kastedilenin Mehdi olduğu düşünülür. Rumiyye Sahibi denmesi fethin ona nasib olacağı anlamındadır. Sen anla ki, bu şekilde sıfatlandırılmış olan kişi medine-i Rumiyye'yi ve "devre-i kameriyye"yi feth eder. Sureti budur ki kürsüsü üzerinde nakşolunmuştur. Bu fakir der ki devre-i kameriyye tamamlanıp "devr-i Zühal" başlamıştır. Yazarın "devre-i kameriyye" dediği rastgelmez. Meğer bazı hesaplamalar gereği birkaç yüzyıl itibar olunup "devre-i kameriyyeden add olına" Allah işi gerçeğini en iyi bilendir (İÜK y. 137b-138b).

FRENK BEYLERİ

Müellif derki:

Rum askeri, baykuşun ötmesinden sonra, fasulye ekim zamanı, malum vakitte çıkacak. Rum askeriyle sel gibi akan Rus askeri vardır. Bir şedden boşanan sel gibi hücum ederler.

Bu nakşolunan, tablaları, askerleri ve sancaklarıyla Frenk beyleridir (İÜK y. 138b-139a).

ASFAROĞULLARI ASKERLERİ

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur:

Her bir sancağı altında 12 haç olan 12 sancaklı büyük bir ordusu olan Asfaroğulları Halep Ovası'na konmadıkça kıyamet kopmaz.

Burada Halep ve Asfaroğulları nakşolunmuştur (İÜK y. 139a-139b).

İSKENDERİYYE BÜYÜKLERİNİN TOP OYNAMASI

Müellif şöyle bir hikaye anlatır:

Cahiliyye zamanında(İslâm öncesi zamanda) İskenderiyye'de bir meydan vardı. Orada İskenderiyye'nin büyükleri, beyzadeleri, eşrafı ile büyük askerleri olup, belirlenen bir günde toplanıp top oynarlardı. Top kimin yanına düşüp eline girse topu alan zamanla Mısır'a hakim olur derlerdi. Amr bin As İslâm'dan önce o meydanda bulunup top oynamalarını seyrederken top önüne düşüp eline girdi. Gerçekten de Amr bin As daha sonra Mısır'a hakim olmuştur.

Bu hususta bir diğer rivayet şöyledir: Amr bin As belirtilen zamanda İskenderiyye'ye önde gelen Hristiyanlardan bir Şemmas ile girip krallar arasında oturmuştu. Top gelip kaftanının yeni içine düştü. Oradaki topluluk hayret edip birbirlerine dediler ki: 'Bu zamana kadar bu top her kimin eline düşerse elbette Mısır'a vali olurdu.' Fakat bu Arap hususunda ihtilafa düştüler. Bunun Mısır'a hakim olmasına ihtimal vermeyip akıllarının ucuna bile getirmediler. Bu top kıymetli taşlarla donanmış saf altın idi.

Meydanın ve oyunun şekli asker ve beyleriyle tasvir olunur (İÜK y. 140b).

TÜRK ASKERLERİ

Hız Peygamber buyurdu ki:

"Allah Cebail yoluyla bana 'Benim doğuda bir çeşit askerim var ki onlara Türk denir. Onlar benim atlılarım olup, onları bana asi olanlara musallat edip intikam alırım' dedi."

Kitabın müellifi 'Bu onların tasviridir' deyip bu topluluğu bu bölümde yazmıştır (İÜKy. 141a-141b).

BELALİ KAVİM

Müellif der ki: 'Yakında doğudan, başlan büyük, gözleri küçücük olan bir kavim ortaya çıkar. Tuğlarında deve kuşu tüyü olup bu kavmin harf aletleri ekseriya ok ve yaydır. Acem, Horasan, Irak, Rum, Erzincan, Hirane, Fırat Adası ve Şam diyarlarına çok yazık! Malları,, sahiplerini öldürerek, yok ederek alırlar. Bu kavmin hayrı az şerri çoktur. Gizli ilimlere sahip kişiler o vaktin 903 senesi olduğunu söylediler'.

Bu o topluluğun suretidir (İÜK y. 142a-143a) KAHİRE'YE HÜKMEDECEK KİŞİ

Bilirkişiler dedi ki: Kahire'ye isminin evvelinde elif, ba, ya ve kâf harfi bulunan yada isminde elif, ya, ba ve kâf harfi olan biri hükmedecek. Elif Mısır'a malik olursa onun hakimiyetinin müddeti 13 gün veya 13 ay ya da 13 yıldır. Bu ihtimal uzaktır.

Bu onun taht üzerindeki suretidir (İÜK y. 145b).

SULTAN SÜLEYMAN MERHUM İLE İBRAHİM PAŞA

Şiir:

Yıldız, kaybolmasından sonra tekrar dönecek Güneş batmasında sonra tekrar dönecek Ey Yunan padişahı gözünü sihirden kurtul İbrahim'den gafil olma Çünkü o taşlanmış şeytandır

Onun kalbi kasvetle olup sırrı ifşa olacaktır.

Bu Sultan Süleyman Merhum ile İbrahim Paşa'nın suretleridir (İÜK y. 159b).

ÇOBAN SURETİNDEKİ TÜRKMENLER

'Kayseriyye ve Tarsus'un hisarı pişmiş kiremittendir. Onlarda tutulmuş ay ve güneş vardır.' İstiare yoluyla bir melik oğlu ve bir melikin vefatına işaret eder.

•Fırat adasını sorarsan, Râit-Gulat'dan sakın' Ona Felevâtte (?) gezen çoban kısmından ya da ona yakın çöl sakinlerinden çoban suretli bir kimseden zarar ve bela isabet edecek demek ister.

Bu. kastedilen çoban suretindeki Türkmenlerin suretidir (İÜK y. 160a)

İMAM MEHDİ İLE ASFAROĞULLARININ BÜYÜK SAVAŞI

Bundan sonra mim harfi ile Hristiyan taifesi arasında büyük bir harp olması gerekir. Mim harfinden maksat İmam Muhammed Mehdi Mir. Sonra Cezire-i Rumiyye (Rum Adası) cengi olup İmam Mehdi'nin fethetmesi gerekir. Buna Küçük Savaş derler.

Müellif. Rumiyye adasının tasviri içinde olan şehirleri hisarları ile altın kaplı ve içinde altından "maksûre"li kilisesiyle bu mahalde birkaç surete işaret edip sonra tasvir etmeyip bir işaret olundu. Bu mahalde İmam Mehdi ile Asfaroğulları arasındaki Büyük Savaş tasvir olundu (İÜK y. 161a-161b).

İMAM MEHDİ ASKERLERİNİN KAFİR ASKERLERİNİ HEZİMETE UĞRATMASI

Burada müellifin zikrettiği Rumiyye tasvir edilmiş olup üzerinde İmam Mehdi'nin cengi ve kâfir askerlerinin bozguna uğraması ve Rumiyye'nin fetholunması nakşedilmiştir (İÜK y. 162a).

HAÇILILARIN HALEB'E GİRMELERİ

Bundan sonra, daha önce hadis-i şerifde açıklandığı üzere Hristiyanların bir defada Rum adasına çıkmaları ve 80 haçlı sancak ile Halep üstüne inmeleri gelir.

Burada nakşedilmiştir (İÜK y. 162a-162b).

OSMANLI PADİŞAHLARI

Kim ki kendinde olmayan bir hasletin varlığını iddia ederse, şahitlerin imtihanı gerçeği ortaya çıkarır, rezil olur.

Bölüm: Hasib, Gusn-u ratib, Dehiş, Hamid ve Mecl-i Mecid. Osman. Safvan, Lokman, İmran, Hassan, Affan, Sinan, Karun, Harun.

Müellif bu rumuzu yazdıktan sonra 11 kimseyi tasvir etmiş ve 'Suretleri budur ki onlar Osmanlı saltanatından geçmiş padişahlardır" şeklinde kitabın kenarında açıklamada bulunmuştur (İÜK y. 162b-163a).

RUM MELİKLERİ

Şiir;

Zaman rakseder, günler ona şiir okurlar. İşte hayat budur, ancak, o fanidir.

Ey Habil, Kabil'den sakın! Habil yapılı bir mazluma Kabil sıfatlı bir zalimden sakınması için tenbihdir.

Av olma korkusu olmasa gazeller kimseden kaçıp nefret etmezdi. Ayrılık olmasa buluşmanın tadı anlaşılmazdı.

Bu Rum meliklerinin suretleridir (İÜK y. 165b-166a).

PDF [İNDİR1](#) 297 MB

PDF [İNDİR2](#) 297 MB

Kaynak:

Bahattin YAMAN ,Osmanlı Resim Sanatında Kıyamet Alametleri: Tercüme-İ Cifru'l-Câmi Ve Tasvirli Nüshaları, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü- 113447-Doktora Tezi, Ekim, 2002- Ankara